

NOU

Norges offentlige utredninger **2013:7**

Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2013

Norges offentlige utredninger 2013

Seriens redaksjon:
Departementenes servicesenter
Informasjonsforvaltning

1. Det livssynsåpne samfunn.
<i>Kulturdepartementet.</i>	5. Når det virkelig gjelder ...
<i>Justis- og beredskapsdepartementet.</i>
2. Hindre for digital verdiskaping.
<i>Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet.</i>	6. God handelsskikk i dagligvarekjeden.
<i>Landbruks- og matdepartementet.</i>
3. Pensjonslovene og folketrygdreformen III.
<i>Finansdepartementet.</i>	7. Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2013.
<i>Arbeidsdepartementet.</i>
4. Kulturutredningen 2014.
<i>Kulturdepartementet.</i>	

Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2013

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene.
Avgitt til Arbeidsdepartementet 25. mars 2013.

ISSN 0333-2306
ISBN 978-82-583-1174-1

07 Xpress AS

Forord

Beregningsutvalget la 18. februar 2013 fram en foreløpig utgave av sin hovedrapport foran årets inntektsoppgjør. Utvalget legger med dette fram den endelige utgaven av rapporten. Rapporten gir oversikt over utviklingen i de senere årene i lønninger, inntekter, priser og konkurranseevne mv. Det gis også anslag for prisutviklingen i inneværende år. Rapporten inneholder også korte beskrivelser av utsiktene for internasjonal og norsk økonomi.

Siden februar er det innarbeidet ny statistikk og annet materiale. Dette gjelder særlig tall for lønnsutviklingen, for forholdet mellom kvinners og menns lønn og for lønnsfordelingen. Dessuten legges det fram en del statistikk som kaster lys over fordelingen av inntekt for personer.

Utvalget vil som vanlig også komme med en rapport etter inntektsoppgjørene i juni, som vil redegjøre for resultater av lønnsoppgjørene i 2013. Dette materialet offentliggjøres som en nettversjon i juni, og blir trykket i NOU-serien i april til neste år.

Beregningsutvalget ble ved kongelig resolusjon av 7. oktober 2011 gjenopnevnt for en ny periode inntil 30. september 2015 med følgende mandat:

«Utvalget skal i tilknytning til inntektsoppgjørene legge fram det best mulige tallmessige bakgrunnsmateriale og presentere det i en slik form at uenighet partene i mellom om økonomiske forhold så vidt mulig kan unngås.

Utvalget skal legge fram oppsummeringsrapporter etter inntektsoppgjør.

Utvalget skal, når departementet ber om det, kunne klargjøre det tallmessige grunnlagsmateriale for spesielle inntektspolitiske spørsmål.

Utvalgets utredninger avgis til Arbeidsdepartementet.»

I tillegg til utvalgets medlemmer og sekretariatet har følgende deltatt i arbeidet med rapporten: Bjørn Henriksen, Arbeidsgiverforeningen Spekter, Pål Skarsbak, Virke, Oddbjørn Eidem, Næringslivets Hovedorganisasjon, Klemet Rønning-Aaby, Landsorganisasjonen i Norge, Rolf Stangeland, Unio, Eirik Solberg og Anders Kleppe, KS, Ørnulf Kastet, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund,

Trond Teisberg, Akademikerne, Bård Westbye, Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet, Frid Fjose Berg, Finansdepartementet, Hilde Midsem, Marit Vågdal og Kornelie Korsnes, Statistisk sentralbyrå.

Oslo, 25. mars 2013

Ådne Cappelen
leder
Statistisk sentralbyrå

Ann Lisbet Brathaug
Statistisk sentralbyrå

Stein Gjerding
Arbeidsgiverforeningen
Spekter

Ellen Horneland
Landsorganisasjonen i
Norge

Lars Haartveit
Hovedorganisasjonen
Virke

Grete Jarnæs
Fornyings-, administrasjons-
og kirkedepartementet

Torill Lødemel
Næringslivets
Hovedorganisasjon

Synnøve Nymo
Arbeidsdepartementet

Erik Orskaug
Unio

Stein Reegård
Landsorganisasjonen i
Norge

Helle Stensbak
Yrkesorganisasjonenes
Sentralforbund

Tove Storrødvann
Akademikerne

Per Kristian Sundnes
KS

Yngvar Tveit
Finansdepartementet

Tormod Belgum,
Arbeidsdepartementet,
sekretariatsleder
Runar Aksnes,
Finansdepartementet
Torbjørn Eika,
Statistisk sentralbyrå
Merethe Eiksrud Lund,
Finansdepartementet
Harald Lunde,
Statistisk sentralbyrå
Ragnhild Nersten,
Arbeidsdepartementet
Agnes Marie Simensen,
Arbeidsdepartementet
Victoria Sparrman,
Statistisk sentralbyrå
Petter Solbu,
Finansdepartementet

Innhold

1	Lønnsutviklingen i senere år....	7	2.2	Anslag på konsumprisutviklingen i 2013	44
1.1	Innledning	8	2.2.1	Forutsetninger for modellberegningene	44
1.1.1	Lønnsutviklingen for hovedgrupper i forhandlingsområdene	8	2.2.2	Modellresultater	46
1.1.2	Lønnsutviklingen samlet og i enkelte næringer	10	2.2.3	Utvalgets anslag på konsumprisveksten i 2013	46
1.1.3	Nærmere om sammensetningen av årslønnsveksten i forhandlingsområdene	10	3	Utviklingen i konkurranse-	
1.2	Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder	15	3.1	evnen	47
1.2.1	Lønnsutviklingen for industriarbeidere i LO-NHO-området	15	3.2	Innledning	47
1.2.2	Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området ..	16	3.2.1	Faktorinntektsfordeling i konkurranseutsatte og skjermede næringer	50
1.2.3	Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter	18	3.2.2	Konkurranseutsatte og skjermede næringer	50
1.2.4	Lønnsutviklingen for industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter under ett (både heltid og deltid).	19	3.2.3	Frontfagsmodellen	51
1.2.5	Lønnsutviklingen i andre områder i privat næringsvirksomhet	19	3.3	Lønnsomheten i norsk industri	53
1.2.6	Lønnsutviklingen i offentlig sektor	20	3.3.1	Indikatorer for industriens kostnadsutvikling	54
1.2.7	Lønnsutviklingen i Spekter-området	21	3.3.2	Lønnskostnadsvekst	54
1.3	Lønnsoverhenget	22	3.3.3	Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader i Norge og i andre land	55
1.4	Lønnsutviklingen for ledere	22	3.4	Elektrisitetspriser	60
1.4.1	Lønnsutviklingen eksklusive opsjons- og naturalytelser for ledere i enkelte næringer	22	3.4.1	Produktivitetsutviklingen	61
1.4.2	Lønnsutviklingen for ledere inklusive opsjons- og naturalytelser	24	3.4.2	Utviklingen i produktiviteten målt ved bruttoprodukt per timeverk	61
1.4.3	Lønnsutviklingen for toppledere i offentlig sektor	27		Kjøpekraftsjustert BNP justert for petroleumsinntekter	62
1.5	Lønnsutviklingen for kvinner og menn	28	4	Makroøkonomisk utvikling	65
1.6	Lønnsutviklingen etter utdanning	34	4.1	Internasjonal økonomi	65
1.7	Lønnsutviklingen for deltidsansatte	34	4.2	Norsk økonomi	70
1.8	Lønnsfordelingen før skatt for lønnstakere 2003-2012	34	4.2.1	Konjunktursituasjonen	70
2	Konsumprisutviklingen i Norge	39	4.2.2	Arbeidsmarkedet	72
2.1	Prisutviklingen i senere år	39	4.2.3	Utsiktene for 2013	76
2.1.1	Hovedlinjer i prisutviklingen	39	5	Inntektsutviklingen for husholdningene	80
2.1.2	Prisutviklingen for ulike konsumgrupper	42	5.1	Disponibel realinntekt i husholdningssektoren	80
			5.2	Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger	83
			5.2.1	Reallønn etter skatt fra 2010 til 2012	83
			5.2.2	Endringer i skatteregler for lønnstakere fra 2012 til 2013	85
			5.3	Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden	86

5.3.1	Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2010	86
5.3.2	Endringer i skattereglene for pensjonister fra 2010 til 2013	87
5.4	Fordeling av inntekt	88
5.4.1	Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede	88
5.4.2	Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for pensjonister og trygdede	91
5.4.3	Utviklingen i inntekts- fordelingen	92
5.4.4	Fordelingen av kapitalinntekter mellom kvinner og menn	94

6

Den samlede inntekts-

utviklingen	96
6.1 Disponibel inntekt for Norge	96
6.2 Faktorinntekt og funksjonell inntektsfordeling	98

Vedlegg

1	Lønnsoppgjør i 2012	101
2	Definisjoner av en del lønnsbegreper m.m.	112
3	Kursutviklingen for norske kroner	122
4	Tabellvedlegg	125

Kapittel 1

Lønnsutviklingen i senere år

- For lønnstakere under ett legger Beregningsutvalget til grunn at veksten i gjennomsnittlig årslønn fra 2011 til 2012 var på 4,0 prosent. For ansatte i de største forhandlingsområdene¹, har utvalget beregnet veksten til 4,0 prosent.
- Årslønnsveksten fra 2011 til 2012 er beregnet til 4,1 prosent både for industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter. Gjennomsnittlig lønnsvekst for alle ansatte i industrien i NHO-bedrifter var 4,2 prosent. Årslønnsveksten i Virke-bedrifter i varehandelen er beregnet til 3,3 prosent. Høy turnover og økt innslag av unge arbeidstakere trakk lønnsveksten ned. I finanstjenester, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring, er lønnsveksten beregnet til 3,0 prosent. Lavere bonusutbetalinger i 2012 enn i 2011 trakk lønnsveksten ned. Både for ansatte i staten og i kommunene er lønnsveksten beregnet til 4,1 prosent. Årslønnsveksten i Spekter-bedriftene ekskl. helseforetakene er beregnet til 4,2 prosent og i helseforetakene til 3,7 prosent.
- Utvalget anslår overhenget til 2013 til 1,8 prosent i gjennomsnitt i de største forhandlingsområdene. Gjennomsnittlig overheng i de tre foregående år var på 1,4 prosent. For industriarbeidere er overhenget beregnet til 1,2 prosent og for industrifunksjonærer til 2,1 prosent. Overhenget for ansatte i Virke-bedrifter i varehandelen og i finanstjenester er beregnet til henholdsvis 0,7 og 1,4 prosent. For ansatte i staten er overhenget beregnet til 2,2 prosent og i kommunene til 2,4 prosent. I Spekter-bedriftene ekskl. helseforetakene er overhenget beregnet til 1,2 prosent og i helseforetakene til 1,0 prosent.
- Gjennomsnittslønnen for *administrerende direktører* i næringsvirksomhet økte med 0,3 prosent fra september/oktober 2011 til samme tidspunkt i 2012, mot 3,8 prosent året før. For *ledere av små foretak* var lønnsveksten 3,1 prosent, mot 3,7 prosent året før.
- *Toppledere i offentlig sektor* økte gjennomsnittslønnen med 4,3 prosent fra oktober/desember 2011 til samme tidspunkt i 2012, mot 5,1 prosent året før. Statistikken omfatter øverste administrative leder i kommuner og fylkeskommuner, øverste leder i etater, direktorater, forvaltningen m.v. i staten og administrerende direktører i helseforetakene.
- *Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn* ble i følge lønnsstatistikken og utvalgets beregninger redusert fra 2011 til 2012 for ansatte i hotell og restaurantvirksomhet i NHO-bedrifter, ansatte i kommunene, ansatte i finanstjenester og ansatte i staten. For ansatte i Virke-bedrifter i varehandelen har lønnsforskjellene økt. Strukturelle endringer, i første rekke sterk økning i antallet kvinnelige butikkmedarbeidere som har relativt lav lønn, er bakgrunnen for dette. For de andre områdene har det vært små eller ingen endringer. I tiårsperioden 2003 til 2012 ble lønnsforskjellene mellom kvinner og menn redusert eller var uendret for de fleste forhandlingsområdene med unntak av ansatte i finanstjenester.
- Lønnsstatistikk for alle ansatte viser at lønnsforskjellen samlet sett mellom kvinner og menn (både heltid og deltid) ble redusert fra 2011 til 2012. Kvinners gjennomsnittlige lønn utgjorde 86,5 prosent av menns i 2012 mot 85,3 prosent i 2011. For heltidsansatte utgjorde kvinners lønn 88,3 prosent av menns, mot 87,2 prosent både i 2010 og 2011.
- Lønnsforskjellene blant lønnstakere under ett var tilnærmet uendret fra 2011 til 2012. Andelen av samlet lønn som gikk til lønnstakerne med de laveste lønningene var enten uendret eller viste en liten økning over samme periode. Fra 2003 til 2012 økte de 10 prosentene av lønnstakerne med de høyeste lønningene (desil 10) sin andel av samlet lønnssum med 0,8 prosentpoeng til 19,6 prosent. Lønnstakergrupper med lavere lønninger har fått sin andel

¹ Ansatte i virksomheter som er medlemmer av arbeidsgiverorganisasjoner og ansatte i offentlig forvaltning inklusive helseforetakene.

redusert i denne perioden. Gjennomsnittslønnen i persentil 100 (prosenten med høyest lønn) økte mer enn for andre persentiler i denne perioden.

- Områder med lavere lønn enn 85 prosent av gjennomsnittlig lønnsnivå for industriarbeidere i LO-NHO-området har tradisjonelt vært definert som lavtlønnsområder. Med denne grensen var 17 prosent av alle heltidsansatte lønnstakere lavtlønte i 2012. Andelen lavtlønte var uendret fra 2011 til 2012. Over den siste tiårsperioden har andelen gått ned.

1.1 Innledning

Beregningsutvalget legger i dette kapitlet fram statistikk og beregninger over lønnsutviklingen fra 2011 til 2012 for hovedgrupper av lønnstakere. Det gis dessuten anslag på lønnsoverhenget til 2013 for ulike grupper. I kapitlet gis det også en oversikt over lønnstilleggene i 2012 i en del tariffområder. En mer detaljert oversikt over resultatene av lønnsoppgjør i 2012 gis i vedlegg 1.

Ved avslutningen av arbeidet med denne rapporten foreligger det ikke resultater fra lønnsoppgjørene i 2013. Utvalget kommer tilbake til dette i juni rapporten.

1.1.1 Lønnsutviklingen for hovedgrupper i forhandlingsområdene

Tabell 1.1 viser at årslønnsveksten fra 2011 til 2012 er beregnet til 4,1 prosent både for industriarbeidere og for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter. Gjennomsnittlig lønnsvekst for alle ansatte i industrien i NHO-bedrifter var 4,2 prosent. Årslønnsveksten i Virke-bedrifter i varehandelen er beregnet til 3,3 prosent. Høy turnover og økt innslag av unge arbeidstakere trakk lønnsveksten ned. I finanstjenester, som omfatter noen

flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring, er lønnsveksten beregnet til 3,0 prosent. Reduserte bonusutbetalinger fra 2011 til 2012 trakk lønnsveksten ned. Både for ansatte i staten og i kommunene er lønnsveksten beregnet til 4,1 prosent. Årslønnsveksten i Spekter-bedriftene ekskl. helseforetakene er beregnet til 4,2 prosent og i helseforetakene til 3,7 prosent.

Utvalget får utarbeidet tall for lønnsveksten for ansatte i de største forhandlingsområdene og anslår veksten i gjennomsnittlig årslønn for disse områdene til 4,0 prosent fra 2011 til 2012. Beregningen omfatter gruppene i tabell 1.1, enkelte grupper² i vedleggstabell 4.10 og fra avsnitt 1.2.2. Til sammen utgjør ansatte i disse gruppene om lag 60 prosent av alle lønnstakerårsverk i 2012.

Beregningene av årslønn og lønnsvekst i tabell 1.1 bygger på lønnsstatistikk for de enkelte gruppene, og på opplysninger om lønnstillegg og reguleringstidspunkter i de enkelte år, se vedlegg 2 for nærmere beskrivelse av lønnsbegreper og grunnlaget for beregningene.

Tabell 1.1 viser at i årene 2003 til 2005 var det jevnt over avtakende lønnsvekst bortsett fra i finanstjenester. I 2006 tok lønnsveksten seg noe opp igjen og varierte mellom 2,6 og 5,6 prosent. I 2007 og 2008 tok lønnsveksten seg ytterligere opp. I områdene i tabell 1.1 varierte lønnsveksten i disse årene fra 3,6 til 6,7 prosent. Unntaket er finanstjenester der høye bonusutbetalinger i 2008 trakk opp lønnsveksten til 9,2 prosent. I 2009 og 2010 falt samlet lønnsvekst, mens den tok seg noe opp igjen i 2011. Lønnsveksten i enkelte år er påvirket av spesielle tillegg.

² Arbeider- og funksjonærgrupper i NHO-bedrifter utenom industrien. Omfatter bl.a. bygg og anlegg, transportsektoren, olje- og gassutvinning, hotell og restaurantvirksomhet, forretningsmessig tjenesteyting, faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting og informasjons- og kommunikasjonsvirksomhet.

Tabell 1.1 Årslønnsvekst fra året før i prosent for noen store forhandlingsområder. Per årsverk.

	NHO-bedrifter i industrien				Kommuneansatte				Spesker-bedrifter		
	Industri i alt	Industri- arbeidere	Industri- sjonærer	Virkebedrifter i varehandel ¹	Finans- tjenester ²	Stats- ansatte ³	Kommune- ansatte i alt ⁴	Undervisnings- personell ⁵	Øvrige ansatte	Helseforetakene ⁶	Øvrige bedrifter
2003	4,0	3,5	4,6	4,4	4,5	4,3	4,4	5,4	3,9	7,0	3,8
2004	3,8	3,6	3,8	3,5	4,0	3,7	3,8 ⁷	3,2	4,1	3,0	3,4
2005	4,0	3,4	4,3	3,9	7,7	3,4	3,4	3,0	3,6	3,3	3,6
2006	4,3	3,6	4,6	4,2	5,6	4,5	3,9	2,6	4,5	3,7	4,8
2007	5,3	5,5	5,7	5,0	5,2	5,1	4,8	3,6	5,3	4,9	5,3
2008	6,1	5,7	6,3	4,4	9,2	6,7	6,7	5,7	7,1	6,5	6,2
2009	4,2 ⁸	3,9 ⁸	4,5 ⁸	1,8 ⁸	0,4 ⁸	4,4	4,6	4,4	4,7	5,1	4,0
2010	4,1	3,6	4,3	3,6	5,9	4,5	3,7	3,6	3,7	3,5	3,5
2011	4,6	4,4	4,7	3,6	4,9	4,2	4,3	4,3	4,3	4,0	4,1
2012	4,2	4,1	4,1	3,3	3,0	4,1	4,1	4,0	4,1	3,7	4,2
2002-2007	23,3	21,2	25,2	22,8	30,0	22,8	22,0	19,1	23,3	23,8	22,7
Gj. sn. per år	4,3	3,9	4,6	4,2	5,4	4,2	4,1	3,6	4,3	4,4	4,2
2007-2012	25,4	23,7	26,3	17,8	25,4	26,3	25,7	24,0	26,3	24,9	24,0
Gj. sn. per år	4,6	4,3	4,8	3,3	4,6	4,8	4,7	4,4	4,8	4,6	4,4
Årslønn 2012, per årsverk	-	406 300	624 500	-	-	489 900	432 900	483 500	416 300	488 100	459 900
Årslønn 2012, heltidsansatte	-	-	-	425 000	600 300	-	-	-	-	-	-
Antall årsverk 2012	166 400	94 200	72 200	84 000 ⁹	31 300 ⁹	137 300	368 100	90 200	277 900	94 400	45 300

¹ Lønnsvektstallene er for heltidsansatte.
² Forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring. Lønnsvektstallene er for heltidsansatte. Bortsett fra i 2009 og 2012 trakk bonusutbetalinger opp lønnsveksten i perioden 2005-2012, se nærmere omtale i avsnitt 1.2.5.
³ Eksklusiv de statlig eide helseforetakene.
⁴ Omfatter ansatte i kommunene, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS, herunder bedriftsmedlemmer. Fram til 2005 er Oslo kommune ikke inkludert.
⁵ Undervisningspersonell ble en del av det kommunale tariffområdet fra 1. mai 2004, mens det tidligere var en del av det statlige tariffområdet. I 2004 og 2005 omfattet tallene undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse og ekskl. Oslo kommune. Fra 2006 er Oslo kommune inkludert.
⁶ Beregnet på Spekters tallmateriale til 2009. Fra 2010 beregnet på tallmateriale fra Statistisk sentralbyrå.
⁷ Fra og med 2004 omfatter tallene også stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse og undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse.
⁸ Lønnsveksten fra og med 2008 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien. Omtale av ny næringsstandard er gitt i vedlegg 2.
⁹ Heltidsansatte.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Boks 1.1 Strukturendringer

Lønnsutviklingen for en gruppe kan være påvirket av flere forhold som f. eks. endring i kvalifikasjoner/utdanning blant arbeidstakerne, endringer i stillingsstruktur, forskyvninger i timeverkene mellom bransjer/bedrifter med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeid eller endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f. eks. endringer i sysselsettingen etter aldersgrupper og endringer i andelen menn/kvinner). Utvalget vil peke på at en bør være forsiktig med å trekke bastante konklusjoner om forskjeller i lønnsutviklingen mellom ulike grupper/næringer fordi strukturendringer kan virke forskjellig. Særlig gjelder dette over en så lang tidsperiode som i tabell 1.1.

Endringer i sammensetningen av sysselsettingen kan påvirke lønnsutviklingen. Fra 2004 til og med 2. kvartal 2008 var det en sterk økning i sysselsettingen, bl.a. av unge arbeidstakere 15-24 år. Det var også sterk økning i arbeidsinnvandringen. Disse endringene i sysselsettingen kan bidra til å trekke gjennomsnittlig lønnsvekst ned. I perioder med stagnasjon eller med nedgang i sysselsettingen som det var i enkelte bransjer/næringer fra 2008 til 2009, kan effekten være motsatt ved at andelen yngre arbeidstakere og arbeidsinnvandrere blir redusert. I tillegg kan bortfall av virksomheter ha betydning.

1.1.2 Lønnsutviklingen samlet og i enkelte næringer

Tabell 1.2 viser beregnet gjennomsnittlig lønnsutvikling for alle grupper³ og for tre hovedsektorer:

- ansatte i industrien⁴
- ansatte i varehandel
- ansatte i offentlig forvaltning

Tabell 1.2 viser at samlet fra 2002 til 2012 var lønnsveksten nær parallell i industrien i alt og i offentlig forvaltning, mens lønnsveksten i varehandel totalt var noe lavere. Lønnsveksten i industribedrifter i alt har i denne perioden vært om lag den samme som for NHO-bedrifter i industrien, jf. tabell 1.1. Imidlertid har lønnsveksten for disse to gruppene vært noe forskjellig i de enkelte år.

Beregningsutvalget legger til grunn en vekst i gjennomsnittlig årslønn fra 2011 til 2012 for lønns-takere under ett på 4,0 prosent, mot 4,2 prosent året før. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall for 2012, har Statistisk sentralbyrå beregnet veksten i gjennomsnittlig årslønn fra 2011 til 2012 for lønns-takere under ett til 4,0 prosent.

Beregningene av årslønnsvekst basert på nasjonalregnskapet og i de største forhandlingsområdene, har med etterbetalinger av lønnstillegg. I beregningen til Statistisk sentralbyrå på

grunnlag av lønnsstatistikken er det de faktiske utbetalinger uavhengig av virkningsdato som legges til grunn.

1.1.3 Nærmere om sammensetningen av årslønnsveksten i forhandlingsområdene

I tabell 1.3 er årslønnsveksten i årene 2008 til 2012 for hovedgruppene i tabell 1.1 splittet opp i bidrag fra overheng, bidrag fra sentralt fastlagte tariff tillegg og bidrag fra lønnsglidning gjennom året. Normalt betyr lønnsglidningen mer for årslønnsveksten enn det som framgår av tabell 1.3 for alle forhandlingsområdene. Dette skyldes at lønns-glidningen i beregningsåret påvirker størrelsen på overhenget til neste år. Samme betraktning gjelder også for tariff tilleggene. For ansatte i staten og i kommunene har bidraget fra lønns-glidningen i perioden ligget i størrelsesorden 0,4-1 prosentpoeng i året. For gruppene i privat sektor har den variert mellom 1 og vel 3 prosentpoeng unntatt for ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikring (finansjenester) i 2008 og 2010. I disse årene var lønns-glidningen særlig høy i finansjenester, noe som skyldtes store bonusutbetalinger. I 2009 var det et negativt bidrag fra lønns-glidningen i Virke-bedrifter og i finansjenester. For store grupper industrifunksjonærer avtales ikke sentrale tillegg. For disse avtales stort sett alle tillegg lokalt, slik at lønnsveksten kan defineres som lønns-glidning.

³ Både etter nasjonalregnskapet og etter lønnsstatistikken.

⁴ Om lag ¾ av sysselsettingen i industrien er i NHO-bedrifter.

Tabell 1.2 Årslønnsvekst¹ fra året før i prosent for alle grupper og for tre hovedsektorer i økonomien.

	Nasjonal- regnskapet ²	Lønnsstatistikken			
		Alle grupper	Industrien	Varehandel ³	Offentlig forvaltning ⁴
2003	4,5	-	4,5	4,6	5,0
2004	3,5	-	3,6	3,9	3,6
2005	3,3	-	3,6	3,7	3,4
2006	4,1	-	3,9	3,4	4,0
2007	5,4	-	4,9	5,9	4,9
2008	6,3	-	6,6	4,3	6,7
2009	4,2 ⁵	-	4,2 ⁶	3,0 ⁶	4,6
2010	3,7	3,6 ⁷	2,9 ⁷	2,9 ⁷	3,7
2011	4,2	4,1	4,6	3,6	4,2
2012	4,0	4,0	4,6	3,2	4,5 ⁸
2002-2012	52,6	-	52,9	45,9	54,6
Gj. sn. per år	4,3		4,3	3,8	4,5
2007-2012	24,5	-	25,1	18,2	26,0
Gj. sn. per år	4,5	-	4,6	3,4	4,7
Årslønn 2012, per årsverk	471 600	470 900	472 300	419 400	458 500
Årslønn 2012, heltidsansatte ⁹	-	487 500	475 900	446 900	-

¹ Lønnsveksten er per årsverk i hele perioden for «alle grupper» og for offentlig forvaltning. For varehandel og for alle bedrifter i industrien er lønnsveksten for heltidsansatte fram til og med 2009, men per årsverk i årene etter på.

² Årslønnsveksten er beregnet med utgangspunkt i nasjonalregnskapet på grunnlag av det lønnsbegrepet som brukes i utvalgets rapporter, dvs. fast avtalt lønn, inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Naturlønn, betaling for overtid og sluttvederlag er ikke inkludert. Utenlandske sjøfolk på norske skip, vernepliktige rekrutter og lønnstakere i primærnæringene ble holdt utenom i perioden 2003-2007.

³ Inklusive motorkjøretøytjenester.

⁴ Omfatter det kommunale og det statlige tariffområdet og de statlig eide helseforetakene fram til og med 2009. Fra 2010 er Statistisk sentralbyrås tall for årslønnsveksten i staten, kommunene og helseforetakene lagt til grunn.

⁵ Nedjustert fra 4,5 prosent i utvalgets juni-rapport i 2010.

⁶ Lønnsveksten fra og med 2009 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien. Omtale av ny næringsstandard er gitt i vedlegg 2.

⁷ Lønnsveksten er fra og med 2010 beregnet av Statistisk sentralbyrå på grunnlag av lønnsstatistikk (strukturstatistikk) og informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen.

⁸ Utvalget vil fram til neste rapport vurdere dette tallet, bl.a. i lys av lønnsveksttallene i tabell 1.1.

⁹ Beregnet på grunnlag av Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk for alle ansatte, som er en sammenstilling av de næringsvise lønnsstatistikkene.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Boks 1.2 Beregning av årslønnsvekst i forhandlingsområder versus beregning av årslønnsvekst for næringsområder i privat sektor

Generelt

Med utgangspunkt i lønnsstatistikken brukes det litt forskjellige prinsipper for beregning av årslønnsvekst i forhandlingsområdene i tabell 1.1 (nærmere beskrevet i vedlegg 2) og i Statistisk sentralbyrås årslønnsberegninger for næringsområder i privat sektor (for eksempel i industrien). Innholdet i lønnsbegrepet er imidlertid det samme og begge tar utgangspunkt i flere årganger av lønnsstatistikken. I forhandlingsområdene bygger fordelingen av total lønnsøkning mellom to årganger av lønnsstatistikken på kunnskap om virkningstidspunkter for tariff tillegg (f. eks. 1. april eller 1. mai) og forutsetninger om når annen lønnsøkning (lønnsglidningen) kommer. I Statistisk sentralbyrås beregninger for næringsområder med utgangspunkt i lønnsstatistikken er det utviklingen i den kvartalsvise lønnsindeksen for avtalt lønn som gir fordelingen av lønnsøkningen gjennom året. De faktiske utbetalinger uavhengig av virkningsdato legges til grunn.

I år med konflikter i tariffoppgjørene, kan oppgjør trekke ut i tid. Dette kan medføre at det blir større tidsavstand enn året før mellom faktisk virkningstidspunkt og tidspunktet for utbetaling av lønnstillegg. Videre kan det at flere oppgjør trekker ut i tid medføre at etterbetalingene blir høyere enn året før. For eksempel var dette tilfelle i 2010-oppgjøret og kan ha medført at etterbetalingene samlet sett var høyere i 2010 enn i 2009. Disse to forholdene trakk isolert sett ned lønnsveksten fra 2009 til 2010 i Statistisk sentralbyrås beregning for næringsområder basert på lønnsstatistikken og den kvartalsvise lønnsindeksen. Dette kan også ha gjort seg gjeldende i andre år uten at utvalget har gått nærmere inn på dette.

Nærmere om forskjeller mellom beregningen av årslønn i industrien i NHO-bedrifter og industrien i alt.

Følgende forhold kan medvirke til at det blir forskjellig lønnsnivå og lønnsvekst i industri samlet og i NHO-bedrifter i industri:

A. Populasjonsforskjeller

- Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk omfatter hele næringen industri iht. Standard for Næringsgruppering (nace)
- NHOs statistikk for medlemsbedrifter omfatter også bedrifter som iht. næringsstandarden ikke er definert i industri (jf. omtale under 1.2.3).
- NHOs virksomheter/enheter er ikke i alle tilfeller sammenfallende med bedriftsinndelingen som Statistisk sentralbyrå benytter
- Om lag $\frac{3}{4}$ av sysselsetting i industrien er i NHO-bedrifter. Organisasjonsgraden er særlig høy blant store bedrifter.
- Unge arbeidstakere (under 18 år) og lærlinger er ikke med i statistikken for NHO-bedrifter.

B. Beregningsforskjeller (se beskrivelse ovenfor)

- Forskjellige metoder for plassering av lønnsvekst i løpet av året
- Etterbetalinger av lønnstillegg er ulikt behandlet
- Beregningene av vekst i årslønn for industrien samlet i tabell 1.2 er for heltidsansatte i årene 2002 til 2009, men per årsverk fra og med 2010. For industriansatte i NHO-bedrifter er beregningene per årsverk i alle år, se tabell 1.1.
- Strukturelle endringer, f. eks. forskyvninger i sysselsettingen mellom bedrifter med ulikt lønnsnivå kan slå ulikt ut for de to populasjonene.
- Forskjellige metoder for vekting

De sammen forholdene vil også gjelde når en sammenligner andre tariffområder med næringsområder, for eksempel årslønnsberegningene i varehandelen totalt versus beregningene for Virke.

Tabell 1.3 Årslønnsvekst fra året før i prosent dekomponert¹ i overheng, tariff tillegg og lønns glidning.

	2008	2009	2010	2011	2012	Gj.sn. 2008-12
<i>Industriarbeidere i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	5,7	3,9 ²	3,6 ²	4,4	4,1	
Herav:						
– Overheng	1,8	1,8	1,0	1,2	1,3	
– Tariff tillegg	1,3	0,5	1,0	0,9	1,0	
– Lønns glidning	2,6	1,6	1,6	2,3	1,8	2,0
<i>Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	6,3	4,5 ²	4,3 ²	4,7	4,1	
Herav:						
– Overheng	2,5	2,0 ³	1,7	1,9	1,8	
– Lønns glidning	3,8	2,5	2,6	2,8	2,3	2,8
<i>Virke-bedrifter i varehandel:</i>						
Årslønnsvekst	4,4	1,8 ²	3,6 ²	3,6	3,3	
Herav:						
– Overheng	1,6	0,9	0,7	1,2	1,0	
– Tariff tillegg	1,3	0,6	0,7	0,6	1,2	
– Garantit tillegg	0,4	0,4	0,3	0,4	0,3	
– Lønns glidning	1,1	÷0,1	1,9	1,4	0,8	1,0
<i>Finanstjenester:</i>						
Årslønnsvekst	9,2	0,4 ²	5,9 ²	4,9	3,0	
Herav:						
– Overheng	1,3	2,0	1,0	1,2	1,3	
– Tariff tillegg	2,5	0,5	1,0	1,0	1,2	
– Lønns glidning	5,4	÷1,9	3,9	2,7	0,5	2,1
<i>Statsansatte:</i>						
Årslønnsvekst	6,7	4,4	4,5	4,2	4,1	
Herav:						
– Overheng	1,4	3,4	0,9 ⁵	2,3	1,1	
– Tariff tillegg	4,2	0,4	2,3	1,2	2,4	
– Ny arbeidstidsavtale for politi- og lensmannsetaten			0,6			
– Lønns glidning	1,0	0,5	0,7	0,7	0,6	0,7
<i>Kommuneansatte⁴:</i>						
Årslønnsvekst	6,7	4,6	3,7	4,3	4,1	
Herav:						
– Overheng	1,4	2,4	1,1	2,4	0,8	
– Tariff tillegg	4,3	1,8	2,1	1,4	2,6	
– Lønns glidning	1,0	0,4	0,5	0,5	0,6	0,6

Tabell 1.3 Årslønnsvekst fra året før i prosent dekomponert¹ i overheng, tariff tillegg og lønns glidning.

	2008	2009	2010	2011	2012	Gj.sn. 2008-12
<i>Undervisningspersonell i kommunene:</i>						
Årslønnsvekst	5,7	4,4	3,6	4,3	4,0	
Herav:						
– Overheng	1,2	2,2	1,0	2,4	0,7	
– Tariff tillegg	4,2	2,2	2,3	1,4	2,9	
– Lønns glidning	0,3	÷0,1	0,3	0,5	0,4	0,3
<i>Kommuneansatte eksklusiv undervisningspersonell:</i>						
Årslønnsvekst	7,1	4,7	3,7	4,3	4,1	
Herav:						
– Overheng	1,5	2,5	1,1	2,4	0,8	
– Tariff tillegg	4,3	1,6	2,0	1,4	2,6	
– Lønns glidning	1,3	0,6	0,6	0,5	0,7	0,7
<i>Spekter, helseforetakene:</i>						
Årslønnsvekst ⁶	6,5	5,1	3,5	4,0	3,7	
Herav:						
– Overheng	1,4	3,6	2,0	1,9	0,8	
– Tariff tillegg	4,3	1,2	1,5	2,1	2,9	
– Lønns glidning	0,8	0,3	0,0	0,0	0,0	0,2
<i>Spekter, øvrige virksomheter:</i>						
Årslønnsvekst	6,2	4,0	3,5	4,1	4,2	
Herav:						
– Overheng	1,3	1,6	0,9	0,9	1,2	
– Tariff tillegg	4,6	2,0	2,4	2,8	2,8	
– Lønns glidning	0,3	0,4	0,2	0,4	0,2	0,3

¹ Pga. avrunderinger vil ikke alltid summen av tariff tillegg, overheng og glidning summere seg til det tallet som er oppgitt som samlet årslønnsvekst.

² Lønnsveksten fra og med 2009 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tids-serien.

³ Overhenget til 2009 ble endret fra 2,5 til 2,0 prosent som følge av ny næringsstandard.

⁴ Kommunene omfatter også undervisningspersonell.

⁵ Omlegging av beregningsmetode drar opp overhenget til 2010 med 0,3 prosentpoeng i forhold til tidligere beregning, jf. tabell 1.7 i NOU 2010:4.

⁶ Beregnet på Spekters tallmateriale til 2009. Fra 2010 beregnet på tallmateriale fra Statistisk sentralbyrå.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, KS, Spekter, NHO og Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet.

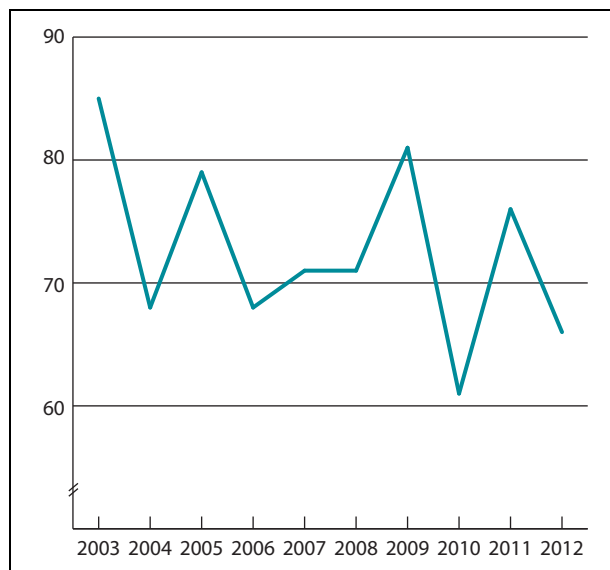
1.2 Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder

1.2.1 Lønnsutviklingen for industriarbeidere i LO-NHO-området

For *industriarbeidere* steg lønn per årsverk (både heltid og deltid) med 4,1 prosent fra 2011 til 2012, mot 4,4 prosent året før.

Gjennomsnittlig lønnsøkning fra 1. okt. 2011 til 1. okt. 2012 var også 4,1 prosent. Endring i næringssammensetningen dro lønnsveksten opp med 0,2 prosentpoeng. For hvert tariffområde bestemmes lønnsveksten av endring i grunnlønn eller «avtalt lønn», bonus, gjennomsnittlig skifttillegg og andre tillegg som er klassifisert som uregelmessige tillegg. Det lønnsstatistikken registrerer som utbetalt bonus for ett år, kan være oppkjøpt året før. Fra 2011 til 2012 har lønnsveksten for de ulike lønnskomponentene vært tilnærmet parallelle for industriarbeidere.

Industri i LO-NHO-området omfatter bedrifter i eksempelvis næringsmiddelindustri, treindustri, kjemisk industri og verkstedsområdet, samt i andre mindre områder som for eksempel grafisk industri. Lønnsveksten for industriarbeidere i LO-NHO-området er basert på opplysninger om lønn og antall årsverk knyttet til om lag

Figur 1.1 Lønnsutviklingen som andel av total lønnsvekst fra 1. oktober til 1. oktober for industriarbeidere i NHO-bedrifter.

Kilde: NHO.

50 tariffområder og disse tariffområdene er vektet sammen.

Hovedoppgjøret i 2012 foregikk forbundsvist. Tilleggene ble gitt fra ulike tidspunkter, men de fleste tariff tillegg blir gitt med virkning fra april og mai. Tariff tilleggene omfatter forbundsvise gene-

Tabell 1.4 Gjennomsnittlige tariff tillegg for industriarbeidere, (inklusive den direkte effekten av skift tillegg og andre tillegg knyttet til arbeidets art).

Per 1. april 2001:	148 øre/time,	1,1 prosent
Våren 2002: ¹	386 øre/time	2,8 prosent
Per 1. april 2003:	80 øre/time	0,5 prosent
Våren 2004: ¹	168 øre/time	1,1 prosent
Per 1. april 2005:	106 øre/time	0,7 prosent
Våren 2006: ¹	207 øre/time	1,3 prosent
Per 1. april 2007:	273 øre/time	1,7 prosent
Per 1. april 2008:	289 øre/time	1,7 prosent
Per 1. april 2009:	112 øre/time	0,6 prosent
Våren 2010: ¹	282 øre/time	1,5 prosent
Per 1. april 2011:	219 øre/time	1,1 prosent
Våren 2012: ^{1,2}	292 øre/time	1,4 prosent

¹ Gjennomsnittstallet er summen av alle nivåmessige tillegg gitt i de forbundsvise områdene inklusive generelle tillegg, lavlønnstillegg, fagarbeidertillegg, ansiennitetstillegg, skift tillegg etc. De fleste forbundsvise tariff tilleggene ble gitt med ulike virkningstidspunkt mellom 1. april til 1. juli.

² Foreløpige tall

relle tillegg, virkninger av økte minstelønnsatser, skifttillegg og andre tillegg knyttet til endringer innenfor avtaleområdene. Virkninger av avtalte garantiordninger som gjerne utløses på bakgrunn av statistikk er med, i den grad beregning er mulig. Bredere garantiordninger har de siste par år endret fordelingen av lønnsvekst fra lønnsglidning til tariff tillegg med i størrelsesorden ca. 0,1 prosentpoeng på årsbasis.

Gjennomsnittlig avtalte tariff tillegg i de forbundsvise forhandlingene ga en nivåøkning i lønn på i gjennomsnitt 1,4 prosent. Tar man hensyn til ulike virkningstidspunkt over året, bidro tariff tillegg for industriarbeidere totalt sett til årslønnsveksten fra 2011 til 2012 med ca. 1 prosentpoeng. Sammen med lønnsoverhenget fra 2011 på 1,3 prosent var således samlet årslønnsvekst fra 2011 til 2012 2,3 prosent før lønnsglidning for industriarbeidere. Bidraget fra lønnsglidningen i løpet av 2012 ble 1,8 prosentpoeng på årslønnsveksten, mot 2,3 prosentpoeng året før.

Lønnsoverhenget for industriarbeidere inn i 2013 er beregnet til 1,2 prosent.

De som forhandlet først ved hovedoppgjøret i 2012 var «Industrioverenskomsten» (omfatter de tidligere Verksted-, Teko-, Teknologi og data- og Nexsans (kabelmontører) overenskomstene). Antallsmessig utgjorde dette en tredjedel av alle industriarbeidere. Verkstedsbransjen utgjør over 90 prosent av Industrioverenskomsten. Sammen med de avtalte tariff tillegg bidro overhenget på 1,3 prosentpoeng, til en årslønnsvekst fra 2011 til 2012 på 2,15 prosent før lønnsglidning for området. «Industrioverenskomsten» hadde en årslønnsvekst på 4,0 prosent fra 2011 til 2012. Gjennom 2012-oppgjøret har omfanget av «Industrioverenskomsten» økt ved at en gruppe bedrifter fra byggevirksomhet har tilsluttet seg avtalen.

Tabell 1.5 viser lønnsveksten mellom måletidspunkter 1. oktober til 1. oktober og per år fordelt på tariff tillegg og lønnsglidning. Fra 1. oktober 2011 til 1. oktober 2012 var lønnsveksten 4,1 prosent for industriarbeidere, mot 4,5 prosent i tilsvarende periode året før. Gjennomsnittlig nivåøkning av tariffmessige tillegg ble beregnet til 1,4 prosent i perioden. Målt fra 1. oktober 2011 til 1. oktober 2012 har lønnsglidningen bidratt med 2,7 prosentpoeng til lønnsveksten i perioden, mot 3,4 prosentpoeng året før.

1.2.2 Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området

Forhandlinger og meklinger har i større grad enn før strukket seg ut over i året i 2012. Der virk-

ningstidspunktet tilsier det, er tillegg innregnet i tallgrunnlaget.

For arbeidere i *byggevirksomhet* var årslønnsveksten 3,0 prosent fra 2011 til 2012, mot 4,3 prosent året før. Lønnsveksten fra 1. oktober 2011 til 1. oktober 2012 var også 3,0 prosent, mot 3,6 prosent i tilsvarende periode året før.

Byggevirksomhet består av to hovedgrupper, arbeidere innenfor elektrofag (om lag 1/3) og andre byggfag (om lag 2/3) som tømrere, murere, grunnarbeid innenfor stein-, jord- og sementarbeid, bygge- og tømmermestere, heisfirmaer, malermestere, rørleggerbedrifter, kobber- og blikkenslagermestere etc. Innenfor andre byggfag er det en del bedrifter som er knyttet til Industrioverenskomsten.

Endringer i sammensetning av arbeidstakergruppen påvirker gjennomsnittlig lønnsvekst både for elektro sektoren og innenfor andre byggfag. Grunnen kan være utskifting av arbeidstakere og ulike bedrifter (særlig småbedrifter) i statistikkutvalget på måletidspunktene, men også at antall sysselsatte endres. Disse forhold trakk lønnsveksten ned i størrelsesorden 1½ prosentpoeng fra okt. 2011 til okt. 2012 samlet for arbeidere innenfor byggevirksomhet, på samme måte som ved den sterke økningen i sysselsettingen i sektoren i 2007 og 2008.

For andre byggfag består veksten på 3,0 prosent av et generelt tillegg på kr 1,25 per time, en økning i akkordsatser og minstelønnsatser. Bidraget fra tariff tilleggene og overheng førte til en lønnsvekst fra 2011 til 2012 på 2,2 prosent før lønnsglidning. Det gjennomsnittlige bidraget fra lønnsglidningen ble 0,8 prosentpoeng, i stor grad fordi strukturelle forhold trakk lønnsveksten ned.

Transportsektoren (arbeidere) i NHO-området omfatter blant annet rutebilsektoren, spedisjonsfirmaer, innenriks sjøfart, godstransport, og i noe mindre grad grossistbedrifter, oljeselskaper m.v.

For arbeidere innenfor *transportsektoren* i NHO-området samlet var årslønnsveksten fra 2011 til 2012 4,2 prosent, mot 3,4 prosent året. Lønnsveksten fra 1. oktober 2011 til 1. oktober 2012 var 3,7 prosent.

Om lag 50 prosent av årsverkene i transportsektoren er avtaler med lokal forhandlingsrett. I det forbundsvise lønnsoppgjøret 2012 innenfor transportsektoren (NHO-bedrifter) ble det gitt tariff tillegg (som inkluderer generelle tillegg) som sammen med lønnsoverhenget fra 2011, ga en beregnet lønnsvekst på om lag 3½ prosent fra 2011 til 2012, før lønnsglidning. Noen områder (for eksempel innenriks sjøfart og spedisjonsfirmaer) har lokale lønnsforhandlinger. Virkninger

av lønnselementer (jf. bussbransjeavtalen) som utløser lønnsvekst ved nye kontraktsinngåelser er vanligvis ikke regnet inn i tariff tilleggene, men beregnet virkning av hevet ansiennitetstillegg er medregnet.

Skillet mellom tariff tillegg og lønnsglidning i sektoren er usikker, men ut fra ovenstående er lønnsglidningen i gjennomsnitt for hele sektoren

beregnet til å bidra med om lag $\frac{3}{4}$ prosentpoeng i 2012, mot om lag $1\frac{1}{2}$ prosentpoeng året før.

Arbeidere innenfor *oljevirkksomhet, offshore* består av operatørarbeidere (om lag halvparten) og oljeboring – og oljeservicearbeidere. Den siste gruppen utgjør en stadig større andel av denne gruppen. Ingeniører og sivilingeniører klassifiseres som funksjonærer og er ikke med i gruppen

Tabell 1.5 Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for industriarbeidere basert på timefortjenester¹, omregnet til 37,5 t/uke. Endring i prosent fra tilsvarende periode året før.

	Lønnsøkning pr. time	Herav:		Lønnsglidning i prosent av total lønnsøkning
		Tariff tillegg	Lønnsglidning ²	
2002	5,0	2,4	2,6	52
01. okt	5,9	2,8	3,1	53
2003	3,5	0,9	2,6	74
01. okt	3,3	0,5	2,8	85
2004	3,6	0,9	2,7	75
01. okt	3,4	1,1	2,3	68
2005	3,4	0,9	2,5	74
01. okt	3,4	0,7	2,7	79
2006	3,6	0,9	2,7	75
01. okt	4,0	1,3	2,7	68
2007	5,5	1,7	3,8	69
01. okt	5,9	1,7	4,2	71
2008	5,7	1,7	4,0	70
01. okt	5,8	1,7	4,1	71
2009	3,9	0,5	3,4	87
01. okt	3,2	0,6	2,6	81
2010	3,6	1,2	2,4	67
01. okt	3,9	1,5	2,4	61
2011	4,4	1,3	3,1	70
01. okt	4,5	1,1	3,4	76
2012	4,1	1,3	2,8	68
01. okt	4,1	1,4	2,7	66

¹ Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtidstillegg, betaling for helligdager, feriepenger o.l. Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden.

² Lønnsglidningen er basert på at hele lønnsveksten mellom tilsvarende registreringsperioder i to påfølgende år er dekomponert i tariff tillegg og lønnsglidning. Dette avviker fra dekomponeringen i tabell 1.3 hvor kalenderårslønnsveksten er dekomponert i lønnsoverheng (som består både av tariff tillegg og lønnsglidning), samt bidrag til kalenderårslønnsveksten fra henholdsvis tariff tillegg og lønnsglidning.

Kilder: Grunnlagsmaterialet til Statistisk sentralbyrås strukturstatistikk, NHO.

ovenfor. Offshorearbeidere samlet sett hadde en gjennomsnittlig økning i årslønn fra 2011 til 2012 på 6,3 prosent, inklusive avtalt lønn, bonusutbetalinger samt uregelmessige tillegg, mot 3,3 prosent året før.

Økningen i utbetalt lønn fra 1. oktober 2011 til 1. oktober 2012 var 5,6 prosent.

En automatisk virkning av ansiennitetstillegg per 1. januar hvert år bidrar med minst ½ prosentpoeng til gjennomsnittlig årslønnsvekst. Gitte tillegg som ble avtalt sent på høsten 2012 og tatt hensyn til, bidrar sammen med lønnsoverhenget fra 2011 til en årslønnsvekst nærmere 5 prosent. Resten er lønnsglidning og strukturelle lønnsendringer.

For *hotell og restaurantvirksomhet* var årslønnsveksten fra 2011 til 2012 3,0 prosent, mot 3,4 prosent året før. Lønnsglidning var null i 2012, mot 0,4 prosent året før. Lønnsveksten fra 1. oktober 2011 til 1. oktober 2012 var 2,9 prosent.

Gjennomsnittlig alder for ansatte i hotell og restaurant var i 2012 om lag 10 år lavere enn gjennomsnittsalderen for alle ansatte i NHO-bedrifter. Bransjen er preget av høy turnover. Vanligvis er bare om lag halvparten av de samme arbeidstakerne med i lønnsstatistikken fra et år til et annet. Strukturelle endringer i arbeidskraften mellom grupper og virkninger via høy turnover har trukket gjennomsnittlig lønnsvekst noe ned i alle de fire siste årene.

Lønnsoverhenget inn i 2013 er beregnet til 0,6 prosent.

1.2.3 Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter

Industrifunksjonærene i NHO-bedrifter utgjør om lag 1/3 av alle funksjonærer i NHO-bedrifter. Årslønnsveksten for industrifunksjonærer fra 2011 til 2012 var 4,1 prosent, mot 4,7 prosent året før. Fra 1. oktober 2011 til 1. oktober 2012 var lønnsveksten samlet for industrifunksjonærer om lag 4,4 prosent, mot 4,6 prosent året før. Endring i næringssammensetningen reduserte lønnsveksten med 0,1 prosentpoeng. Endring i bonusutbetalinger reduserte lønnsveksten isolert med 0,4 prosentpoeng og veksten fra 1. okt. 2011 til 1. okt. 2012 med 0,3 prosentpoeng.

Ny standard for næringsgruppering ble av Statistisk sentralbyrå innført for alle sektorer fra 2009, med justeringer de senere årene. Dette gjaldt også NHO-bedrifter. Om lag 10 prosent av funksjonærene i NHOs industribedrifter, ble i offisiell statistikk fra 2009 plassert utenfor industri blant annet i «Faglig, vitenskapelig og teknisk tje-

nesteyting» og «oljevirkksomhet». Tilsvarende endringer i offentlig næringsklassifikasjoner av bedrifter i 2010, førte til at deler av spesielt oljebaserte industribedrifter ble tatt ut av industrien og plassert i blant annet «oljevirkksomhet». Disse bedriftsenhetene er med i lønnstallene for industrifunksjonærer for NHO-bedrifter, fordi enhetene fortsatt er knyttet sammen med NHOs industribedrifter og/eller foretak og vil også påvirke veksten for industri totalt.

Av hensyn til kontinuiteten i beregninger av lønnsvekst for funksjonærer i industri, vil klassifiseringen for NHO-bedrifter i tariffsammenheng og i utvalgets rapportering, fortsatt avvike noe fra offentlig klassifisering på dette punkt. Virkningene blir omtalt i fotnotene i tabellene.

Lønnsveksten inneholder både endring i grunnlønn, bonus og uregelmessige tillegg som skift etc. Basert på data for hvilken måned lønnsreguleringen skjer innenfor de enkelte bransjegrupper, er årslønn beregnet ved at de ulike bransjene blir vektet sammen til industrifunksjonærer totalt og totalt for alle bransjer. Som i andre områder forutsettes ingen endringer etter registreringstidspunktet 1. oktober. Dette danner grunnlag for beregninger av årslønnsvekst. Også for funksjonærer kan det være ulike arbeidstidsordninger. Dette er det tatt hensyn til i den grad bedriftene har innberettet dette i datamaterialet.

Lønnsoverhenget for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter inn i 2013 er beregnet til 2,1 prosent, mot 1,8 prosent året før.

Funksjonærgrupper ellers i NHO-områder er ansatte innenfor bergverk, skogbruk, fiskeoppdrett, kraftforsyning, oljevirkksomhet, bygge- og anleggsvirkksomhet, samferdsel, forskning og undervisning, personlig og forretningsmessig tjenesteyting, hotell og restaurant, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting, informasjonssektoren etc. Samlet utgjør bransjene utenfor industrien om lag 2/3 av alle funksjonærer i NHO-bedrifter.

Gjennomsnittlig lønnsvekst for *alle funksjonærer i NHO-området* ble 4,2 prosent fra 2011 til 2012, mot 4,9 prosent året før. Gjennomsnittlig lønnsvekst fra 1. oktober 2011 til 1. oktober 2012 ble 4,1 prosent, mot 5,0 prosent året før. Noe av den lavere lønnsveksten skyldes at gjennomsnittlig bonus pr. time har stått stille.

Gjennomsnittlig årslønnsvekst for funksjonærgrupper varierer mellom næringsgrupper fra 2,6 prosent i E-verk og 3,6 til 6,5 prosent for henholdsvis funksjonærer innenfor bygge- og anleggssektoren og funksjonærer innenfor oljevirkksomhet, som begge utgjør 10 prosent av alle funksjonærer i NHO-bedrifter og utgjør ytterpunktene av de

store næringsområdene. Det er større innslag av funksjonærer på høyere lønns- og utdanningsnivå enn året før.

Tallene ovenfor inkluderer både tekniske og andre funksjonærgrupper inklusive lederstillinger. Ansatte med minstelønnsavtaler innenfor funksjonærgruppene i NHO-bedrifter, omfatter ikke mer enn anslagsvis 10 prosent av alle funksjonærer.

I tillegg til lønnsstatistikk for arbeidere og funksjonærer er det grupper innenfor håndverk, handel, helse, organisasjoner etc. hvor man ikke kan skille mellom arbeidere og funksjonærer. I tillegg utgjør bemanningsbedrifter, som omfatter mange forskjellige yrkesgrupper i klassifikasjonene, etter hvert en stor gruppe. Disse gruppene utgjør nå om lag 10 prosent av alle årsverk i NHO-bedrifter og er ikke med i forhandlingsstatistikken verken for arbeidere eller funksjonærer.

1.2.4 Lønnsutviklingen for industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter under ett (både heltid og deltid).

Basert på en vekting av gjennomsnittlig lønnsnivå for næringsgruppene innenfor industrien referert i vedleggstabell 4.10, er lønnsveksten 4,2 prosent for arbeidere og funksjonærer samlet fra 2011 til 2012. Det er da tatt hensyn til ulike regulerings-tidspunkter gjennom året for ulike grupper både på arbeider og funksjonærsiden. Året før var veksten samlet 4,6 prosent. Samlet lønnsvekst for arbeidere og funksjonærer ble 0,1 prosentpoeng høyere enn for både industriarbeidere og industrifunksjonærer hver for seg. Dette har sammenheng med gjennomgående større innslag av funksjonærer i materialet med noe høyere lønnsnivå, men også strukturelle endringer beskrevet for henholdsvis industriarbeidere og industrifunksjonærer hver for seg i kap.1.2.1 og 1.2.3.

I tillegg til endringer mellom yrker og næringer og hvorvidt grupper er en del av industrien eller ikke vil nye medlemsgrupper som har kommet inn som NHO-bedrifter ha betydning for lønnsveksten. Deltid er med i tallene og inngår som heltidsekvivalenter, på samme måte både for arbeidere og funksjonærer.

1.2.5 Lønnsutviklingen i andre områder i privat næringsvirksomhet

I finansnæringen ble det i hovedoppgjøret for 2012 mellom Finansforbundet og Finansnæringens

Tabell 1.6 Fordeling av årsverk i NHOs statistikkregister og lønnssum basert på årslønnsnivå for henholdsvis arbeidere og funksjonærer. (Prosentandeler).¹

		Arbeidere	Funksjonærer
Årsverk:	2003	59,1	40,9
	2004	58,8	41,2
	2005	58,3	41,7
	2006	57,7	42,3
	2007	58,3	41,7
	2008	58,0	42,0
	2009 ²	59,6	40,4
	2009 ³	56,5	43,5
	2010 ³	56,2	43,8
	2011 ³	56,0	44,0
Lønnssum:	2003	50,4	49,6
	2004	49,3	50,7
	2005	48,6	51,4
	2006	47,7	52,3
	2007	48,2	51,8
	2008	47,9	52,1
	2009 ²	49,2	50,8
	2009 ³	46,1	53,9
	2010 ³	45,6	54,4
	2011 ³	45,2	54,8

¹ Beregningsmetoden for vekting er omlagt. Utvalget kommer tilbake til 2012-tall i senere rapporter.

² Ny næringsklassifisering fra 2009 og brukt som faste vektorer i veksten fra 2008 til 2009. Tallene i 2008 og bakover er ikke revidert med ny bedriftsvis næringsklassifisering. Tallrekene ovenfor innebærer derfor et skift, knyttet til endring i industridefinisjonen fra 2009.

³ Endring i fordeling mellom funksjonærer og arbeidere basert på timefordeling i inkommet materiale.

Kilder: NHO og Statistisk sentralbyrå.

Arbeidsgiverforening og mellom LO/HK og Norsk Post- og Kommunikasjonsforbund og Finansnæringens Arbeidsgiverforening gitt et generelt tillegg på lønnsregulativet på 1,85 prosent eller minimum kr 6 500 per år. Dette ga et gjennomsnittlig lønnstillegg på 1,87 prosent med virkning fra 1. mai 2012. Tillegget anslås å bidra

med 1,3 prosent til årslønnsveksten fra 2011 til 2012.

Ifølge Finans Norge⁵ ble det i medlemsbedriftene under ett gitt lokale tillegg per 1. januar 2012 på 0,55 prosent og per 1. juli på 2012 på 1,3 prosent.

Ifølge lønnsstatistikken for 2012 økte den gjennomsnittlige månedslønningen i finanstjenester, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet⁶ bank og forsikring, med 3,0 prosent for heltidsansatte fra 1. september 2011 til 1. september 2012. Avtalt lønn steg med 4,7 prosent i det samme tidsrommet. Bonusutbetalingene bidro til å trekke ned lønnsveksten.

Bonus har de siste årene fram til 2009 utgjort en økende andel av månedslønningen. I 2003 og 2004 utgjorde bonus i gjennomsnitt om lag 3,5 prosent av månedslønningen i alt. Denne andelen vokste til 6,5 prosent i 2005, videre til 8,5 prosent i 2007 og til 11,9 prosent i 2008. I 2009 falt andelen til 7,2 prosent. I 2010 økte andelen igjen til 8,8 prosent og i 2011 til 9,3 prosent. I 2012 var bonusandelen på 8,1 prosent.

For finanstjenester har utvalget på grunnlag av lønnsstatistikken for 2012 og lønnstilleggene i 2012, beregnet årslønnsveksten fra 2011 til 2012 til 3,0 prosent.

I *varehandelen* ble det i hovedoppgjøret 2012 på Landsoverenskomsten mellom Hovedorganisasjonen Virke og HK, gitt et generelt tillegg på 3 kroner per time. Ut over det generelle tillegget ble de laveste minstelønnsattsene, trinn 1 – 4, økt med 3 kroner per time og trinn 5 økt med 5 kroner per time.⁷

For tillegg på andre overenskomster i Virkeområdet samt overenskomster innen HUK-området, vises det til vedlegg 1.

Garantiordningen på Landsoverenskomsten mellom HK og Virke resulterte i at trinn 6 fikk et tillegg fra 1. februar 2012 på kr 3,76 per time.

Ifølge lønnsstatistikken for 2012 steg den gjennomsnittlige månedslønningen for heltidsansatte i varehandelen under ett med 3,3 prosent fra 1. sep-

tember 2011 til 1. september 2012. For alle heltidsansatte i Virke-bedrifter i varehandelen var veksten i månedslønningen 3,2 prosent i det samme tidsrommet.

På grunnlag av lønnsstatistikken for 2012 og lønnstilleggene i 2012, har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 2011 til 2012 for alle heltidsansatte i Virke-bedrifter i varehandelen til 3,3 prosent. Høy turnover og økt innslag av unge arbeidstakere trakk lønnsveksten ned.

1.2.6 Lønnsutviklingen i offentlig sektor

Staten

I hovedoppgjøret 2012 ble det i det *statlige tariffområdet* brudd i forhandlingene og oppgjørene gikk til mekling. Den 24. mai brøt LO Stat, YS Stat og Unio meklingen, og iverksatte streik. Akademikerne fortsatte meklingen. Etter ca 1 uke ble de streikende parter enige om frivillig mekling, som deretter ble gjennomført parallelt med Akademikernes fortsatte mekling. Den 2. juni la Riksmegleren fram et forslag til løsning som LO Stat og YS Stat anbefalte og Akademikerne aksepterte. Konflikten mellom staten og Unio ble avsluttet med at partene ble enige om frivillig lønnsnemnd den 7. juni 2012.

I hovedoppgjøret i staten i 2012 ble det, med virkning fra 1. mai, gitt et tillegg på kr 12 000 per år på hovedlønnsstabellen til og med lønnstrinn 55. Fra lønnstrinn 56 til lønnstrinn 98 ble det gitt et tillegg på 2,7 prosent. I tillegg ble lønnsregulativet utvidet med tre lønnstinn, fra lønnstrinn 99 til lønnstrinn 101. Det ble også satt av 1 prosent av lønnsmassen til lokale forhandlinger fra 1. september. I tillegg kom midler som blir ledige ved lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere (resirkulerte midler) på 0,1 prosentpoeng. Sentrale justeringer på lønnsrammer og lønnsspenn fra 1. juli utgjorde 0,42 prosent.

I kjennelse av 29. august 2012 fra Rikslønnsnemnda fikk Unio-medlemmer i staten det samme økonomiske oppgjøret som de andre hovedsamenslutningene i staten. Det generelle tillegget ble imidlertid gitt med virkning fra 8. juni, dagen streiken ble avsluttet, mot 1. mai for andre ansatte i staten.

Tilleggene bidro med 2,4 prosentpoeng til årslønnsveksten fra 2011 til 2012.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2012 og tariff tilleggene i 2012, er årslønnsveksten fra 2011 til 2012 i det statlige tariffområdet beregnet til 4,1 prosent.

⁵ 1. januar 2013 gikk Finansnæringens Arbeidsgiverforening og Finansnæringens Fellesorganisasjon sammen om å danne en ny hovedorganisasjon, Finans Norge. Den nye hovedorganisasjonen ivaretar både det næringspolitiske og arbeidsgivermessige samarbeidet i finansnæringen.

⁶ Antall ansatte som forhandlingsområdet omfatter, er begrenset til ansatte som omfattes av Sentralavtalen som Finans Norge har med Finansforbundet, og som lønnes etter regulativets satser. Det vil si at ansatte som har høyere lønn enn kr 804 541 per 1. mai 2012, ikke er med i beregningene. Dette omfatter fondsmeglere, assurandører, ledere og spesialister, til sammen om lag 5 000 ansatte.

⁷ Det er i alt 6 minstelønnstrinn.

Kommunesektoren/KS-området

I hovedoppgjøret i *KS-området* i 2012 ble det brudd i forhandlingene mellom KS og LO Kommune, Unio Kommune, YS Kommune og Akademikerne og oppgjørene gikk til mekling. Det ble brudd i meklingen, og LO, Unio og YS iverksatte streik fra 24. mai. Akademikerne iverksatte ikke konflikt. Den 5. juni la Riksmekleren frem et forslag som partene anbefalte. Hovedpunktene i forslaget var: Det ble gitt et generelt tillegg på 2,7 prosent eller minst kr 12 000 per år fra 6. juni til ansatte i stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse (kapittel 4 i hovedtariffavtalen). Minstelønnsattsene ble hevet ytterligere. Det ble avsatt 1,2 prosent til lokale forhandlinger per 1. august 2012. Minstelønnsnivået ved 20 års ansenitet ble på kr 338 300 fra 6. juni 2012. Minstelønnen skal i framtiden reguleres med den prosentvise endringen per 1. mai i folketrygdens grunnbeløp basert på foregående års G-regulering.

For stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse bidro tariff tilleggene i KS-oppgjøret i 2012 med 3,2 prosentpoeng til lønnsveksten fra 2011 til 2012.

For en del grupper i KS-området (kap 3 og 5) fastsettes lønnen gjennom lokale lønnsforhandlinger i den enkelte kommune og fylkeskommune uten noen sentral ramme. Virkningsdato for lønnstillegg er 1. mai med mindre annen dato er avtalt.

I *Oslo kommune* ble partene etter mekling, og streik og ny mekling for noen grupper, enige om et generelt tillegg fra 1. mai på 2,8 prosent eller minimum kr 10 750 per år. Det ble avsatt 1,4 prosent av lønnsmassen til lokale forhandlinger med virkning fra 1. juli. I tillegg kom midler som blir ledige ved lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere (resirkulerte midler) på 0,1 prosentpoeng.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2012 og tariff tilleggene i 2012, er årslønnsveksten fra 2011 til 2012 for hele kommunesektoren, inkl. undervisningssektoren, Oslo kommune og diverse bedriftsmedlemmer, beregnet til 4,1 prosent. For kommuneansatte eksklusiv ansatte i undervisningssektoren var også årslønnsveksten 4,1 prosent.

Undervisningspersonell

Tilleggene ved lønnsoppgjøret i KS-området i 2012 ble også gjeldende for ansatte i undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse (kap 4).

For undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse bidro tariff tilleggene i KS-oppgjøret i 2012 til lønnsveksten fra 2011 til 2012 med 3,1 prosentpoeng.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2012 og tariff tilleggene i 2012, er årslønnsveksten fra 2011 til 2012 for undervisningsstillinger i hele kommunesektoren beregnet til 4,0 prosent.

1.2.7 Lønnsutviklingen i Spekter-området

I tråd med forhandlingsmodellen i Spekter forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom Spekter og den enkelte hovedorganisasjon. Denne delen er felles for alle virksomheter innenfor et overenskomstområde og forplikter arbeidsgiver og den aktuelle hovedorganisasjonens medlemmer. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet og hovedorganisasjonenes forbund eller forhandlingsgrupper. Det kan avtales avvikende ordninger.

For Spekter-Helse er det for LO, YS, noen av Unios forbund og Den norske legeforening de siste årene avtalt et nasjonalt nivå II (A2) der det forhandles mellom Spekter-Helse og de enkelte foreninger/forbund i hovedorganisasjonene om særskilte lønns- og arbeidsvilkår for den enkelte forenings medlemmer.

I hovedoppgjøret i 2012 ble det på A-nivå mellom Spekter og LO Stat og mellom Spekter og YS Spekter enighet om et generelt tillegg fra 1. april 2012 på kr 2 438 per år. For LO Stat og YS Spekter bidro de avtalte tilleggene på A-nivå med 0,4 prosentpoeng til lønnsveksten fra 2011 til 2012 (ekskl. helseforetakene).

Det ble ført forhandlinger i de enkelte virksomheter (B-nivå) om ytterligere lønnstillegg. I disse forhandlingene ble det gitt noe varierende tillegg.

For akademikergruppene i Spekter (ekskl. Legeforeningen) gis det ikke sentrale generelle tillegg. Lønnstilleggene for disse gruppene avtales lokalt.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2012 og de avtalte tilleggene gitt i forhandlingene i de ulike virksomhetene, er årslønnsveksten fra 2011 til 2012 i Spekter-området ekskl. helseforetakene anslått til 4,2 prosent.

I hovedoppgjøret i 2012 for *helseforetakene* kom Spekter-Helse og Norsk Sykepleierforbund, Utdanningsforbundet, Norsk Fysioterapeutforbund og Norsk Ergoterapeutforbund til enighet i de sentrale forbundsvise forhandlingene (A 2) om følgende generelle tillegg:

- Sykepleiere, fysioterapeuter, ergoterapeuter og førskolelærere fikk 2,7 prosent eller minimum kr 12 000 per år.
- Spesialsykepleiere, jordmødre, sykepleiere, pedagoger med spesialkompetanse, pedagogiske ledere, spesialfysioterapeuter, fysioterapeutledere, spesialergoterapeuter og ergoterapeutledere fikk 4,2 prosent.
- Spesialister i klinisk pedagogikk, spesialfysioterapeuter med spesialistgodkjenning og spesialergoterapeuter med spesialistgodkjenning fikk 4,7 prosent.

I tillegg ble minstelønssatsene hevet fra 1. august 2012.

I de sentrale forbundsvise forhandlingene mellom LO- forbundene og Spekter-Helse og mellom YS-forbundene og Spekter-Helse i oppgjøret for helseforetakene og Lovisenberg Diakonale Sykehus ble det for høyskolegruppene avtalt tillegg tilsvarende det som var avtalt med Unio-forbund med A2-del. For øvrige arbeidstakere ble det avtalt et generelt tillegg på 2,7 prosent eller minimum kr 12 000 per år fra 1. juni 2012. Minstelønssatsene ble endret fra 1. august 2012.

I oppgjøret mellom Spekter-Helse og Den norske legeforening kom partene til enighet i de sentrale forbundsvise forhandlingene (A 2) for helseforetakene. I helseforetakene fikk turnusleger et tillegg på kr 16 000 per år og leger i spesialisering et tillegg fra kr 20 000 til kr 21 000. Tilleggene ble gitt med virkning fra 1. januar 2012.

For nærmere omtale av lønnsoppgjøret i 2012 i helseforetakene, vises det til vedlegg 1.

På grunnlag av tallmateriale/lønnsstatistikk fra Statistisk sentralbyrå for 2011 og 2012 og lønnstilleggene i disse to årene, har utvalget beregnet årslønnsveksten i helseforetakene fra 2011 til 2012 til 3,7 prosent.

Lønnsoppgjørene i helseforetakene effektueres ofte sent på året. Dette innebærer at det kan være noen tillegg knyttet til lønnsoppgjøret 2012 som ikke er fanget opp i Statistisk sentralbyrå sin lønnsstatistikk for helseforetakene per 1. oktober 2012.

1.3 Lønnsoverhenget

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Utvalget anslår overhenget til 2013 til 1,8 prosent i gjennomsnitt i de største forhandlingsområdene. Gjennomsnittlig overheng i de tre foregående år var på 1,4 prosent. For områdene i tabell 1.7 varierer overhenget til 2013 fra 0,7 prosent for ansatte i Virke-bedrifter i varehandelen til 2,5 prosent for undervisningspersonell i kommunene. For industriarbeidere i NHO-bedrifter er overhenget beregnet til 1,2 prosent og for industrifunksjonærer til 2,1 prosent.

I tillegg til lønnsoverhenget kan lønnsveksten til neste år i enkelte områder også bli påvirket enten av allerede avtale tariff tillegg eller av garantiordninger og satsreguleringsbestemmelser.

Garantiordninger og satsreguleringsbestemmelser sikrer områder en (automatisk) lønnsvekst, gjerne i forhold til en fastlagt referansegruppes lønn. For 2011 er nye ordninger kommet til, blant annet for regulering av minstelønssatser i LO – NHO-området.

Virkninger av alle avtalte tillegg inklusive slike ordninger, defineres som tariff tillegg når de er kjent. En del av disse tilleggene vil ikke være klare før endelig statistikk foreligger.

Prinsipielt står allerede avtalte lønnstillegg for neste år i en noe annen stilling enn det ovennevnte. Ved å avtale lønnstillegg i et tariffoppgjør for neste år, legger en føringer for årslønnsveksten året etter. På denne bakgrunn bør beregninger av lønnsoverheng til ett år suppleres med opplysninger om eventuelle allerede avtalte tillegg for det samme året.

1.4 Lønnsutviklingen for ledere

1.4.1 Lønnsutviklingen eksklusive opsjons- og naturalytelser for ledere i enkelte næringer

I dette avsnittet presenteres lønnsveksten fra 2011 til 2012 for ledere i en del næringer basert på samme lønnsbegrep som i tabell 1.1, dvs. avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus. Tallene omfatter ledere i foretak i næringsvirksomhet utenom offentlig forvaltning og helseforetakene. Offentlig eide foretak er inkludert. Tallene er basert på Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk. Lønnsveksten er regnet som endring i månedslønn fra september/oktober det ene året til samme tidspunktet året etter.

Det presenteres tall for to grupper av ledere i næringsvirksomhet:

- Gruppen med yrkeskode 1210, «administrerende direktører» i store og mellomstore foretak, dvs. foretak med 10 eller flere ansatte.

Tabell 1.7 Lønnsoverhenget fra året før i prosent. 2008-2013.

Område/gruppe:	2008	2009	2010	2011	2012	2013
NHO-bedrifter i industrien i alt:	2,2	1,9	1,4	1,5	1,5	1,6
– Industriadbeidere	1,8	1,8	1,0	1,2	1,3	1,2
– Industrifunksjonærer	2,5	2,0 ¹	1,7	1,9	1,8	2,1
Virke-bedrifter i varehandel	1,6	0,9	0,7	1,2	1,0	0,7
Finanstjenester ²	1,3	2,0	1,0	1,3	1,3	1,4
Staten	1,4	3,4	0,9 ³	2,3	1,1	2,2
Kommunene i alt :	1,4	2,4	1,1	2,4	0,8	2,4
– Undervisningspersonale	1,2	2,2	1,0	2,4	0,7	2,5
– Øvrige ansatte	1,5	2,5	1,1	2,4	0,8	2,3
Ansatte i Spekter-bedrifter:						
– Helseforetakene ⁴	1,4	3,6	2,0	1,9	0,8	1,0
– Øvrige bedrifter	1,3	1,6	0,9	0,9	1,2	1,2
Veid gjennomsnitt ⁵	2,0	2,3	1,2	1,9	1,0	1,8

¹ Overhenget til 2009 ble endret fra 2,5 til 2,0 prosent som følge av ny næringsstandard, se avsnitt 1.2.3 i NOU 2010: 4.

² Forretnings- og sparebanker og forsikring under ett som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring.

³ Omlegging av beregningsmetode trakk opp overhenget til 2010 med 0,3 prosentpoeng i forhold til tidligere beregning, jf. tabell 1.7 i NOU 2010: 4.

⁴ Beregnet på Spekters tallmateriale til 2010. Fra 2011 beregnet på tallmateriale fra Statistisk sentralbyrå.

⁵ Overhenget er et gjennomsnitt for flere grupper enn de som er med i tabell 1.7. Fra og med 2010 er beregningen for ansatte i virksomheter som er medlemmer av arbeidsgiverorganisasjoner og ansatte i offentlig forvaltning inklusive helseforetakene.

Kilde: Beregningsutvalget

Gruppen kan omfatte flere personer med lederfunksjoner i hvert foretak.

- Gruppen med yrkeskode 1300, «ledere av små foretak», dvs. foretak med færre enn 10 ansatte.

Totalt omfattet utvalget til lønnsstatistikken i 2012 23 400 heltidsansatte personer innen disse to ledergruppene.

Tabell 1.8 viser at lønnsveksten regnet som endring i gjennomsnittslønn fra september/oktober 2011 til september/oktober 2012 for administrerende direktører varierte en del mellom næringene som er med i tabellen, fra ÷4,7 prosent i finanstjenester til 7,2 prosent i hotell- og restaurantvirksomhet. For administrerende direktører i industrien var lønnsveksten 1,2 prosent. Lavere bonusutbetalinger i 2012 enn i 2011 for administrerende direktører i finanstjenester trakk gjennomsnittslønnen ned. Uten bonus var lønnsveksten 8,9 prosent. For ledere av små foretak var

lønnsveksten i 2012 høy i IKT, mens veksten varierte mellom 1,2 og 5,4 prosent i de andre næringene i tabell 1.8. Gjennomsnittslønnen for administrerende direktører under ett steg med 0,3 prosent fra september/oktober 2011 til samme tidspunkt i 2012, mot 3,8 prosent året før. For ledere av små foretak var lønnsveksten 3,1 prosent, mot 3,7 prosent året før.

I hotell- og restaurantvirksomhet, varehandel og bygg og anlegg var lønnsveksten for administrerende direktører fra september/oktober 2010 til samme tidspunkt i 2011 lavere enn for lønns-takerne ellers i disse næringene. I de andre næringene i tabell 1.8 var det omvendt

Fra september/oktober 2011 til samme tidspunkt i 2012 var lønnsveksten for administrerende direktører høyere enn for lønns-takerne ellers i næringene bygg- og anleggsvirksomhet, forretningsmessig tjenesteyting, hotell- og restaurantvirksomhet og samferdsel, mens det var omvendt i de andre næringene.

Tabell 1.8 Gjennomsnittslønn¹ per september/oktober 2011 og 2012 for administrerende direktører² og ledere³ av små foretak i enkelte næringer. Eksklusive opsjons- og naturalytelser. Lønnsvekst fra året før i prosent.

	Administrerende direktører				Ledere av små foretak			
	Lønnsvekst		Lønnsnivå	Antall i utvalget	Lønnsvekst		Lønnsnivå	Antall i utvalget
	2011	2012			2011	2012		
Industri	8,7	1,2	1 011 600	1 122	6,4	1,2	602 400	755
Bygg- og anleggsvirksomhet	1,1	3,9	771 600	708	2,1	3,8	594 000	914
Varehandel	0,3	1,6	741 600	2 932	1,0	4,1	486 000	7 300
Samferdsel	3,9	4,0	934 800	530	3,5	3,4	579 600	35
Hotell- og restaurantvirksomhet	÷3,0	7,2	536 400	755	-	-	-	-
IKT	5,6	÷1,9	1 068 000	937	11,9	7,2	836 400	334
Finanstjenester	16,4	÷4,7	1 598 400	621	-	-	-	-
Forretningsmessig tjenesteyting	5,3	4,4	879 600	369	3,9	5,4	604 800	339
Alle næringer	3,8	0,3	855 600	10 583	3,7	3,1	553 200	12 824

¹ Månedslønn ekskl. overtid*12. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte.

³ Ledere av små foretak med færre enn 10 ansatte.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken.

1.4.2 Lønnsutviklingen for ledere inklusive opsjons- og naturalytelser

Beregningsutvalget presenterer i dette avsnittet en lønnsstatistikk fra Statistisk sentralbyrå for ledere i foretak utenom offentlig forvaltning og helseforetakene. Statistikken bygger på datamaterialet Statistisk sentralbyrå innhenter til lønnsstatistikken. Videre er det hentet tilleggsinformasjon fra LTO-registeret om opsjons- og naturalytel-

ser. Statistikken dekker perioden 2004 til 2011. Denne lederlønnsstatistikken bygger på yrkesklassifiseringen for å definere ledere (jf. boks 1.3). Statistikken kan omfatte flere personer med lederfunksjoner i hvert foretak.

Lønnsveksten er regnet som endring fra september/oktober det ene året til samme tidspunktet året etter og kan i det enkelte år ikke direkte sammenliknes med veksten i gjennomsnittlig årslønn fra det ene året til det andre slik den fram-

Boks 1.3 Lønn for ledere basert på Statistisk sentralbyrås lederlønnsstatistikk

Lederlønn basert på Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk omfatter heltidsansatte ledere i foretak utenom offentlig forvaltning og helseforetakene. Lederne er hentet fra yrkeskode 1210, administrerende direktør, i foretak med flere enn 10 ansatte og yrkeskode 1300, ledere i små foretak, med færre enn 10 ansatte. Statistikken kan omfatte flere personer med lederfunksjoner i hvert foretak. Lønnsstatistikken bygger på et representativt utvalg av virksomheter med fulltelling blant de største foretakene i hver næring, og et utvalg blant små foretak. Lønns-

statistikken er en strukturstatistikk, som skal ta inn over seg alle strukturelle endringer i arbeidsmarkedet fra år til år, som f. eks. jobb-skifter, sysselsettingsendringer, omstrukturering og sammenslåinger/oppsplitting av foretak. Det vil dermed skje en viss utskifting av ledere som er med i lederlønnsstatistikken fra det ene året til det neste.

Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

Tabell 1.9 Gjennomsnittslønn¹ per september/oktober inklusive opsjons- og naturalytelser for administrerende direktører og ledere av små foretak. Vekst fra året før i prosent.

	Administrerende direktører ²	Ledere av små foretak ³	Alle ledere
2005	5,5	0,7	3,3
2006	5,5	3,4	5,6
2007	2,6	7,8	6,3
2008	10,3	5,1	6,2
2009	-1,5	1,9	1,2
2010	5,1	3,3	4,2
2011	4,0	3,8	4,9
2004-11	35,6	28,9	36,2
Gj. sn. per år	4,4	3,7	4,5
Lønnsnivå 2011	878 500	548 300	679 800
Herav opsjonsytelser og naturalytelser	16 900	4 100	9 200
Antall ledere i utvalget i 2011	10 065	12 371	22 436

¹ Månedslønn inkl. overtid *12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte

³ Ledere av små foretak med færre enn 10 ansatte

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken og LTO-registeret.

kommer i tabell 1.1. Over tid vil det likevel bli stor grad av samsvar mellom disse to måtene å beregne lønnsveksten på.

Tabell 1.9 viser at gjennomsnittlig lønnsvekst for administrerende direktører var 4,0 prosent fra september/oktober 2010 til samme tidspunkt i 2011, mot 5,1 prosent året før. Opsjons- og naturalytelser bidro til å trekke opp lønnsveksten for denne ledergruppen i 2011. Lønnsveksten varierer med foretaksstørrelse. I foretak med over 250 ansatte var lønnsveksten for administrerende direktører 7,6 prosent i 2011. For ledere i småbedrifter var lønnsveksten 3,8 prosent fra september/oktober 2010 til september/oktober 2011, mot 3,3 prosent året før. For alle ledere var veksten 4,9 prosent fra september/oktober 2010 til september/oktober 2011, mot 4,2 prosent året før. Andelen som ledere i små bedrifter utgjorde av alle ledere, gikk ned fra 2010 til 2011. Dette trakk opp samlet lønnsvekst for ledere.

I tabell 1.10 er administrerende direktører rangert etter stigende lønnsnivå. Det er om lag 2 500 direktører i hvert kvartil. Tabellen viser at lederne i 4. kvartil har en gjennomsnittslønn på 1 627 200 kroner per september/oktober 2011

og at veksten var 6,1 prosent fra samme tidspunkt i 2010. Opsjons- og naturalytelser trakk lønnsveksten opp for denne gruppen fra 2010 til 2011. I de tre andre kvartilene varierte lønnsveksten fra 1,2 prosent i 2. kvartil til 2,7 prosent i 3. kvartil.

Tabell 1.11 viser lønnsutviklingen og lønnsnivå for kvinnelige og mannlige ledere. Kvinnelige administrerende direktører hadde lavere vekst i gjennomsnittslønnen fra september/oktober 2010 til samme tidspunkt i 2011 enn mannlige. Gjennomsnittlig lønnsnivå for kvinnelige administrerende direktører var per september/oktober 2011 om lag 72 prosent av lønnsnivået for mannlige administrerende direktører.

Tabell 1.12 viser gjennomsnittlig lønnsnivå og lønnsutvikling for administrerende direktører etter foretaksstørrelse. Det er ikke en entydig sammenheng mellom foretaksstørrelse og lønnsnivå. I 2011 var lønnsnivået høyest for administrerende direktører i foretak med 100 til 249 ansatte. Noe av forklaring på dette kan være at statistikken omfatter flere personer med lederfunksjoner i hvert foretak, slik at sammensetningen av ledergruppen som inngår kan variere mellom foretaks-

Tabell 1.10 Gjennomsnittslønn¹ etter kvartiler per september/oktober 2011 for administrerende direktører². Inklusive opsjons- og naturalytelser. Vekst i prosent fra året før.

	Samlet årslønn ¹	Prosent av sum lønn	Lønnsvekst fra året før	Opsjons- og naturalytelser	
Kvartil	2011	2011	2011	2010	2011
1	422 400	12,1	2,3	-	-
2	594 000	16,9	1,2	4 800	1 200
3	862 800	24,6	2,7	9 600	6 000
4	1 627 200	46,4	6,1	37 200	54 000
Alle	878 500	100,0	4,0	13 200	16 900

¹ Månedslønn inkl. overtid *12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken og LTO-registeret.

Tabell 1.11 Gjennomsnittslønn¹ per september/oktober 2011 inklusive opsjons- og naturalytelser for administrerende direktører². Menn og kvinner. Vekst fra året før i prosent.

	Antall	Samlet lønnsnivå ¹	Lønnsvekst fra året før	Opsjons- og naturalytelser	
	2011	2011	2011	2010	2011
Alle adm. direktører ²	10 065	878 500	4,0	13 200	16 900
– menn	7 490	934 300	4,5	14 400	19 200
– kvinner	2 575	672 300	3,8	8 400	8 300

¹ Månedslønn inkl. overtid *12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken og LTO-registeret.

Tabell 1.12 Gjennomsnittslønn¹ per september/oktober 2011 inklusive opsjons- og naturalytelser for administrerende direktører² etter foretaksstørrelse. Vekst fra året før i prosent.

Foretaksstørrelse, ansatte	Antall administrerende direktører ²	Samlet lønnsnivå ¹	Lønnsvekst fra året før	Opsjons- og naturalytelser
	2011	2011	2011	2011
0-24	2 624	727 200	2,9	8 400
24-99	2 624	939 600	4,5	16 900
100-249	1 240	1 198 800	3,3	30 000
250 og over	3 577	986 400	7,6	31 200
Alle	10 065	878 500	4,0	16 900

¹ Månedslønn inkl. overtid *12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken og LTO-registeret.

størrelser. Administrerende direktører i foretak med over 250 ansatte hadde den høyeste lønnsveksten med 7,6 prosent og mottok mest i opsjons- og naturalytelser i 2011.

1.4.3 Lønnsutviklingen for toppledere i offentlig sektor

Utvalget presenterer i dette avsnittet tall for lønnsutviklingen for toppledere i offentlig sektor fra 1. oktober/1. desember 2008 til samme tidspunkt i 2012. Følgende grupper inngår i denne statistikken:

- *Øverste administrative leder* (rådmenn) i kommuner og fylkeskommuner
- *Øverste leder* i forvaltningen, etater, direktorater og finansieringsinstitusjoner i staten.
- *Administrerende direktør* i de regionale helseforetakene herunder også de forskjellige helseforetakene.

Utplukket av ledere er basert på Statistisk sentralbyrås ordinære lønnsstatistikk. Lønnsbegrepet har samme innhold som ellers i kapittel 1, dvs. fast avtalt lønn (grunnlønn/regulativlønn) og faste og variable tillegg. I staten omfatter utplukket både toppledere som er lønnet etter lederlønnssystemet⁸ i staten og toppledere av etater som er lønnet etter lønnsregulativet i hovedtariffavtalen i staten.

Lønnsveksten for toppledere i offentlig sektor var i gjennomsnitt 4,3 prosent fra oktober/desember 2011 til oktober/desember 2012, mot 5,1 pro-

sent året før. For toppledere i kommuner og fylkeskommuner var lønnsveksten fra desember 2011 til desember 2012 5,2 prosent, mot 5,8 prosent året før. I staten var veksten fra oktober 2011 til oktober 2012 3,5 prosent, mot 4,3 prosent året før. Gjennomsnittlig lønnsvekst for toppledere i offentlig sektor omfatter også administrerende direktører i helseforetakene. Lønnsnivået for denne gruppen i helseforetakene var per oktober 2012 1 531 200 kroner, og lønnsveksten for alle var i gjennomsnitt 6,1 prosent fra oktober 2011 til oktober 2012, mot 4,6 prosent året før.

Gjennomsnittlig lønnsvekst for toppledere fra oktober/desember 2011 til samme tidspunkt i 2012 var med unntak for toppledere i helseforetakene og toppledere i staten lønnet etter lønnsregulativet i staten lavere enn for lønnstakere ellers i offentlig sektor.

Per desember 2012 var gjennomsnittslønnen for toppledere i kommuner og fylkeskommuner om lag 830 400 kroner. I staten tjente topplederne i gjennomsnitt om lag 1 051 200 kroner per oktober 2012. Lønnen var en del høyere for toppledere på lederlønnssystemet enn for toppledere lønnet etter lønnsregulativet i hovedtariffavtalen.

⁸ Staten inngår individuelle lederlønsktrakter med alle ledere tilknyttet lederlønnssystemet. Stillingens ansvar, omfang og kompleksitet avgjør om den innplasseres. Systemet består av to elementer; basislønn/grunnlønn og et individuelt tillegg. Det er ca. 300 toppledere som er tilknyttet systemet, blant annet departementsråder og ekspedisjonssjefer i departementene samt toppledere i større etater og institusjoner, fylkesmenn og politimestere.

Tabell 1.13 Gjennomsnittslønn¹ per oktober/desember for toppledere i offentlig sektor. Alle ledere. Lønnsvekst fra året før i prosent.

	Antall	Gjennomsnittlig årslønn ¹		Lønnsvekst		
	2012	2012	2009	2010	2011	2012
Kommuner og fylkeskommuner	402	830 400	6,3	5,4	5,8	5,2
Staten	243	1 051 200	8,4	3,7	4,3	3,5
– Toppledere på lederlønnssystemet ²	131	1 111 200	9,4	3,7	3,6	1,5
– Toppledere ³ lønnet etter lønns- regulativet i hovedtariffavtalen	112	981 600	6,2	3,6	4,4	7,9
Offentlige toppledere i alt ⁴	669	936 000	6,6	4,6	5,1	4,3

¹ Omfatter grunnlønn samt faste og variable tillegg. Gjennomsnittlig årslønn er definert som månedslønn per oktober/desember*12.

² Dersom det er flere ledere lønnet etter lederlønnssystemet på ulike nivåer innen samme enhet, er bare topplederen tatt med.

³ Den høyeste lønte i hvert foretak

⁴ Inkluderer administrerende direktører i helseforetakene

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

1.5 Lønnsutviklingen for kvinner og menn

I dette avsnittet presenteres tall for utviklingen i gjennomsnittlig lønnsforskjell mellom kvinner og menn etter forhandlingsområder, næring, utdanningslengde, alder og samlet for alle lønnstakere både etter gjennomsnittslønn og medianlønn. Lønnsforskjellene måles for heltidsansatte eller per årsverk der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

Forskjeller i kvinners og menns yrkesdeltagelse, bransje/sektortilknytning, utdanning, arbeidserfaring og kompetanse er fortsatt viktige faktorer bak lønnsforskjellene. Det samme er kjønnsdelingen i arbeidsmarkedet. Kvinner og menn er i næringer og bransjer med ulike lønns- evne og avtaledeking, og de har ulike stillinger på arbeidsplassene. Både endret antall kvinner og menn og endring i ulikhetene mellom dem over tid, kan dermed påvirke lønnsforskjellene slik de måles her. Lønnsforskjellen mellom kvinner og menn kan også avspeile ulike former for lønnsdiskriminering. Kvantifisering av ulike bidrag til utviklingen i gjennomsnittlig lønnsforskjell krever egne analyser.

TBU har statistikk for utviklingen i *gjennomsnittslønn* mellom kvinner og menn for ulike forhandlingsområder siden 1984 og samlet for alle kvinner og menn fra 1997. For arbeidsmarkedet under ett var det for heltidsansatte en tilnærming i relativ lønn på 1,7 prosentpoeng fra 1997 fram til og med 2008. I 2008 var det et brudd i serien. Fra 2008 til 2012 ble forskjellen redusert med 2 prosentpoeng. Når vi inkluderer deltidsansatte, ble forskjellen fra 2008 redusert med 2,7 prosentpoeng. Ser vi på *medianlønn* mellom kvinner og menn, var det en tilnærming fra 1997 til 2008 på 1,4 prosentpoeng. Fra 2008 til 2012 ble lønnsforskjellene redusert med 3 prosentpoeng.

Lønnsforskjeller etter forhandlingsområder

Tabell 1.14 viser lønnsutviklingen per årsverk for kvinner og menn i en del forhandlingsområder. Tabellen tar utgangspunkt i TBUs årslønnsbegrep, jf. vedlegg 2. Tabellen viser gjennomsnittlig årslønn for kvinner i forhold til gjennomsnittlig årslønn for menn i perioden 2003-2012. Det oppgis også gjennomsnittlig årslønn for kvinner og menn i 2012.

Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn ble i følge lønnsstatistikken og utvalgets beregninger redusert fra 2011 til 2012 for ansatte i hotell og

restaurantvirksomhet i NHO-bedrifter, ansatte i kommunene, ansatte i finanstjenester og ansatte i staten. For ansatte i Virke- bedrifter i varehandelen har lønnsforskjellene økt. For de andre områdene har forskjellen vært uendret eller det har vært små endringer. Økte lønnsforskjeller i Virke- bedrifter skyldes strukturelle endringer, i første rekke sterk økning i antallet kvinnelige butikk- medarbeidere, som har relativt lav lønn. For medarbeidere som var ansatt både i 2011 og 2012, har det vært en tilnærming i lønn mellom kvinner og menn.

I den siste 10-årsperioden har det vært flere brudd i seriene for de ulike forhandlingsområdene. Tatt hensyn til disse bruddene har det over en tiårsperiode (2003-2012) vært tilnærming eller stabilitet i kvinners og menns lønn for de fleste forhandlingsområdene med unntak av i finanstjenester.

I hovedgruppene i tabell 1.14 er det forholdsvis store variasjoner i størrelsen på lønnsforskjellene mellom kvinner og menn. Imidlertid er disse gruppene ikke sammenliknbare med hensyn til sammensetning da noen områder har mer ensartete stillingsstrukturer enn andre. F. eks er stillingsstrukturen blant industriarbeidere relativt enhetlig, mens den er mer sammensatt blant annet i finanstjenester og i helseforetakene. Tabellen egner seg dermed mest til å følge utviklingen i de enkelte områdene over tid.

Lønnsforskjellen mellom alle sysselsatte kvinner og menn

Når en veier alle grupper sammen, får en et samletall som uttrykker de totale lønnsforskjellene mellom kvinner og menn i Norge. I tabell 1.15 presenteres tre ulike måter å beregne dette på: Gjennomsnittslønn for heltidsansatte, gjennomsnittlig lønn per årsverk og medianlønn for heltidsansatte. Medianlønn finner en ved å sortere lønnen for lønnstakere etter størrelse og så finne lønnsnivået for den personen som blir liggende i midten. Ved en slik beregningsmetode vil de høyeste og laveste lønnsnivåene være uten betydning.

Det har vært en reduksjon av forskjellen mellom kvinners og menns gjennomsnittlige lønn målt ved alle disse tre begrepene det siste året. Fra 2011 til 2012 ble lønnsforskjellene mellom heltidsansatte kvinner og menn redusert med 1,1 prosentpoeng. Kvinnene tjente i gjennomsnitt 88,3 prosent av menns lønn i 2012 mot 87,2 i 2011 (tabell 1.15).

Tabell 1.14 Gjennomsnittlig årslønn¹ for kvinner i forhold til gjennomsnittlig årslønn for menn i noen store forhandlingsområder. Per årsverk.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Årslønn Menn 2012	Årslønn Kvinner 2012	Kvinne- andel ² 2012
Industriarbeidere i NHO-bedrifter	89,1	89,3	89,1	89,5	88,3	88,5	88,3 ³	88,4	89,2	88,8	418 200	371 200	18
Industrifunksjo- nærer i NHO- bedrifter	77,1	77,3	77,1	77,6	77,7	78,2	78,9 ³	79,4	79,5	79,2	667 300	528 500	30
Virke-bedrifter i varehandel ^{4,9}	88,1	87,6	87,5	87,4	87,8	85,6 ³	85,3	85,9	84,9	84,0	456 000	383 300	43
Ansatte i hotell og restaurant i NHO- bedrifter	93,0	93,7	94,6	94,3	94,8	94,4	94,1 ³	94,4	94,6	95,6	327 900	313 500	59
Finanstjenester ^{4,5}	75,6	75,9	75,2	74,1	74,1	72,1 ³	73,1	73,4	73,4	74,1	687 900	509 700	49
Statsansatte ^{4,7,10}	88,9	89,8	89,9	90,9	91,4	91,5	90,9	91,2	91,7	92,3	518 000	478 000	45
Ansatte i kommunene ⁸	90,8	90,0	89,9	90,9	90,4	91,3	91,4	91,8	91,5	92,2	459 200	423 700	74
Undervisnings- personell ^{6,8}	95,5	96,2	97,0	96,4	96,6	96,7	96,8	96,9	97,0	97,1	504 600	490 400	66
Øvrige ansatte	90,0	91,1	90,9	91,5	90,9	91,2	91,2	91,5	91,0	91,9	453 600	417 400	76
Statlige eide helse- foretak i Spekter- området ¹¹	76,0	76,1	78,2	78,2	79,5	80,8	81,7	81,5	82,2	82,2	567 600	466 800	75
Spekter-området ekskl. statlige eide helseforetak	90,5	92,8	93,1	94,1	94,3	93,6	94,2	95,1	96,0	96,3	475 000	457 300	40

¹ Årslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre tillegg.

² Andel heltidsansatte kvinner/årsverk kvinner innenfor det enkelte område

³ Tallene er beregnet etter ny næringsstandard fra og med dette året. Sammenlignet med tidligere år vil det være et brudd i tids-serien.

⁴ Gjelder heltidsansatte.

⁵ Omfatter heltidsansatte i bank og forsikring, (Norges Bank er ikke inkludert). Statistikken omfatter noe mer enn tariffområdet for bank og forsikring.

⁶ Undervisningspersonale i skoleverket ble overført fra det statlige tariffområdet til det kommunalt/fylkeskommunale tariffom-rådet fra og med 1. mai 2004. Oslo kommune er inkludert fra og med 2006.

⁷ Månedslønn per oktober*12 fra og med 2007.

⁸ Månedslønn per 1. desember *12 fra og med 2008.

⁹ Tallet for ansatte i Virke-bedrifter i varehandelen fra og med 2008 er ikke sammenliknbart med tallene for foregående år. Lønns-statistikken er lagt om ved at populasjonen er utvidet med nye ledergrupper fom 2008. Disse gruppene har en klar overvekt av menn. Inkludering av disse gruppene medfører et nivåskift i tabellen, dvs. at kvinners lønn som andel av menns lønn blir lavere som følge av denne omleggingen.

¹⁰ Kvinners andel av menns lønn er fra og med 2009 påvirket av ny beregningsmetode. Tallet for 2010 er påvirket av ny arbeidstids-avtale for politi- og lensmannsetaten.

¹¹ Månedslønn per 1. oktober*12 (heltidsekvivalenter)

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 1.15 Kvinners gjennomsnittlønn per dato¹ i forhold til menns for hhv. Heltidsansatte, per årsverk og medianlønn² per dato¹ for heltidsansatte.

													Månedslønn per dato ^{1*12}	
													Menn	Kvinner
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008 ³	2009	2010	2011	2012		2012	2012
Gjennomsnittslønn per dato ¹ for heltidsansatte	86,2	86,6	86,8	86,8	86,5	87,1	86,3	86,7	87,2	87,2	88,3		513 600	453 600
Gjennomsnittslønn per dato ¹ per årsverk ⁴	84,3	84,7	84,7	84,6	84,3	85,0	83,9	84,7	85,0	85,3	86,5		505 200	436 800
Median lønn ² per dato ¹ for heltidsansatte	90,7	91,5	91,4	91,8	91,2	92,1	91,2	91,8	92,9	92,9	94,2		453 600	427 200

¹ Månedslønn per september/oktober/desember.

² Median lønn finner en ved å sortere lønnen for lønnstakere etter størrelse og så finne lønnsnivået for den personen som blir liggende i midten.

³ Tallene er beregnet etter ny næringsstandard.

⁴ Heltids- og deltidsansatte hvor deltidsansatte er omgjort til heltidsekvivalenter

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Når deltid inkluderes (tabell 1.15) ble de relative lønnsforskjellene redusert med 1,2 prosentpoeng fra 85,3 prosent til 86,5.

Ved å sammenligne medianlønn i stedet for gjennomsnittlønn, er forskjellene mellom kvinner og menn mindre. I 2003 hadde kvinner samlet en medianlønn som tilsvarte 90,7 prosent av menns. I 2012 var dette blitt redusert med 3,5 prosentpoeng til 94,2. Hovedårsakene til at vi har mindre lønnsforskjeller målt på denne måten, er at menn i større grad enn kvinner er å finne blant de med høyt lønnsnivå og at flere kvinner enn menn er å finne blant de med lavt lønnsnivå. Høye enkeltlønninger blant menn betyr mer enn lave enkeltlønninger blant kvinner.

Lønnsforskjeller etter næring

Tabell 1.16 viser heltidsansatte kvinners lønn som andel av menns fordelt etter næring. Det er her

tatt utgangspunkt i Statistisk sentralbyrås næringsklassifisering og offisielle månedslønnsstatistikk (per september/oktober/desember). I boks 1.4 forklares forskjellene i datagrunnlaget mellom tabell 1.14 og 1.16.

I tiårsperioden 2003 til 2012 ble lønnsforskjellene mellom kvinner og menn redusert eller var uendret for de fleste næringene med unntak av ansatte i finanstjenester.

For utviklingen av lønnsforskjeller mellom kvinner og menn fordelt etter næring (2003-2012) og hvor deltid er inkludert, vises det til tabell 4.11 i vedlegg 4. Generelt er lønnsforskjellene større når deltid inkluderes. Dette har sammenheng med at mange deltidsansatte er å finne i lavere stillinger. Et unntak er helseforetakene og private helse- og sosialtjenester hvor lønnsforskjellene blir mindre når deltid inkluderes.

Tabell 1.16 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns gjennomsnittslønn etter næring. Heltidsansatte.

											Månedslønn per dato ^{1*12}		Andel heltidsansatte kvinner ⁴
	2003	2004	2005	2006	2007	2008 ³	2009	2010	2011	2012	Menn	Kvinner	2012
Olje- gass og bergverksdrift	88,8	87,0	87,7	89,1	90,9	89,7	91,0	92,1	93,3	93,8	732 000	686 400	19
Industri	87,8	88,5	89,6	89,9	89,0	88,5	89,0	89,6	90,1	90,6	486 000	440 400	19
Kraftforsyning	88,7	89,1	91,5	90,4	91,2	92,0	91,2	92,6	94,2	93,9	568 800	534 000	19
Bygge- og anleggsvirksomhet	96,3	97,4	98,1	99,4	98,2	99,1	98,8	101,4	102,5	102,4	445 200	456 000	6
Varehandel i alt	84,5	85,1	84,2	84,4	83,1	84,0	84,1	84,8	85,3	84,6	474 000	400 800	35
Samferdsel	88,1	89,0	90,0	89,8	89,6	89,4	89,5	89,5	90,4	91,5	477 600	436 800	19
Hotell- og restaurant	88,2	89,9	89,1	89,7	89,3	91,3	92,5	90,8	91,6	93,0	378 000	351 600	49
Informasjon og kommunikasjon						82,9	83,3	83,8	83,5	84,9	637 200	541 200	30
Finanstjenester	72,9	73,3	71,9	69,5	68,6	65,3	69,1	69,0	68,1	70,4	754 800	531 600	46
Omsetning og drift av fast eiendom						81,8	82,7	81,9	86,4	84,4	609 600	514 800	34
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting						76,9	78,2	78,4	78,1	78,3	668 400	523 200	38
Forretningsmessig tjenesteyting						90,6	89,9	91,4	91,4	93,2	421 200	392 400	35
Privat undervisning	87,9	87,9	88,2	88,0	87,2	87,4	88,5	89,5	90,2	90,1	498 000	448 800	51
Private helse- og sosialtjenester	85,2	84,0	84,2	83,8	83,5	83,4	84,1	84,8	85,0	85,9	469 200	403 200	72
Personlige tjenester						79,2	78,6	76,9	76,2	77,6	508 800	394 800	63
Ansatte i staten	88,7	90,3	90,8	90,7	91,2	91,3	90,9	91,3	91,6	92,2	522 000	481 200	45
Kommune/ fylkeskommune ²	92,6	92,9	92,7	93,0	93,0	93,2	93,4	93,8	93,7	94,0	481200	452400	68

Tabell 1.16 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns gjennomsnittslønn etter næring. Heltidsansatte.

											Månedslønn per dato ^{1*12}		Andel heltidsansatte kvinner ⁴
	2003	2004	2005	2006	2007	2008 ³	2009	2010	2011	2012	Menn	Kvinner	2012
Herav:													
- Skoleverket	95,7	96,4	97,0	96,9	97,2	97,2	97,3	97,7	97,7	97,6	506 400	494 000	
- Øvrige ansatte ²	92,8	92,3	91,9	92,6	92,2	92,0	92,1	92,7	92,2	92,8	468 000	434 400	
Helseforetak	75,1	75,2	76,3	76,3	77,8	79,4	80,3	80,1	80,8	81,4	582 000	474 000	69
Gjennomsnitt heltidsansatte	86,2	86,6	86,8	86,8	86,5	86,3	86,7	87,2	87,2	88,3	513 600	453 600	37

¹ Per september/oktober/desember.

² Ansatte i kraftforsyning og vann og avløp er ikke inkludert.

³ Tallene fra og med 2008 er beregnet etter ny næringsstandard. Se boks 1.2.

⁴ I prosent av alle heltidsansatte i næringen.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Boks 1.4 Forskjeller i statistikkgrunnlag i tabell 1.14 og 1.16

Tabell 1.14 viser lønnsutviklingen for kvinner og menn etter forhandlingsområder. Tabell 1.16 tar utgangspunkt i næringer etter Statistisk sentralbyrås standard for næringsgruppering. Når vi sammenligner disse tabellene, kan utviklingen bli noe forskjellig innenfor den enkelte gruppe siden grupperingen ikke er helt den samme. Bl.a. er også uorganiserte virksomheter med i tabell 1.16 og det skilles her heller ikke mellom arbeidere og funksjonærer.

I tabell 1.16 er også topplerere inkludert i statistikkgrunnlaget. Disse er i stor grad ikke med i tabell 1.14 siden topplererne for de fleste områdene ikke er en del av forhandlingsområdet. Endelig beregnes årslønnsnivået på forskjellig måte da tabell 1.14 for de fleste områdene tar utgangspunkt i en gjennomsnittlig årslønn for hele året, mens tabell 1.16 tar utgangspunkt i registrert månedslønn *12 per september/oktober/desember.

Lønnsforskjellen mellom kvinner og menn etter utdanning

Utvalget kommer tilbake til lønnsutvikling etter utdanning fram til 2012 i neste rapport.

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn etter alder

Tabell 1.17 viser heltidsansattes kvinners lønn som andel av menns etter alder. Fra 2011 til 2012 har lønnsforskjellene blitt redusert innenfor alle aldersgrupper. Størst reduksjon har vi hatt i aldersgruppen 50 til 54 år.

Tabell 1.17 viser at lønnsforskjellen mellom kvinner og menn øker med økende alder.

Likelønnstrekk ved oppgjørene i 2012

Følgende trekk ved lønnsoppgjørene er av sentral betydning for hvordan de relative lønnsforskjellene mellom kvinner og menn utvikler seg:

- Formen på de sentrale tilleggene, dvs. om det gis generelle prosenttillegg og/eller kronetillegg, om det gis spesielle lavlønnstillegg, tillegg til bestemte yrkesgrupper m.v. Et likt kronetillegg vil gi en noe sterkere gjennomsnittlig prosentvis lønnsvekst for kvinner enn for menn, ettersom det ofte er flere kvinner enn menn i lavlønnsgruppene.
- Fordelingen av de lokale tilleggene.

Tabell 1.17 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns fordelt på aldersgrupper. Heltidsansatte.

												Månedslønn per dato ^{1*12}		Andel heltids-ansatte kvinner
												Menn	Kvinner	
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008 ²	2009	2010	2011	2012	2012	2012	2012
– 24 år	93,4	94,0	93,4	93,6	92,7	92,9	91,9	91,7	91,5	91,4	91,7	331 200	303 600	32
25 – 29 år	93,2	93,9	93,8	93,4	92,7	93,1	92,0	92,7	92,7	92,9	93,1	420 000	391 200	37
30 – 34 år	90,6	91,2	90,9	90,6	90,1	90,3	89,3	90,3	91,1	91,2	92,4	476 400	440 400	37
35 – 39 år	88,7	88,7	88,9	88,8	87,6	88,0	87,0	87,6	88,0	87,8	89,0	525 600	468 000	37
40 – 44 år	84,9	85,3	86,5	86,8	86,5	86,8	85,8	86,7	87,1	87,4	88,1	553 200	487 200	38
45 – 49 år	82,5	82,7	83,0	83,1	83,2	84,2	83,3	84,0	85,3	86,0	86,9	567 600	493 200	38
50 – 54 år	82,1	82,9	82,9	82,7	82,3	82,5	81,8	82,4	82,8	83,1	84,9	571 200	484 800	38
55 – 59 år	81,5	81,9	82,1	82,1	82,0	82,7	82,3	82,7	82,6	82,3	83,4	570 000	475 200	37
60 år og over	81,0	81,7	81,5	80,9	80,7	81,6	81,0	81,2	82,0	81,8	82,5	561 600	463 200	35
Gjennom- snitt hel- tidsansatte	86,2	86,6	86,8	86,8	86,5	87,1	86,3	86,7	87,2	87,2	88,3	513 600	453 600	37

¹ Per september/oktober/desember.

² Tallene er beregnet etter ny næringsstandard.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

- De relative lønnstilleggene i typiske kvinnesektorer og næringer til forskjell fra mannsdominerte sektorer og næringer.

Det ble i hovedoppgjøret 2012 i frontfaget mellom Fellesforbundet og Norsk Industri enighet om et generelt tillegg på kr 1,25 per time. I tillegg ble minstelønssatsene hevet og tekooverenskomsten hvor det jobber mange kvinner, fikk en ekstra heving av minstelønssatsene. Det ble enighet om likelønnsvurdering ved lokale forhandlinger og lønn ved omsorgspermisjon etter Arbeidsmiljølovens § 12-3. Dette er også fulgt opp i andre områder.

Mellom *Handel og Kontor og Virke og Handel og Kontor og Samfo (samvirkeforetakene)* ble det på Landsoverenskomsten gitt et generelt tillegg på kr 3,- per time og et ytterligere tillegg på kr 3,- per time på minstelønssatsene i trinn 1-4, mens satsen for trinn 5 ble gitt et ytterligere tillegg på kr 5 per time. I begge områdene ble det gitt et garantitillegg fra 1. februar på kr 3,76 per time i trinn 6.

Kvinner befinner seg i større grad enn menn på minstelønssatsene: For Virke-bedrifter i varehandel anslås det at 24 prosent av heltidsansatte kvinner har avtalt lønn lavere enn trinn 6, mens tilsvarende tall for menn er 17 prosent. De aller fleste deltidsansatte i dette området har avtalt lønn lavere enn trinn 6 og om lag 3 av 4 er kvinner.

Mellom YS og Virke ble det gitt tilsvarende tillegg på Kontoroverenskomsten og på Funksjonæravtalene.

I det *statlige tariffområdet* ble det gitt et tillegg på kr 12 000 per år opp til og med lønnstrinn (ltr.) 55. Fra ltr. 56- ltr. 98 er det gitt et tillegg på 2,7 prosent. Kvinner utgjør ca 47 prosent av alle sysselsatte og er i flertall i midlere lønnstrinn. Tilleggene hadde dermed en lav- og likelønnsprofil. Av de sentrale tiltakene innenfor en ramme på 0,42 prosent, mottok kvinner ca 60 prosent av midlene. I de lokale forhandlingene skal likelønn prioriteres.

I *KS-området* fikk ansatte på hovedtariffavtalens kapittel 4 et generelt tillegg på 2,7 prosent eller minst 12 000 kr pr år. Minstelønssatser ble hevet mer. Minstelønnsnivået ved 20 års ansienni-

tet på kr 338 300, skal i fremtiden reguleres med den prosentvise endringen per 1. mai i folketrygdens grunnbeløp basert på foregående års G-regulering. Dette omfatter 82 prosent kvinner. Lørdags- og søndagstillegget ble økt med 15 kr pr. time.

I KS-område står kvinner for 78 prosent av årsverkene i stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse. For kvinners andel i de ulike stillingsgruppene, se tabell 1.1 i vedlegg 1. Undervisningspersonellet har en lavere andel kvinner enn øvrige ansatte i KS-området.

Når man ser på tilleggene gitt ved det sentrale lønnsoppgjøret i 2012 i KS-området, har kvinner noe høyere prosentvis lønnsvekst enn menn. I kroner er tilleggene i gjennomsnitt tilnærmet like mellom kvinner og menn. Midler som er satt av til lokale forhandlinger er ikke med i beregningen.

Mellom *Spekter* og *LO Stat* og mellom *Spekter* og *YS-Spekter* ble det (på A-nivå) gitt et generelt tillegg på kr 2 438 per år.

I *helseforetakene* ble det mellom *Spekter* og *Unio* enighet om følgende: Sykepleiere, fysioterapeuter, ergoterapeuter og førskolelærere får 2,7 prosent eller minimum kr 12 000 per år. Spesialsykepleiere og tilsvarende grupper får 4,2 prosent og spesialergoterapeuter med spesialistgodkjenning og tilsvarende grupper får 4,7 prosent. Minstelønnssatsene økte med enten 24 000 eller 25 000 kr. Kvinneandelen i disse overenskomstene er 89 prosent.

For LO- og YS-forbundene er det avtalt tilsvarende tillegg som med Unio for høyskolegruppene. For øvrige arbeidstakere er det avtalt et generelt tillegg på 2,7 prosent eller minimum kr 12 000 per år. Minstelønnssatsen for fagarbeidere er økt med kr 21 000 for arbeidstakere med 10 års ansiennitet eller mer. For ufaglærte med 10 års ansiennitet er minstelønnen økt med kr 21 000 og minstelønnen for ufaglærte med 20 års ansiennitet eller mer er økt med kr 16 000. Mellom LO-forbundene og *Spekter-Helse* er det avtalt høyere helgetillegg for dem som arbeider mer enn hver tredje helg. Dette er et mulig bidrag til flere heltidsjobber. Kvinneandelene i LO- og YS-overenskomstene er 75 prosent.

Det vises til vedlegg 1 for en nærmere omtale av lønnsoppgjørene i 2012.

1.6 Lønnsutviklingen etter utdanning

Utvalget kommer tilbake til lønnsutvikling etter utdanning for 2012 i neste rapport. Det vises til NOU2012: 11 for utvikling frem til 2011.

1.7 Lønnsutviklingen for deltidsansatte

Tabell 1.18 viser lønnsutviklingen for deltidsansatte per heltidsekvivalent etter næringshovedområde fra 2011 til 2012. Tabellen viser også lønn for deltidsansatte som andel av lønn for heltidsansatte.

Deltidsansatte hadde en gjennomsnittlig årslønn (månedslønn*12) per heltidsekvivalent i 3. kvartal 2012 (september/oktober/desember) på kr 397 200, en vekst på 4,7 prosent fra 3. kvartal 2011. Til sammenlikning hadde alle heltidsansatte en gjennomsnittlig årslønn (månedslønn*12) på kr 492 000, en vekst på 3,5 prosent. I kommunene (inkl. undervisningssektoren) og varehandel, som er to områder med stor andel deltidsysselssetting, var lønnsveksten per heltidsekvivalent for deltidsansatte henholdsvis 6,0 prosent (6,1 prosent vekst for heltidsansatte) og 3,1 prosent (3,3 prosent for heltidsansatte) fra 2011 til 2012.

Der antallet deltidsansatte er lite, blir lønnsnivået for disse lettere påvirket av endringer i sysselsettingen, arbeidstid og sesongvariasjoner. I enkelte områder har lønnsveksten for deltidsansatte vært høyere enn for heltidsansatte. For andre områder har det vært motsatt.

Lønnen til deltidsansatte per heltidsekvivalent som andel av heltidsansattes lønn, varierte i 2012 fra om lag 70 prosent for ansatte i finanstjenester til om lag 92 prosent for kommuner og fylkeskommuner, med et gjennomsnitt for alle på om lag 81 prosent. Forskjellen i lønn mellom gruppen deltidsansatte og gruppen heltidsansatte knytter seg blant annet til faktorer som yrke, stilling, utdanning og alder. For eksempel er deltidsansatte i varehandel relativt unge og jobber i lavere stillinger enn heltidsansatte. I skoleverket derimot er deltidsansatte og heltidsansatte mer like i alder og utdanning. Også andre forhold kan virke inn, for eksempel at deltidsansatte i enkelte områder stort sett har høyere turnover enn heltidsansatte.

1.8 Lønnsfordelingen før skatt for lønnstakere 2003-2012

Tallene som presenteres i dette avsnittet, omfatter en sammenveining av lønnen for alle⁹ lønnstakere basert på et materiale fra Statistisk sentralbyrå.

⁹ I datamaterialet er lønnen til deltidsansatte omregnet til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Lønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med lønnen for de heltidsansatte slik at man kan beregne gjennomsnittlig lønn per heltidsekvivalent for alle ansatte.

Tabell 1.18 Vekst i prosent fra året før i gjennomsnittlig årslønn¹ per heltidsekvivalent² for deltidsansatte etter næring³. Deltidsansattes lønn som andel av heltidsansattes lønn.

	Vekst fra 2011 til 2012	Månedslønn*12 per 3. kvartal 2012	Deltidsansattes lønn, regnet om til heltidsekvivalenter, som prosent- andel av heltidsansattes lønn
Alle næringer	4,7	397 200	80,7
Industri	5,8	416 400	87,2
Varehandel	3,1	322 800	71,9
Samferdsel	3,6	416 400	88,3
Hotell- og restaurantvirksomhet	4,0	282 000	77,0
Informasjon og kommunikasjon	4,8	495 600	81,5
Finanstjenester	1,6	457 200	70,3
Faglig, teknisk og vitenskapelig tjenesteyting	4,5	478 800	77,9
Forretningsmessig tjenesteyting	4,2	328 800	79,9
Kommuner og fylkeskommuner (inkludert undervisning)	6,0	424 800	91,9
herav undervisning	5,6	433 200	88,3
Helseforetak	3,8	460 800	91,0
Staten	5,0	457 200	90,7

¹ Registrert månedslønn i alt per 1/9/2012*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 1.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 1.1, dvs. fast avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

² Omfatter deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Månedslønnen per heltidsekvivalent for deltidsansatte er regnet ut på grunnlag av gjennomsnittlig avtalt arbeidstid per uke for de heltidsansatte, dvs. alle med avtalt arbeidstid på 33 timer per uke eller mer. Dersom gjennomsnittlig arbeidstid for heltidsansatte er 37 timer i uka, vil for eksempel en deltidsansatt som arbeider 15 timer i uka ha en vekt på 0,41 (15/37) regnet som heltidsekvivalent. Lønnen for deltidsansatte regnet per heltidsekvivalent framkommer ved å multiplisere lønnen til vedkommende deltidsansatt med 2,47 (37/15).

³ NOS Standard for næringsgruppering (SN07).

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken.

Lønnsbegrepet er det samme som benyttes i tabell 1.1, dvs. fast avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

Tabell 1.19 viser fordelingen av samlet lønn for alle ansatte i 2003, 2011 og 2012. Den viser hvor stor del av samlet lønnssum de ulike lønnsgruppene (desilene) mottar. I 2012 mottok de 10 prosentene (desil 1) med lavest lønn 5,5 prosent av samlet lønnssum, mens de 10 prosentene med høyest lønn (desil 10) mottok 19,6 prosent.

Fordelingen av samlet lønnssum blant lønnstakere fra 2003 til 2012 viser en forskyvning i lønnsfordelingen over denne perioden mot høyere andeler av samlet lønn for gruppene (desilene) med de høyeste lønningene. Gini-koeffisienten har økt fra 0,180 til 0,198. Gini-koeffisienten er et summarisk mål på inntektsulikhet og antar ver-

dier mellom 0 og 1. Verdien 0 tilsier at inntektene er helt likt fordelt, mens en Gini-koeffisient lik 1 tilsier at en person mottar all inntekt. De 10 prosentene av lønnstakerne med de høyeste lønningene (desil 10), har økt sin andel av samlet lønn med 0,8 prosentpoeng til 19,6 prosent og desil 9 har økt sin andel med 0,2 prosentpoeng til 13,0 prosent. Dette har særlig skjedd på bekostning av desilene 1-4. Det siste året har andelen lønn som tilfalt lønnstakere i desil 10, falt med 0,1 prosentpoeng, mens lønnsandelen i de laveste desilene forble uendret. Når vi ser på hele gruppen av lønnstakere under ett, forble lønnsforskjellene uendret det siste året. Siden personer vil kunne bevege seg mellom lønnsgrupper i perioden, kan ikke fordelingen si noe direkte om lønnsutviklingen for den enkelte.

Tabell 1.19 Fordelingen av samlet lønn per heltidsekvivalent for alle ansatte. Per september/oktober/ desember 2003, 2011 og 2012.

	2003		2011	2012		Vekst i årslønn i prosent 2003-2012
	Årslønn ¹	Andel ²	Andel ²	Årslønn ¹	Andel ²	
<i>Alle</i>	<i>327 100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>475 000</i>	<i>100</i>	<i>45,2</i>
Desil 1	198 600	6,1	5,5	260 200	5,5	31,0
Desil 2	234 400	7,2	6,9	326 300	6,9	39,2
Desil 3	252 500	7,7	7,6	358 900	7,6	42,1
Desil 4	270 000	8,3	8,1	387 800	8,2	43,6
Desil 5	287 100	8,8	8,7	416 900	8,8	45,2
Desil 6	306 500	9,4	9,4	446 100	9,4	45,5
Desil 7	330 100	10,1	10,1	481 100	10,1	45,7
Desil 8	361 700	11,1	11,1	528 500	11,1	46,1
Desil 9	417 100	12,8	12,9	615 800	13,0	47,6
Desil 10	613 300	18,8	19,7	928 800	19,6	51,4
Gini-koeffisient	0,180		0,198		0,198	
Herav desil 10 oppdelt i persentilene:						
Persentil 91	470 300	1,4	1,5	699 900	1,5	48,8
Persentil 92	484 500	1,5	1,5	722 300	1,5	49,1
Persentil 93	501 000	1,5	1,6	747 900	1,6	49,3
Persentil 94	520 500	1,6	1,6	777 900	1,6	49,5
Persentil 95	544 100	1,7	1,7	813 300	1,7	49,5
Persentil 96	573 100	1,8	1,8	857 400	1,8	49,6
Persentil 97	609 800	1,9	1,9	914 300	1,9	49,9
Persentil 98	662 700	2,0	2,1	992 800	2,1	49,8
Persentil 99	747 200	2,3	2,4	1 129 800	2,4	51,2
Persentil 100	1 019 900	3,1	3,5	1 632 800	3,4	60,1
<i>Menn</i>	<i>350 500</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>505 100</i>	<i>100</i>	<i>44,1</i>
Desil 1	202 000	5,8	5,2	261 200	5,2	29,3
Desil 2	243 700	7,0	6,6	332 000	6,6	36,2
Desil 3	263 800	7,5	7,3	368 000	7,3	39,5
Desil 4	282 500	8,1	7,9	398 700	7,9	41,1
Desil 5	302 100	8,6	8,5	430 300	8,5	42,4
Desil 6	325 000	9,3	9,2	466 300	9,2	43,5
Desil 7	353 500	10,1	10,1	510 100	10,1	44,3
Desil 8	393 000	11,2	11,3	573 600	11,4	46,0
Desil 9	460 300	13,1	13,4	680 000	13,5	47,7
Desil 10	678 600	19,4	20,5	1 030 400	20,4	51,8
Gini-koeffisient	0,195		0,218		0,218	

Tabell 1.19 Fordelingen av samlet lønn per heltidsekvivalent for alle ansatte. Per september/oktober/ desember 2003, 2011 og 2012.

	2003		2011	2012		Vekst i årslønn i prosent 2003-2012
	Årslønn ¹	Andel ²	Andel ²	Årslønn ¹	Andel ²	
<i>Kvinner</i>	295 300	100	100	436 300	100	47,7
Desil 1	195 700	6,6	6,1	259 500	6,0	32,6
Desil 2	226 700	7,7	7,4	320 700	7,4	41,5
Desil 3	241 100	8,2	8,1	349 500	8,0	45,0
Desil 4	255 800	8,7	8,6	374 800	8,6	46,5
Desil 5	271 300	9,2	9,2	403 200	9,2	48,6
Desil 6	286 400	9,7	9,8	428 200	9,8	49,5
Desil 7	305 000	10,3	10,4	454 800	10,4	49,1
Desil 8	327 600	11,1	11,2	487 700	11,2	48,9
Desil 9	360 700	12,2	12,3	538 500	12,3	49,3
Desil 10	482 800	16,4	16,9	745 700	17,1	54,5
Gini-koeffisient	0,143		0,160		0,161	

¹ Gjennomsnittlig årslønn per september/oktober/desember.

² Andel av samlet lønnssum i prosent.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

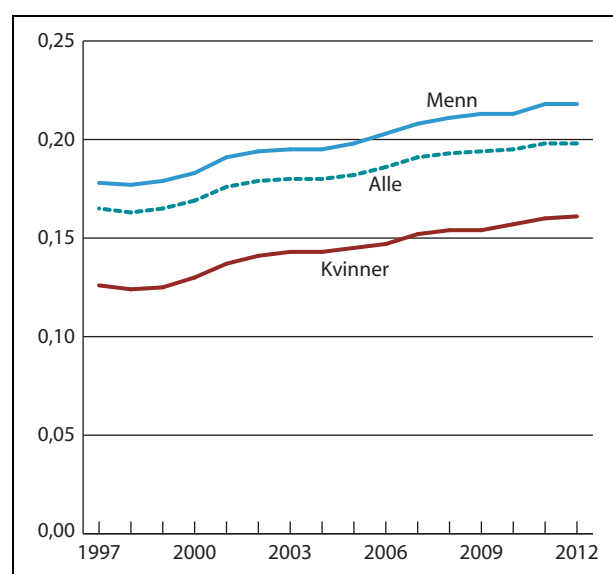
Tabell 1.19 viser også en oppsplitting av desil 10 i persentiler. Andelen mottatt lønn økte med om lag 0,1 prosentpoeng for enkelte av persentilene mellom 91 til 99, mens for andre persentiler i den øverste desilen var andelen mottatt lønn uendret fra 2003 til 2012. Persentil 100 (prosenten med høyest lønn) mottok 3,1 prosent av samlet lønn i 2003 og 3,4 prosent i 2012. For denne gruppen, som besto av om lag 20 000 lønnstakere i 2012, var gjennomsnittslønnen dette året 1 632 800 kroner.

Siste kolonne i tabellen viser den prosentvise endringen i gjennomsnittlig lønnsinntekt fra 2003 til 2012. Samlet sett økte gjennomsnittlig lønnsinntekt i perioden med 45,2 prosent. Det var økende lønnsvekst fra desil 1 til 10. I desil 1 var lønnsveksten 31,0 prosent og i desil 10 var den 51,4 prosent. Oppsplittingen av desil 10 viser også en økende lønnsvekst fra persentil 91 til persentil 100 over denne tiårsperioden.

Tabell 1.19 viser også fordelingen av lønn blant menn og kvinner. Spredningen i lønn målt ved Gini-koeffisienten er større blant menn enn kvinner; 0,218 for menn og 0,161 for kvinner i 2012. På den annen side har spredningen, målt som prosentvis økning i Gini-koeffisienten, økt mer blant kvinner enn for menn i perioden 1997 til 2012, jf. figur 1.2. I perioden fra 2003 til 2012

er forskjellen i økningen i lønnspredningen mindre.

Kvinner er i større grad enn menn i de laveste desilene. I 2012 var 11 prosent av kvinnene og 9 prosent av mennene i desil 1. Desil 10

Figur 1.2 Utviklingen i Gini-koeffisienten for lønnstakere. 1997-2012.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1.20 Andelen av kvinner og menn i de ulike desilene. Lønnstakere. 2003 og 2012. Prosent.

Desil	Menn		Kvinner	
	2003	2012	2003	2012
1	7	9	13	11
2	7	9	13	12
3	9	9	12	11
4	9	10	11	10
5	9	9	11	11
6	10	9	10	11
7	10	9	10	11
8	11	10	9	10
9	13	12	6	7
10	14	14	4	5
Alle	100	100	100	100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

omfattet 14 prosent av mennene og 5 prosent av kvinnene. I desilene 1-5 var 62 prosent av kvinnene og 45 prosent av mennene, se tabell 1.20. Fra 2003 til 2012 er andelen av kvinnene i laveste desil gått ned, mens den har økt i de fem øverste desilene.

Lavlønn

I forbindelse med tariffoppgjørene har det vært benyttet ulike grenser for utmåling av lavlønnsstillegg. Det har også vært brukt ulike prinsipper for omfanget av de lavlønnsstillegg som er gitt. Ofte har avtaleområdet gjennomsnitt vært avgjørende, ved andre anledninger bedriftens eller den enkeltes lønnsnivå.

En grense som også ble benyttet for den såkalte lavtlønnsgarantiordningen for LO-NAF-området (nå LO-NHO-området), var 85 prosent av industriarbeiders gjennomsnitt i dette tariffområdet. En slik definisjon av lavtlønns grensen ville tilsvare kr 345 400 for et fullt årsverk uten overtid i 2012.

Med denne grensen for lavtlønn var 17 prosent av alle heltidsansatte lønnstakere lavtlønte i 2012, uendret fra 2011, jf. tabell 1.21. For kvinner ble andelen redusert fra 20 prosent i 2011 til 19 prosent i 2012, mens den for menn økte fra 15 prosent til 16 prosent over samme periode. Fra 2003 til 2012 har andelen blitt lavere for kvinner og forblitt for om lag uendret for menn.

Lavtlønns grensen i 2012 på kr 345 300 tilsvarer om lag 70 prosent av gjennomsnittlig lønnsnivå for alle heltidsansatte (på kr 491 700). Dette kan tilskrives flere forhold, blant annet variasjon i antall arbeidstimer for heltidsansatte og at industriarbeidernes lønnsnivå er noe lavere enn gjennomsnittet for alle lønnstakere. Tabell 1.21 er best egnet til å vise utvikling i andel lavtlønnede over tid.

Tabell 1.21 Andel lavtlønte¹, beregnet lavtlønnsnivå¹, gjennomsnittlig årslønn og median² årslønn for alle. 2003-2013. Prosent og kroner.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
I alt	18	17	17	16	17	17	18	17	17	17
Menn	15	14	14	14	15	15	16	15	15	16
Kvinner	24	22	22	21	22	21	21	21	20	19
Lavtlønnsnivå ¹	246600	252600	260600	270100	284600	301200	312300	321800	332900	345400
Gj. sn. årslønn, alle ³	337700	349400	361700	378700	400 00	424800	439000	456800	474900	491700
Median årslønn, alle	304200	315000	325000	339500	360000	381500	394300	410400	425000	442000

¹ Definert som lønnsnivå lavere enn 85 prosent av gjennomsnittlig lønnsnivå for industriarbeidere i LO-NHO-området.

² Median årslønn finner en ved å sortere lønnen for lønnstakerne etter størrelse og så finne lønnsnivået for den personen som blir liggende i midten.

³ Månedslønnen per september/oktober/desember*12.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Kapittel 2

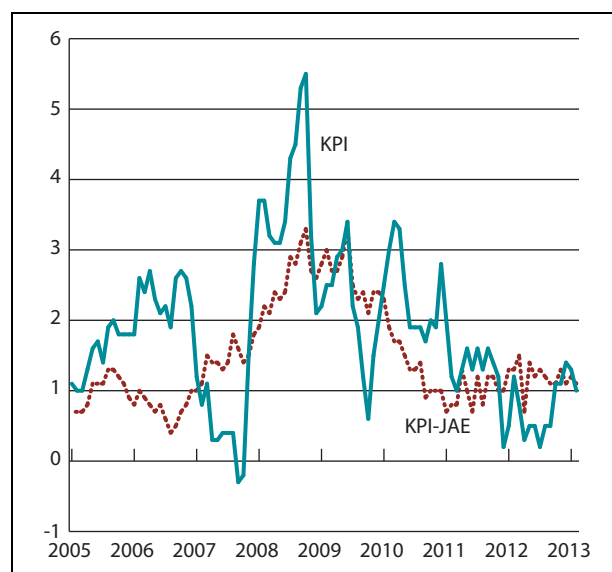
Konsumprisutviklingen i Norge

- Beregningsutvalget anslår at konsumprisindeksen (KPI) som årsgjennomsnitt vil øke med om lag 1,5 prosent i 2013. I 2012 og 2011 var veksten hhv. 0,8 og 1,2 prosent.
- De siste fem årene har veksten i KPI i gjennomsnitt vært 2,1 prosent. Prisveksten var lavest i fjor, og høyest i 2008 med en vekst på 3,8 prosent. Elektrisitetsprisene har vært den dominerende faktoren bak svingningene. Utviklingen i KPI justert for avgiftsendringer og energivarer (KPI-JAE) har således vært klart mer stabil. Dette målet på underliggende prisvekst var høyest i 2008 og 2009 med 2,6 prosent, og lavest i 2011 med en vekst på 0,9 prosent. KPI-JAE har i gjennomsnitt steget med 1,7 prosent de siste fem årene.
- KPI-JAE steg med 1,2 prosent i 2012. Den lave prisveksten må blant annet sees på bakgrunn av at krona har styrket seg, noe som har bidratt til fall i prisene på importerte konsumvarer. Norskproduserte primærnæringsvarer steg relativt lite i pris, mens andre norskproduserte varer og tjenester som er inkludert i KPI-JAE, steg mer enn gjennomsnittet. Av hovedgruppene steg prisene på tjenester med arbeidslønn som dominerende priskomponent mest med 3,1 prosent i 2012, mens prisene på tjenester også med andre viktige priskomponenter økte med 2,5 prosent. Veksten i KPI-JAE målt fra samme måned året før holdt seg jevnt lav gjennom hele 2012.
- Et markert fall i elektrisitetsprisene bidro til at KPI økte 0,4 prosentpoeng mindre enn KPI-JAE i 2012 til tross for at reelle avgiftsendringer og andre energipriser trakk KPI opp. Tolv månedersveksten i KPI økte fra et lavt nivå på 0,5 prosent i januar i fjor til 1,2 prosent måneden etter. De syv etterfølgende månedene lå tolv månedersveksten under 1 prosent, før den i oktober begynte å ta seg opp, og var i desember 1,4 prosent. Prisstigningen falt noe i starten av 2013 og var i februar 1,0 prosent.

2.1 Prisutviklingen i senere år

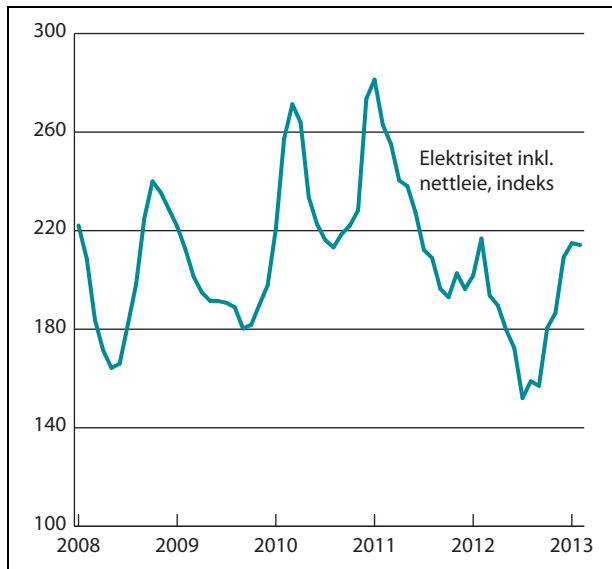
2.1.1 Hovedlinjer i prisutviklingen

Konsumprisindeksen (KPI) økte med 0,8 prosent fra 2011 til 2012, mot 1,2 prosent året før. Tolv månedersveksten i KPI var 0,5 prosent i januar 2012, og økte til 1,2 prosent måneden etterpå. Fra mars til september 2012 holdt tolv månedersveksten seg under 1 prosent, og var så lav som 0,2 prosent i juli. I oktober begynte tolv månedersveksten i KPI å stige og den var i desember 1,4 prosent, jf. figur 2.1. I januar 2013 falt veksten med 0,1 prosentpoeng og ytterligere med 0,3 prosentpoeng i februar til 1 prosent. Den svake utviklingen i konsumprisindeksen skyldes i stor grad utviklingen i elektrisitetsprisene. I de siste fem årene har KPI i gjennomsnitt steget med 2,1 prosent årlig, mot 1,5 prosent i femårsperioden før. Den laveste veksten de siste fem årene var i fjor med en vekst på 0,8 prosent, og den høyeste var i 2008 med en vekst på 3,8 prosent.

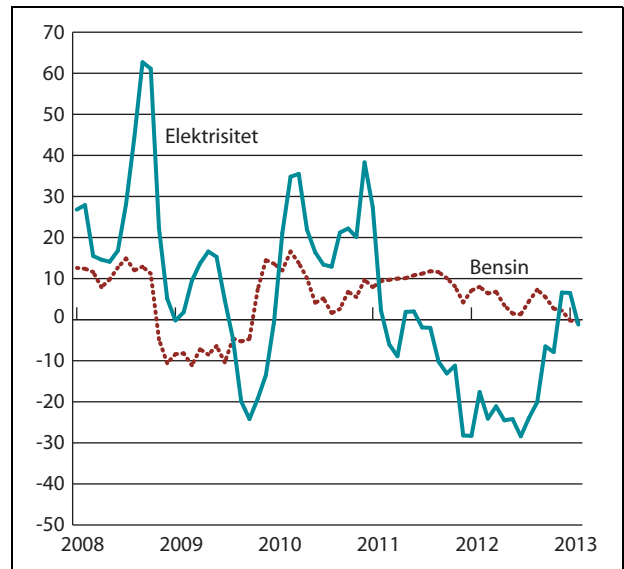
Figur 2.1 KPI og KPI-JAE. Prosentvis vekst fra samme måned året før.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.2 Elektrisitet inkludert nettleie, indeks.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.3 Energivarer i KPI. Prosentvis vekst fra samme måned året før.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE) brukes ofte som et mål på den underliggende prisveksten. Fra 2011 til 2012 steg KPI-JAE med 1,2 prosent opp fra 0,9 prosent året før. Målt som tolv månedersvekst varierte den underliggende prisveksten i 2012 mellom 1,5 prosent i mars og 0,7 prosent i april, jf. figur 2.1. Det har ikke vært noen tendenser til endring så lang i 2013 og i februar var tolv månedersveksten 1,1 prosent. KPI-JAE har i gjennomsnitt steget med 1,7 prosent de siste fem årene. Dette er lavere enn den gjennomsnittlige veksten i KPI, noe som særlig skyldes at prisene på energivarer har steget mer enn prisene på andre varer i denne perioden. Reelle avgiftsendringer har imidlertid også trukket den samlede prisveksten litt opp.

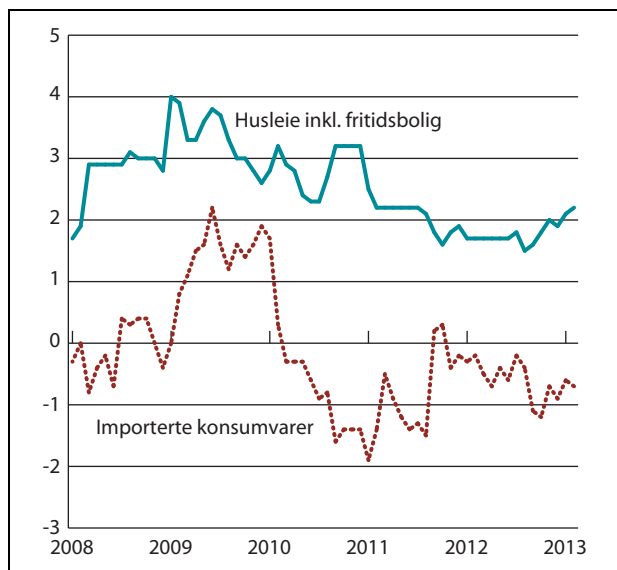
Som vanlig om vinteren steg prisindeksen på elektrisitet og nettleie i starten av 2012, jf. figur 2.2. Stort tilsig av vann bidro til at prisene deretter falt ganske markert fram til og med juli, hvorefter de gjennomgående har steget en del. Målt som vekst fra samme måned året før domineres utviklingen av at det var svært høye priser vinteren 2011 og de holdt seg ganske høye utover i første halvår. Dette kommer fram i figur 2.3 som også viser tolv månedersveksten for bensinprisene. Samlet sett gikk elektrisitetsprisene (inkl. nettleie) til husholdningene ned med 19 prosent i 2012 etter en nedgang på 4,5 prosent året før. Tolv månedersveksten var negativ gjennom hele 2012, bortsett fra desember, og den nådde sitt

laveste nivå i juli da prisene var 28,4 prosent lavere enn i samme måned året før. Deretter begynte tolv månedersveksten å tilta, og i januar 2013 var den på 6,5 prosent. I februar falt imidlertid tolv månedersveksten til -1,2 prosent, noe som skyldtes relativt høye elektrisitetspriser i februar i fjor.

Som årsgjennomsnitt var oljeprisen rekordhøy i 2012, men ikke så mye høyere enn i 2011. Prisene på drivstoff og smøremidler økte med 4,7 prosent i 2012, ned fra en vekst på 9,6 prosent året før.

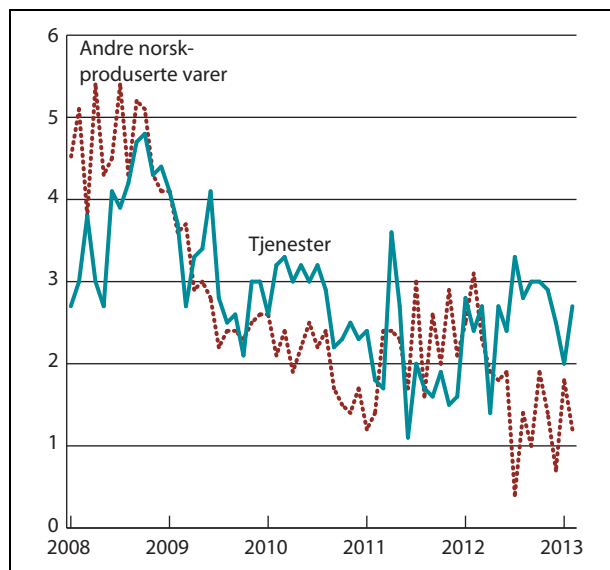
Reelle avgiftsendringer bidro med 0,2 prosentpoeng til KPI-veksten i 2012 (forskjellen mellom veksten i KPI og KPI-JA som er konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer). Dette skyldes blant annet økt merverdiavgift på matvarer.

Tabell 2.1 viser utviklingen i veksten i konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer etter leveringssektor. Moderat prisstigning internasjonalt og vridning i handelsmønsteret mot økt import fra lavkostland har de senere år bidratt til prisnedgang på importerte konsumvarer, jf. figur 2.4. Prisene på disse varene påvirkes også av kronekursen og av avansen hos detaljister og grossister i Norge. I 2012 falt prisene på importerte konsumvarer med 0,7 prosent i gjennomsnitt, etter en prisnedgang på 0,8 prosent året før. Tolv månedersveksten falt i løpet av året fra en negativ vekst på 0,3 prosent i januar til en negativ vekst på 0,9 i desember. Utviklingen må blant annet sees i sammenheng med valuta-

Figur 2.4 KPI-JAE etter leveringssektor: Importerte konsumvarer og husleie inkl. fritidsbolig. Prosentvis vekst fra samme måned året før.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

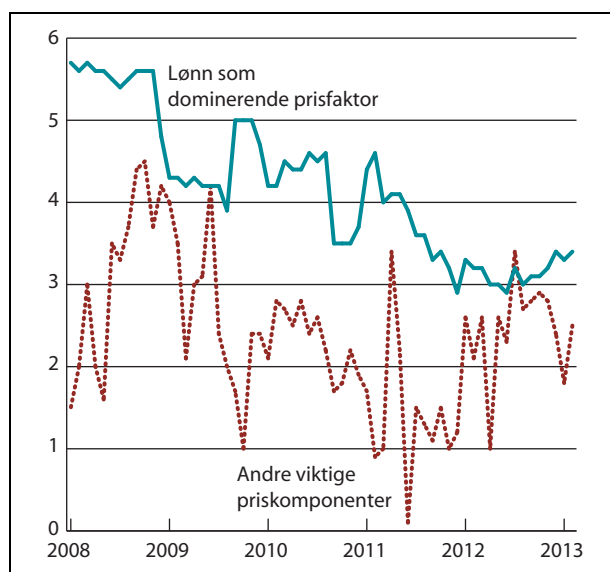
Figur 2.5 KPI-JAE etter leveringssektor: Tjenester og andre norskproduserte varer. Prosentvis vekst fra samme måned året før.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

kurs-forløpet gjennom 2011 og 2012, da endringer i kronkursen typisk påvirker konsumprisutviklingen med et tidsetterslep. Kronen, målt ved den importveide valutakursen, styrket seg noe fra januar til september 2011 før deretter å svekke seg litt frem til januar 2012. I februar og mars styrket kronen seg, før den falt i verdi frem til juli 2012. Fra august i fjor har kronen styrket seg ganske kraftig, og kronen avsluttet året på et svært sterkt nivå. Som årsgjennomsnitt var den importveide verdien av kroner 1,2 prosent høyere i 2012 enn i 2011.

Husleieindeksen i KPI består av betalt husleie og beregnet husleie. Betalt husleie er husleie fra leietakere, mens beregnet husleie skal uttrykke verdien på tjenesten selvere og andelseiere får av boligen sin. Verdien av denne tjenesten antas å følge utviklingen i leieprisene på tilsvarende boliger i leiemarkedet. Figur 2.4 viser utviklingen i husleiene inkludert fritidsbolig. Fra 2011 til 2012 økte husleiekomponenten i KPI-JAE med 1,8 prosent, ned fra en vekst på 2,1 prosent året før. Tolv månedersveksten i husleiene lå på et nokså stabilt nivå gjennom hele 2012, og i første halvår lå tolv månedersveksten fast på 1,7 prosent, mens de resterende månedene var preget av små svingninger.

Figur 2.5 viser prisutviklingen eksklusive avgiftsendringer og utenom energivarer for to store leveringssektorer; Andre norskproduserte konsumvarer og Andre tjenester. Figuren viser at det gjennom de fem siste årene har vært en mar-

Figur 2.6 KPI-JAE etter leveringssektor: Tjenester. Prosentvis vekst fra samme måned året før.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

kert nedgang i prisstigningen for disse varene. Prisstigningen for tjenestene har i dette tidsperspektivet også falt, men det har vært en tendens til økning gjennom det siste året. For året som helhet økte prisene på norskproduserte konsumvarer med 1,6 prosent i 2012, ned fra en vekst på 2,1 prosent i 2011. Tolv månedersveksten for disse konsumvarene falt fra 2,5 prosent i januar 2012 til 0,7 prosent i desember. I februar i år var tolv månedersveksten 1,2 prosent. Prisene på Andre tjenes-

Tabell 2.1 Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE), etter leveringssektor.

	Vekt ¹	Endring i prosent fra året før						
		2008	2009	2010	2011	2012	jan. 2013	feb. 2013
Totalt	1000	2,6	2,6	1,4	0,9	1,2	1,2	1,1
Jordbruksvarer	63,3	4,7	3,6	-0,3	-2,3	0,0	1,0	-1,0
Fiskevarer	12,6	4,1	3,9	0,0	3,7	0,9	-0,2	-2,5
Andre norskproduserte konsumvarer	102,6	4,7	2,8	2,1	2,1	1,6	1,8	1,2
Importerte konsumvarer	317,7	-0,1	1,4	-0,7	-0,8	-0,7	-0,6	-0,7
Husleie inkl. fritidsbolig	195,1	2,7	3,4	2,8	2,1	1,8	2,1	2,2
Andre tjenester	308,7	3,8	3,1	2,8	2,0	2,7	2,0	2,7
- med arbeidslønn som dominerende priskomponent	68,3	5,5	4,5	4,1	3,8	3,1	3,3	3,4
- også med andre viktige priskomponenter	240,4	3,1	2,6	2,3	1,4	2,5	1,8	2,5

¹ Vektene gjelder fra januar 2013 til desember 2013.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

ter økte med 2,7 prosent i 2012, opp fra en vekst på 2,0 prosent året før. Etter at prisveksten på disse tjenestene gikk opp over årsskiftet 2011-2012 har den vært relativt stabil og endte på 2,5 prosent i desember. I februar var tolv månedersveksten 2,7 prosent.

Statistisk sentralbyrå deler prisene fra tjenestesektoren (utenom bolig) i to kategorier: tjenester med arbeidslønn som dominerende priskomponent og tjenester også med andre viktige priskomponenter, jf. figur 2.6. Som figuren viser har prisstigningen på tjenester som også har andre viktige priskomponenter variert langt mer enn tjenester med lønn som dominerende priskomponent.

Prisene for tjenester med lønn som dominerende priskomponent økte med 3,1 prosent i 2012, etter en vekst på 3,8 prosent i 2011. Eksempler på slike tjenester er tjenester utført av håndverkere, tannleger og frisører. Tolv månedersveksten for prisen på disse tjenestene falt fra 3,3 prosent i januar 2012 til 2,9 prosent i juni, før de steg igjen til 3,4 prosent i februar i år.

For tjenester som også har andre viktige priskomponenter enn lønn økte prisene med 2,5 prosent i 2012, mot en vekst på 1,4 prosent året før. Denne typen tjenester omfatter blant annet barnehager, restaurantbesøk, flyreiser, finanstjenester og telefoni. Tolv månedersveksten økte betydelig fra 1,2 prosent i desember 2011 til 2,6 prosent i januar 2012. Deretter svingte tolv månedersveksten en del i løpet av de syv første månedene av

fjoråret med den laveste veksten i april på 1 prosent, og høyeste veksten i juli på 3,4 prosent. Denne utviklingen påvirkes klart av priser på flyreiser som endres mye. Tolv månedersveksten var i februar i år 2,5 prosent.

2.1.2 Prisutviklingen for ulike konsumgrupper

I tabell 2.2 og figur 2.7 er konsumprisindeksen inndelt etter *konsumgrupper*. Prisindeksene for hovedgruppene klær og skotøy, bolig, lys og brensel, og ikke minst post- og teletjenester falt klart i 2012. Bortsett fra kultur og fritid, økte prisindeksene for andre hovedgrupper med tjenester mer enn gjennomsnittet.

Prisene på *Matvarer og alkoholfrie drikkevarer* økte i fjor med 1,2 prosent, mot en prisnedgang på 0,1 prosent i 2011. Mens prisene på alkoholfrie drikkevarer økte med 3,7 prosent, økte matvareprisene kun med 0,7 prosent. Det var spesielt prisutviklingen på grønnsaker og sukkervarer som bidro til å trekke prisveksten på matvarer ned. Tallene for 2011 og 2012 står i kontrast til den internasjonale utviklingen i matvareprisene som viste en prisoppgang i 2011 og en prisnedgang i 2012. I følge FNs matvareorganisasjon (FAO) falt matvareprisindeksen med 7 prosent i 2012.

Prisene på *Alkohol og tobakk* økte i gjennomsnitt med 3,2 prosent i 2012, ned fra en prisvekst på 6,4 prosent året før. Prisveksten for denne vare-

Tabell 2.2 Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter konsumgruppe.

	Vekt ¹	Endring i prosent fra samme periode året før						
		2008	2009	2010	2011	2012	jan.13	feb.13
Totalt	1000	3,8	2,1	2,5	1,2	0,8	1,3	1,0
01 Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	131,7	4,3	4,2	0,2	-0,1	1,2	0,0	-1,1
02 Alkoholdrikker og tobakk	41,4	3,8	5,0	3,5	6,4	3,2	3,1	4,3
03 Klær og skotøy	53,7	-4,0	-3,4	-4,0	-3,0	-1,3	-1,3	-2,6
04 Bolig, lys og brensel	222,2	6,8	1,8	5,3	0,9	-1,8	2,8	1,5
<i>Herav: Betalt husleie</i>	35,0	3,0	3,5	2,8	2,3	1,9	2,5	2,8
<i>Beregnet husleie</i>	129,6	2,7	3,3	2,8	2,0	1,7	1,9	2,2
<i>Elektr., fyringsoljer oa. Brens.</i>	42,0	25,4	-3,2	18,8	-4,0	-17,5	5,9	-1,1
05 Møbler og husholdningsart.	58,4	3,2	3,3	-0,4	-0,6	0,1	-0,8	-0,1
06 Helsepleie	28,9	3,3	3,3	2,6	2,3	3,0	2,2	2,2
07 Transport	148,6	3,9	1,5	2,1	2,4	2,5	1,9	2,1
<i>Herav: Kjøp av egne transportmidler</i>	53,1	1,3	1,9	0,6	0,7	-0,4	-0,2	-0,2
<i>Drift og v.hold av tr.midler</i>	66,9	7,9	0,4	5,5	6,3	3,8	1,9	1,9
<i>Transporttjenester</i>	28,5	4,4	2,4	-0,9	-0,8	5,3	5,9	6,9
08 Post- og teletjenester	26,7	-4,9	-4,6	-2,2	-1,8	-5,9	-6,5	-1,3
09 Kultur og fritid	127,2	1,6	3,2	2,2	-0,1	0,3	0,7	-0,2
10 Utdanning	3,0	2,5	4,2	2,9	2,9	5,4	8,8	8,8
11 Hotell- og restauranttjenester	51,8	5,1	3,8	3,0	2,9	3,2	3,4	3,4
12 Andre varer og tjenester	106,5	3,6	4,0	3,2	2,8	3,3	2,0	1,8

¹ Vektene gjelder fra januar 2013 til desember 2013.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

gruppen var høyere enn veksten i totalindeksen og bidro dermed til å trekke opp den samlede prisveksten.

Prisutviklingen for de typiske importvarene *Klær og skotøy* bidro til å dempe veksten i KPI i fjor med et samlet prisfall på 1,3 prosent. Årsveksten i prisene for denne konsumgruppen har nå vært negativ i alle år etter 1995.

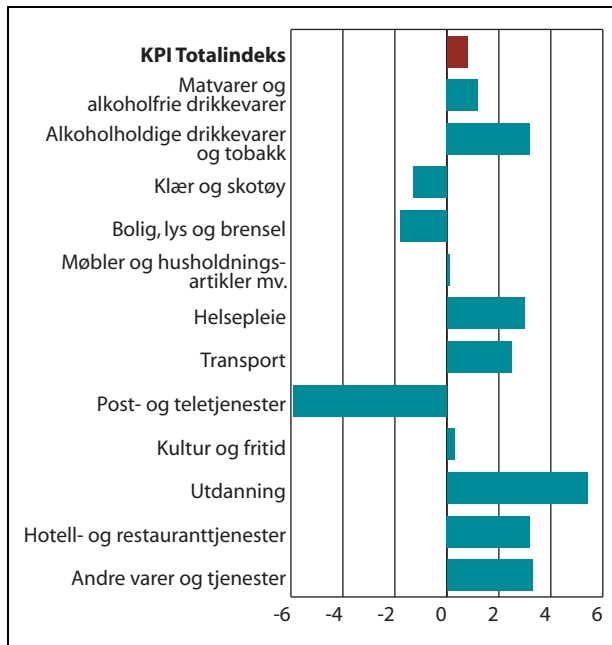
I 2012 gikk prisene for konsumgruppen *Bolig, lys og brensel* ned med 1,8 prosent mot en vekst på 0,9 prosent året før. Prisveksten for denne konsumgruppen ble i fjor særlig trukket ned av fallet i elektrisitetsprisene. Beregnet husleie for selveiere økte med 1,7 prosent i 2012 og bidro med det til å dempe den negative veksten i konsumgruppen, samt til trekke den samlede veksten i KPI opp.

Prisene på *Møbler og husholdningsartikler* var nesten uendret fra 2011 til 2012 med en vekst på

0,1 prosent. Til sammenlikning var det en prisnedgang på henholdsvis 0,4 og 0,6 prosent i 2010 og 2011.

For konsumgruppen *Transport* økte prisene i gjennomsnitt med 2,5 prosent i fjor, mot 2,4 prosent året før. Det har vært store forskjeller i utviklingen for undergruppene. Prisene på drivstoff og smøremidler steg med 4,7 prosent i fjor og dermed vesentlig mindre enn året før da veksten var 9,6 prosent. Prisene på transporttjenester steg med 5,3 prosent i 2012, etter en nedgang på 0,8 prosent i 2011. Prisene på kjøp av egne transportmidler falt med 0,4 prosent etter en oppgang på 0,7 prosent i 2011, og bidro med det til å trekke veksten for transport-aggregater klart ned.

Prisene på *Post- og teletjenester* falt med 5,9 prosent i fjor. Årsveksten har vært negativ de siste seks årene, men den har ikke gått kraftigere ned

Figur 2.7 Konsumprisindeksen. Årsvekst for ulike konsumgrupper fra 2011 til 2012. Prosent.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

enn siden årtusenskiftet. Teletjenester, som utgjør klart største andel av konsumgruppen, falt i pris med 5,6 prosent, mens prisene på posttjenester økte med 6 prosent i fjor.

Kultur og fritid hadde samlet en prisvekst på 0,3 prosent i 2012. Det var imidlertid store variasjoner også innad i denne konsumgruppen. Tjenester innen kultur og fritid har i de senere år bidratt til å trekke prisveksten opp, mens prisutviklingen på audiovisuelt utstyr har gått i motsatt retning. Dette var også tilfellet i 2012 da prisene på førstnevnte gruppe steg med 2,2 prosent og prisene på sistnevnte falt med 4,7 prosent.

2.2 Anslag på konsumprisutviklingen i 2013

For å anslå prisutviklingen framover har utvalget som vanlig gjennomført beregninger med Statistisk sentralbyrås makroøkonomiske modell Kvarts. Resultatene er vist i tabell 2.4.

2.2.1 Forutsetninger for modellberegningene

De viktigste størrelsene som anslås utenfor modellen og som anslaget for KPI bygger på, er summert opp i tabell 2.3. Utviklingen i *importprisene* er viktig for prisutviklingen i Norge. Konsumprisindeksen definerer rundt 30 prosent av pro-

duktene som importerte konsumvarer. Prisene på disse varene inneholder imidlertid også betydelige hjemmekostnadselementer knyttet til distribusjon og avgifter. Samtidig er det direkte og indirekte import knyttet til produktinnsatsen i produksjon av varer og tjenester som leveres fra norske næringer, slik at priser på importert produktinnsats også har betydning for norske konsumpriser.

Importprisforløpet påvirkes blant annet av utviklingen i kronekursen, verdensmarkedsprisene på råvarer, prisstigningen hos handelspartnere, vridninger i importen i retning lavkostland og nedgang i prisene på enkelte varegrupper (audiovisuelt utstyr). Utviklingen i råvareprisene internasjonalt trekker i ulike retninger. Matvareprisene var i følge FNs matvareindeks (FAO) uendret fra januar til februar. De anslår at enkelte matvarer vil øke i pris i år, mens andre vil falle. Vi importerer omtrent 50 prosent av all vår mat slik at matvareprisene på verdensmarkedet vil påvirke prisene på importerte konsumvarer. Verdensmarkedsprisene på råvarer utenom olje er i gjennomsnitt anslått å holde seg om lag uendret fra 2012 til 2013. Usikkerheten knyttet til utviklingen i valutakursen er stor. Målt ved den importveide kursindeksen svingte kronen noe det første halvår av 2012, før den fra andre halvår og videre inn i 2013 styrket seg nokså kraftig. Fra midten av februar har kronen svekket seg noe, og siden årsskiftet og frem til 11. mars var kronen i gjennomsnitt 2,1 prosent sterkere enn årsgjennomsnittet for 2012. Det legges til grunn for beregningen at kronen, målt ved den importveide kronekursen, på årsbasis vil styrke seg med om lag 2,5 prosent fra 2012 til 2013.

I modellberegningene er gjennomsnittlig fall i importprisene på konsumrelaterte varer (regnet i norske kroner) på 2,1 prosent fra 2012 til 2013. Dersom den importveide kronekursen blir 2 prosent sterkere eller svakere enn det som er lagt til grunn, vil det bidra til å endre samlet prisvekst med 0,3 prosentpoeng i 2013, jf. tabell 2.4.

Spotprisen på råolje (Brent Blend) var i gjennomsnitt 649 kroner pr. fat i 2012, mot 622 kroner pr. fat i 2011. Oljeprisen var i mars i fjor oppe i 716 kroner, men falt deretter til 573 kroner i juni. Siste halvår av 2012 steg oljeprisen noe og var i desember på 615 kroner. I januar og februar i år tok oljeprisen seg noe opp igjen. Den høye oljeprisen vi har hatt både i fjor og i 2011, må ses i sammenheng med den tilspissede geopolitiske situasjonen i Midtøsten samt andre forhold på tilbudssiden. Samtidig bidrar også sterk vekst i fremvoksende økonomier til å holde oljeprisen oppe. Markedet for fremtidspriser indikerer imidlertid litt lavere

oljepris framover. Utvalget har i modellberegningene lagt til grunn en gjennomsnittlig oljepris i 2013 på 600 kroner pr. fat, noe som innebærer et fall på i underkant av 8 prosent fra 2012. Oljeprisforutsetningene er forenlig med en oljepris på 109 USD pr. fat, og en dollarkurs på 5,5 kroner som gjennomsnitt for 2013. Endringer i oljeprisen slår ut i konsumprisene først og fremst gjennom bensinprisene, andre transportkostnader og prisene på fyringsolje. Reduserte bensinpriser reduserer også produksjonskostnadene i annen norsk vare- og tjenesteproduksjon noe som bidrar til lavere priser generelt. Dersom oljeprisen pr. fat blir 100 kroner høyere eller lavere enn lagt til grunn anslås dette å endre den samlede prisstigningen med om lag 0,2 prosentpoeng, jf. tabell 2.4.

Som årsgjennomsnitt falt *elektrisitetsprisene* med 19 prosent fra 2011 til 2012. Den daglige systemprisen på Nord Pool (spot) steg i slutten av 2011 og inn i 2012, fra 26 øre pr. KWh i desember 2011 til 37 øre pr. KWh i februar 2012. Deretter falt elektrisitetsprisene ganske kraftig og de var i juli helt nede i 10 øre pr. KWh. Prisene økte gjennom resten av året og var i desember på 32 øre pr. KWh. Fra årsskiftet fram til 12. mars steg prisene noe igjen, og gjennomsnittlig pris for perioden var om lag 30 øre pr. KWh. Systemprisene hittil i år sammen med terminprisene for elektrisitet i 2013 pr. 12. mars gir en gjennomsnittlig systempris på rundt 28 øre pr. KWh i år, mot en gjennomsnittlig systempris på rundt 23 øre pr. KWh i fjor. Gjennomsnittlig nettleie inkludert avgifter økte med 0,9 prosent ved inngangen av 2013, etter et fall på 3,6 prosent i 2012. Det legges til grunn at nettleien som

vanlig ikke endres gjennom året. På denne bakgrunn legger utvalget til grunn at elektrisitetsprisene inkludert nettleie vil øke med om lag 10 prosent fra 2012 til 2013. Usikkerheten knyttet til utviklingen framover er imidlertid betydelig. I tabell 2.4 er det gjengitt modellberegninger som viser at 10 prosentpoeng høyere eller lavere vekst i elektrisitetsprisene enn lagt til grunn vil endre prisveksten med 0,5 prosentpoeng i forhold til referansebanen.

Utviklingen i *prisene på norskproduserte jordbruksvarer* vil blant annet avhenge av den avtalte rammen i jordbruksoppgjøret og hvor mye av rammen som forutsettes tatt ut gjennom prisendringer. Det er også av betydning i hvilken grad markedssituasjonen gjør det mulig å realisere de avtalebestemte prisene. I løpet av første halvdel av 2012 falt prisene på matvarer på verdensmarkedet. I juli steg prisene, spesielt på sukker og kornprodukter som følge av tørke i USA, regn og flom i Brasil og produksjonsvansker i andre land som Russland. Resten av fjoråret holdt matvareprisene seg ganske stabile. I tillegg til å kunne øke prisene på importerte matvarer kan høyere råvarepriser internasjonalt indirekte bidra til prisstigning gjennom produktinnsatsprisene for bearbejdede norskproduserte varer. Importvernet for norske jordbruksprodukter bidrar imidlertid til at økte priser på verdensmarkedet slår mindre ut i matvareprisene i Norge enn i mange andre land. Dette viste seg for eksempel i 2011 da matvareprisene på verdensmarkedet steg med 23 prosent i forhold til 2010, mens prisene på norske jordbruksvarer falt med 2,3 prosent fra 2010 til 2011. Som en beregningsteknisk forutsetning er det lagt til grunn at produsentpri-

Tabell 2.3 Viktige forutsetninger for Kvarts-beregningen av konsumprisvekst fra 2012 til 2013. Prosentvis vekst fra året før.

	2012	2013
Importveid valutakurs ¹	-1,2	-2,5
Importpriser, tradisjonelle varer	0,6	-2,3
Konsumrelaterte varer ²	1,9	-2,1
Øvrige varer	-3	-3,1
Råolje i NOK	649	600
Priser på jordbruksvarer ³	2,4	1
Elektrisitetspris ⁴	-19	10

¹ Negativ endring betyr styrking av norske kroner

² Foredlede jordbruks- og fiskeprodukter, drikkevarer og tobakk, tekstil- og bekledningsprodukter, diverse industriprodukter, verkstedprodukter, biler mv. og matvarer og enkelte råvarer.

³ Prisen på jordbruksprodukter til produsent eksklusive subsidier og avgifter.

⁴ Prisen på elektrisk kraft som husholdningene betaler ifølge KPI.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

sene på norskproduserte jordbruksvarer øker med 1 prosent fra 2012 til 2013.

Prisene på varer til konsum påvirkes av det *avgiftsopplegget* som Stortinget vedtar. Avgiftsopplegget for 2013 innebærer noen endringer i forhold til referansesystemet med blant annet økt avgift på alkohol, redusert gebyr for tollkredittdeklarasjon og redusert toll på klær. De ulike justeringene ventes å trekke i forskjellige retninger og samlet er det antatt at de reelle endringene i avgiftsopplegget vil ha liten betydning for prisveksten i 2013.

2.2.2 Modellresultater

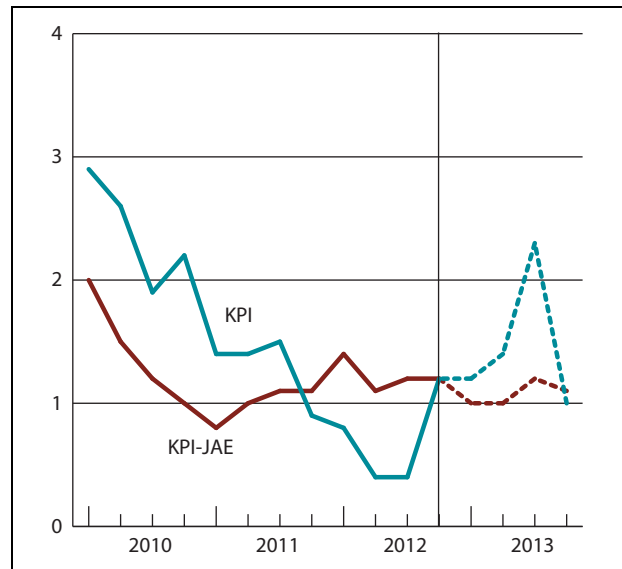
Beregningen som er blitt gjennomført med Kvarts, gir en økning i konsumprisindeksen (KPI) på 1,5 prosent fra 2012 til 2013. Dette innebærer en økning i prisstigningen på 0,7 prosentpoeng fra i fjor. Den underliggende prisveksten forventes imidlertid å gå litt ned; KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer øker i modellberegningen med 1,1 prosent, mot en vekst på 1,2 prosent i fjor.

Målt som vekst over fire kvartaler indikerer modellberegningen at den underliggende prisveksten målt ved KPI-JAE vil gå litt ned i de neste månedene for så å gå litt opp fra sommeren av. Prisveksten målt ved KPI antas å øke noe framover og bli relativt høy i 3. kvartal hvor elektrisitetsprisene var spesielt lave i fjor.

Et KPI vekst-anslag på 1,5 prosent er noe lavere enn Finansdepartementets anslag fra oktober i fjor på 1,9 prosent, og på linje med både Norges Banks og Statistisk sentralbyrås anslag fra mars i år, jf. tabell 4.6 i kapittel 4.

2.2.3 Utvalgets anslag på konsumprisveksten i 2013

Basert på forutsetningene omtalt overfor, gir beregningen på Kvarts-modellen en vekst i KPI på

Figur 2.8 KPI og KPI-JAE. Prosentvis vekst fra samme kvartal året før.¹

¹ Den heltrukne linjen illustrerer faktisk utvikling, mens stiplede linje er prognose.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

1,5 prosent fra 2012 til 2013. Slike modellbaserte beregninger vil alltid være beheftet med usikkerhet. Usikkerheten i prisvekstanslaget for 2013 er blant annet knyttet til utviklingen i elektrisitetsprisene, som ofte svinger sterkt gjennom året. Det er også stor usikkerhet knyttet til kronekursen, samt utviklingen i oljeprisen. Tabell 2.4 gjengir modellberegninger som viser hvordan endrede forutsetninger for disse størrelsene påvirker den samlede prisveksten i forhold til referansebanen. Med bakgrunn i de beregningene som er foretatt og ovennevnte vurderinger, anslår Beregningsutvalget en gjennomsnittlig vekst i KPI på *om lag 1,5 prosent* fra 2012 til 2013.

Tabell 2.4 Modellresultater. Beregnet vekst i KPI og KPI-JAE fra 2012 til 2013 og isolerte virkninger av enkelte endringer i forutsetningene. Konsumprisvekst i prosent fra samme periode året før.

	1. kv	2. kv	3. kv	4. kv	Året
KPI	1,2	1,4	2,3	1,0	1,5
KPI-JAE	1,0	1,0	1,2	1,1	1,1
<i>Prisvirkninger av:</i>					
10 prosentpoeng høyere/lavere elektrisitetsprisvekst	+/-0,5	+/-0,5	+/-0,6	+/-0,6	+/-0,5
2 prosent svakere/sterkere krone	+/-0,1	+/-0,2	+/-0,3	+/-0,4	+/-0,3
100 kroner høyere/lavere oljepris	+/-0,2	+/-0,2	+/-0,2	+/-0,2	+/-0,2

Kapittel 3

Utviklingen i konkurranseevnen

- TBU presenterer flere tallfestede indikatorer for å beskrive norsk næringslivs konkurranse-situasjon internasjonalt. Flere av disse kompo-nentene og særlig kostnadsindikatorer, peker i retning av en svekket situasjon for norske bedrifter de siste årene. Dette bildet står noe i motsetning til resultatene når det gjelder sys-selsetting og faktisk produksjonsutvikling i Norge sammenliknet med i andre land. Mens en rekke økonomiske indikatorer for Norge fremstår som bedre enn for mange andre land, innebærer det høye kostnadsnivået at bedrifte-nes konkurranseevne framover kan være usik-ker i deler av økonomien.
- Lønnskostnadene som andel av brutto faktor-inntekter til norsk industri, har historisk svingt med konjunktorene rundt et nokså stabilt nivå. Etter at andelen økte mye i 2009 i forbindelse med finanskrisen, har den falt noe tilbake de tre siste årene.
- Den kostnadsmessige konkurranseevnen målt ved relative timelønnskostnader i industrien i felles valuta anslås å ha svekket seg med i gjen-nomsnitt 1,6 prosent per år de siste ti årene. Av dette kan 1,1 prosentpoeng tilskrives høyere lønnskostnadsvekst i Norge enn hos handels-partnerne, mens resten skyldes en styrking av kronen. I 2012 økte de relative timelønnskost-nadene målt i felles valuta med 3,2 prosent hvorav 1,6 prosentpoeng skyldes en styrking av kronen.
- Gjennomsnittlige timelønnskostnader i norsk industri var i 2012 anslagsvis 69 prosent høyere enn et handelsvektet gjennomsnitt av våre han-delspartnere i EU, målt i felles valuta. Dette er 8 prosentpoeng høyere enn utvalget anslo i februar. Oppjusteringen skyldes nye konkur-ransevekter fra OECD, som er beregnet på bakgrunn av et bredere vareutvalg enn tid-ligere. I det nye handelspartneraggregatet har vekten til flere av handelspartnerne med høy-est lønnskostnadsnivå, som bl.a. Sverige og Danmark, gått ned. Samtidig har flere av lan-dene med relativt lavt lønnskostnadsnivå, som

bl.a. Storbritannia, fått økt vekt. Også for indus-triarbeidere alene anslås de norske timelønns-kostnadene å ligge 69 prosent høyere enn hos handelspartnerne i EU, regnet i felles valuta. At timelønnskostnadene er høyere i norsk indus-tri enn i industrien hos våre handelspartnere reflekterer norsk økonomis høye produktivitet og inntektsnivå, men også en høyere lønns-vekst de siste årene.

- De siste ti årene har produktiviteten i norsk industri, målt ved bruttoprodukt per timeverk i faste priser, økt med i gjennomsnitt 2½ prosent per år. Dette er noe mindre enn hos våre han-delspartnere.
- Dersom en ser på utviklingen målt ved brutto-produkt i løpende priser per timeverk, er imid-lertid bildet for norsk industri langt mer posi-tivt. Dette gjenspeiler at norsk industri har hatt sterkere prisvekst på sine produkter enn indus-trien hos handelspartnerne.
- I 2011 var Norges BNP, unntatt petroleumsren-ten og regnet per innbygger, 33 prosent høyere enn OECD-snittet. Nivået i Norge er blant de høyeste i OECD-området, selv når petroleums-renten holdes utenfor.

3.1 Innledning

Omfattende deltakelse i internasjonal handel med varer og tjenester har gjort det mulig for Norge å oppnå en høyere materiell levestandard enn hva som ville vært mulig dersom norsk økonomi hadde vært mer skjermet mot utenlandsk konkurranse. Fordelene vil imidlertid bli redusert hvis Norge ikke klarer å sørge for en effektiv ressursutnyt-telse, herunder full sysselsetting og en akseptabel inntektsfordeling. For å høste gevinstene ved inter-nasjonalt varebytte, må man klare å omstille ressur-ser som blir ledige som følge av endringer i mar-kedsforholdene. Land som deltar i det internasjo-nale vare- og tjenestebyttet må også over tid ha en rimelig balanse i utenriksøkonomien. Et lands kon-kurranseevne uttrykker evnen til å opprettholde en

rimelig balanse i utenriksøkonomien over tid, samtidig som en har full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling. Et land har ikke god konkurranseevne selv om det har balanse i utenriksøkonomien, mens for eksempel store deler av landets arbeidsstyrke er arbeidsløs. Men full sysselsetting og lav ledighet sammen med store underskudd i utenriksøkonomien, tilsier også at et land har svakere konkurranseevne enn hva som kan være bærekraftig over tid.

Det er viktig å skille mellom konkurranseevnen for enkelt næringer og for Norge som helhet. Konkurranseevnen for en næring beror på næringens lønnsomhet og dens evne til å belønne innsatsfaktorene. En lønnsom næring må både kunne hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter på produktmarkedene, og med andre norske næringer i arbeidsmarkedet. En økonomi i vekst og med en høy omstillingsgrad vil være kjennetegnet av ulik utvikling i konkurranseevnen

Boks 3.1 Norges handelspartnere

For å vurdere utviklingen i konkurranseevnen til norsk næringsliv, sammenliknes gjerne ulike indikatorer i Norge med tilsvarende størrelser hos våre handelspartnere. Ved beregning av handelspartneraggregat, legger utvalget til grunn beregninger av OECD av Norges handelspartnere. Beregningsutvalget har i denne rapporten benyttet oppdaterte vektorer fra OECD for Norges handelspartnere for perioden 1997-2011.

Vektene til OECD gjenspeiler handelsstrømmene med de enkelte landene i hvert av årene i perioden, og er derfor forskjellige for hvert år i perioden 1997 – 2011. Utvalget har lagt de 25 landene med størst vektorer i 2011 til grunn som landsammensetning for handelspartneraggregatet. Denne landsammensetningen er benyttet for alle år, selv om det i perioder har vært variasjoner mhp. hvilke 25 land som har hatt størst vektorer. Basert på landsammensetningen og OECDs vektorer for de ulike årene, er det beregnet et vektet handelspartneraggregat for hvert år i perioden 1997 – 2011. Vektene i 2011 er videreført for 2012. Tabell 3.1 viser landsammensetningen og vektene for 2011-2012 som er benyttet i denne rapporten. I tillegg viser tabellen landsammensetningen og vektene for årene 2007-2012 som ble benyttet i utvalgets rapporter fram til og med den foreløpige rapporten i februar 2013. De største endringene fra det gamle til det nye handelspartneraggregatet inntreffer for Sverige, som får markert lavere vekt, og for Kina og Storbritannia som får høyere vekt. Endringen for Kina får imidlertid ikke betydning for beregningene i kapitlet, fordi det ikke foreligger tilgjengelig statistikk for Kina på indikatorene som omtales.

Grunnlaget for beregningen av konkurransevektene

OECD har basert sine beregninger av landvektene på bakgrunn av omfanget av import og

eksport mellom Norge og andre land av alle varer unntatt gruppe 3 i det internasjonale klassifiseringssystemet for handelsstatistikk (SITC¹). Denne gruppen består av råolje, naturgass, raffinerte oljeprodukter og strøm.

Konkurransevektene som ble benyttet i utvalgets rapporter frem til og med den foreløpige hovedrapporten i februar 2013 var beregnet mhp. alle gruppene i SITC unntatt nr. 0-4. Forskjellen på beregningen av de gamle vektene og de nye vektene er således at nå er også gruppe 0, 1, 2 og 4 inkludert. På eksportsiden er det viktigste innholdet i disse gruppene bl.a. fisk, gjødsel, «malmer og avfall av metall» og diverse andre nærings- og nytelsesmidler. På importsiden er det viktigste innholdet i disse gruppene bl.a. «malmer og avfall av metall», grønnsaker/frukt, drikkevarer, tobakk, tømmer og dyrefor.

OECD har gjort en del forenklinger i sine beregninger. For det første har OECD ikke inkludert handel med tjenester. I 2012 utgjorde tjenester 22 prosent av Norges eksport, og 35 prosent av Norges import. Videre har OECD ikke brutt handelsstrømmene ned til hver enkelt varetype for å kunne gi et grunnlag for å vurdere i hvilken grad det faktisk er direkte konkurranse mellom norske og utenlandske bedrifter, eller om det i stedet handles med varer det ikke er konkurranse om².

¹ SITC = Standard International Trade Classification

² En enkel illustrasjon av dette kan være en hypotetisk situasjon der Norge er alene i verden om å eksportere en bestemt industrivare. Eksport av denne industrivaren vil trekke opp konkurransevekten til de landene som importerer denne varen, til tross for at dette er en vare det ikke eksisterer konkurranse om.

Boks 3.1 (forts.)

Tabell 3.1 Sammensetning av handelspartneraggregatet. Prosent.

Nr.	Land	Vekter for 2011–2012 i denne rapporten	Vekter for 2007–2012 i utvalgets rapporter fra feb. 2010 - feb. 2013	Differanse
1	Tyskland	13,7	16,1	-2,4
2	Sverige	13,1	20,2	-7,1
3	Storbritannia	12,2	7,6	4,6
4	Kina	9,0	4,2	4,9
5	USA	6,3	5,6	0,7
6	Nederland	5,4	6,2	-0,7
7	Danmark	5,2	7,4	-2,2
8	Frankrike	4,8	3,6	1,2
9	Russland	3,0	0,8	2,2
10	Japan	2,9	2,4	0,6
11	Italia	2,8	3,4	-0,6
12	Belgia	2,4	2,8	-0,4
13	Spania	2,1	2,7	-0,6
14	Sveits	1,9	1,1	0,8
15	Polen	1,9	3,5	-1,7
16	Singapore	1,8	0,8	1,0
17	Brasil	1,7	0,0	1,7
18	Tsjekkia	1,7	1,0	0,7
19	Finland	1,6	4,1	-2,4
20	Østerrike	1,3	1,2	0,0
21	Sør Korea	1,2	1,5	-0,3
22	India	1,1	0,5	0,6
23	Irland	1,0	1,0	0,0
24	Taiwan	0,8	0,0	0,8
25	Canada	0,8	0,7	0,2
26	Hong Kong	0,0	0,7	-0,7
27	Tyrkia	0,0	0,7	-0,7
SUM		100,0	100,0	0,0

Kilder: OECD og Beregningsutvalget.

for de enkelte næringene. I konkurransen om knappe faktorer må noen næringer trappe ned sin virksomhet, mens andre kan ekspandere i takt med økt lønnsomhet. Dersom en næring mottar subsidier i tilknytning til sin virksomhet, kan dette bedre næringens konkurranseevne, men det fører normalt til en dårligere utnyttelse av ressursene samlet sett, og dermed ikke bedre konkurranseevne i samfunnsøkonomisk forstand.

I dette kapitlet ser vi på noen utvalgte indikatorer for utviklingen i industriens konkurranseevne. Avsnitt 3.2 gir en vurdering av hva som menes med konkurranseutsatte næringer og hvordan lønnsdannelsen skal sikre disse næringenes konkurranseevne gjennom den såkalte frontfagsmodellen. I tillegg presenteres tall for lønnskostnadsandeler, for å kunne gi en indikasjon på utviklingen i lønnsomheten i norsk industri. Videre i avsnitt 3.3 diskuteres utviklingen i lønnskostnader. I dette avsnittet ser vi også på forskjell i lønnskostnadsnivåene i industrien i Norge og andre land. Endelig i avsnitt 3.4 gir vi en beskrivelse av utviklingen i produktiviteten. For alle indikatorene som presenteres i kapitlet sammenlikner vi Norge med et aggregat av våre viktigste handelspartnere, jf. boks 3.1.

TBU presenterer flere tallfestede indikatorer for å beskrive norsk næringslivs konkurranse-situasjon internasjonalt. Flere av disse komponentene og særlig kostnadsindikatorer, peker i retning av en svekket situasjon for norske bedrifter de siste årene. Dette bildet står noe i motsetning til resultatene når det gjelder sysselsetting og faktisk produksjonsutvikling i Norge sammenliknet med i andre land. Mens en rekke aggregerte indikatorer for Norge fremstår som bedre enn for mange andre land, innebærer det høye kostnadsnivået at bedriftenes konkurranseevne framover kan være usikker i deler av økonomien.

3.2 Faktorinntektsfordeling i konkurranseutsatte og skjermede næringer

3.2.1 Konkurranseutsatte og skjermede næringer

Tradisjonelt har konkurranseutsatte næringer blitt assosiert med industrien, mens skjermede næringer som regel har blitt assosiert med tjenesteproduserende næringer (varehandel, transport-tjenester, offentlig sektor, finansiell tjenesteyting, annen privat tjenesteyting etc.). Økt globalisering, sterkere internasjonal konkurranse og lavere transportkostnader har imidlertid bidratt til at sta-

dig større deler av norsk næringsliv utsettes for konkurranse fra utlandet.

Begrepene konkurranseutsatte og skjermede næringer er nærmere drøftet i Holden I-utvalgets rapport NOU 2000: 21, vedlegg 8 (av professor Asbjørn Rødseth). I teorien blir skjermede næringer definert ved at de produserer varer eller tjenester som verken eksporteres eller importeres, mens konkurranseutsatte næringer produserer varer eller tjenester som eksporteres eller importeres.

For de konkurranseutsatte næringene vil produsentprisene i stor grad bli bestemt på verdensmarkedet, mens produsentprisene i de skjermede næringene i større grad vil reflektere forholdet mellom tilbud og etterspørsel innenlands. I praksis er det imidlertid vanskelig å avgrense hvilke næringer som er konkurranseutsatte og hvilke som er skjermede, fordi mange næringer er i en mellomstilling.

Rene konkurranseutsatte næringer kjennetegnes av bedrifter som produserer for et internasjonalt marked ved hjelp av arbeidskraft som eneste lokale (ikke-mobile) produksjonsfaktor. (Bedriftene bruker også kapital, men denne vil enkelt kunne finne en alternativ anvendelse i utlandet på noe sikt). For konkurranseutsatte næringer vil utviklingen i lønnsnivået over tid bestemme om næringen blir værende i Norge eller ikke. Blir lønnsnivået for høyt sammenliknet med produktiviteten, reduseres lønnsomheten, noe som kan føre til at det ikke blir investert i nye arbeidsplasser. Lønnsnivået i de rene konkurranseutsatte næringene binder samtidig opp lønnsnivået i resten av økonomien dersom en skal ha samme lønn for samme arbeid uavhengig av næring.

Økt globalisering, sterkere internasjonal konkurranse og lavere transportkostnader har medført at stadig større deler av norsk næringsliv utsettes for konkurranse fra utlandet. Mange tjenesteytende næringer, bygg og anlegg mv. har i de senere årene blitt stilt overfor stadig sterkere konkurranse fra utenlandske tilbydere. Det kan være vanskelig å overskue hvilke næringer som i framtiden vil være utsatt for internasjonal konkurranse. Blant eksport- og importkonkurrerende næringer i fastlandsøkonomien er likevel fortsatt industrien den viktigste enkeltnæringen. En rimelig god evne for industrien til å konkurrere både ute og hjemme er dermed viktig for å realisere en balansert økonomisk utvikling. Dette behøver imidlertid ikke innebære at industriens konkurranseevne hele tiden må være like god. Da oljeinntektene kom inn i norsk økonomi, kunne kravet til balanse i utenriksøkonomien oppnås med en min-

dre industrisektor. Men petroleumsinntektene innebærer ikke at konkurranseutsatt sektor på varig basis kan ha svakere konkurranseevne enn konkurrentene i våre handelspartnerland fordi petroleumsinntektene ikke er en evigvarende inntekt.

3.2.2 Frontfagsmodellen

Industrien har i mesteparten av etterkrigstiden vært retningsgivende for øvrige tariffområder i lønnsforhandlingene i Norge. Opplegget for forhandlingene bygger på at lønnsveksten må tilpasses det konkurranseutsatt sektor over tid kan leve med. Dette ivaretas ved at avtaleområder med stort innslag av konkurranseutsatt virksomhet både forhandler først (det såkalte frontfaget), og at resultatet fra disse danner en norm for andre avtaleområder. Frontfaget har tradisjonelt vært verkstedsoverenskomsten/industrioverenskomsten ved forbundsvis oppgjør og bredere LO-NHO-områder, som industriarbeidere, ved sentrale oppgjør.

Frontfagsmodellen ble formalisert som en økonomisk modell, ofte omtalt som hovedkurs-teorien, da Utredningsutvalget for inntektsoppgjørene i 1966 la fram sin andre rapport høsten 1966. Hovedkursteorien beskriver de makroøkonomiske trender som vil gjelde for lønns- og prisutviklingen i Norge på lang sikt. Over tid stiller et ønske om full sysselsetting og balanse i utenriksøkonomien krav til størrelsen på konkurranseutsatt sektor som bare kan oppfylles dersom lønnsomheten i slik virksomhet ikke er dårligere i Norge enn i utlandet. Forventet avkastning på investeringer i Norge (kapitalavkastningen) må da på lang sikt være på nivå med forventet kapitalavkastning hos våre handelspartnere. Lavere forventet kapitalavkastning i Norge enn i utlandet vil føre til at investorer vil foretrekke å investere i utlandet fremfor i Norge. Dette medfører at real-lønnsnivået i Norge ikke kan være høyere enn det produktivetsnivået i konkurranseutsatt sektor gir grunnlag for. Dersom reallønnen vokser raskere enn produktiviteten, vil kapitalavkastningen reduseres, og investeringene svekkes. Over tid vil lave investeringer i Norge føre til en gradvis nedbygging av konkurranseutsatt sektor. Med «hovedkurs» i Utredningsutvalgets rapport refereres det i tråd med dette til et «normalnivå» på lønnskostnadsandelen i konkurranseutsatt sektor, dvs. hvor mye av faktorinntekten som normalt går til lønnstakerne og hvor mye som går til kapital-eierne. En stabil utvikling i lønnskostnadsandelen

kan indikere en stabil lønnsevne og konkurransekraft i sektoren.

Når produktivetsveksten bestemmer utviklingen i reallønn over tid, må nominell lønnsvekst være lik summen av produktivets- og prisveksten. Hvis den nominelle lønnsveksten blir høyere enn dette, slik at reallønnen vokser mer enn det produktivetsveksten gir rom for, vil konkurranseevnen svekkes og ledigheten stige. En blanding av markedsforhold og institusjonelle mekanismer bidrar til at lønnsveksten i konkurranseutsatt sektor er normen også for lønnsveksten i resten av økonomien.

Frontfagsmodellen og hovedkursteorien reflekterer således en forståelse for at det over tid er en forbindelse mellom det som er bedriftsøkonomisk lønnsomt og det som er gunstig ut fra makroøkonomiske hensyn. Modellen hviler blant annet på erkjennelsen av at lønnsdannelsen over tid har avgjørende betydning for nivået på arbeidsledigheten, mens reallønnsutviklingen først og fremst er knyttet til produktivetsutviklingen. Erfaringene fra Norge og andre land tilsier at høy nominell lønnsvekst uten bakgrunn i tilsvarende produktivetsvekst i all hovedsak slår ut i høyere inflasjon og økt arbeidsledighet på lengre sikt, og ikke i høyere reallønnsvekst. Ettersom konkurranseutsatte næringer konkurrerer med skjermede næringer om arbeidskraften, må de samme betingelsene for lønnsvekst gjelde også for skjermede næringer.

Den norske lønnsforhandlingsmodellen innebærer videre stor grad av koordinering, der hovedorganisasjonene i arbeidslivet spiller en avgjørende rolle. Institusjoner som Kontaktutvalget og Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene støtter opp under koordineringen. Basert på arbeidskraftsundersøkelsen er organisasjonsgraden i Norge anslått til 54 prosent i 2008. Organisasjonsgraden var 39 prosent i privat sektor og 82 prosent i offentlig sektor. Tariffavtaledekningen for alle arbeidstakere er anslått til 74 prosent, om lag 60 prosent i privat sektor og tilnærmet 100 prosent i offentlig sektor. Tariffavtalene benyttes imidlertid også som rettesnor i bedrifter som ikke formelt er bundet av avtalene.

Samtidig som flertallet av arbeidstakerne i Norge dermed er dekket av de sentrale forhandlingene, er det et betydelig antall som ikke er dekket av kollektive avtaler. Blant annet ledere og en stor andel av funksjonærene i industrien får sin lønn bestemt gjennom lokale lønnsforhandlinger. Dette var en viktig bakgrunn for at Kontaktutvalget den 22. januar 2003 la fram en felles erklæring

om situasjonen foran mellomoppgjøret 2003. I denne erklæringen het det blant annet:

«(...) På denne bakgrunn er regjeringen og organisasjonene i arbeidslivet enige om følgende: At den samlede lønnskostnadsveksten i 2003 må tilpasses utfordringene i konkurranseutsatt næringsliv og arbeidet for full sysselsetting. I arbeidet for å nå dette målet er det avgjørende at alle grupper omfattes. Når det gjelder en nærmere vurdering av utfordringene for konkurranseutsatt sektor i årene framover vises det til det nedsatte ekspertutvalget.

Partene i arbeidslivet vil i forbindelse med mellomoppgjøret 2003: Arbeide for å få lønnsveksten i Norge mer på linje med utviklingen

hos våre handelspartnere. Oppgjøret i 2003 må derfor ta utgangspunkt i den delen av næringslivet som er utsatt for konkurranse fra utlandet. Den samlede lønnsveksten som avtales sentralt og lokalt for disse sektorene må være normgivende for de rammer som forhandles i de øvrige oppgjørene.

Samtidig er det viktig at det innenfor disse rammene gis rom for endringer i relative lønninger som sikrer et velfungerende arbeidsmarked og en rettferdig lønnsutvikling. Arbeidsgiversiden i privat og offentlig sektor vil aktivt arbeide for en lønnsvekst hos lederne i virksomhetene som ligger innenfor rammene for det øvrige arbeidslivet. I kraft av sine eier-

Boks 3.2 Mandat for utvalg som skal se nærmere på lønnsdannelsen (Holden III)

Norge er en liten, åpen økonomi. Vår velstand og velferd avhenger bl.a. av vår handel med utlandet og at våre bedrifter kan hevde seg i den internasjonale konkurransen. For tiden gir olje- og gassvirksomheten store valutainntekter til Norge. Etter hvert vil disse inntektene avta, og vi vil ha behov for inntekter fra andre eksportnæringer for å kunne betale for ønsket import. Dette stiller krav om tilstrekkelig lønnsomhet i konkurranseutsatte virksomheter. Det inntektspolitiske samarbeidet og den norske lønnsforhandlingsmodellen må støtte opp under en balansert utvikling over tid med lav ledighet og høy samlet sysselsetting.

Frontfagsmodellen har lang tradisjon i Norge. Modellen innebærer at konkurranseutsatte næringer forhandler først, slik at det gis en rettesnor for oppgjørene i de delene av norsk økonomi som ikke er i konkurranse med utlandet. Dersom konkurranseutsatte næringer skal kunne holde på arbeidskraften, kan ikke lønnsveksten i andre næringer overstige lønnsveksten i konkurranseutsatt sektor.

Lønnsdannelsen i Norge er blitt drøftet i flere offentlige utvalg, sist i NOU 2003: 13 Konkurranseevne, lønnsdannelse og kronekurs (Holden II-utvalget). Holden II-utvalget drøftet lønnsdannelsen i lys av innføringen av inflasjonsmål i pengepolitikken og handlingsregelen i finanspolitikken i mars 2001. Utvalget støttet opp om frontfagsmodellen.

Utvalget som nå er satt ned, skal ha som utgangspunkt at frontfagsmodellen skal videreføres. Utvalget skal vurdere erfaringene med lønnsdannelsen gjennom de 12 årene som er gått siden handlingsregelen og inflasjonsmålet for pengepolitikken ble innført. Utvalget skal også drøfte makroøkonomiske utviklingstrekk som kan skape utfordringer for norsk økonomi og lønnsdannelsen framover, herunder:

- Lønnsveksten har over flere år vært langt høyere i Norge enn hos våre handelspartnere. Det har vært mulig bl.a. på grunn av at bytteforholdet mot utlandet har blitt bedre. Et høyt kostnadsnivå gjør norske bedrifter sårbare for et fall i bytteforholdet, svakere produktivitsutvikling enn hos konkurrentene og en sterkere kronekurs.
- Petroleumsnæringens virkning på norsk økonomi har vært voksende. Dette er en sektor med høy lønnsevne. Næringen har bidratt til å øke lønningene også ellers i økonomien, bl.a. ved at frontfaget omfatter leverandører til petroleumsvirksomheten.
- Forholdene i arbeidsmarkedet har endret seg etter EU-utvidelsen i 2004, som har ført til at Norge har fått betydelig økt tilgang på arbeidskraft utenfra.
- Veksten i produktiviteten har falt de senere årene. Dette påvirker rommet for vekst i real-lønningene.

Utvalget skal levere sin innstilling til Finansdepartementet innen 15. desember 2013.

posisjoner i næringslivet vil en også fra statens side arbeide for en slik utvikling.»

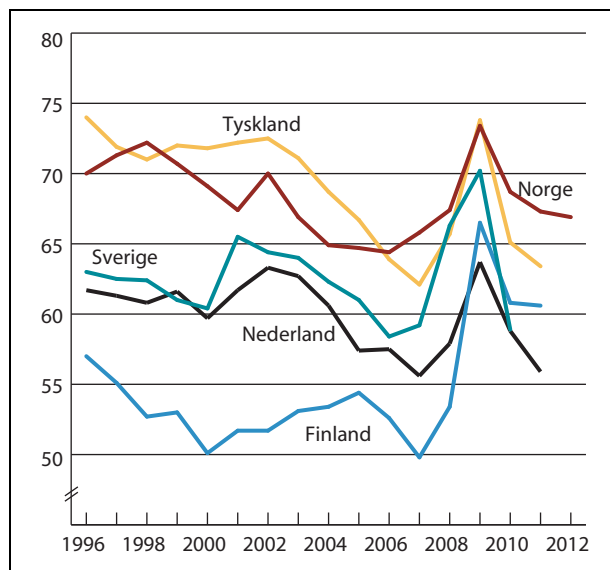
Regjeringen satte i 2012 ned et offentlig utvalg som skal vurdere erfaringene med lønnsdannelsen gjennom de 12 årene som er gått siden handlingsregelen og inflasjonsmålet for pengepolitikken ble innført, jf. boks 3.2. Utvalget skal levere sin innstilling til Finansdepartementet innen 15. desember 2013.

3.2.3 Lønnsomheten i norsk industri

Det er en nær sammenheng mellom utviklingen i konkurranseevnen og lønnsomheten i næringslivet, jf. over. Hovedkursteorien peker på lønnskostnadsandelen som en sentral indikator for utviklingen i lønnsomheten. Høyere lønnskostnader, lavere produsentpriser og svakere produktivitet utvikling er faktorer som isolert sett bidrar til sveket konkurranseevne og lavere lønnsomhet. En slik utvikling vil innebære at en større andel av bedriftenes overskudd tilfaller lønnstakerne og mindre kapitaleierne. Lønnskostnadsandelen vil da gå opp, mens driftsresultatandelen vil gå ned. Motsatt bidrar lavere lønnskostnader, høyere produsentpriser og sterkere produktivitet utvikling isolert til bedret konkurranseevne og lønnsomhet. En slik utvikling vises ved en lavere lønnskostnadsandel og tilsvarende høyere driftsresultatandel.

Figur 3.1. viser utviklingen i lønnskostnadene som andel av brutto faktorinntekter i industrien i Norge og våre handelspartnere de siste 16 årene. Lønnskostnadsandelen i Norge har historisk svingt med konjunktorene rundt et nokså stabilt nivå. I perioder med nedgangskonjunktur og stigende arbeidsledighet har gjerne veksten i lønningene avtatt og lønnskostnadsandelen falt. Da veksten i norsk økonomi tok seg opp utover på 1990-tallet, steg både lønnsveksten og lønnskostnadsandelen. Deretter gikk norsk økonomi inn i en periode med svakere vekst og høyere arbeidsledighet, og lønnskostnadsandelen begynte å falle.

Nedgangen i første halvdel av 2000-tallet må trolig også ses i sammenheng med den markerte bedringen i Norges bytteforhold i handelen med utlandet etter at Kina begynte å spille en større rolle i det internasjonale varebyttet. Sterk vekst i etterspørselen fra Kina og andre framvoksende økonomier har gitt betydelig oppgang i prisene på flere viktige norske eksportprodukter. Samtidig har økt import fra lavkostland bidratt til nedgang i prisene på importerte konsumvarer, noe som har bidratt til merkbare bedring i lønnstakernes kjøpe-

Figur 3.1 Utviklingen i lønnskostnadsandeler i industrien.¹

¹ Lønnskostnadsandelene er beregnet ved lønnskostnader dividert på brutto faktorinntekter, dvs. at driftsresultatet ikke er justert for kapitaltilt.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, OECD, Eurostat og Beregningsutvalget.

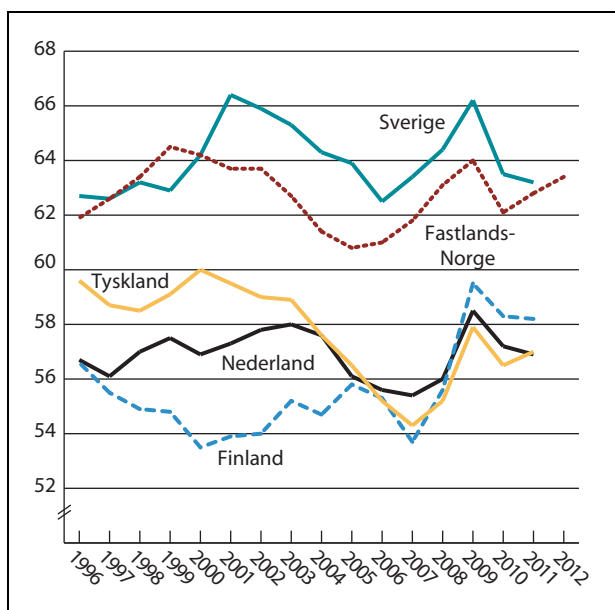
kraft. Når produktivitetsveksten i tillegg har vært høy, har dette gitt grunnlag for sterk vekst både i bedriftenes overskudd og i reallønnene.

I forbindelse med finanskrisen steg lønnskostnadsandelen i norsk industri markert i 2009. De siste tre årene har lønnskostnadsandelen falt noe tilbake igjen, men nivået er fortsatt høyere enn det var i årene før finanskrisen.

Figuren viser også utviklingen i Sverige, Tyskland, Finland og Nederland. Når man sammenlikner lønnskostnadsandelen med andre land, er det viktig å være oppmerksom på at ulike næringsstruktur i ulike land vil kunne gi nivåforskjeller i lønnskostnadsandelene mellom landene. I vedleggstabell 4.5 presenteres tall for brutto driftsresultatandel for Norge og utvalgte land.

I figur 3.1 ser vi at lønnskostnadsandelen i industrien i Tyskland var høyere enn i de andre landene som er med i figuren i 1996, men at differansen deretter har avtatt gradvis. Dette må ses i sammenheng med den tyske gjenforening og at Tyskland i tiden etter innføringen av euro gjenomgående har hatt negativ reallønnsvekst.

Bildet for utviklingen i lønnskostnadsandeler er i hovedsak det samme når vi ser på utviklingen i lønnskostnadsandelene for hele økonomien, jf. figur 3.2. De årlige svingningene i lønnsomheten er imidlertid noe mindre enn for industrien.

Figur 3.2 Utviklingen i lønnskostnadsandeler i hele økonomien.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, OECD, Eurostat og Beregningsutvalget.

3.3 Indikatorer for industriens kostnadsutvikling

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene i næringslivet. Foruten lønnskostnadene vil andre kostnadskomponenter som energikostnader, kapitalkostnader, transportkostnader og andre kostnader til innenlandsk produsert produktinnsats ha betydning for norske bedrifters muligheter til å kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen. Videre vil også produktivtetsutviklingen og offentlige avgifter og subsidier være av betydning for konkurranseevnen.

Utviklingen i industriens internasjonale konkurranseevne avhenger også av produktivtets- og kostnadsutviklingen i øvrige deler av norsk næringsliv. Disse næringene leverer produktinnsats, energi og kapitalvarer til industrien. Jo billigere disse leveransene er, desto bedre blir industriens internasjonale konkurranseevne. Videre konkurrerer industrien med øvrige næringer om innsatsfaktorer som bl.a. arbeidskraft. Lavere lønninger i andre næringer kan bidra til en bedring i industriens konkurranseevne ved at det blir lettere og billigere for industrien å skaffe arbeidskraft og kapitalvarer. Kostnadsutviklingen i industrien kan derfor ikke ses uavhengig av kostnadsutviklingen i norsk økonomi for øvrig.

Forutsigbare og stabile rammebetingelser kan også bidra til å styrke næringslivets konkurranse-

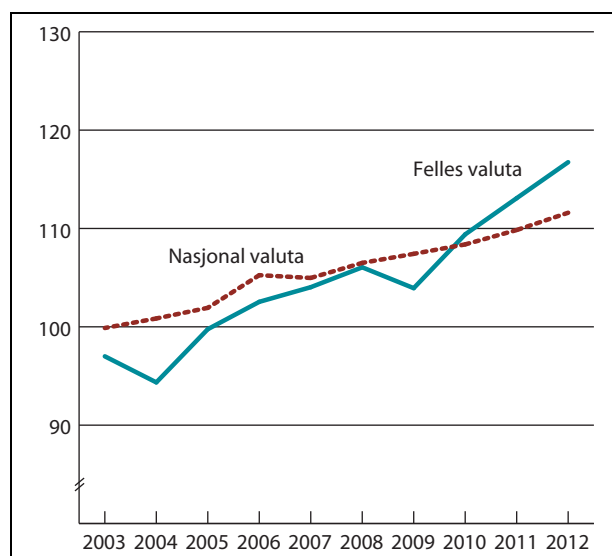
posisjon. For en liten, åpen økonomi som den norske vil det være svært vanskelig å oppnå en stabil realøkonomisk utvikling uten at en samtidig har en relativt stabil nominell utvikling, herunder at en unngår sterke utslag i valutakursen.

3.3.1 Lønnskostnadsvekst

Tabell 3.2 og figur 3.3 viser utviklingen i lønnskostnader per time for ansatte i industrien i Norge og i industrien hos våre handelspartnere målt i felles valuta.

I løpet av de siste ti årene har den kostnadsmessige konkurranseevnen i industrien, målt ved relative timelønnskostnader i felles valuta, i gjennomsnitt svekket seg med 1,6 prosent per år. Av dette kan 1,1 prosentpoeng tilskrives høyere lønnskostnadsvekst i Norge enn hos handelspartnerne, mens resten skyldes en styrking av kronen. Utviklingen i valutakursen har variert mye fra år til år, og bidratt til at det har vært større svingninger i den relative timelønnskostnadsveksten målt i felles valuta enn i nasjonal valuta, jf. figur 3.3. Relativ timelønnskostnadsvekst i felles valuta de siste ti årene anslås i denne rapporten til å være 0,8 prosentenheter lavere enn i utvalgets rapport i fjor. Nedgangen må ses i sammenheng med at 2002, som var et år der kronen styrket seg med hele 7,4 prosent, går ut av tiårsperioden. Krokursutviklingen er nærmere omtalt i vedlegg 3.

Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var veksten i timelønnskostnadene i norsk industri i 2012 på 4,3 prosent, dvs. 1,6 prosentenheter høyere enn

Figur 3.3 Utviklingen i relative timelønnskostnader i industrien. Indeks 2002 = 100.

Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), Eurostat, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 3.2 Timelønnskostnader i industrien. Prosentvis endring fra året før.

	Gj.snitt										
	2003-2012	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Vekst i lønnskostnader per time											
Norge ¹	4,1	3,8	3,4	4,1	6,2	3,8	5,1	4,1	2,2	3,9	4,3
Handelspartnerne ²	3,0	3,9	2,4	3,0	2,9	4,1	3,6	3,2	1,3	2,5	2,7
Relativ timelønnskostnadsvekst i nasjonal valuta	1,1	-0,1	1,0	1,1	3,2	-0,3	1,4	0,9	0,9	1,4	1,6
Relativ timelønnskostnadsvekst i felles valuta	1,6	-3,0	-2,7	5,7	2,7	1,4	2,0	-2,0	5,3	3,4	3,2
<i>Memo</i>											
Valutakurs ³	-0,5	3,0	3,8	-4,4	0,5	-1,7	-0,5	2,9	-4,2	-1,9	-1,6

¹ Lønnskostnad per utførte timeverk i industrien, jf. nasjonalregnskapet.

² Tallene for årene 2003-2011 er fra Bureau of Labor Statistics (BLS). For 2012 er tallgrunnlaget hentet fra Eurostat. Kildegrunnlagets andel av handelspartneraggregatet er 87-93 prosent for årene 2003-2011 og 68 prosent for 2012. Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, jf. boks 3.1.

³ Industriens effektive valutakurs. Et positivt endringstall innebærer en svekkelse av norske kroner målt ved industriens effektive valutakurs. Utviklingen i industriens effektive valutakurs kan avvike betydelig fra kronens verdi mot enkeltvalutaer. Dette innebærer bl.a. at et veid gjennomsnitt ikke gir et fullstendig uttrykk for den endringen i konkurransesituasjonen de enkelte bedriftene eller bransjene står ovenfor.

Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), Eurostat, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

timelønnskostnadsveksten hos handelspartnerne. En styrking av kronen på 1,6 prosent fra 2011 til 2012 gjorde at de relative timelønnskostnadene anslås å ha økt med 3,2 prosent dette året.

Også om vi går ut over industrien og ser på næringsvirksomhet i bredere forstand har den kostnadsmessige konkurranseevnen svekket seg i Norge. I løpet av de siste ti årene har den årlige veksten i arbeidskraftkostnadene i norsk næringsvirksomhet i gjennomsnitt vært 1,8 prosent høyere enn hos våre handelspartnere, jf. tabell 3.3. Av dette kan 1,3 prosentpoeng tilskrives høyere arbeidskraftkostnadsvekst i Norge enn hos handelspartnerne, mens resten skyldes en styrking av kronen. Forskjellen mellom Norge og handelspartnerne har vært noe høyere når man ser på næringsvirksomhet i bredere forstand enn dersom vi bare ser på industrien, jf. tabell 3.2 over.

3.3.2 Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader i Norge og i andre land

3.3.2.1 Industriarbeidere

Timelønnskostnadene for norske industriarbeidere er høyere enn for industriarbeidere hos våre handelspartnere, noe som reflekterer norsk øko-

nomis høye produktivitet og inntektsnivå, men også en høyere lønnsvekst de siste årene.

Lønnskostnader pr. time for norske industriarbeidere i forhold til konkurrentene har tradisjonelt vært et mål for norsk industris relative kostnadsposisjon. Grunnen til dette er at produksjonsarbeidere i industri som gruppe har vært relativt homogen og klart definert mellom land. Lønnskostnader inneholder ikke bare lønn, men også gjennomsnittlige indirekte lønnskostnader som følge av ferie, fravær, pensjoner, arbeidsgiveravgifter etc. Totalt sett har lønnskomponenten vært og er fortsatt den dominerende kostnadskomponenten ved produksjon av industrivarer. Tallmaterialet har dessuten vært lett tilgjengelig og sammenlignbart mellom land.

Endring i næringsstrukturen og endrede stillingsinnhold for yrker innenfor ulike næringer, med tilhørende nye klassifiseringsstandarter mellom næringer og mellom stillinger, har over tid skapt usikkerhet om dette er det mest fornuftige mål for konkurransenivået i Norge kontra andre land. Utvalget har tradisjonelt brukt Bureau of Labor Statistics som kilde i sammenligningene for industriarbeidere, fordi dette har vært det mest gjennomarbeidede årlige datamateriale med samme definisjoner for alle land. Bureau of Labor Statistics har imidlertid fra 2010 valgt å produsere

Tabell 3.3 Arbeidskraftkostnader i næringsvirksomhet¹. Prosentvis endring fra året før.

	Gj.snitt										
	2003-2012	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Vekst i lønnskostnader pr. time											
Norge	4,4	3,6	4,2	4,2	5,0	6,2	5,9	3,7	3,0	3,9	4,5
Handelspartnerne ²	3,0	3,9	3,4	3,1	3,1	3,6	3,8	2,6	1,8	2,7	2,4
Relativ timelønnskostnadsvekst i nasjonal valuta	1,3	-0,3	0,8	1,1	1,8	2,5	2,0	1,1	1,2	1,2	2,1
Relativ timelønnskostnadsvekst i felles valuta	1,8	-3,2	-2,9	5,7	1,3	4,3	2,5	-1,8	5,6	3,2	3,7
<i>Memo:</i>											
Valutakurs ³	-0,5	3,0	3,8	-4,4	0,5	-1,7	-0,5	2,9	-4,2	-1,9	-1,6

¹ Hele økonomien unntatt offentlig virksomhet. Tallene for 2012 er anslått ved veksten fra 1-3. kvartal 2011 til 1-3. kvartal 2012.

² Kildegrunnlagets andel av handelspartneraggregatet er 68-74 prosent. Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, jf. boks 3.1.

³ Industriens effektive valutakurs.

Kilder: Eurostat og Beregningsutvalget.

lønssammenligninger bare for alle industriansatte. Mens tidligere lønnsstatistikker viste forskjeller i lønnsnivå for industriarbeidere og ansatte hvor også funksjonærer var med, var påslaget for indirekte personalkostnader gjerne basert på summariske undersøkelser for alle ansatte og et prosentpåslag som brukes som mål på slike kostnader.

Eurostat er en felles statistikkorganisasjon for sammenstilling av statistikk for EU og EØS-land. Ved forordninger forpliktet landene i Europa å levere data med felles innhold. Strukturstatistikk for lønn er basert på felles yrkesklassifisering og leveres hvert 4 år (siste gang i 2010). Dette kan gi mulighet til tilnærmet å skille ut lønn for industriarbeidere. Alle land skal levere data over lønnskostnader samlet for året 2012, og hvert 4 år, med indekser for mellomliggende år samlet sett for

industriansatte. Sammenligninger av dette og mulige andre kilder kan gi en mulighet for å fortsette med internasjonale sammenligninger av lønnskostnader for produksjonsarbeidere på et bedre grunnlag enn nåværende framskrivninger. Utvalget vil starte et arbeid for å vurdere kvaliteten og mulighetene for sammenstillinger fra Eurostat.

Med utgangspunkt i dagens internasjonale næringsklassifisering og tradisjonell definisjon av industriarbeidere, presenterer Beregningsutvalget relative timelønnskostnader for norske industriarbeidere i forhold til tilsvarende for konkurrentland.

Lønnsnivåene er sammenlignet etter omregning til norske kroner, ved hjelp av gjennomsnittlig valutakurser for de respektive årene fra Norges Bank.

Tabell 3.4 til 3.6 viser timelønnskostnadene for norske industriarbeidere sammenliknet med

Tabell 3.4 Timelønnskostnader for industriarbeidere¹ i Norge i forhold til utvalgte grupper av europeiske land (handelsveide grupper av land = 100).

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Alle ¹	142	135	132	140	145	148	150	145	156	161	169
Nordiske land ²	126	118	116	122	125	127	128	127	133	133	138
Eurosonen ³	141	132	130	135	138	144	142	132	150	153	164

¹ Ny europeisk og tilpasset norsk næringsklassifisering fra 2009 definerer industrien på en noe annerledes måte enn tidligere. Jf. land inkludert i tabell 3.5. Nivåene fra 2010 til 2012 er basert på fremskriving av lønnsnivåer i 2009.

² Danmark, Sverige og Finland

³ Eurosonen i tabellen: Tyskland, Finland, Nederland, Belgia, Frankrike, Irland, Italia, Spania og Østerrike

Kilder: Bureau of Labor Statistics, Eurostat, Statistisk sentralbyrå, OECD og Beregningsutvalget.

Tabell 3.5 Timelønnskostnader¹ for industriarbeidere i felles valuta.² Indeks Norge =100.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010 ³	2011 ³	2012 ³
Norge	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Danmark	90	96	96	93	92	90	91	99	89	86	80
Belgia	87	95	97	92	89	85	87	94	85	83	78
Sverige	75	81	83	79	75	75	73	70	70	72	71
Østerrike	79	83	83	81	79	76	78	86	75	72	68
Nederland	79	86	87	84	81	77	80	85	76	74	68
Finland	73	77	80	77	76	73	75	81	70	68	65
Tyskland	77	81	81	77	75	71	72	76	67	66	62
Frankrike	64	68	69	67	66	63	64	67	61	60	56
Italia	59	65	68	65	64	61	62	67	59	57	54
Irland	60	65	67	66	65	63	63	68	59	55	52
Storbritannia	63	62	69	66	65	63	55	51	48	45	45
Spania	43	47	48	47	47	46	47	52	46	44	41
Tsjekkia	14	15	16	16	17	18	21	21	20	20	18
Portugal	20	21	21	20	20	19	20	21	19	17	17
Polen	12	11	11	12	12	13	15	14	13	12	12

¹ Lønnsbegrepet er lønn og indirekte personalkostnader per arbeidet time.

² Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser.

³ Av mangel på data for lønnsnivå i lokal valuta for industriarbeidere fra BLS etter 2009 er 2009- nivåene fremskrevet til 2010, 2011 og 2012 ved hjelp av vekstprosjekter for alle ansatte i industrien fra vedleggstabell 4.3 med data fra Eurostat. Påslagene for disse årene baserer seg på indekser.

Kilder: Bureau of Labor Statistics(BLS), Eurostat og SSB.

industriarbeidere i utvalgte grupper av europeiske land, målt i felles valuta.

Nivåforskjellene økte med om lag 19 prosent fra 2002 til 2012, hvorav økningen kan knyttes til ulike komponenter av lønnskostnadene og endringer i valutakurser. Forskjellen i timelønnskostnadene økte sterkt i årene 2004 til 2007, i stor grad som følge av at lønnsveksten i Norge var høyere enn hos handelspartnerne i disse årene. En styrking av den norske kronen i den samme perioden, bidro i samme retning. En svekkelse av den norske kronen i kjølvannet av finanskrisen bidro imidlertid til at det relative lønnskostnadsnivået gikk svakt ned fra 2008 til 2009. Overfor land i eurosonen falt relative lønnskostnader klart fra 2008 til 2009, men har økt vesentlig i perioden 2009 til 2012.

I 2012 var timelønnskostnadene for norske industriarbeidere 69 prosent høyere enn hos våre handelspartnere i EU, mot 61 prosent året før.

Sammensetningen av lønnskostnadene

Strukturen på timelønnskostnadene varierer mye fra land til land. I mange land utgjør indirekte personalkostnader en viktig kostnadskomponent. Tabellen nedenfor viser en summarisk oversikt over lønnskostnader for industriarbeidere i 2011, basert på felles klassifiseringer i Bureau of Labor Statistics for de landene det presenteres tall for. Oppstillingen viser fordeling av kostnader for arbeidet tid, ikke-arbeidet tid og andre indirekte personalkostnader. For de to siste kategoriene inngår sykefravær, ferie og annen lønn for ikke-arbeidet tid samt arbeidsgiveravgifter og noen andre kostnader som er knyttet til arbeidsforholdet. Som beskrevet tidligere, er fordelingen basert på summariske oppstillinger for alle ansatte.

Tabell 3.6 Lønnskostnader pr. time i 2011, omregnet til norske kroner¹ for industriarbeidere og fordeling i prosent² på henholdsvis lønn pr. arbeidet time og for ikke-arbeidet tid samt andre indirekte lønnskostnader.

	Gjennomsnittlig lønnskostnader per time	Fordeling av lønnskostnadene på ulike komponenter				Totalt
		Arbeidet tid	Ikke-arbeidet tid	Arbeidet og ikke-arbeidet	Andre sosiale kostnader	
	kr/t	%	%	%	%	%
Norge	308	65,5 ³	17,4 ³	82,9	17,1	100
Danmark	265	75,8	14,6	90,4	9,6	100
Belgia	255	47,6	20,2	67,8	32,2	100
Østerrike	221	52,9	21,5	74,3	25,7	100
Sverige	221	56,6	10,4	67,1	32,9	100
Nederland	227	57,5	21,3	78,8	21,2	100
Finland	208	59,9	19,3	79,2	20,8	100
Tyskland	203	58,5	19,9	78,4	21,6	100
Frankrike	184	51,5	18,5	70,1	29,9	100
Italia	176	56,5	14,6	71,1	28,9	100
Irland	169	68,9	15,1	83,9	16,1	100
Storbritannia	140	71,4	13,2	84,6	15,4	100
Spania	135	55	19,6	74,6	25,4	100
Tsjekkia	62	59,2	13,5	72,7	27,3	100
Polen	38	60,6	25,3	85,9	14,1	100

¹ Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser.

² Fordeling i prosent av totale lønnskostnader er basert på hvor stor andel lønn for arbeidet tid, lønn for ikke-arbeidet tid og andre arbeidsgiverkostnader utgjør av faktiske timelønnskostnader pr. arbeidet time. I mangel på datamateriale for yrkesgrupper, er fordelingen basert på alle ansatte i industrien.

³ Bureau of Labour Statistics (BLS) oppgir i des. 2021 bare fordelingstall for Norge for arbeidet og ikke-arbeidet tid samlet og andre sosiale kostnader. Beregningene for fordelingen mellom arbeidet og ikke-arbeidet tid for fordelingen for Norge er basert på siste tilgjengelige tall fra BLS presentert i NOU 2010:4 og gjaldt for året 2007.

Flere lønnskostnader kan være anslått på noe usikkert grunnlag fordi kvaliteten på datamaterialet varierer mellom land. For nærmere definisjoner, se <http://www.bls.gov>.

Kilde: Bureau of Labour Statistics.

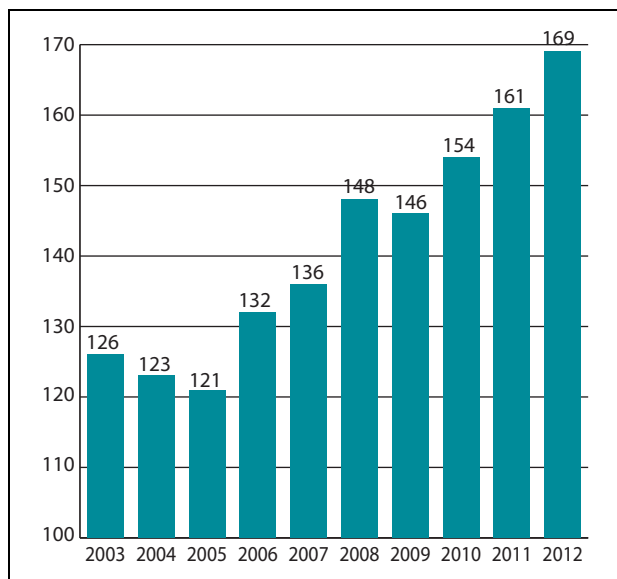
3.3.2.2 Alle ansatte i industrien

Funksjonærene utgjør en stadig større andel av lønsmassen i industribedrifter. Nye produksjonsprosesser har bidratt til at arbeidsinnholdet på mange industriarbeidsplasser har endret seg betydelig og at avgrensningen mellom arbeidere og funksjonærer er mindre tydelig enn tidligere. For industriarbeidere avtales vanligvis både lokale og sentrale tillegg, mens for funksjonærer avtales sentrale tillegg bare for en begrenset gruppe. Kollektive føringer fra f.eks. industriarbeidere kan ha stor betydning også for den

lokale og individuelle lønnsdannelsen for alle grupper, jf. over.

I NHO-bedrifter utgjør industrifunksjonærer i dag knapt 45 prosent av avtalte årsverk og om lag 55 prosent av lønnssummen totalt i industrien. Om lag ¼ av industrisyssetningen er utenfor NHO-bedrifter. Nivåsammenligningene i dette avsnittet omfatter også disse.

Forholdet mellom timelønnskostnadene i industrien i Norge og i industrien hos handelspartnerne i EU avtok fra 2003 til 2005, men har deretter vist en oppadgående trend, jf. figur 3.4¹⁰. I 2012 var timelønnskostnadene i norsk industri

Figur 3.4 Timelønnskostnader i industrien i Norge i forhold til industrien hos handelspartnerne i EU i felles valuta. Handelspartnerne i figuren = 100¹.

¹ Handelspartnerne i EU utgjør vel 80 prosent av handelspartneraggregatet.

Kilder: Eurostat, OECD og Beregningsutvalget.

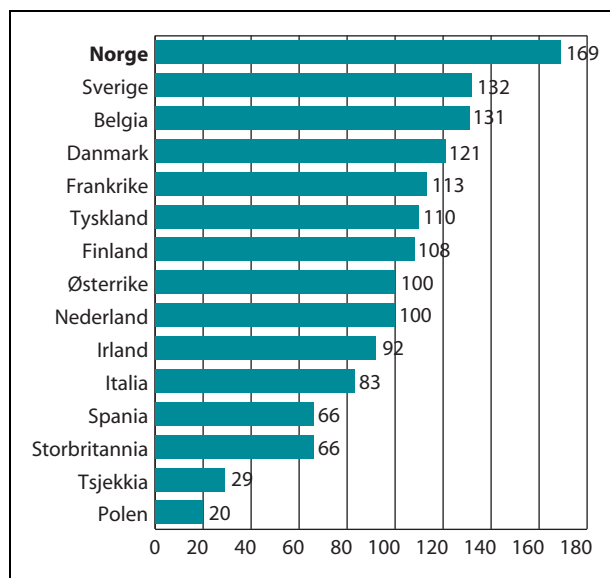
anslagsvis 69 prosent høyere enn i industrien hos våre konkurrentland i EU. Nivået var med det 8 prosentenheter høyere enn året før. Både høyere vekst i timelønnskostnadene i norsk industri enn hos handelspartnerne i EU og en styrking av kronen bidro til denne utviklingen.

I Beregningsutvalgets foreløpige hovedrapport som ble lagt fram i februar i år var differansen mellom timelønnskostnadene i industrien i Norge og i industrien hos handelspartnerne i EU i 2012 anslått til 61 prosent. Oppjusteringen av anslaget fra 61 til 69 prosent skyldes de oppdaterte konkurransevektene fra OECD, som er beregnet på bakgrunn av et bredere varegrunnlag enn tidligere, jf. boks 3.1. I de nye konkurransevektene har vekten til flere av handelspartnerne med høyest lønnskostnadsnivå, som bl.a. Sverige og Danmark, gått ned. Samtidig har flere av landene med relativt lavt lønnskostnadsnivå, som

bl.a. Storbritannia, fått økt vekt. Også for alle de andre årene som illustreres i figur 3.4 har endringen av metode for beregning av konkurransevektene ført til at forskjellen mellom timelønnskostnadene i industrien i Norge og hos handelspartnerne i EU har gått opp. Den største endringen inntreffer for perioden 2008-2012. Dette må ses i sammenheng med at ved de gamle vektene forelå det tall bare fram til og med 2007, og vektene for 2007 ble derfor også benyttet for årene 2008-2012.

Figur 3.5 og vedleggstabell 4.5 illustrerer forholdet mellom lønnskostnadene per timeverk i industrien i Norge og i industrien hos handelspartnerne i EU i 2012. Figuren viser at lønnskostnadsnivået i industrien i Norge dette året var høyere enn i alle de andre landene i sammenlikningen. Av handelspartnerne er det Sverige, Belgia, Danmark og Frankrike som har det høyeste lønnskostnadsnivået. Sverige har opplevd en kraftig økning i lønnskostnadene målt i felles valuta de tre siste årene, noe som hovedsakelig må ses i sammenheng med en markert styrking av den svenske kronen. Landene med lavest lønnskostnadsnivå i 2012 var Polen og Tsjekkia.

Også lønnskostnadene per timeverk for industriarbeidere anslås å ha vært 69 prosent høyere i Norge enn hos våre handelspartnerne i EU i 2012, jf. avsnitt 3.3.2.1. Mens tallene for industriarbeidere hovedsakelig er hentet fra Bureau of Labor

Figur 3.5 Timelønnskostnader i industrien i Norge i forhold til industrien hos handelspartnerne i EU¹ i felles valuta i 2012. Handelspartnerne i figuren = 100.

¹ Figuren omfatter alle EU-landene i handelspartneraggregatet, jf. boks 3.1. Det vektete gjennomsnittet er beregnet ut fra Norges konkurransevektene.

Kilder: Eurostat, OECD og Beregningsutvalget.

¹⁰ For EU-landene er det brukt nivåtall fra Eurostats arbeidskostnadsundersøkelse. For årene det ikke foreligger nivåtall, er disse fremskrevet med Eurostats tall for vekst i arbeidskraftkostnader, korrigert for valutakursendringer. For Norge publiserer Eurostat bare tall for arbeidskostnader per årsverk. Beregningsutvalget har tatt utgangspunkt i tall for utførte timeverk og normalårsverk fra nasjonalregnskapet for 2008 for å regne om dette til arbeidskraftkostnader per timeverk. Nivåetallet for 2008 er fremskrevet til senere år ved å legge til grunn veksten i arbeidskraftkostnadene.

Boks 3.3 Lønnsbegreper og lønnskomponeenter i sammenlikningene

Lønnsbegrepene som brukes av BLS faller ikke helt sammen med ILOs definisjon av totale lønnskostnader (se for øvrig boks 3.4). Basis for beregningene i tabellene 3.4 til 3.6 er arbeidet tid, i dette tilfelle arbeidet time i ulike land. Lønn for ikke-arbeidet tid (feriepenger, sykefravær etc. betalt av bedriften) vil komme som påslag i forhold til arbeidet tid.

Av andre indirekte lønnskostnader vil bedriftens pensjonskostnader, enten gjennom arbeidsgiveravgifter og/eller egne spesielle ordninger utgjøre en vesentlig del. En rekke andre ordninger knyttet til arbeidsgivers bruk av arbeidskraft vil også inngå. Noen elementer av indirekte lønnskostnader er ikke med. Blant annet er rekrutteringskostnader, opplæringskostnader, arbeidsklær og bedriftsfasiliteter som f. eks. kafeteria og helsetjenestekostnader ikke med i sammenlikningen. Grunnen til dette er at det ikke finnes data over slike kostnader i alle landene, og at det derfor gir en bedre sammenlikning når man ser bort fra disse kostnadene. I de land hvor slike kostnader er tilgjengelig utgjør de utelatte kostnadene mindre enn 4 prosent av de totale lønnskostnadene. I noen land, særlig i Norden, kan de utelatte kostnadene være påbudt ved lov eller avtale (f. eks. bedriftshelsetjenesten i Norge) og påløper automatisk ved ansettelse. Slike kostnader kan i andre land være frivillige og/eller driftskostnader, ikke knyttet til lønn.

De indirekte lønnskostnadene skal i prinsippet (i tabellene) også inkludere arbeidsgivers bidrag til pensjon, uførhet og andre ordninger som innebærer innbetaling til «fond» som kommer til utbetaling nå eller senere. Dette betyr at en del av kostnadene for bedriften er relatert til et lønnsbegrep som inneholder påløpt, men ikke

realiserte lønnskostnadselementer («utsatt inntekt»).

For de fleste konkurrentlandene i tabellen har tyngdepunktet i aldersfordelingen beveget seg oppover. Dette innebærer sannsynligvis en øket kostnadmessig belastning på lønnskostnadene pr. time fra pensjonsordninger. Det finnes en rekke ordninger som er svært ulike mellom land. For eksempel i Italia og Storbritannia fungerer slike ordninger vanligvis som forsikringsordninger. I slike land vil slike kostnader være lettere å plassere regnskapsmessig og innrapporteres som lønnskostnad. For andre land kan fordelingen være noe mer usikre mellom lønn og andre kostnadskomponenter. I land med ordninger som mer er basert på arbeidstakers innbetalinger, vil sannsynlig dette reflekteres i lønnsnivået i de respektive land.

Flere forhold taler for at nåværende pensjonskostnader bare delvis er med i tallene foran. Kildematerialet for slike kostnader er basert på undersøkelser noe tilbake i tid, samtidig som det har vært en betydelig økning i slike kostnader de siste årene (i alle fall etter årtusenskiftet) i flere land. Sannsynligvis er lønnskostnadene som følge av dette undervurdert noe i de fleste landene. Samtidig kan det være store forskjeller mellom land som ennå ikke er kommet tilsyne i de statistiske sammenlikningstallene. Utvalget vil på bakgrunn av en standardisering av lønnskostnader, særlig innenfor EØS-området, ta slike forhold med ved sammenlikning av lønnsnivå mellom land når slike opplysninger foreligger.

Et annet viktig element er bonusutbetalinger. Dette skaper stadig større usikkerhet i sammenlikningen mellom land.

Statistics (BLS), kommer tallene for beregning av nivået på timelønnskostnadene for alle ansatte i industrien i dette avsnittet i all hovedsak fra Eurostat. Forskjellen i bruk av kilder gjør at man må være svært varsom med å sammenlikne det anslåtte nivået på timelønnskostnader for industriarbeidere opp mot det anslåtte nivået på timelønnskostnader for alle ansatte i industrien. Noen av forskjellene er også diskutert i boks 3.3 og 3.4.

3.3.3 Elektrisitetspriser

I tillegg til lønnskostnadene er kostnadene ved bruk av andre innsatsfaktorer og kapital viktige for industrien. Tabell 3.7 gir en oversikt over industriens priser på elektrisk kraft, som er av stor betydning for konkurranseevnen for deler av norsk industri. Kostnadene for elektrisitet er vesentlig lavere i Norge enn hos handelspartnere. I 2011 var gjennomsnittlig pris til indus-

Boks 3.4 Sammenlikning av lønnskostnader

Noen sentrale forhold knyttet til sammenlikninger av lønnskostnader mellom land, jf. bl.a. NOU 2000: 26, vedlegg 6:

Arbeidstid

For kostnadssammenlikninger av arbeidskraft mellom land vil kostnader per arbeidet tid være det mest relevante begrepet. I kildematerialet fra BLS for lønnskostnadsnivå og -vekst for ansatte i industrien hos handelspartnerne er kostnadene i prinsippet målt i forhold til arbeidet tid. For noen land kan imidlertid kostnadene være målt i forhold til betalt tid. Som eksempel på betydningen av dette forhold viste summariske oppstillinger (NOU 2000:26) og beregninger basert på forskjellig arbeidstid pr. fulltidsårsverk i 1999 i ulike land i forhold til Norge at for eksempel Japan kunne ligge ca. 10 prosentpoeng høyere i kostnader pr. årsverk (jf. betalt tid) enn per arbeidet time. Motsatt ytterlighet var Tyskland med kort effektiv tid, hvor kostnadene per årsverk ble 10 prosent lavere enn per arbeidet

det time. Gjennomsnittlig vektete kostnader for alle landene var omlag de samme for betalt tid som for arbeidet tid.

I nivåssammenlikningene for lønnskostnader per timeverk i avsnitt 3.3.2.2 for alle ansatte i industrien benyttes Eurostat som kilde. Videre er det i vekstsammenlikningene for privat sektor i avsnitt 3.1.1 benyttet tall fra OECD for lønnskostnadsvekst per ansatt.

Lønnskostnadsbegreper.

Lønnskostnadsbegrepene er i prinsippet godt sammenfallende i materialet for alle ansatte i industrien fra BLS og Eurostat. Den viktigste forskjellen er at Eurostat under indirekte personalkostnader tar med opplæringskostnader og visse former for naturalytelser som ikke er med i BLS-sammenstillingene, fordi slike kostnader gjerne har vært regnet som øvrige driftskostnader i ikke-europiske land. En annen forskjell kan være hvordan ikke-kontante godtgjørelser eller naturalytelser prises.

Tabell 3.7 Industriens elektrisitetspriser i øre per kWh.

	Gj.snitt 2002-2011	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Norge	25,3	17,6	19,2	20,3	21,6	25,1	25,2	29,3	29,6	32,6	33,9
Handelspartnerne ¹	65,5	49,9	58,0	58,7	56,5	64,0	66,9	75,1	79,0	73,4	76,6
Relative elektrisitetspriser, prosent ²	38,6	35,3	33,1	34,6	38,3	39,2	37,7	39,0	37,5	44,4	44,3

¹ Tallgrunnlaget dekker 78-86 prosent av handelspartneraggregatet.

² Nivået på prisen i Norge i prosent av nivået hos handelspartnerne.

Kilder: IEA, Eurostat og Statistisk sentralbyrå.

trien i Norge 44 prosent av gjennomsnittsprisen hos våre viktigste handelspartnerne.

3.4 Produktivitetsutviklingen

Målt ved relative timelønnskostnader har den kostnadsmessige konkurranseevnen i industrien svekket seg betydelig i løpet av de siste ti årene, jf. avsnitt 3.3.1. Høy produktivitsvekst innenlands, sammen med eventuell bedring i forholdet mellom prisene på produktene til norsk industri og

produktene til industrien hos handelspartnerne, kan motvirke denne svekkelsen. Produktivitsvekst kan følge av økt kapital per arbeidstaker, teknologiske framskritt og organisatoriske forbedringer som gjør at man får mer varer og tjenester ut av samme innsats av arbeidskraft.

3.4.1 Utviklingen i produktiviteten målt ved bruttoprodukt per timeverk

Målt ved *bruttoprodukt per timeverk* var produktivitsveksten i norsk industri i perioden 2001-2010

på rundt 2½ prosent. Dette er noe lavere enn produktivitsveksten i industrien hos våre handelspartnere. I følge foreløpige nasjonalregnskapstall var produktivitsveksten i norsk industri i 2011 og 2012 på vel 2 prosent. Figur 3.6 viser utviklingen i relativ produktivitet mellom Norge og handelspartnerne for perioden 2001-2010. Den relative produktiviteten mellom Norge og handelspartnerne økte kraftig i 2009. Denne økningen må trolig i noen grad ses i sammenheng med ulik næringsstruktur, og at Norge ble mindre rammet av finanskrisen enn de fleste av våre handelspartnere. I 2010 falt den relative produktiviteten noe tilbake igjen, noe som i stor grad må ses i sammenheng med kraftig vekst i bruttoproduktet i Sverige og Tyskland.

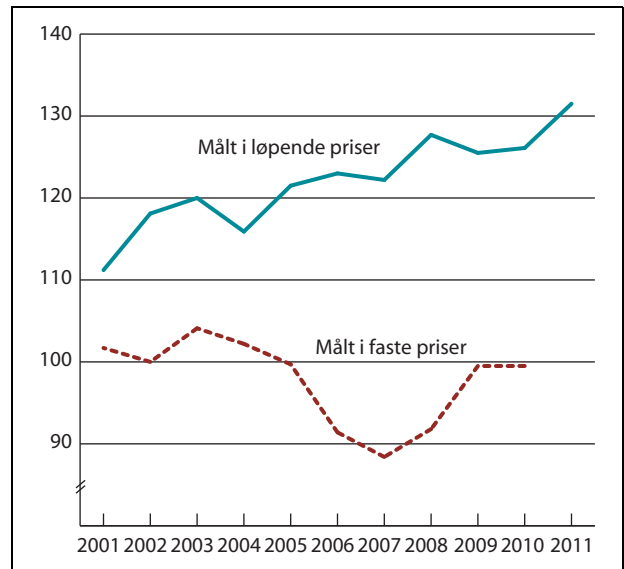
Dersom en ser på utviklingen i bruttoprodukt per timeverk i løpende priser regnet i felles valuta, har utviklingen for norsk industri vært gunstigere enn når man ser på utviklingen i faste priser, jf. figur 3.7. Dette gjenspeiler sterkere prisvekst på norske industriprodukter enn på produktene til handelspartnerne.

Man skal være oppmerksom på at ulik produktivitsutvikling kan ha sammenheng med ulik industristruktur mellom land. Analyser av produktivitsutviklingen i industrien i Norge og Sverige på et mer disaggregert nivå tyder på at dette kan være en viktig forklaringsfaktor i forhold til den relative utviklingen mellom enkeltland, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2001: 17.

Figur 3.6 Utviklingen i relativ produktivitet i industrien målt ved bruttoprodukt i faste priser. Indeks 2000 = 100.

Kilder: OECD og Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.7 Utviklingen i bruttoprodukt per timeverk i industrien¹. Faste priser og løpende priser i felles valuta. Indeks 2000 = 100.

¹ For handelspartnerne er tallene beregnet ved bruttoprodukt per sysselsatte.

Kilder: OECD og Statistisk sentralbyrå.

I perioden 2001-2011 falt sysselsettingen i norsk industri med i gjennomsnitt 0,8 prosent per år, dvs. noe mindre nedgang enn hos et vektet snitt av våre handelspartnere. Etter å ha falt med over 4 prosent i 2009 og 2010 i forbindelse med den internasjonale finanskrisen, har utviklingen i sysselsettingen i norsk industri vært langt bedre de to siste årene. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall økte sysselsettingen med 0,7 prosent i fjor.

Dersom en ser på hele økonomien har produktivitsutviklingen i Norge de siste ti årene vært på om lag 1½ prosent. Dette er det samme som et vektet gjennomsnitt av våre handelspartnere, jf. tabell 3.9.

3.4.2 Kjøpekraftsjustert BNP justert for petroleumsinntekter

En annen metode for å sammenlikne produktiviteten i Norge med utviklingen i andre land er å se på tall for bruttonasjonalproduktet (BNP) per innbygger. I slike sammenlikninger er det hensiktsmessig å regne om BNP-tallene i de enkelte landene til et felles prissett ved å bruke såkalte kjøpekraftspariteter (KKP). Prisene på varer og tjenester i Norge er høye når vi bruker offisielle valutakurser og sammenlikner med prisene på tilsvarende varer og tjenester i andre OECD-land. Sammenliknes landenes BNP per innbygger i fel-

Tabell 3.8 Industrien. Produktivitet (målt ved bruttoprodukt per timeverk) og sysselsetting. Prosentvis vekst.

	Gjennomsnitt												
	2001-2010 ²	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
<i>Produktivitet</i>													
- Norsk industri	2,6	2,2	2,5	8,6	5,6	1,5	-3,6	0,0	1,8	1,0	6,4	2,0	2,2
- Handelspartnerne ¹	3,2	0,5	4,9	4,6	6,0	4,4	6,5	3,8	-2,4	-4,4	9,2		
- Relativ produktivitet	-0,7	1,7	-2,3	3,8	-0,4	-2,8	-9,5	-3,6	4,4	5,6	-2,6		
<i>Sysselsetting</i>													
- Norsk industri	-0,8	-3,1	-1,7	-4,1	-4,0	1,5	6,0	2,2	1,7	-4,4	-4,3	-0,4	0,7
- Handelspartnerne ¹	-2,1	-0,9	-3,6	-3,1	-2,6	-1,6	-0,7	0,5	-0,3	-7,5	-3,0	0,8	

¹ Tallgrunnlaget dekker 48-62 prosent av handelspartneraggregatet, jf. boks 3.1.

² For sysselsetting er gjennomsnittene for perioden 2002-2011

Kilder: Statistisk sentralbyrå, OECD og Beregningsutvalget.

Tabell 3.9 Hele økonomien. Produktivitet målt ved bruttoprodukt per timeverk. Prosentvis vekst.

	Gjennomsnitt											
	2002-2011	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Fastlands-Norge	1,4	1,9	3,4	2,4	3,0	1,2	0,6	-1,4	0,7	1,5	0,8	1,6
Handelspartnerne ¹	1,4	2,3	2,2	2,2	1,7	2,2	1,4	-0,3	-1,2	2,6	1,5	
Relativ produktivitet	0,0	-0,5	1,0	0,1	1,2	-0,9	-0,7	-0,9	2,3	-1,1	-0,6	

¹ Tallgrunnlaget dekker 83-91 prosent av handelspartneraggregatet, jf. boks 3.1.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, OECD og Beregningsutvalget.

les valuta uten å ta hensyn til forskjeller i kjøpekraft, blir BNP i Norge svært høyt. Ved å bruke kjøpekraftsjusterte priser regnes verdiskapingen i Norge til internasjonale priser og ikke i norske priser slik Statistisk sentralbyrå gjør når nasjonalregnskapstallene lages. Da vil for eksempel prisen på en hamburger ikke bli verdsatt til det den koster i Norge, men hva en hamburger gjennomgående koster internasjonalt.

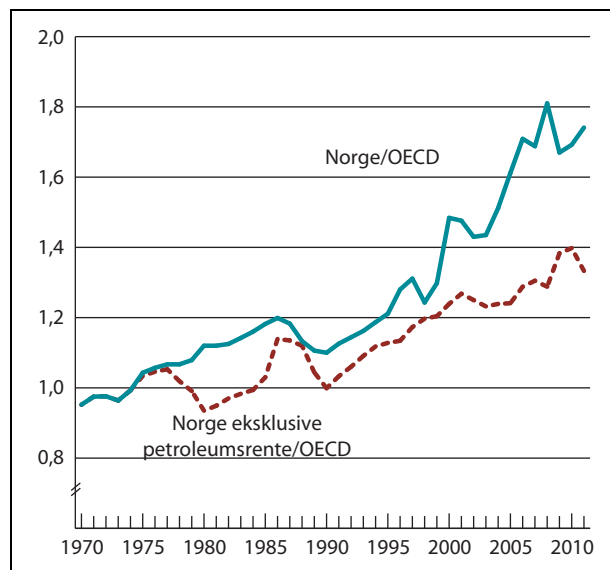
Før oljealderen tok til var Norges BNP per innbygger regnet i kjøpekraftsjusterte priser og i felles valuta (USD) litt lavere enn OECD-snittet, jf. figur 3.8. Beregningene til OECD viser at Norges inntektsnivå per innbygger – eller produktivitet – var 74 prosent høyere enn OECD-snittet i 2011. De norske BNP-tallene er imidlertid sterkt påvirket av petroleumsinntektene. Mye av svingningene i Norges relative produktivitet målt på denne måten kan forklares med variasjoner i oljeprisen. Fallet i relativ produktivitet fra et nivå på 181 i

2008 til 167 i 2009 skyldes for eksempel i stor grad fallet i norske eksportpriser under finanskrisen.

For å få et bedre grep om utviklingen i produktivitetsnivået i norsk økonomi relativt til i andre land, bør derfor de norske BNP-tallene justeres for den ekstraordinære avkastningen ressursinnsatsen i petroleumsvirksomheten gir. Denne ekstraordinære avkastningen kalles ofte for resursrenten. Metoden for kjøpekraftsjustering innebærer at en næring som utelukkende selger sine produkter til verdensmarkedspriser, ikke får endret sine produksjonspriser. Tanken er at produkter som omsettes på verdensmarkedet allerede er kjøpekraftsjusterte. Det betyr at når man nedjusterer norsk BNP med et beløp tilsvarende petroleumsrenten, kan man ta den norske kroneverdien av renten og dividere med dollarkursen så får vi petroleumsrenten i KKP. Dette beløpet trekkes så fra OECDs anslag for samlet norsk BNP i KKP. Dermed framkommer BNP eksklusive

petroleumsrente i KKP-verdi og USD. Deretter divideres det med antall innbyggere for å beregne BNP per innbygger eksklusive petroleumsrente. Man kan så sammenlikne dette med gjennomsnittet for OECD slik det er gjort i figur 3.8.

Petroleumsrenten er her satt til null før 1975 og på figuren er derfor relativ BNP per innbygger den samme fra 1970 til 1974. Fra 1978 begynner kurvene å sprike. Det justerte norske produktivtetsnivået økte relativt sett særlig mye gjennom 1990-tallet. I perioden 2001 til 2005 var relativ produktivitet i Norge om lag uendret i forhold til OECD-snittet, men økte så på ny både under forrige høykonjunktur og ikke minst under finanskrisen. Det skyldes blant annet at fallet i BNP var lite i Norge sammenliknet med i OECD-landene. I 2009 og 2010 var Norges BNP ekskl. petroleumsrenten og regnet per innbygger nesten 40 prosent høyere enn OECD-snittet. Forskjellen mellom Norge og OECD-snittet falt noe tilbake i 2011, til 33 prosent Samlet sett har produktivitetsveksten regnet som inntekt per innbygger vært meget sterk i Norge sammenliknet med andre land selv når vi holder petroleumsinntektene utenom.

Figur 3.8 BNP per innbygger i Norge (i KKP) relativt til OECD-snittet og BNP i Norge eksklusive petroleumsrente (i KKP) relativt til OECD-snittet.

Kilder: OECD og Statistisk sentralbyrå.

Kapittel 4

Makroøkonomisk utvikling

Internasjonal økonomi

- Veksten i verdensøkonomien avtok i 2012, etter å ha falt også året før. Veksten i euroområdet var negativ. Også i flere framvoksende økonomier falt veksten, men fra et langt høyere nivå enn i de tradisjonelle industrilandene. Arbeidsledigheten har holdt seg høy og økt i mange industriland.
- IMF forventer en vekst i verdensøkonomien på 3½ prosent i 2013, opp fra 3,2 prosent i 2012. Veksten i industrilandene ventes å forbli lav, mens framvoksende økonomier bidrar til å trekke veksten opp. Arbeidsledigheten i OECD-området anslås å holde seg høy.
- Usikkerheten knyttet til enkelte viktige risikofaktorer, som et sammenbrudd i eurosonen, oppfattes som mindre enn for ett år siden. Det er imidlertid fortsatt betydelig usikkerhet om utviklingen i euroområdet framover. I USA vil styrken og tidspunktet for et oppsving bl.a. avhenge av hvor mye det strammes inn i offentlige finanser. Også andre steder, som Japan og Kina, er utfordringene betydelige framover.

Norsk økonomi

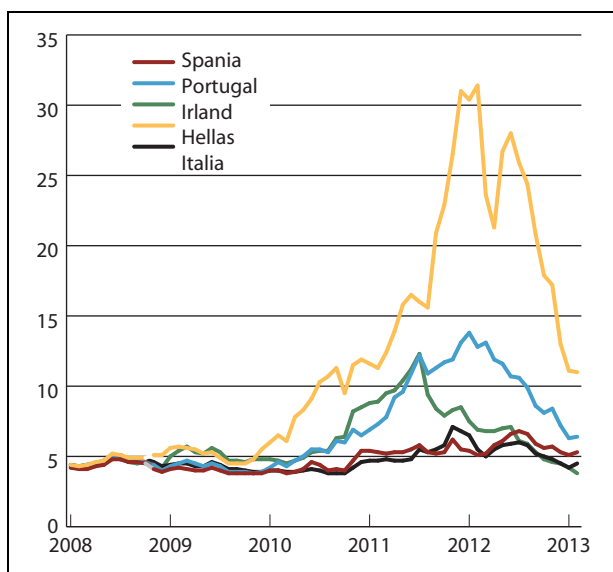
- I sterk kontrast til den internasjonale utviklingen er det en klar økning i aktivitet og sysselsetting i Norge. Økningen i BNP Fastlands-Norge var i 2012 3,5 prosent og for Norge samlet 3,2 prosent. Industrien hadde en årsvekst på 2,5 prosent. Næringer som i hovedsak produserer for hjemmemarkedet bidrar til å trekke opp industriproduksjonen, mens råvarebaserte og de mest eksportorienterte næringene i industrien bidrar til å trekke ned veksten, særlig i andre halvår.
- Sysselsettingen økte med 2,2 prosent i 2012, men veksten falt gjennom året. Sammenlignet med sysselsettingsutviklingen i oppgangskonjunktoren forut for finanskrisen var veksten i 2012 moderat, og den sterke befolkningsveksten innebærer at sysselsettingen som andel av

- befolkningen (15-74) er om lag uendret. Fordelt på næring er utviklingen ganske forskjellig: Bygge- og anleggsvirksomheten, annen markedsrettet tjenesteyting, samt utvinning og tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass har vist en sterk sysselsettingsvekst de siste to årene. Industrisysselsettingen økte svakt i 2012. I varehandelen økte sysselsettingen med om lag 1 prosent i både 2011 og 2012. Veksten i sysselsettingen i offentlig forvaltning er noe lavere enn gjennomsnittlig sysselsettingsvekst i 2012.
- Det ligger an til en mindre økning i sysselsettingen i 2013 enn i 2012. Anslag peker mot en vekst i sysselsettingen på om lag 1,5 prosent i 2013. Den sterke veksten i arbeidsstyrken kan imidlertid bidra til at ledigheten likevel vil øke noe. Den siste tids økning i AKU-ledighet peker i denne retningen. Ledighetsraten i 2013 anslås til 3,4 prosent i den siste prognosen fra Statistisk sentralbyrå, mens Norges Bank og Finansdepartementet anslår at arbeidsledighetsraten blir om lag uendret fra gjennomsnittet i 2012. Anslagene for veksten i BNP Fastlands-Norge for 2013 ligger i området 2-3 prosent.

4.1 Internasjonal økonomi

Veksten i verdensøkonomien falt ytterligere 2012

Verdensøkonomien er fortsatt sterkt preget av finanskrisen høsten 2008 og det etterfølgende økonomiske tilbakeslaget. Etter at man øynet håp om en gradvis normalisering da aktiviteten tok seg opp igjen gjennom 2009 og 2010, falt veksten i industrilandene tilbake igjen i 2011. Statsgjeldskrise og stor uro om situasjonen i euroområdet medvirket til dette. I 2012 falt veksten ytterligere, til under null i euroområdet samlet og nær nullvekst i Storbritannia. Høye statsrenter, innstramminger i offentlige budsjetter, stram kredittgivning fra bankene og stor usikkerhet blant husholdninger og bedrifter bidro til å dempe aktiviteten, fra

Figur 4.1 Renter på 10-års statsobligasjoner i utsatte euroland.

Kilde: Macrobond.

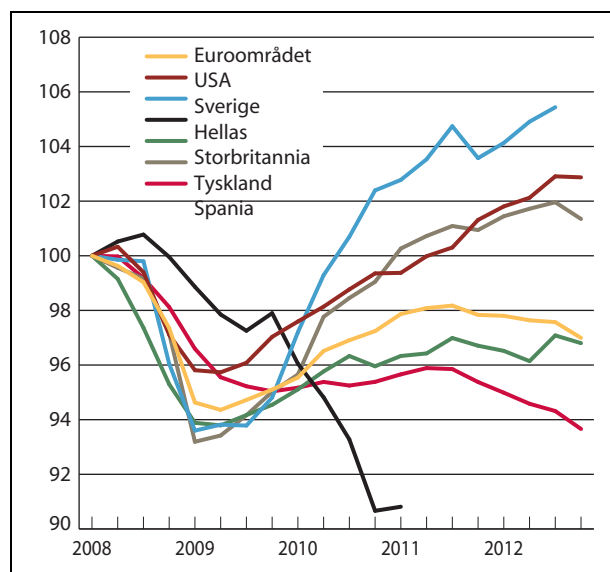
et allerede lavt nivå. Utviklingen har vært mer positiv i USA. Lav vekst i industrilandene bidro til å trekke ned veksten også i flere framvoksende økonomier i 2012.

Den europeiske sentralbanken (ESB) bidro til å stabilisere finansmarkedene ved inngangen til 2012 da den i desember 2011 og februar 2012 tilbød ubegrensede lån til europeiske banker til 1 prosent rente med opp til tre års løpetid. Tiltaket lettet finansieringssituasjonen for bankene, og ettersom lånene delvis gikk til kjøp av statslån, lettet tiltaket også situasjonen for utsatte stater. Imidlertid avtok virkningene etter hvert og ny uro oppsto, bl.a. fordi veksten uteble, store svakheter ble avdekket i spanske banker og det greske parlamentsvalget skapte ny tvil om Hellas ville kunne forbli i eurosonen. Vendepunktet kom i slutten av juli 2012, da sentralbanksjefen, Mario Draghi, klargjorde at ESB ville forsvare euroens eksistens med nødvendige midler, blant annet gjennom støttekjøp av gjeldspapirer til stater som oppfyller betingelsene for lån i Det europeiske stabilitetsfondet. Videre ble EUs finansministre i desember enige om rammene for et felles tilsyn for banker i euroområdet som et første steg i retning av en bankunion. Samtidig godkjente eurolandene neste utbetaling av lån til Hellas. Også disse beslutningene har bidratt til mer stabile finansmarkeder. Situasjonen er imidlertid fortsatt skjør. I realøkonomien er tillitsindikatorer og aktiviteten på et lavt nivå i mange land og arbeidsledigheten er fortsatt høy.

I euroområdet nærmer arbeidsledigheten seg nå 12 prosent. Nesten hele økningen i ledigheten de siste årene er kommet i de kriserammede landene sør i Europa, mens ledigheten i Tyskland har falt. Høy ledighet svekker tilliten til det økonomiske og politiske systemet og kan gi grobunn for sosial uro.

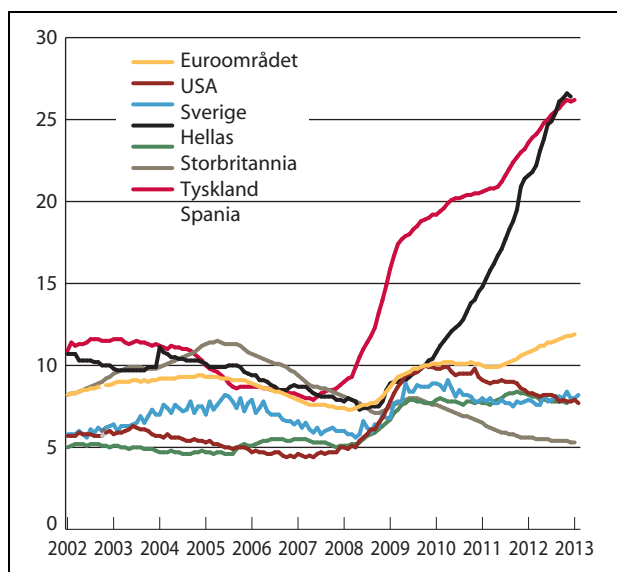
Situasjonen har vært noe mer positiv i USA. Boligmarkedet har kommet mer i balanse, sysselsettingen har økt og arbeidsledigheten falt. Arbeidsledigheten falt fra et toppnivå på 10 prosent i 2009 til 7,7 prosent i februar i år. Sammen med en bedre utvikling i finansmarkedene har dette bedret situasjonen for husholdningene. Ved årsskiftet vedtok Kongressen i USA å begrense omfanget av det såkalte budsjettstupet (Fiscal Cliff). Skatteøkninger og kutt i arbeidsledighetstrygden ble begrenset som følge av avtalen. Kongressen ble imidlertid ikke enig om å justere de automatiske utgiftskuttene som lå i budsjettstupet. Disse trådte derfor i kraft 1. mars i år.

Samlet sett var veksten (kjøpekraftsjustert) i BNP i verden i underkant av 3¼ prosent i 2012, mot i underkant av 4 prosent i 2011. Det var store forskjeller mellom land og regioner. Mens veksten i framvoksende økonomier og utviklingsland var 6,3 prosent, var den i gjennomsnitt på bare 1,4 prosent i industrilandene. Aktivitetsnivået i flere industriland er med dette fortsatt lavere enn det var før den internasjonale finanskrisen ble utløst.

Figur 4.2 BNP, sesongjusterte volumindekser, 1. kvartal 2008 = 100.

Kilde: Macrobond.

Figur 4.3 Arbeidsledighet i prosent av arbeidsstyrken.

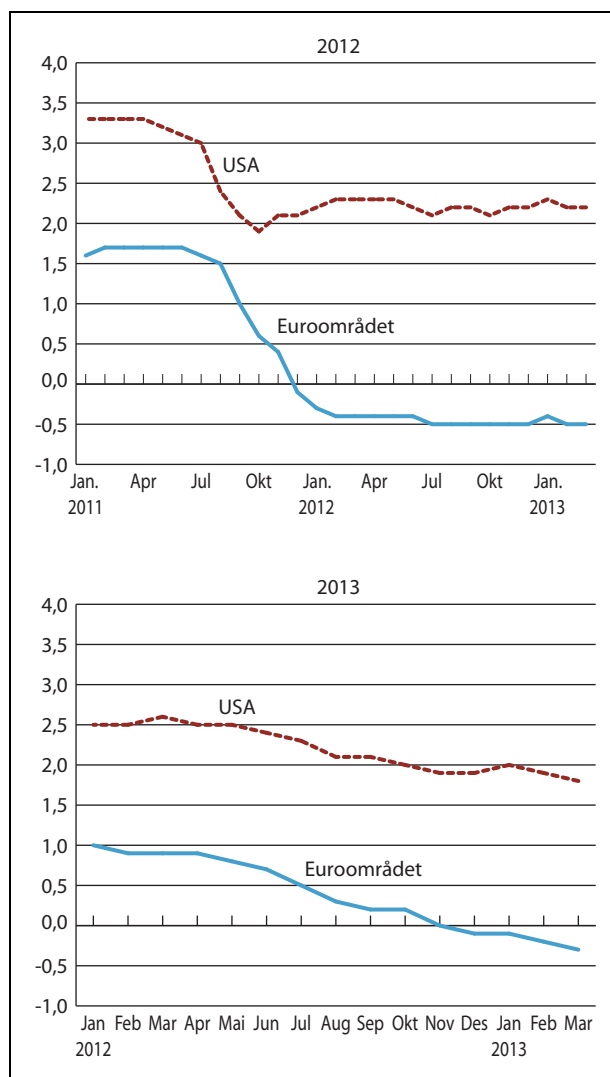
Kilde: Macrobond.

Nedjusterte anslag for veksten framover

IMF anslår i sin World Economic Outlook Update fra januar 2013 en vekst i verdensøkonomien på 3,5 prosent i 2013. Veksten ventes å holde seg lav i industrilandene, mens framvoksende økonomier vil bidra til å trekke veksten opp. IMF anslår en vekst i industrilandene på 1,4 prosent og i framvoksende økonomier på 5,5 prosent for året sett under ett. IMF understreker at økt vekst framover hviler på at industrilandene får offentlige finanser inn på et bærekraftig spor, og at de reformerer finansiell sektor slik at risikoen i det finansielle systemet reduseres. I Kina vil en fortsatt høy veksttakt avhenge av at landet fortsetter med strukturreformer som bidrar til å vri økonomien mot etterspørsel fra privat sektor. Dette vil understøtte en bedre økonomisk utvikling framover samtidig som nedsiderisikoene vil reduseres.

Ifølge tall fra OECD var veksten i lønnskostnadene per ansatt i økonomien samlet i 2012 1,8 prosentpoeng høyere i Norge enn i OECD-området samlet, jf. vedleggstabell 4.4. For både 2012 og 2013 anslår OECD veksten i lønnskostnadene per ansatt i OECD-området til 2,0 prosent.

Lav kapasitetsutnyttelse og høy arbeidsledighet har holdt *prisveksten* i industrilandene lav de siste årene. Etter at prisene på energi- og råvarer økte kraftig i 2011 og bidro til å trekke opp konsumprisveksten i både USA og Europa, holdt prisene på energi seg nokså stabile i 2012, mens prisene på andre råvarer samlet sett falt noe tilbake igjen. IMF forventer at energiprisene og prisene

Figur 4.4 Anslag for vekst i BNP i 2012 og 2013 gitt på ulike tidspunkt.

Kilde: Consensus Forecasts.

på andre råvarer vil falle noe i 2013. IMF anslår en vekst i konsumprisene i 2013 på 1,6 prosent i industrilandene, ned fra 2 prosent i 2012. I framvoksende økonomier anslås inflasjonen å bli 6,1 prosent i 2013, det samme som i 2012.

Oljeprisen er på et historisk høyt nivå etter at den steg markert i 2010 og 2011. Den kraftige oppgangen hadde bl.a. sammenheng med forhold på tilbudssiden, herunder folkeopprør i flere land i Nord-Afrika og Midtøsten. Den geopolitiske situasjonen i Midtøsten er fortsatt usikker. Etter å ha variert mellom 90 og nær 130 dollar per fat i første halvår 2012 har prisen ligget nokså stabilt rundt 110 dollar per fat siden sommeren i fjor. Gjennomsnittlig pris i fjor var på 112 dollar per fat. Oljeprisen var i midten av mars 2013 i underkant av 110 dollar per fat. I terminmarkedet handles det nå olje med levering i

desember 2013 for 105 dollar per fat. Det kan tyde på markedsaktørene forventer en viss nedgang i oljeprisen framover.

Internasjonale priser på *matvarer* falt litt i første halvdel av 2012, før de i juli økte tilbake til samme nivå som på begynnelsen av året. Deretter gikk de gradvis ned ut året og inn i 2013. Det var spesielt økning i prisene på kornprodukter og sukker som bidro til oppgangen i juli, mye på grunn av tørke i USA og ugunstige værforhold i andre viktige produsentland. Prisene var ifølge FAOs prisindeks for mat i gjennomsnitt 7 prosent lavere i 2012 enn året før. Prisene på *metaller* falt markert gjennom første halvdel av 2012, før de tok seg litt opp igjen mot slutten av året.

Fortsatt fare for svakere utvikling

For vel ett år siden var det betydelig bekymring om muligheten for et sammenbrudd i eurosonen. I løpet av fjoråret ble sannsynligheten for et slikt utfall vesentlig redusert. Det at usikkerheten generelt oppfattes som noe mindre kan avleses i finansmarkedene. Verdien på verdens børser steg fra sommeren av i 2012 etter tiltakene fra ESB, og avklaringen av USAs budsjett for 2013 sendte børsene videre opp. Risikopåslagene i penge- og obligasjonsmarkedene har samtidig falt. Lettere tilgang på kapital, til lavere priser enn tidligere, vil bidra til at den økonomiske aktiviteten kan ta seg opp i industrilandene framover.

Situasjonen internasjonalt er imidlertid fremdeles skjør, og nedsiderisikoen anses som størst. ESBs tiltak har ikke rettet opp på de grunnleggende problemene i de enkelte lands økonomier. Forestående valg i flere europeiske land kan potensielt påvirke samarbeidet i regionen og gi økt usikkerhet om den videre utviklingen. Det kan føre til ny mistillit i finansmarkedene og økte renter for banker og stater. Det uklare utfallet av valget i Italia 25. februar har ført til en slik ny usikkerhet. Mistillit kan også oppstå dersom veksten uteblir, eller den kan oppstå av enkelthendelser, som for eksempel at enkeltbanker skulle få problemer. Det vil trolig ta noe tid før et mulig oppsving har fast grunn under føttene.

Innen slutten av mars må Kongressen i USA fornye budsjettfullmaktene til føderale myndigheter. Uten nye fullmakter vil føderal sektor etter hvert måtte stenge ned deler av sin virksomhet. Videre går gjeldende fullmakt til å ta opp ny, føderal gjeld ut i mai. Alt i alt betyr dette at det fortsatt er usikkerhet om den finanspolitiske innrettingen i USA for inneværende år. I lys av den underliggende økonomiske utviklingen de siste månedene

har imidlertid frykten for at en strammere finanspolitikk skal kvele oppgangen helt, avtatt.

Den økonomiske utviklingen varierer mellom land og regioner

BNP økte med 2,2 prosent i USA i 2012, etter en vekst på 1,8 prosent året før. Utviklingen framover vil avhenge av husholdningenes spareadferd og hvor mye og hvor raskt de offentlige budsjettene blir strammet inn. Bedringen i finans- og boligmarkedene har lettet situasjonen for husholdningene og kan bidra til sterkere vekst i det private forbruket i 2013. IMF anbefaler at amerikanske myndigheter må unngå store innstramminger i offentlige budsjetter på kort sikt, at de må heve gjeldstaket og bli enige om en mellomlangsiktig plan for å sikre bærekraftige offentlige finanser med vekt på skatte- og stønadsreform. IMF anslår at veksten i BNP i USA vil øke gjennom inneværende år. Som årsgjennomsnitt anslås veksten til 2 prosent i 2013.

BNP-veksten i *euroområdet* var -0,5 prosent i 2012. Det har imidlertid vært store forskjeller mellom landene. Mens BNP falt i Spania og Italia, var det vekst i Tyskland. I Frankrike var BNP om lag uendret. Foreløpig har ikke lavere renter på utsatte lands statsobligasjoner og bedret likviditet hos bankene bidratt til lettere tilgang på kreditt for privat sektor. Mange land i Europa gjennomfører nå krevende finanspolitiske innstramminger. Det må de trolig fortsette med i flere år framover for å bringe offentlige finanser inn på et bærekraftig spor. Negative impulser fra finanspolitikken vil derfor fortsette å trekke den økonomiske veksten ned og bidra til at det vil ta tid før arbeidsledigheten avtar. Sammen med lav og endog negativ lønnsvekst i flere land vil dette dempe veksten i privat konsum. Gitt at vedtatte strukturreformer blir iverksatt og begynner å gi effekter, ventes produksjonsveksten likevel å tilta gjennom 2013. Et negativt overheng fra 2012 gjør likevel at gjennomsnittlig vekst på årsbasis anslås å falle også i 2013.

Veksten i Tyskland har holdt seg bedre oppe enn veksten i andre euroland de senere årene, og arbeidsledigheten har falt. Arbeidsledigheten var i 2012 på 5½ prosent, det laveste siden sammenslåingen i 1990. Eksport av investeringsvarer til Asia og Europa har vært en viktig driver for veksten, men også etterspørselen innenlands har tatt seg opp. En markert nedgang i etterspørselen etter tysk eksport fra andre euroland bidro til å trekke ned veksten i andre halvår 2012. IMF anslår en vekst i Tyskland i 2013 på 0,6 prosent.

Veksten i *Storbritannia* falt videre i 2012, til en årsvekst i BNP nær null. Eksporten falt som følge av den svake utviklingen internasjonalt, mens innenlandsk etterspørsel ble dempet av stram kredittpraksis i bankene, lavere privat forbruk og kraftige finanspolitiske innstramminger. IMF anslår en vekst i *Storbritannia* i 2013 på 1,0 prosent.

Sammenlignet med mange andre land i Europa er den økonomiske situasjonen i *de nordiske landene* relativt god. Den siste tiden har imidlertid våre naboland blitt påvirket av problemene i euroområdet, og vekstutsiktene for våre tre naboland er nå svakere enn de fleste regnet med for et halvt år siden. Svensk eksportindustri utviklet seg svakt gjennom høsten, og antall oppsigelsesvarsler steg raskt mot slutten av fjoråret. Økt arbeidsledighet bidro til at husholdningene holdt igjen på forbruket. Svak etterspørsel utenfra rammer også Finlands eksport, og i motsetning til Sverige taper finske virksomheter nå markedsandeler. I Danmark forsterkes utfordringene fra den svake utviklingen i euroområdet av ettervirkningene

av sammenbruddet i boligmarked. Arbeidsledighet ligger på rundt 8 prosent i alle tre landene.

Japan hadde en vekst i BNP på 2,0 prosent i fjor, etter nedgang i aktiviteten året før. Finanspolitiske tiltakspakker, en ekspansiv pengepolitikk og svakere yen vil bidra til å stimulere veksten på kort sikt. IMF skriver at Japan må få på plass en troverdig konsolideringsplan for offentlige finanser på mellomlang sikt, og øke den potensielle veksten ved å iverksette strukturelle reformer. Uten en sterk plan på mellomlang sikt vil stimulansepakkene i finanspolitikken innebære en stor risiko. Oppgangen kan bli kortlivet og gjeldssituasjonen signifikant verre. Arbeidsledigheten i Japan er på litt over 4 prosent. IMF anslår at veksten vil avta til 1,2 prosent i gjennomsnitt i 2013. Dette anslaget forutsetter økt vekst gjennom året.

I *framvoksende økonomier* venter IMF en vekst på 5½ prosent i 2013. Dette er noe lavere enn i 2011 (6½), men litt høyere enn i 2012 (5,1). En fortsatt svak utvikling og lav etterspørsel i industrilandene vil også bidra til å dempe veksten i de

Tabell 4.1 Internasjonale hovedtall. Prosentvis endring fra året før.

	Bruttonasjonalprodukt						Konsumprisindeks						Arbeidsledighet (nivå)					
	2011	2012	2013			2011	2012	2013			2011	2012	2013			2011	2012	2013
			OECD ¹	IMF ²	CF ³			OECD ¹	IMF ²	CF ³			OECD ¹	IMF ²	CF ³			
Euroområdet	1,5	-0,5	-0,1	-0,2	-0,3	2,7	2,5	1,6	-	1,7	10,2	11,4	11,9	-	12,1			
Tyskland	3,1	0,7	0,6	0,6	0,7	2,5	2,1	1,9	-	1,8	5,9	5,5	5,2	-	-			
Frankrike	1,7	0,0	0,3	0,3	0,0	2,3	2,2	1,3	-	1,3	9,6	10,3	10,0	-	10,6			
Spania	0,4	-1,4	-1,4	-1,5	-1,6	3,1	2,4	1,2	-	2,0	21,7	25,1	25,3	-	-			
Italia	0,4	-2,4	-1,0	-1,0	-1,2	2,9	3,3	1,9	-	1,9	8,4	10,6	9,9	-	11,7			
Sverige	3,8	0,9	1,9	-	1,3	3,0	1,0	0,9	-	0,5	7,5	7,7	7,6	-	-			
UK	0,9	0,1	0,9	1,0	0,9	4,5	2,8	1,9	-	2,8	8,0	-	9,0	-	-			
USA	1,8	2,2	2,0	2,0	1,8	3,1	2,1	1,8	-	1,8	8,9	8,1	7,6	-	7,7			
Japan	-0,5	2,0	0,7	1,2	1,2	-0,3	0,0	-0,5	-	0,0	4,6	4,3	4,4	-	4,1			
Kina	9,3	7,8	8,5	8,2	8,2	5,5	2,7	1,5	-	3,2	-	-	-	-	-			
India	7,8	5,3	6,5	5,9	6,3	8,9	9,7	8,3	-	7,8	-	-	-	-	-			
Norges handelspartnere	2,7	1,0	1,6	-	1,3	3,1	2,2	1,7	-	1,8	7,6	7,8	7,8	-	-			

¹ OECD Economic Outlook 92, 27. november 2012

² IMF World Economic Outlook Update, 23. januar 2013

³ Consensus Forecasts, 14. mars 2013

Kilder: IMF, OECD og Consensus Forecasts.

framvoksende økonomiene. Veksten i Asia vil fortsatt være høyest, i Kina anslås den til 8,2 prosent og i India til 5,9 prosent i år. I afrikanske land sør for Sahara anslås veksten å bli 5,8 prosent i 2013, og i Sør-Amerika 3,6 prosent.

4.2 Norsk økonomi

4.2.1 Konjunktursituasjonen

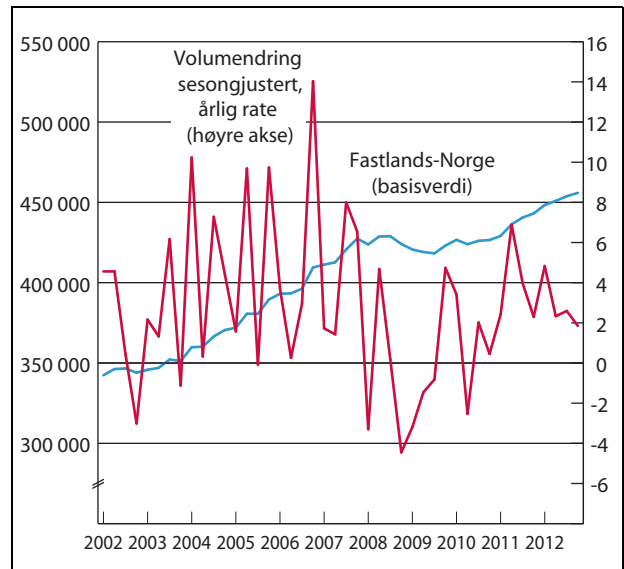
Finanskrisen medførte at BNP falt gjennom andre halvår i 2008 og i de fleste kvartaler året etter, og for første gang siden slutten av 1980-tallet, ble BNP-veksten på årsbasis negativ i 2009. Nasjonalregnskapet viser at konjunkturukslaget, definert som at veksten er høyere enn trendveksten, skjedde i 1. kvartal 2011. Siden da har BNP Fastlands-Norge vokst med en årlig rate på i gjennomsnitt 3,5 prosent. Veksten var imidlertid klart svakere i 4. kvartal i fjor.

Nivået på BNP for Fastlands-Norge før finanskrisen, ble gjeninnhentet i 1. kvartal 2011. Det er imidlertid store variasjoner i utviklingen for de ulike næringene etter finanskrisen. Fratrullet bruttoproduktet i offentlig forvaltning, ble BNP-nivået fra før finanskrisen passert i 2. kvartal 2011. Brutttoproduktet i offentlig forvaltning har vokst lenge. Brutttoproduktet i industri og bergverk og annen vareproduksjon ligger fortsatt klart lavere enn nivået før finanskrisen, mens for tjenester inklusive boligjenester ligger nivået klart høyere.

Som årsgjennomsnitt i 2012 var det stor variasjon i veksten i ulike næringer i fastlandøkonomien; fra 1,8 prosent i offentlig forvaltning til 9,3 prosent vekst i annen vareproduksjon. Industrien hadde en årsvekst på 2,5 prosent, mens tjenester inklusive boligjenester hadde en vekst på 3,3 prosent.

Det er også store variasjoner i bruttoproduktet innen industrien. Næringer som i hovedsak produserer for hjemmemarkedet bidrar til å trekke opp veksten, mens råvarebaserte og mest eksportorienterte næringer i industrien bidrar til å trekke ned veksten særlig i andre halvår av 2012. Den svake utviklingen i industrinæringene må ses i sammenheng med en svak utvikling internasjonalt i samme periode.

I forskriften for *pengepolitikken* heter det at pengepolitikken skal sikte mot stabilitet i den norske kronens nasjonale og internasjonale verdi, herunder også bidra til stabile forventninger om valutakursutviklingen. Samtidig skal pengepolitikken understøtte finanspolitikken ved å bidra til å stabilisere utviklingen i produksjon og sysselsetting. Det operative målet for Norges Banks renteset-

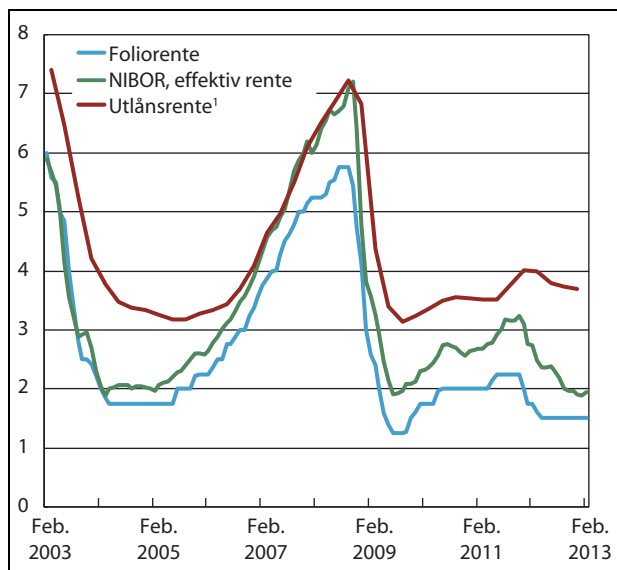
Figur 4.5 BNP – Fastlands-Norge sesongjustert i basisverdi i millioner 2010-kroner, og kvartalsvis vekst omregnet til årlige vekstrater i prosent.

*Tallene for 2011 og 2012 er foreløpige

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

ting er en vekst i konsumprisene som over tid er nær 2,5 prosent. Norges Bank skal i sin rentesetting se bort fra de direkte effektene på konsumprisene som skyldes endringer i skatter, avgifter og særskilte midlertidige forstyrrelser.

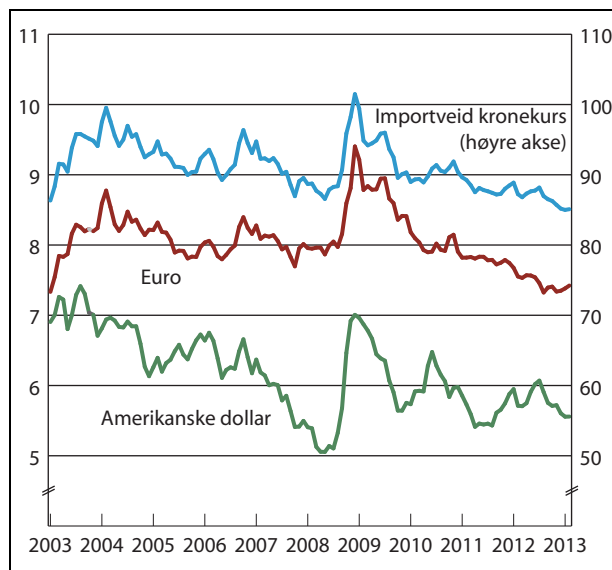
Under finanskrisen gav både *rente- og valutakursutviklingen* i hovedsak ekspansive impulser til utviklingen i norsk økonomi. Den vedvarende lavkonjunkturen ute og den sterke kronen bidro i mars 2012 til at Norges Bank satte ned renten med ytterligere 0,25 prosentpoeng. Styringsrenten har siden rentenedsettelsen i mars vært uendret på 1,5 prosentpoeng, noe som gir det laveste nivået for styringsrenten på årsbasis noensinne. Effekten av lave styringsrenter ble imidlertid under finanskrisen motvirket av internasjonal finansuro og unormalt høye pengemarkedsrenter sett i forhold til styringsrentene, jf. figur 4.6. Etter finanskrisen falt risikopåslaget til om lag 0,8 prosentpoeng fram til høsten 2012. Gjennom høsten 2012 ble risikopåslaget redusert ytterligere og var ved utgangen av 2012 0,3 prosentpoeng. I januar økte risikopåslaget noe og i hele februar var pengemarkedsrenten 1,9 prosent. Til sammenligning var risikopåslaget før finanskrisen om lag 0,25 prosentpoeng. Den gjennomsnittlige utlånsrenten fra finansinstitusjoner på rammelån med sikkerhet i bolig er en god indikator for boliglånsrenten. Utlånsrenten har historisk beveget seg med et tidsetterslep til utviklingen i pengemarkedsrenten, men svingningene i utlånsrenten er noe mindre

Figur 4.6 Renteutvikling.

¹ Før 3. kvartal 2006 er den skjøtet med rentesatsen for gjennomsnittlig utlånsrente for banker. Renten er gjennomsnittet av renten ved utgangen av inneværende og forrige kvartal.

Kilder: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.7 Utviklingen i kronekursen.

Kilde: Norges Bank.

enn pengemarkedsrenten, jf. figur 4.6. Utlånsrenten var ved utgangen av 4. kvartal 2012 3,7 prosent. Bankene begrunner en økende differanse mellom utlånsrente og pengemarkedsrente i den senere tid med forventninger om strengere krav til bankenes egenkapital.

Figur 4.7 viser at kronekursen har variert mye de siste ti årene med uro i de internasjonale finansmarkedene. Noe av disse svingningene kan trolig forklares av at kronemarkedet er relativt lite likvid sammenlignet med andre markeder.¹⁰ På den andre siden betraktes norske kroner som en sikker plassering, gitt den finansielt solide og stabile utviklingen av norsk økonomi. Rentene i euroområdet har ligget nær null gjennom 2012. Det gir en stor rentedifferanse mot Norge og en sterk kronekurs mot euro. Den importveide kronen har styrket seg med 1,2 prosent. I vedlegg 3 er det redegjort nærmere for valutakursutviklingen.

Disponibel realinntekt i husholdningene steg med 3,9 prosent i 2012, mot 4,1 prosent året før. Inntektsutviklingen i husholdningene er nærmere beskrevet i kapittel 5.

Årslønnsveksten var i 2012 4,0 prosent, mot en vekst på 4,2 prosent i 2011. Årslønnsveksten for Fastlands-Norge var 3,8 prosent i 2012. Det er

særlig høy årslønnsvekst i tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass som bidrar til forskjellen. Årslønnsveksten er nærmere beskrevet i kapittel 1.

Fra 2003 til 2007 økte *forbruket i husholdninger og ideelle organisasjoner* i gjennomsnitt med 5½ prosent årlig. Etter finanskrisen har konsumet utviklet seg svakt. I 2012 økte forbruket i husholdninger med 3,0 prosent, og veksten falt gjennom andre halvår. I likhet med 2011, økte varekonsumet relativt lite, mens tjenestekonsumet økte klart mer. Husholdningenes konsum i utlandet økte meget kraftig. Utviklingen i husholdningene inntekter, boligformue og renter er viktige for å forklare konsumutviklingen. Utviklingen i disse indikatorene tilsier imidlertid et betydelig høyere konsum. Noe kan trolig ses i sammenheng med stor usikkerhet omkring internasjonal økonomi og en forsiktighetsmotivert sparing hos husholdningene også i 2012.

Investeringsene i fast kapital falt i 2009. Gjennom 2010 stoppet fallet i boliginvesteringene og næringslivsinvesteringene opp. I 2011 og 2012 økte bruttoinvesteringene i Fastlands-Norge med henholdsvis 8,5 og 3,9 prosent. Veksten i investeringer i offentlig forvaltning var lavere enn den gjennomsnittlige veksten og bidrar til at veksten i investeringer i Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning er enda høyere. Det er i hovedsak veksten i boliginvesteringer som trekker opp årsgjen-

¹⁰ Se en videre drøfting av kronekurs og likviditet i markedet for norske kroner i Aktuell kommentar 3/2011 på Norges Banks nettsider.

nomsnittet i både 2011 og 2012 med en vekst på henholdsvis 21,9 og 7,4 prosent. Investeringer i annen vareproduksjon trekker også opp veksten i 2012. I etterkant av finanskrisen har investeringene i industrien vært beskjedne. Det var tegn til oppgang ved inngangen til fjoråret, men industriinvesteringene falt så sterkt gjennom andre halvår at de i 2012 var 0,6 prosent lavere enn i 2011. En viktig drivkraft i den inneværende konjunkturoppgangen er etterspørselen fra petroleumsvirksomheten. Veksten i investeringer i utvinning og rørtransport var i overkant av 14 prosent i både 2011 og 2012.

Den internasjonale konjunkturedgangen og en sterk krone har medført at *tradisjonell vareeksport* har utviklet seg svakt de senere årene. I 2011 var tradisjonell vareeksport uendret for året før, mens veksten i 2012 var 2,6 prosent. Samlet gikk eksporten ned med om lag 2 prosent i 2011 og opp med om lag 2 prosent i 2012. Eksportnedgang av råolje og naturgass bidro til at eksporten samlet gikk ned i 2011. *Importen av tradisjonelle varer* har i flere år vært sterkere enn samlet import, men var 0,5 prosentpoeng lavere i 2012. Samlet økte importen i alt med 3,3 prosent og det var spesielt import av tjenester som dro opp veksten.

Høye oljepriser har bidratt til et stort overskudd på *driftsbalansen overfor utlandet* i flere år. I 2008 falt oljeprisen, men bare midlertidig. En viktig årsak til at oljeprisfallet stoppet opp var at OPEC reduserte oljeproduksjonen ved tre anledninger. Gjennomsnittsprisen på olje økte fra 388 kroner per fat i 2009 til 649 kroner per fat i 2012. Overskuddet på driftsbalansen svinger ofte i takt med oljeprisen, og har økt jevnt fra 280 milliarder kroner siden 2009.

Fra og med statsbudsjettet for 2002 har *finanspolitikken* vært utformet med utgangspunkt i handlingsregelen for finanspolitikken. Ifølge denne skal innretningen av finanspolitikken sikte mot en jevn og opprettholdbar innfasing av petroleumsinntektene, i tillegg til at den skal virke stabiliserende på økonomien. Regelen er konkretisert ved at det strukturelle, oljekorrigerte budsjettunderskuddet over tid skal tilsvare den forventede realavkastningen av Statens pensjonsfond utland (Petroleumsfondet) ved inngangen til budsjettåret. Forventet realavkastning er anslått til 4 prosent.

Ifølge anslagene i Nasjonalbudsjettet 2012 var det strukturelle oljekorrigerte budsjettunderskuddet anslått til 116 milliarder kroner i 2012. Ifølge Nysaldering av Nasjonalbudsjettet i desember 2012, er det strukturelle oljekorrigerte under-

skuddet nedjustert med om lag 10 milliarder kroner. Det strukturelle oljekorrigerte underskuddet er dermed klart innenfor 4-prosentsbanen i 2012, og utgjør 3,3 prosent av fondskapitalen ved inngangen til 2012.

4.2.2 Arbeidsmarkedet

Ifølge den kvartalsvise nasjonalregnskapet (KNR) har sysselsettingen økt siden 2. halvår 2010. Samlet var sysselsettingsveksten 2,2 prosent i 2012, men veksten var noe svakere i 2. halvår. Sammenlignet med sysselsettingsveksten i oppgangskonjunkturen forut for finanskrisen var veksten i 2012 beskjeden, jf. tabell 4.5. Den sterke befolkningsveksten innebærer at veksten i sysselsettingen som andel av befolkningen (15-74) er om lag uendret.

Gjennomsnittlig vekst i utførte timeverk i Fastlands-Norge var på nivå med veksten i sysselsettingen i 2012. Det var en arbeidsdag mindre i 2012 enn i 2011, og dette bidrar isolert sett til å trekke ned utførte timeverk. Videre trekker reduksjonen i både sykefravær og permitteringer, registrert av Arbeids- og velferdsetaten, opp utførte timeverk. På den andre siden gikk overtidsbruken ned i flere næringer og den omfattende streiken i fjorårets lønnsoppgjør bidro til å trekke ned utførte timeverk.

Til forskjell fra da det var en bred sysselsettingsvekst i så vel industri som tjenesteytende næringer, privat og offentlig før finanskrisen, har sysselsettingsveksten i KNR de siste to årene vist en forskjellig utvikling mellom de ulike næringene, se tabell 4.5. Bygge- og anleggsvirksomheten, annen tjenesteyting, samt utvinning og tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass har vist en sterk sysselsettingsvekst de siste to årene. Etter et fall i industrisysselsettingen i 2011, økte sysselsettingen i industrien samlet svakt i 2012. Næringsmiddelindustrien, verftsindustri og annen transportmiddelindustri, produksjon av metaller og metallvarer, reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr, bidro positivt til sysselsettingsveksten. Det var imidlertid bare sistnevnte næring som også hadde positiv sysselsettingsvekst i 2011. Varehandel hadde om lag en prosent sysselsettingsvekst i både 2011 og 2012, og bidrar til å trekke ned gjennomsnittlig sysselsettingsvekst. Sysselsettingen i offentlig forvaltning er noe lavere enn gjennomsnittlig sysselsettingsvekst.

Utvidelsen av EU med nye medlemsland fra Øst-Europa 1. mai 2004 har ført til økt arbeidsinnvandring til Norge. Deler av arbeidsinnsatsen blir imidlertid registrert som import av tjenester i Nasjonalregnskapet, jf. boks 4.1 for en oversikt

Boks 4.1 Hvordan fanger statistikken opp arbeidsinnvandringen?

Sysselsettingsstatistikk fanger opp innvandringen på ulike måter:

- *Ordinær registerbasert befolkningsstatistikk:* Dette registeret viser alle personer som er bosatt i Norge ifølge Det sentrale folkeregisteret. De bosatte er personer som forventes å oppholde seg mer enn seks måneder i Norge.
- *Arbeidskraftundersøkelsen (AKU):* Denne statistikken er basert på et utvalg av personer som er bosatt i Norge ifølge Det sentrale folkeregisteret.
- *Sysselsetting i nasjonalregnskapet:* Nasjonalregnskapet viser sysselsettingen i norske bedrifter, uavhengig av om den sysselsatte er bosatt i Norge eller ikke. I nasjonalregnskapet regnes personer på korttidsopphold (ikke-bosatte) med dersom de tar arbeid i en innenlandsk bedrift, det vil si at bedriften forventes å drive produksjon i Norge i minst 12 måneder. Denne gruppen dekker personer bosatt i våre naboland og som pendler daglig eller ukentlig over grensen for å arbeide i Norge, utenlandske bosatte med arbeid på kontinentalsokkelen eller norske skip i utenriksfart og personer på asylmottak i Norge som ikke har fått oppholdstillatelse. Personer som er ansatt i en utenlandsk bedrift på oppdrag i Norge som varer under 12 måneder omtales som tjenesteytere, og inngår ikke i sysselsettingstallene i nasjonalregnskapet. Dette gjelder uavhengig av om personen regnes som bosatt eller ikke-bosatt. Produksjonen som disse bedriftene utfører i Norge regnes som import av tjenester.

- *Registerbasert sysselsettingsstatistikk for innvandrere:* Statistikken gjelder kun dem som er registrert bosatt, det vil si at de ifølge folkeregisteret som hovedregel forventes å oppholde seg her i landet i minst seks måneder.
- *Annen registerbasert sysselsettingsstatistikk:* Statistisk sentralbyrå har laget en spesialstatistikk hvor man forsøker å fange opp alle sysselsatte på korttidsopphold (ikke-bosatte), også tjenesteytere som ikke omfattes av nasjonalregnskapet. Foreløpig omfatter ikke tallene selvstendig næringsdrivende eller sjøfolk fra land utenfor EØS-området.
- *Oppholdstillatelser/registreringer fra Utlendingsdirektoratet:* Alle borgere fra land utenfor Norden og EØS/EFTA-området (heretter kalt EØS-borgere) som ønsker å ta arbeid i Norge, må søke om oppholdstillatelse. EØS-borgere har rett til opphold og arbeid i Norge i inntil tre måneder. EØS-borgere som oppholder seg i Norge i mer enn tre måneder skal registrere seg hos utlendingsmyndighetene. Generelt må alle som kommer hit for å jobbe være registrert hos norske skattemyndigheter. For arbeidstakere fra Bulgaria og Romania, som ble en del av EØS-samarbeidet 1. august 2007, var det egne overgangsordninger frem til 15. juni 2012. Personer med statsborgerskap utenfor EØS/EFTA-området som er familiemedlem til en EØS-borger, plikter å søke om oppholdskort. En EØS-borger og dennes familiemedlemmer som er arbeidssøkende og har egne midler til underhold, har rett til opphold i Norge i inntil seks måneder.

over hvordan arbeidsinnvandringen fanges opp i ulike statistikker.

Statistisk sentralbyrås statistikk for innvandrere med ikke-nordisk statsborgerskap etter innvandringsgrunn¹¹ har, med unntak av fallet i 2009, økt fra et nivå på om lag 25 000 personer i 2005 til et rekordhøyt nivå på 54 300 personer i 2011. Når halvparten av alle som innvandret i 2011 kom for å arbeide. Utlendingsdirektoratets tall viser en økning i arbeidsinnvandringen fra EØS-området i

2012. Til tross for den svake utviklingen i de søreuropeiske landene var det imidlertid bare en liten økning fra et lavt nivå (målt i antall personer) i innvandringen fra Hellas, Italia, Portugal og Spania.

Tilgang på arbeidskraft fra utlandet omfatter også personer på kortvarig arbeidsopphold (disse registreres ikke som arbeidsinnvandrere). Ifølge Statistisk sentralbyrå økte antall lønnsinntakere på korttidsopphold med 1 700 personer fra 4. kvartal 2010 til 4. kvartal 2011. Innvandrere fra Øst-Europa økte mest med nær 8 prosent, mens andre landgrupper viste en stabil utvikling. Totalt var det nær 71 000 lønnsinntakere på korttidsopphold i Norge

¹¹ Nordiske borgere trenger verken søke eller registrere seg for å kunne oppholde seg i Norge, og de er ikke med i denne statistikken.

Tabell 4.2 Arbeidsmarkedet ifølge arbeidskraftsundersøkelsen (AKU), 1000 personer.^{1, 3}

	Nivå i 1000 personer	Endring fra året før, i 1000 personer ²					
	2012	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Arbeidsstyrke (15-74 år)	2677	61	84	-1	12	27	48
Sysselsatte	2591	81	81	-16	0	35	48
15-24 år	347	19	25	-22	0	4	13
25-54 år	1745	38	39	-1	-10	18	22
55-74 år	499	24	16	7	10	13	13
Kvinner	1224	43	38	-1	-4	17	20
Menn	1367	38	43	-15	5	18	28
Deltidssysselsatte	684	8	21	-1	-6	4	13
Undersysselsatte ²	67	-10	-7	1	7	3	-3
Midlertidig ansatte	202	-3	-4	-24	6	-5	15
Arbeidsledige	86	-21	4	14	12	-8	0
Kvinner	35	-10	1	3	5	1	-3
Menn	51	-11	4	12	7	-9	3

¹ Nordiske borgere trenger verken søke eller registrere seg for å kunne oppholde seg i Norge, og de er ikke med i denne statistikken.

² Undersysselsatte er definert som deltidssysselsatte personer som har forsøkt å få lengre arbeidstid ved å kontakte NAV, annonsere selv, spørre nåværende arbeidsgiver e.l. De må kunne starte med økt arbeidstid innen en måned.

³ Pga. feil i datafangsten er sysselsettingstallet blitt om lag 6 000 for høyt i 1. kvartal 2008 og 12 000 for høyt i 2. kvartal 2008. Dette slår ut i nivåtallene i tabellen for aldersgruppa 15-19 år og dermed også totalen 15-74 år.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

i 4. kvartal 2011. Nivået er imidlertid lavere enn i både 2008 og 2009. Korttidsinnvandrere utgjør 2,8 prosent av de sysselsatte i 2011 og antallet korttidsinnvandrere er 8,2 prosent lavere enn i 2008. Det er tegn som tyder på at korttidsinnvandringen har tatt seg opp igjen i 2012.

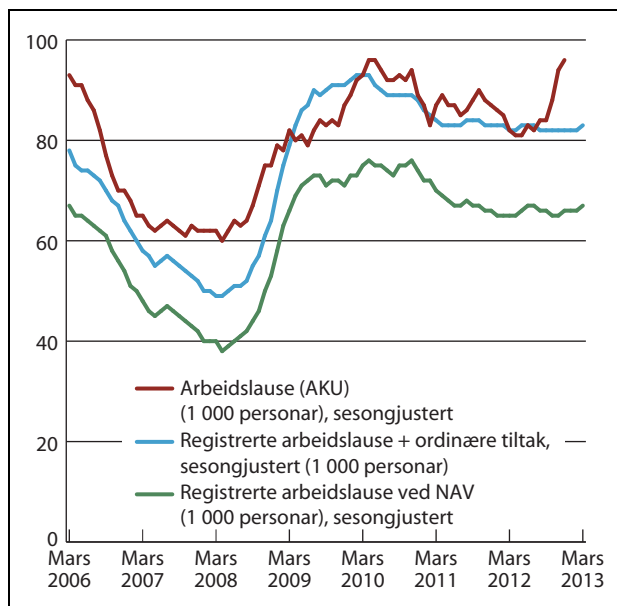
Ifølge Statistisk sentralbyrå rundet befolkningen 5 millioner personer i mars 2012. Nettoinnvandringen de tre første kvartalene i 2012 var om lag 37 000 personer, noe som tilsvarer nettoinnvandringen i samme periode i 2011. Personer som er i Norge på korttidsopphold kommer i tillegg. Befolkningsveksten var i 2011 historisk høy, og tilveksten for hele året var på 65 500 personer. Statistisk sentralbyrå anslår at befolkningstilveksten i 2012 blir på 67 600 personer, noe som tilsvarer 1,4 prosent.

Arbeidsstyrken defineres som summen av sysselsatte og arbeidsledige. Utviklingen i arbeidsstyrken påvirkes av utviklingen i demografiske forhold, som endringer i befolkningens størrelse og sammensetning (inkludert innvandring), men

også av atferdsendringer. Ifølge Arbeidskraftsundersøkelsen (AKU), som ikke inkluderer korttidsinnvandring, økte arbeidsstyrken med henholdsvis 27 000 og 48 000 personer i 2011 og 2012, jf. tabell 4.2.

Etter et fall i yrkesdeltakelsen fra 73,9 prosent i 2008 til 71,4 prosent i 2011 var endringen i yrkesdeltakelsen så vidt positiv i fjor, se tabell 4.3. Økningen må ses i sammenheng med en kraftig sysselsettingsøkning blant yngre arbeidstakere i alderen 15-24 år. Imidlertid var det også denne gruppen som hadde det største fallet i yrkesdeltakelsen i etterkant av finanskrisen. Yrkesdeltakelsen økte også for personer i alderen 60-64 år og for menn i alderen 55-59 år, mens yrkesdeltakelsen var uendret eller falt for de andre aldersgruppene. Det er en underliggende trendmessig vekst i sysselsettingen blant eldre. Det er også en underliggende vekst i kvinners yrkesdeltakelse.

Utviklingen i sysselsettingsraten (sysselsatte som andel av antall personer mellom 15 og 74 år) er også et sentralt mål for utviklingen i arbeids-

Figur 4.8 Antall arbeidsledige i 1000. Sesongjustert.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Arbeids- og velferdsetaten.

markedet. Sysselsettingsraten kan måles ved AKU eller ved Nasjonalregnskapet. AKUs tall for sysselsettingen baserer seg på de som registreres som bosatte, mens sysselsatte på korttidsopphold i Norge og i uformelle arbeidsforhold ikke telles. AKU-tallene for sysselsettingsraten samsvarer i stor grad med utviklingen i yrkesdeltakelsen, og viser at sysselsettingsnivået fortsatt er klart lavere enn før finanskrisen, ca 69 pst i 2012 mot 72 prosent i 2008. Nedgangen er særlig stor for ungdom. Det var imidlertid også en klar nedgang på om lag 2 prosentpoeng blant de største sysselsettingsgruppene dvs. de mellom 25 og 55 år. Sammenlignet med Nasjonalregnskapets sysselsettingsvekst var sysselsettingsveksten som andel av befolkningen om lag uendret.

Arbeidsledighetsraten økte som følge av finanskrisen. Den høyeste ledighetsraten ifølge AKU, 3,6 prosent, ble registrert i 4. kvartal 2010. Arbeidsledigheten har deretter stort sett falt, og holdt seg relativt stabilt rundt gjennomsnittet for 2012 på 3,2 prosent. AKU-ledigheten viste imidlertid en oppgang mot slutten av fjoråret. AKU-ledigheten er i gjennomsnitt fra november 2012 til januar 2013 3,6 prosent.

Antall deltidssysselsatte som søker lengre arbeidstid (undersysselsatte ifølge AKU) økte noe i 2010 og 2011, men falt igjen med 3 000 personer i 2012. Totalt var det 67 000 undersysselsatte personer i 4. kvartal i fjor og lik årsgjennomsnittet for 2012. Summen av alle arbeidstidene arbeids-

ledige og de undersysselsatte ønsket å arbeide i 2012, svarer til 98 000 heltidsjobber. Dette er en nedgang på 1 000 heltidsjobber fra 2011.

Økningen i *personer på tiltak og registrerte ledige* hos Arbeids- og velferdsetaten var noe sterkere enn økningen i AKU-ledigheten fram til høsten 2009. Siden da har antallet samlet sett blitt noe redusert. I mars 2013 er om lag 83 000 personer enten på tiltak eller registrert ledig. Nivået er litt høyere enn i februar. Det er en økning i antall registrerte ledige og antall personer på ordinære arbeidsmarkedstiltak. For året sett under ett var det gjennomsnittlige nivået for registrerte ledige i fjor lavere enn nivået i 2011, mens det var flere personer på tiltak i samme periode, jf. tabell 4.4. Antall ledige stillinger i offentlig og privat sektor annonsert i media, eller meldt til Arbeids- og velferdsetaten, er redusert med 9 prosent i fra mars 2012 til mars 2013. Nedgangen var spesielt stor innen ingeniør- og ikt-fag, meglere og konsulenter, butikk- og salgsarbeid, reiseliv og transport, og industriarbeid. Det gjennomsnittlige antallet utlyste stillinger i bygg og anlegg var 2 prosent lavere i 2012 sammenlignet med 2011 og reiseliv og transport hadde 7 prosent færre utlyste stillinger i samme periode.

Arbeids- og velferdsetaten regner arbeidsledige med en varighet på 26 uker eller lenger som *langtidsledige* og deler disse inn i flere grupper avhengig av varighet. Sammenlignet med mars 2012, var det i mars 2013 små endringer i antall langtidsledige. Det var en svak økning i antall arbeidssøkere med varighet mellom 26 og 77 uker (376 personer), mens det har vært en nedgang for de som har søkt jobb i lengre tid enn dette (-435 personer). Det var en tilsvarende utvikling for de langtidsledige også i februar sammenlignet med samme periode i 2012. De langtidsledige utgjør om lag 40 prosent av de arbeidsledige i mars 2013.

Så langt i år har ledigheten sammenlignet med samme periode i fjor falt i Vestfold, Telemark, Rogaland, Hordaland, og Nord-Trøndelag. Den største økningen i arbeidsledighet på 9 prosent fra mars 2012 til mars 2013 ble registrert i Aust-Agder. I denne perioden økte også ledigheten i Hedemark, Østfold, Oslo, Østfold, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal med mellom 7 og 8 prosent.

Sammenlignet med samme periode i fjor har arbeidsledigheten så langt i år økt i *yrkene*, bygg og anlegg, ledere, barne- og ungdomsarbeid, serviceyrker og annet arbeid og i jordbruk, skogbruk og fiske. I fra mars 2012 til mars 2013 økte ledigheten også i akademiske yrker, helse- pleie og

Tabell 4.3 Arbeidsstyrken i prosent av alle personer i hver aldersgruppe, ifølge arbeidskraftsundersøkelsen (AKU).

	Nivå	Endring fra året før i prosentpoeng					
	2012	2007	2008	2009	2010	2011	2012
I alt	71,5	0,8	1,1	-1,1	-0,9	-0,5	0,1
Kvinner, 15-24	58,1	2,2	2,2	-3,3	-2,1	-0,2	1,2
Menn, 15-24	57,1	0,4	4,3	-4,9	-0,4	-2,0	1,5
Kvinner, 25-54	84,0	0,6	1,6	-0,4	-0,8	-0,1	-0,3
Menn, 25-54	89,6	0,3	0,5	-0,5	-0,7	-0,5	-0,1
Kvinner, 55-59	76,3	2,8	1,0	-0,3	0,6	1,3	-0,8
Menn, 55-59	83,8	0,7	0,5	-1,1	-0,1	0,0	0,9
Kvinner, 60-64	58,0	2,6	0	0,9	0,5	1,0	1,8
Menn, 60-64	67,5	1,4	0,8	-1,1	-0,6	0,6	2,9
Kvinner, 65-74	14,6	1,5	1,1	0,4	0,1	0,7	0,2
Menn, 65-74	23,1	1,2	1,0	1,6	1,7	0	-0,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.4 Arbeidsmarkedstall fra Arbeids- og velferdsetaten, gjennomsnittlige månedstall i 1000 personer.

	Nivå i 1000 personer	Endring fra året før, i 1000 personer						
	2012	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Mar. 2013 ¹
Registrert helt ledige	65,7	-16,7	-3,5	26,8	5,4	-7,0	-3,7	0,0
Helt permitterte	2,8	-0,6	0,4	6,3	-1,0	-33,8	-1,7	
Ordinære tiltaksdeltakere	16,8	0,0	0,7	5,0	0,2	-3,1	1,2	-0,1
Delvis ledige	25,6	-8,9	-5,0	9,0	1,3	-6,9	2,6	
Total tilgang ledige stillinger ²	235,8	66,6	-41,4	-97,8	24,1	4,6	-11,3	
Beholdning ledige stillinger	11,0	5,4	2,4	-2,8	0,5	9,4	-15,7	

¹ Sesongjusterte tall ved utgangen av mars 2013 i forhold til årsgjennomsnittet for 2012.² Total tilgang gjennom året, ikke gjennomsnitt per måned.

Kilde: Arbeids- og velferdsetaten.

omsorgsykker, meglere og konsulenter, butikk og salgsarbeid, reiseliv og transport, samt serviceyrker og annet arbeid. Det høyeste antallet registrerte ledige finner vi i yrker som industriarbeid og bygg og anlegg med henholdsvis 8400 og knapt 10 000 ledige i mars 2013. Yrket ledere har det laveste nivået registrerte ledige med knapt 700 personer i mars 2013.

4.2.3 Utsiktene for 2013

Nedenfor følger en kort gjennomgang av de siste publiserte *prognosene* for utviklingen i norsk økonomi fra Finansdepartementet (oktober 2012), Norges Bank (oktober 2012), Statistisk sentralbyrå (Statistisk sentralbyrå) (desember 2012), samt et gjennomsnitt av de siste prognosene fra DNB, Swedbank og Nordea.

Tabell 4.5 Sysselsatte ifølge nasjonalregnskapet¹.

	Nivå i 1000 personer	Endring fra året før i prosent					
	2012*	2007	2008	2009	2010	2011*	2012*
I alt	2682,5	4,1	3,3	-0,4	-0,5	1,3	2,2
Olje og utenriks sjøfart	104,9	11,2	5,3	5,7	2,6	1,3	4,0
Fastlands-Norge	2577,3	3,9	3,2	-0,6	-0,6	1,3	2,1
Industri og bergverksdrift	253,0	2,2	1,7	-4,4	-4,2	-0,2	0,8
Annen vareproduksjon	280,3	5,4	1,8	-4,1	-1,4	1,6	2,6
Primærnæringer	66,1	-2,8	-1,0	-3,6	-0,7	-2,3	-2,4
Elektrisitetsforsyning	13,0	0,0	3,1	-6,0	-0,8	2,4	2,4
Bygge- og anleggsvirksomhet	201,2	9,3	2,7	-4,2	-1,7	3,0	4,4
Tjenesteytende næringer ekskl. off. forvaltning	1240,5	5,3	4,7	-0,6	-1,0	1,2	2,5
Varehandel	374,9	4,3	3,8	-1,8	-1,8	0,7	1,0
Samferdsel	112,5	2,7	2,1	-0,8	-0,5	1,6	2,4
Annen tjenesteyting	753,1	6,3	5,6	0,0	-0,7	1,4	3,3
Offentlig forvaltning	803,5	1,7	2,0	2,0	1,5	1,9	1,7
Statsforvaltningen (inklusive helse- foretakene)	285,2	1,6	0,9	1,5	0,9	0,8	1,2
Kommuneforvaltningen	518,3	1,8	2,6	2,3	1,8	2,5	2,0

¹ Nasjonalregnskapstallene (NR) avviker noe fra AKU, bl.a. ved at NR inkluderer utenlandske sjøfolk på norske skip og arbeidsinnvandrere på korttidsopphold (ikke-bosatte).

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Den internasjonale konjunkturedgangen fortsatte gjennom høsten 2012. Flere land i Europa opplevde fallende produksjonsnivå og svært høye arbeidsledighetsrater. Dette står i sterk kontrast til utviklingen i norsk økonomi gjennom 2012, som med unntak av 4. kvartal i fjor, hadde fallende ledighetsrater og en positiv sysselsettingsvekst. Denne utviklingen har trolig bidratt til høy innvandring og befolkningsvekst i Norge.

Det er små forskjeller i anslagene for veksten i *BNP Fastlands-Norge* for 2013, jf. tabell 4.6. Anslaget fra Finansdepartementet ligger høyest med en vekst på knapt 3 prosent, mens gjennomsnittet av anslagene fra DNB, Swedbank og Nordea lå lavest på 2,5 prosent. Økt etterspørsel fra oljevirksomheten og en sterk vekst i husholdningenes inntekter bidrar positivt til innenlandsk etterspørsel og veksten i Fastlands-Norge. På den andre siden bidrar den svake internasjonale utviklingen til både

lavere produksjonsvekst i eksportnæringene og til moderate investeringer innen disse næringene. Prognosene er basert på en gjennomsnittlig pengemarkedsrente på rundt 2 prosent og de fleste regner med en noe sterkere kronekurs i 2013 enn i 2012.

Statistisk sentralbyrå, Norges Bank og gjennomsnittet av anslagene til DNB, Swedbank og Nordea anslår at *husholdningenes forbruk* øker med om lag 3 prosent i 2013, mens Finansdepartementets anslag er 4 prosent. Husholdningenes forbruk vil trolig øke bl.a. som følge av en økning i husholdningenes inntekter, økt boligformue og lave renter. De senere årene ser imidlertid forbruket i husholdningene ut til å ha økt mindre enn veksten i disse faktorene skulle tilsi. Fortsatt vekst i sysselsetting og reallønnsvekst bidrar også til inntektsvekst i 2013 om enn noe mer beskjedent enn i 2012. Anslagene på *prisveksten* målt ved

Tabell 4.6 Utviklingen i noen makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet fremgår. Regnskapstallene for 2011 og 2012 er foreløpige.

	2011*	2012*	2013			
	Regnskap	Regnskap	Statistisk sentralbyrå ¹	NB ²	FIN ³	Andre ⁴
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	2,5	2,9	3,3	3¼	4,0	3,0
Konsum i offentlig forvaltning	1,8	2,1	2,2	2	2,1	.
Bruttoinvesteringer i fast kapital	7,6	8,1	6,3	.	5,8	5,1
- Fastlands-Norge	8,5	3,9	5,2	4	5,1	.
- Utvinning og rørtransport	14,1	14,4	10,4	11	7,0	.
Eksport	-1,8	2,2	1,4	.	1,4	.
- Tradisjonelle varer	0,0	2,6	-0,2	½ ⁵	2,2	.
Import	3,8	3,3	5,0	3¾	5,4	.
- Tradisjonelle varer	3,6	2,1	4,0	.	5,6	.
Bruttonasjonalprodukt	1,2	3,2	2,4	1¾	2,5	.
- Fastlands-Norge	2,5	3,5	2,6	2¾	2,9	2,5
Sysselsatte personer	1,3	2,2	1,5	1½	1,3	.
Utførte timeverk, Fastlands-Norge	1,8	2,0	0,9	.	0,6	.
Arbeidsledighetsrate -AKU (nivå)	3,3	3,2	3,4	3¼	3,2	.
Årslønn	4,2	4,0	3,8	4	4,0	4,0
Konsumprisindeksen	1,2	0,8	1,5	1½	1,9	1,7
Driftsbalansen, mrd. kroner	374,0	414,0	335,4	.	.	400
Husholdningenes disponible realinntekt	4,1	3,9	4,6	.	.	.
MEMO:						
Pengemarkedsrente (nivå)	2,9	2,2	1,9	1½ ⁹	2,0	1,9 ¹⁰
Importveid kronekurs ⁶	-2,2	-1,2	-3,2	-1½	0,5	
Utlånsrente, rammelån (nivå) ⁷	3,7	3,8	3,7	.	.	
Råoljepris ⁸ i kroner (nivå)	621	649	610	.	625	

* Foreløpige tall

¹ Anslag ifølge Statistisk sentralbyrå, Økonomiske analyser 1/2013, mars 2013.

² Anslag ifølge Norges Bank. Pengepolitisk rapport 1/2013, mars 2013.

³ Anslag ifølge Finansdepartementet, Meld.St. 1 (2012-2013), oktober 2012.

⁴ Gjennomsnitt av anslag fra DNB, Swedbank og Nordea.

⁵ Inkludert reisetrafikk og andre tjenester.

⁶ Positivt tall innebærer svekket krone.

⁷ Gjennomsnitt for året. Rammelån med pant i bolig.

⁸ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend ifølge Statistisk sentralbyrå.

⁹ Styringsrente.

¹⁰ Gjennomsnitt av renteprognooser for pengemarkedsrenten til april 2013.

KPI i 2013 fra alle nevnte institusjoner ligger mellom 1,5 og 1,9 prosent.

Endringer i *bruttoinvesteringer* har tradisjonelt vært viktige for konjunkturutviklingen, men det er ofte knyttet spesielt stor usikkerhet til denne utviklingen. Finansdepartementet legger til grunn en økning i *petroleumsinvesteringene* på 7 prosent i år, mens Statistisk sentralbyrå og Norges Bank anslår en økning på om lag 11 prosent. Investeringene for Fastlands-Norge er også anslått å vokse i 2013 og noe mer enn i 2012. Norges Bank og Statistisk sentralbyrå anslår veksten til vel 5 prosent. Finansdepartementet anslår at investeringene i Fastlands-Norge øker med 4 prosent. Boliginvesteringene ventes å bidra mest til veksten, men det er også anslått en ganske kraftig vekst i næringslivsinvesteringene og offentlige forvaltning i år.

Det ventes en lav økonomisk vekst hos våre handelspartnere også i 2013. Det bidrar til en svak utvikling i norsk *tradisjonell vareeksport* også i 2013, etter en vekst på 2,2 prosent i 2012. Statistisk sentralbyrå anslår at tradisjonell vareeksport vil være uendret, mens Norges Bank og Finansdepartementet anslår en vekst på henholdsvis ½ og 2,2 prosent i år.

Prognosene fra Finansdepartementet, Norges Bank og Statistisk sentralbyrå tyder på en høy aktivitet både med hensyn til investeringer og produksjon innen utvinning og rørtransport i 2013. Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet

anslår at oljeprisene som årsgjennomsnitt blir henholdsvis 610 og 625 kroner per fat i 2013. I 2012 var gjennomsnittlig oljepris 649 kroner per fat. *Overskuddet på driftsbalansen* ventes av Statistisk sentralbyrå å falle noe fra om lag 410 milliarder kroner i 2012 til 335 milliarder kroner i 2013. Det ventes en sterkere vekst i import enn eksport, og et bytteforholdstap med utlandet (inkludert svakere olje- og gasspriser) slik at handelsoverskuddet reduseres. Overskuddet på driftsbalansen som andel av BNP anslås til 7 prosent i 2013.

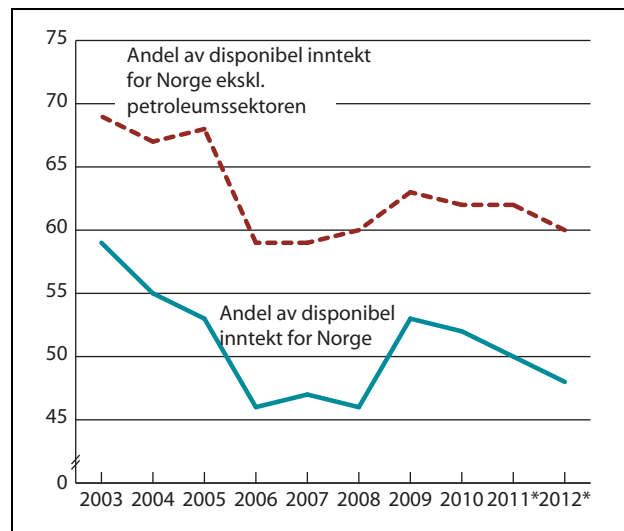
Det var en svakere sysselsettingsvekst i andre halvår i 2012. Prognosene peker også mot en mindre økning i antall *sysselsatte* i 2013 enn i 2012. Ifølge prognosene vil sysselsettingen vokse med om lag 1½ prosent i 2013. Den sterke veksten i arbeidsstyrken kan imidlertid bidra til at ledigheten øker noe. Den siste tidens økning i AKU-ledighet peker også i denne retningen. Statistisk sentralbyrå anslår en økning i arbeidsledighetsraten fra 3,2 prosent i 2012 til 3,4 prosent i 2013. Finansdepartementet og Norges Bank anslår at arbeidsledighetsraten i 2013 forblir uendret fra 2012.

Det anslås en god lønnsomhet for enkelte næringer også i 2013, men lavere for noen av næringene som er konkurranseutsatte. Statistisk sentralbyrås anslag for lønnsveksten i 2013 er 3,8 prosent, mens de andre prognosene er på 4 prosent.

Kapittel 5

Inntektsutviklingen for husholdningene

- Husholdningenes disponible realinntekt økte ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall med 3,9 prosent i 2012. Regnet per innbygger var økningen på 2,6 prosent. Lønnsinntektene etter skatt var den største bidragsyteren til veksten.
- Økningen i reallønn etter skatt for en lønnstaker med gjennomsnittlig årslønn anslås til 3,2 prosent fra 2011 til 2012. For de grupper utvalget har tall for, varierte veksten i reallønn etter skatt i 2012 fra 2,4 prosent for ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikring til 3,3 prosent for de fleste andre forhandlingsområder.
- Inntektsulikheten for samlet inntekt i yrkesbefolkningen økte svakt fra 2010 til 2011. Sett over en lengre periode er fordelingen av samlet inntekt i yrkesbefolkningen sterkt preget av svingningene i utbytterne. Medregnet utbytte er ulikheten noe høyere i 2011 enn i 2001. Inntektsforskjellene i Norge er mindre enn i de fleste andre land.

Figur 5.1 Disponibel inntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner. Andel av disponibel inntekt for Norge i prosent.

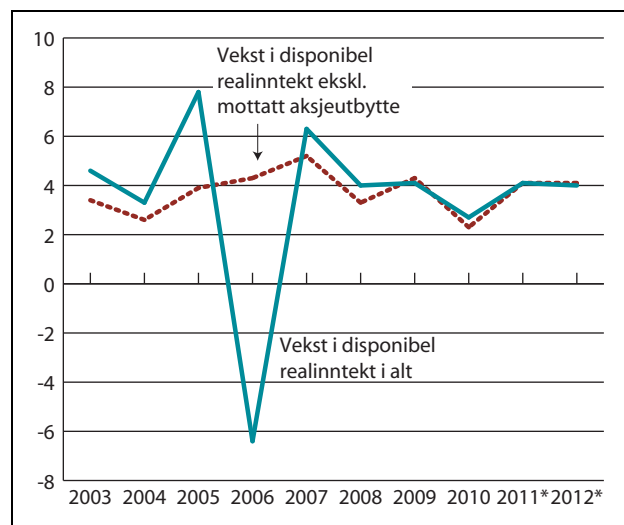
* Foreløpige tall for 2011 og 2012

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

5.1 Disponibel realinntekt i husholdningssektoren

Dette kapittelet fokuserer på husholdningenes samlede disponible realinntekt basert på foreløpige tall fra nasjonalregnskapet. Nasjonalregnskapets inntektsregnskap gir en samlet oversikt over husholdningssektorens inntekter og utgifter, det vil si etter at en har summert alle økonomiske enheter hjemmehørende i husholdningssektoren. (For en nærmere redegjørelse av hva som inngår i husholdningssektoren, se boks 5.1)

Figur 5.1 viser husholdningenes disponible inntekt i prosent av disponibel inntekt for Norge, og i prosent av disponibel inntekt for Norge eksklusive driftsresultatet i petroleumsnæringene. Husholdningenes andel av disponibel inntekt utenom petroleumsnæringene var på 60 prosent i 2012, som er noe lavere enn året før. Husholdningenes andel av disponibel inntekt totalt for Norge var på 48 prosent i 2012. Husholdningenes andel av samlet disponibel inntekt for Norge påvirkes mye av hvordan driftsresultatet i petroleumsnæringene utvikler seg.

Figur 5.2 Vekst i disponibel realinntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner. Prosentvis endring fra året før.

* Foreløpige tall for 2011 og 2012

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 5.1 Bidrag til vekst i disponibel realinntekt. Prosentpoeng.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011*	2012*	gj.snitt 03-12
Vekst i disponibel realinntekt i prosent	4,6	3,3	7,8	-6,4	6,3	4,0	4,1	2,7	4,1	3,9	3,4
<i>Vekst i disp. realinntekt ekskl. aksjeutbytte</i>	<i>3,4</i>	<i>2,6</i>	<i>3,9</i>	<i>4,3</i>	<i>5,2</i>	<i>3,3</i>	<i>4,3</i>	<i>2,3</i>	<i>4,1</i>	<i>4,0</i>	<i>3,7</i>
Bidrag fra:											
Inntekter											
– Lønn	-0,5	2,7	3,3	5,1	7,4	4,8	0,6	1,0	4,0	4,3	3,3
– Blandet inntekt ¹ /driftsresultat	0,1	-0,8	0,3	0,4	0,4	-0,1	-0,5	0,7	0,3	0,0	0,1
– Formuesinntekter	0,5	-0,5	4,4	-9,7	3,3	2,3	-2,5	0,6	0,0	0,2	-0,2
<i>herav: mottatt aksjeutbytte</i>	<i>1,4</i>	<i>0,9</i>	<i>4,3</i>	<i>-10,2</i>	<i>1,2</i>	<i>0,8</i>	<i>-0,1</i>	<i>0,5</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>-0,1</i>
– Offentlige stønader	2,0	0,6	0,1	0,4	0,9	1,1	2,0	1,0	1,5	1,4	1,1
– Andre inntekter, netto	0,7	0,0	1,0	-0,2	1,0	-0,2	0,5	-0,2	0,7	0,2	0,4
Utgifter											
– Skatt av inntekt og formue	0,1	-1,5	-1,2	-1,0	-3,3	-0,9	-0,6	-1,1	-1,7	-1,7	-1,3
– Formuesutgifter	1,3	2,2	-0,1	-1,0	-3,3	-3,3	3,8	0,8	-0,8	-0,9	-0,1
Korreksjon for indirekte målte banktjenester ²	0,5	0,6	0,1	-0,2	0,0	0,3	0,7	-0,1	0,0	0,5	0,2

* Foreløpige tall

¹ Blandet inntekt er den delen av driftsresultatet som tilfaller husholdningssektoren. Dette inkluderer også beregnet avkastning av boligkapitalen.

² Se boks 5.1 for begrepsforklaring.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Husholdningenes disponible inntekt økte nominelt med 4,8 prosent i 2012 og 5,4 prosent i 2011. Veksten i konsumdeflatoren var 0,9 prosent i 2012, og førte til at disponibel realinntekt økte med 3,9

prosent i 2012, mot 4,1 prosent året før. Tabell 5.1 viser hvordan de ulike inntekts- og utgiftskomponentene bidro til veksten i husholdningenes disponible realinntekter i perioden 2003-2012.

Tabell 5.2 Vekst i disponibel realinntekt per innbygger. Vekst fra året før i prosent.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011*	2012*	gj.snitt 03-12
Disponibel realinntekt per innbygger	4,0	2,6	7,1	-7,1	5,3	2,8	2,8	1,5	2,7	2,6	2,4
Disponibel realinntekt utenom aksjeutbytte per innbygger	2,7	2,0	3,2	3,4	4,1	2,1	3,0	1,0	2,8	2,6	2,7

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Boks 5.1 Noen begreper knyttet til husholdningenes inntekter

En personhusholdning kan ha *inntekt* fra flere kilder, utenom lønnsinntekt. *Blandet inntekt* er driftsresultatet fra næringsvirksomhet og som tilfaller husholdningssektoren. Den inkluderer avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie. Denne størrelsen inkluderer også en beregnet avkastning av boligkapitalen (ofte omtalt som driftsresultatet fra egen bolig). Husholdningene kan ha formuesinntekter som består av renteinntekter på bankinnskudd, utbytte på aksjer, avkastning på forsikringskrav og leieinntekter fra landeiendom. Husholdningen kan også ha inntekter fra pensjoner og trygder.

Det er grunn til å merke seg at varige konsumgoder utenom bolig ifølge konvensjonene i nasjonalregnskapet regnes som konsumert i sin helhet det året de anskaffes. I tråd med dette inngår derfor ikke beregnet avkastning på varige konsumgoder utenom bolig som inntekt i nasjonalregnskapets inntektsregnskap. Husholdningene er derimot eiere av produksjonssektoren for bolig tjenester, og den beregnede avkastningen på boligkapitalen legges til inntekten.

Husholdningsbegrepet i dette kapittelet inkluderer også ideelle organisasjoner. Ideelle organisasjoner er enheter som tilbyr sine tjenester til husholdningene, og som hovedsakelig er engasjert i ikke-markedsrettet virksomhet. Deres hovedinntektskilder er overføringer fra offentlig forvaltning, medlemskontingenter og frivillige bidrag fra husholdninger og foretak.

Beregninger av *disponibel realinntekt* krever en omregning til faste priser, dvs. en må dividere den løpende inntekten med en *prisindeks*. Valget av prisindeks er ikke opplagt. Det vanlige er å deflatere husholdningenes inntekter med en felles prisindeks – enten konsumprisindeksen eller nasjonalregnskapets prisindeks for husholdningers og ideelle organisasjoners

totale forbruk. I beregningene i kapittel 5.1 er den sistnevnte prisindeksen benyttet.

Et grunnleggende prinsipp i nasjonalregnskapet er at inntekter og utgifter skal føres påløpt. Det innebærer at enkelte inntektskomponenter som inntektsføres i nasjonalregnskapet, ikke nødvendigvis utbetales til husholdningene det aktuelle året. Et eksempel på dette er avkastning på husholdningenes *forsikringskrav* som føres som inntekt og betraktes dermed som sparing og finansinvestering. Husholdningenes forsikringskrav er i hovedsak verdien av beholdningene i livsforsikring og pensjonsfond.

Omvurdering av aktiva og lignende ikke realisererte aksjegevinster/tap, endringer i verdien av boligkapitalen og lignende, inngår ikke i begrepet disponibel inntekt. Slike omvurderinger av aktiva vil påvirke forbruksmulighetene over tid, men hører begrepsmessig hjemme i et kapitalregnskap for husholdningene.

Indirekte målte bank- og finanstjenester defineres som tjenester produsert av finansielle foretak som de ikke tar betalt for ved hjelp av gebyrer, men gjennom rentemarginer. Med det menes at finansinstitusjonene har lavere rente på innskudd/innlån enn på utlån. Siden det er knyttet administrasjon og ressursbruk til disse indirekte betalte bank- og finanstjenestene, betraktes de som produksjon i finansinstitusjonene og kalles indirekte målte bank- og finanstjenester. Husholdningenes del av rentemarginene inkluderes i husholdningenes konsum samt i produktinnsatsen, for eksempel i husholdningenes boligproduksjon. Rentemarginen, som er en teknisk størrelse, skal ikke påvirke husholdningenes sparing. Derfor legges et beløp, som er like stort som summen av husholdningenes konsum av rentemarginen og det som er «betalt» via produktinnsats, til den disponible inntekten. Denne tekniske korreksjonen sørger altså for at effekten av rentemarginen ikke påvirker husholdningenes sparing.

Bidraget fra *lønn*, som er den største inntektskomponenten i husholdningssektoren, var på 4,3 prosentpoeng i 2012, mens det var 4 prosent i 2011. I 2009 og 2010 var vekstbidragene fra lønn vesentlig lavere, mens bidragene var høye under høykonjunkturperioden og fram til finanskrisen i 2008/2009.

Bidraget fra *skatt av inntekt og formue* til utviklingen i disponibel inntekt vil, med denne type dekomponering, være negativt så lenge realinntektene øker og det ikke er store lettelser i beskatningen. Skatt av inntekt og formue bidro til å redusere veksten i husholdningenes disponible realinntekt med 1,7 prosentpoeng i 2012. Til sammen-

ligning reduserte skatt av inntekt og formue veksten i disponibel realinntekt med i gjennomsnitt 1,3 prosentpoeng i 10-årsperioden 2003-2012.

Offentlige stønader, som er den viktigste inntektskilden for pensjonister og trygdede, har i hele perioden 2003-2012 gitt positive bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekt. Utviklingen i offentlige stønader bidro til å øke veksten i disponibel realinntekt med 1,4 prosentpoeng i 2012, om lag som året før. Økning i utbetalte alderspensjoner bidro mest til stønadsveksten.

Husholdningenes *formuesinntekter* består i hovedsak av renter på bankinnskudd og aksjeutbytte samt beregnet avkastning på forsikringskrav, mens *formuesutgiftene* stort sett omfatter gjeldsrenter. Husholdningene har langt høyere rentebærende gjeld enn rentebærende fordringer, når vi holder husholdningenes forsikringskrav utenom (se boks 5.1). I 2012 økte både husholdningenes formuesinntekter og formuesutgifter. Formuesinntektene bidro til å trekke veksten i disponibel realinntekt opp med 0,2 prosentpoeng, mens utviklingen i formuesutgiftene bidro til å dempe veksten i disponibel realinntekt med 0,9 prosentpoeng.

Tall fra inntektsregnskapet for husholdningssektoren er summariske i den forstand at de ikke gjenspeiler endringer i husholdningenes antall og sammensetning. *Disponibel inntekt regnet per innbygger* kan for 2012 anslås til om lag 248 000 kroner.

Tabell 5.2 viser vekst i disponibel realinntekt per innbygger fra 2003 til 2012, både med og uten aksjeutbytte. I denne 10-årsperioden var den gjennomsnittlige årlige veksten per person 2,4 prosent, mens veksten utenom aksjeutbytte var 2,7 prosent. I 2012 økte disponibel realinntekt per person med 2,6 prosent, mot 2,7 prosent året før.

5.2 Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger

I forrige avsnitt ble husholdningenes samlede disponible realinntekt, hvor alle typer inntekter inngår (jf. boks 5.1), omtalt. I dette avsnittet er det utviklingen i reallønn etter skatt for ulike grupper som studeres. Utviklingen i reallønn etter skatt bestemmes av forløpene til lønn, skatt og prisstigning.

5.2.1 Reallønn etter skatt fra 2010 til 2012

Skattesatsen for alminnelig inntekt har vært 28 prosent siden 1992. Maksimal marginalsatt på lønn i denne perioden er gjengitt i tabell 5.3. Inntektsgrenser mv. for inntektsårene fra 2007 til 2013 framgår i tabell 4.1 i vedlegg 4.

I tabell 5.4 legger utvalget fram beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt for de viktigste forhandlingsområdene fra 2010 til 2012. Det er tatt utgangspunkt i gjennomsnittlig nivå og vekst i årslønn som vist i tabellene 1.1 og 1.2. Det er videre sett bort fra endringer i skattemessige fradrag den enkelte måtte ha hatt utover standardfradrag.

Tabell 5.4 viser at lønnstakere som har hatt en årslønn og en lønnsvekst som tilsvarende gjennomsnittet for alle grupper, har fått en økning i reallønn etter skatt på 3,2 prosent fra 2011 til 2012. Dette er 0,3 prosentpoeng høyere enn veksten i reallønn etter skatt fra 2010 til 2011. Dette skyldes først og fremst at prisveksten fra 2011 til 2012 var noe lavere. Reallønnsveksten var om lag på gjennomsnittet i de fleste forhandlingsområdene, men noe lavere for ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikring og for ansatte i Virke-bedrifter i varehandel.

Beregningsutvalget har også sett på kjøpekraftsutviklingen for ulike husholdningstyper. I

Tabell 5.3 Maksimal skatt på alminnelig inntekt og lønn. 1992-2013.

År	Maksimal skatt på alminnelig inntekt. Prosent	Maksimal marginalsatt på lønnsinntekt. Prosent
1992	28	48,8
1993-1998	28	49,5
1999	28	49,3
2000-2004	28	55,3
2005	28	51,3
2006-2013	28	47,8

Kilde: Finansdepartementet.

Tabell 5.4 Gjennomsnittlig årslønn, lønnsvekst, og reallønnsvekst etter skatt for utvalgte forhandlingsområder. Lønnstakere i klasse 1 med gjennomsnittlig årslønn og med standardfradrag. Vekst i prosent.

Grupper	Årslønn i 2012 ¹	2011		2012	
		Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
Industriarbeidere ²	406 300	4,4	3,0	4,1	3,3
Industrifunksjonærer ³	624 500	4,7	3,2	4,1	3,3
Ansatte i Virke-bedrifter i varehandel ⁴	425 000	3,6	2,3	3,3	2,6
Ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikring ⁵	600 300	4,9 ⁹	3,3	3,0 ⁹	2,4
Statsansatte ⁶	489 900	4,2	2,9	4,1	3,3
Kommuneansatte ⁷	432 900	4,3	2,9	4,1	3,3
Veid snitt av alle grupper ⁸	471 600	4,2	2,9	4,0	3,2

¹ Tallene for årslønn i tabellen er konsistente med tallene for årslønn i tabell 1.1 og tabell 1.2.

² Gjelder for industriarbeidere i NHO-bedrifter med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.

³ Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter.

⁴ Tall for Virke-bedrifter i varehandel er for heltidsansatte.

⁵ Dekker noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring. Tall for heltidsansatte.

⁶ Eksklusiv de statlig eide helseforetakene.

⁷ Inklusive undervisningspersonell.

⁸ Gjennomsnittet gjelder alle grupper, også de som ikke inngår i tabellen.

⁹ Bonusutbetalinger trakk lønnsveksten opp i 2011 og ned i 2012.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Boks 5.2 Beregninger av endringer i reallønn etter skatt

Beregningene av endringer i reallønn etter skatt i dette avsnittet bygger på følgende forutsetninger:

- Inntektstakeren mottar bare én inntektsart (lønn).
- Det er bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller de fleste lønnstakere. Det vil bl.a. si at det kun gis standardfradrag i inntekt (personfradrag og minstefradrag).
- Barnetrygd er regnet som negativ skatt. Det er ikke tatt hensyn til andre overføringer fra offentlige budsjetter, herunder kontantstøtten som ble innført fom. 1. august 1998.

Det er brukt samme prisindeks (konsumprisindeksen) for alle husholdningstyper ved omregning til reallønn. Konsumprisindeksen økte med 1,2 prosent fra 2010 til 2011 og med 0,8 prosent fra 2011 til 2012.

Beregninger basert på så enkle forutsetninger som her må brukes med forsiktighet. Bereg-

ningsutvalget mener likevel av flere grunner at denne type beregninger kan ha interesse:

- Resultatene indikerer i hvilken retning endringer i sentrale skatteregler isolert sett trekker.
- Siden det bare forhandles om lønn, kan beregninger der en kun endrer lønnsinntekten være av særlig interesse.

Den nominelle lønnsinntekten etter skatt beregnes ved å trekke inntektsskatter og avgifter til folketrygden fra lønnsinntekten. For barnefamilier tas det også hensyn til barnetrygden. Lønnsinntekt etter skatt beregnet på denne måten gir uttrykk for hva lønnstakeren har til disposisjon av lønnsinntekten (og eventuelt barnetrygden) til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester etter at samlede skatter er betalt. Reallønn etter skatt beregnes ved å deflatere den nominelle lønnsinntekten etter skatt med endringen i konsumprisindeksen. Endringen i reallønn etter skatt blir da den prosentvise forskjellen mellom årets og fjorårets reallønn etter skatt.

Tabell 5.5 Beregnet vekst i reallønn etter skatt for utvalgte husholdningstyper. Vekst i prosent.

Lønnsinntekt i 2011	2011		2012	
	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
<i>300 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹	4,2	2,8	4,0	3,2
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2,3}	4,2	2,4	4,0	2,8
<i>550 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹	4,2	2,8	4,0	3,2
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2,3}	4,2	2,5	4,0	3,0
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 350 000 kroner og den andre 200 000 kroner ⁴	4,2	2,6	4,0	3,2
<i>750 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹	4,2	2,8	4,0	3,2
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2,3}	4,2	2,6	4,0	3,0
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 500 000 kroner og den andre 250 000 kroner ⁴	4,2	2,6	4,0	3,0

¹ Enslige lønnstakere uten barn blir liknet i klasse 1.

² Ektepar med én inntekt og enslige med forsørgeransvar ble liknet i klasse 2.

³ Enslige forsørgere får barnetrygd for ett barn mer enn de forsørger.

⁴ Ektefellene i denne husholdningstypen blir liknet særskilt i klasse 1.

Kilde: Beregningsutvalget.

tabell 5.5 har en beregnet utvikling i reallønn etter skatt for lønnstakere med en lønnsinntekt i 2011 på henholdsvis 300 000 kroner, 550 000 kroner og 750 000 kroner. Beregningene er utført for enslige lønnstakere hhv. uten barn og med ett barn, for lønnstakere som forsørger ektefelle og to barn, og for ektepar med to barn der begge ektefeller er sysselsatt.

De generelle forutsetningene for beregningene er nærmere omtalt i boks 5.2. Utvalget har i beregningene i tabell 5.5 lagt til grunn en lønnsvekst på 4,2 prosent fra 2010 til 2011 og 4,0 prosent fra 2011 til 2012.

Tabell 5.5 illustrerer hvordan kjøpekraften for noen utvalgte husholdningstyper, med og uten barn, påvirkes av skatteendringene de to siste årene. Med de forutsetningene som er valgt, varierer økningen i reallønningen etter skatt fra 2011 til 2012 for de utvalgte husholdningstyper fra 2,8 pro-

sent til 3,2 prosent. Veksten i reallønn etter skatt er gjennomgående minst for husholdningstyper med barn. Det skyldes at barnetrygden var nominelt uendret fra 2011 til 2012.

5.2.2 Endringer i skatteregler for lønnstakere fra 2012 til 2013

Lønnsbeskatningen blir langt på vei videreført på 2012-nivå i 2013, dvs. innslagspunktene for toppskatt, minstefradraget og personfradraget er oppjustert i tråd med anslått lønnsvekst på 4 prosent fra 2012 til 2013. Prosentsatsen i minstefradraget blir imidlertid økt fra 38 til 40 prosent i 2013. Fradraget for fagforeningskontingent blir økt med mer enn prisveksten, fra 3 750 kroner til 3 850 kroner. Enkelte beløpsgrenser holdes nominelt uendret. Det gjelder blant annet det særskilte fradraget i lønnsinntekt, nedre grense for å betale trygdeav-

gift, fradraget for reiser mellom hjem og arbeid (både kilometersatsene og nedre grense), det særskilte fradraget i Finnmark og Nord-Troms mv. Også barnetrygden holdes nominelt uendret fra 2012 til 2013. For enslige forsørgere blir skattekasse 2 avviklet i 2013, men det innføres et nytt særfradrag som skal gi tilsvarende skattefordel for enslige forsørgere som har utvidet barnetrygd. Skattefri kilometergodtgjørelse ved yrkeskjøring med privatbil økes fra 3,90 til 4,05 kroner per km for reiser inntil 10 000 km, og fra 3,25 til 3,40 kroner per km for reiser utover dette.

I formuesskatten økes ligningsverdiene av sekundærbolig og næringseiendom fra 40 prosent til 50 prosent av anslått markedsverdi, og bunnfradraget økes fra 750 000 kroner til 870 000 kroner (fra 1,5 mill. kroner til 1,74 mill. kroner for ektepar).

5.3 Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden

Pensjonsytelsene fra folketrygden er uførepensjon, etterlattepensjon og alderspensjon. Hovedkomponentene i uføre- og etterlattepensjon er grunnpensjon, særtillegg og tilleggspensjon. Alderspensionen til personer som tok ut pensjon før 2011, består av de samme komponentene. For alle som har tatt ut alderspensjon etter 1. januar 2011, er særtillegget erstattet med et pensjonstillegg. Fra 2016 vil den nye alderspensjonen bestående av inntektpensjon og garantipensjon bli faset gradvis inn for personer født fra og med 1954.

5.3.1 Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2010

Minstepensjonen for uførepensjonister og etterlattepensjonister består av grunnpensjon og særtillegg. Grunnpensjonen utgjør 1 G for enslige og

0,85 G for gifte/samboende. Særtilllegg gis til pensjonister som ikke har opptjent tilleggspensjon, eller som har tilleggspensjon lavere enn særtillegget. Særtillleggets ordinære sats er 1 G. Dersom ektefellen har tilleggspensjon, kan særtillegget bli redusert og ligger mellom 0,74 og 1 G. Satsene utgjør en fast andel av grunnbeløpet, som årlig reguleres med lønnsveksten. Fra og med trygdeoppgjøret 2012 blir lønnsveksten fastsatt ut fra forventet lønnsvekst i inneværende år og eventuelle avvik mellom forventet og faktisk lønnsvekst for de to foregående kalenderårene.

Som en følge av nye reguleringsregler for alderspensjon fra 2011 er satsene for minstepensjonsnivå for alderspensjonister ikke lenger koblet til grunnbeløpet, men fastsatt i forskrift med et kronebeløp. Alderspension under utbetaling blir regulert med lønnsveksten og deretter fratrasket 0,75 prosent, mens satsene for minstepensjonsnivåene blir regulert med lønnsveksten justert for endringer i forventet levealder ved 67 år. Satsene for minstepensjonsnivå for alderspensjon utgjør p.t. 129 294 kroner for lav sats (gift med alderspensjonist med høy tilleggspensjon), 150 425 kroner for ordinær sats (gift med minstepensjonist) og 162 615 kroner for høy sats (enslig). Ulik regulering gjør at minstepensjonen til hhv. uføre/etterlattepensjonister og alderspensjonister ikke lenger utgjør samme beløp. Reguleringen skjer med virkning fra 1. mai hvert år.

Tabell 5.6 viser beregnet vekst i utbetalt pensjon og realvekst i minstepensjon for enslige og ektepar de siste tre årene. Fra 2011 er det tatt utgangspunkt i minstepensjonsnivå for alderspensjonister. For 2012 sett under ett økte minstepensjonsnivå til 160 956 kroner for enslige og 297 781 kroner for minstepensjonistektepar.

Pensjonistenes inntektsforhold bestemmes også av tilleggspensjon (inntektpensjon i ny alderspensjon) fra folketrygden, andre pensjons-

Tabell 5.6 Utviklingen i minstepensjonene (minstepensjonsnivå for alderspensjon fra 2011). Prosentvis endring fra året før.

	Minstepensjonsnivå i 2012	2010		2011		2012	
		Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon	Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon	Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon
Enslig	160 956	5,4	2,8	4,6	3,3	3,5	2,7
Ektepar, begge har minstepensjon	297 781	5,5	2,9	4,6	3,4	3,5	2,7

Kilder: Arbeids- og velferdsdirektoratet og Beregningsutvalget.

Tabell 5.7 Utvikling i overføringer¹ for pensjonister fra 2001 til 2010 målt som andel av samlet inntekt før skatt og i prosentvise årlige og samlede vekstrater (overføringene justert til 2010-kroner). Prosent.

	Andel av samlet inntekt før skatt	Årlig vekst i overføringer	Samlet vekst i overføringer fra 2001
2001	86,4		
2002	86,1	5,2	5,2
2003	87,1	2,7	8,0
2004	88,6	5,5	14,0
2005	85,7	2,7	17,0
2006	88,9	2,1	19,6
2007	86,4	5,5	26,2
2008	86,8	2,5	29,4
2009	89,8	3,2	33,4
2010	89,2	1,7	35,7

¹ Inkluderer både offentlig og privat tjenstepensjon.
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

ordninger og andre inntekts- og formuesforhold. I dagens alderspensjon har alle rett til sært tillegg (nå pensjonstillegg) som avkortes mot opptjent tilleggspensjon, slik at personer med forholdsvis lav tilleggspensjon ofte blir minstepensjonister. Dermed får disse pensjonistene liten eller ingen uttelling av opptjente pensjonsrettigheter.

Utviklingen i grunnbeløpet i folketrygden, minstepensjonene for enslige og ektepar og i pensjonene til enslige som er født uføre eller blir uføre i ung alder, i perioden 1.5.1993 til 30.4.2013 framgår av tabell 4.2 i vedlegg 4.

Tabell 5.7 viser den reelle veksten i overføringer fra 2001 til 2010 for pensjonistene som samlet gruppe. Det har vært en reell vekst i overføringene fra 2001 til 2010 på 35,7 prosent. Overføringer utgjør 89,2 prosent av pensjonistenes samlede inntekt i 2010. Overføringenes andel av samlet inntekt har ikke endret seg vesentlig siden 2001.

5.3.2 Endringer i skattereglene for pensjonister fra 2010 til 2013

Fram til 2011 har uførepensjonister og alderspensjonister med pensjon fra folketrygden hatt rett på særfradrag for alder og uførhet mv. Trygdeavgiften har også vært lavere for pensjonsinntekt enn for lønnsinntekt. I tillegg har en særskilt skattereduksjonsregel sikret at pensjonister uten særlig formue eller inntekter utover minstepensjonsnivå ikke betaler skatt. Denne fordelingen avkortet gradvis med økende inntekt.

For å tilpasse pensjonsskattereglene til pensjonsreformen ble det innført nye skatteregler for AFP- og alderspensjonister fra 2011. Disse skattyterne fikk et nytt skattefradrag i pensjonsinntekt til erstatning for skattebegrensningsregelen. I 2013 utgjør det nye skattefradraget maksimalt 30 300 kroner, og vil sikre at minstepensjonen forblir skattefri. I motsetning til i skattebegrensningsregelen nedtrappes skattefradraget kun mot pensjon. Første innslagspunkt for nedrapping er ved pensjonsinntekt lik 170 750 kroner. Skattefradraget nedtrappes med en sats på 15,3 prosent av pensjonsinntekt over dette nivået opp til 259 800 kroner. For inntekt over dette nivået nedtrappes skattefradraget med en sats på 6,0 prosent. Skattefradraget fastsettes uavhengig av ektefellens inntekt. Særfradraget for alder er også fjernet, og trygdeavgiften på pensjon er økt til 4,7 prosent. Mange pensjonister med lave og midlere inntekter har lavere marginalsatt og sterkere insentiver til å arbeide enn med skattebegrensningsregelen. Finansdepartementet anslo i forbindelse med statsbudsjettet for 2011 at om lag 60 prosent av AFP- og alderspensjonistene fikk en skattelettelse med de nye skattereglene, om lag 10 prosent fikk uendret skatt, mens om lag 30 prosent fikk en skatteskjerpelse. Fordelingsvirkningene er nærmere omtalt i Prop. 1 LS (2010-2011) Skatter og avgifter 2011.

Skattereglene for pensjonister innebærer at en enslig pensjonist i 2013 vil begynne å betale skatt når pensjonsinntekten overstiger om lag 170 750

kroner. Tilsvarende vil et pensjonistektepar med lik pensjon begynne å betale skatt på en samlet inntekt over om lag 341 500 kroner. I disse beregningene er det lagt til grunn at pensjonistene kun har pensjonsinntekt og standardfradrag.

Uførepensjonister som får uførepensjonen beregnet etter dagens regler i folketrygdeloven, samt mottakere av behovsprøvd pensjonsytelser fra folketrygden, skatlegges fremdeles etter skattebegrensningsregelen. Skattebegrensningsregelen ble imidlertid justert noe i 2011. Regelen er nå individbasert, slik at kun den enkelte skattyters inntekt og formue inngår i beregningen. Særfradraget for uførhet er lik 32 000 kroner, mens trygdeavgiften er 4,7 prosent.

Stortinget vedtok høsten 2012 nye skatteregler for ny uføretrygd fra folketrygden og uføreytelser fra andre ordninger, herunder tjenestepensjonsordninger. Uføreytelser skal skatlegges som lønnsinntekt fra det tidspunktet ny uføretrygd innføres, dvs. fra 2015. Det innebærer at skattebegrensningsregelen og særfradraget for uførhet avvikes. Uføreytelsene vil ilegges trygdeavgift på 7,8 prosent og gi rett til høyere minstefradrag.

5.4 Fordeling av inntekt

Beregningsutvalget legger i dette avsnittet fram statistikk som kaster lys over fordelingen av inntekt for individer. Det er spesielt lagt vekt på å redegjøre for enkelte trekk ved fordelingen av lønns-, nærings- og kapitalinntekt. Det er gjort nærmere rede for inntektsbegrepet som er lagt til grunn, i boks 5.4.

5.4.1 Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede

I dette avsnittet ses det på sammensetningen og fordelingen av samlet inntekt for individer som er yrkestilknyttet. For å få en best mulig oversikt over utviklingen og sammensetningen av samlet inntekt for de personene som antas å være yrkestilknyttet på «fulltid», er det nødvendig skille ut de personene som har reduserte stillingsbrøker (blant annet jobber mange studenter ved siden av studiene). Utvalget har valgt å definere yrkestilknyttede som de personene som har en sum av lønnsinntekt og næringsinntekt som minst utgjør 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Samlet sett utgjør denne gruppen i underkant av 2 mill. personer i 2011. Til sammenligning var det samlet sett om lag 2,6 mill. sysselsatte personer i 2011.

Tabell 5.8 viser sammensetningen av de ulike inntektskomponentene for yrkestilknyttede i 2001 og 2011 etter at individene er sortert etter stigende inntekt etter skatt (desiler), jf. boks 5.3. Tabellen viser at lønnsinntekt er den viktigste inntektskilden i alle desiler, og at lønnsandelen har økt for alle desiler unntatt desil 1 fra 2001 til 2011. Andelen næringsinntekt for alle yrkestilknyttede sett under ett falt fra 8 prosent i 2001 til 6,4 prosent i 2011. Andelen er relativt høy for desil 1 og faller så til og med desil 5 i 2001 og til og med desil 3 i 2011. Deretter stiger næringsinntektsandelen og er høyest for desil 10.

For desil 10 betyr kapital- og næringsinntekt mye mer enn i de øvrige inntektsgruppene, noe som reduserer betydningen av lønn kraftig. Det har vært store svingninger i både lønnsandelen og andelen kapitalinntekter for desil 10 i de senere år. Blant annet falt alle kapitalinntekter unntatt utbytte for desil 10 fra 2008 til 2009. Det må ses i sammenheng med finanskrisen. Det har også vært svingninger i kapitalinntekter det siste tiåret som følge av tilpasninger til endringer av beskatning av utbytte. Innføringen av utbytteskatt på avkastning utover normalavkastning i 2006 (skjerminingsmetoden for aksjonærer) var kjent i god tid før 2006. Aksjeutbytte ble tatt ut for deretter å bli skutt inn igjen som ny egenkapital. Den innskutte kapitalen kunne senere bli tatt ut fra selskapene uten ekstra beskatning.¹⁰ Det høye nivået på aksjeutbytte i 2005, samt reduksjonen i aksjeutbytte i påfølgende år, tyder på at en slik tilpasning har foregått. Økningen i utbyttenes etter 2006 tyder imidlertid på at utbytteneivåene har kommet opp på et mer normalt nivå igjen.¹¹

Tabell 5.9 viser hvordan de samlede inntektene fra de ulike inntektskomponentene fordeler seg på inntektsdesilene (etter skatt) i 2001 og 2011. Desilenes andeler av de ulike inntektskomponentene er nokså like i 2001 og 2011. Siste desil har en noe høyere andel av samlede overføringer i 2011 enn i 2001. Det er ellers en svak tendens til at de med høyest samlet inntekt mottar en økende andel av den samlede lønnsinntekten.

I 2005 utgjorde desil 10 sin andel av samlede inntekter etter skatt hele 30,5 prosent, jf. NOU

¹⁰ Dette har sammenheng med at innskutt kapital i skattemessig forstand allerede er skattlagt kapital.

¹¹ I 2003 og 2004 var aksjeutbytte til husholdninger og ideelle organisasjoner hhv. 55,5 mrd. kroner og 63,2 mrd. kroner. Reinvestert utbytte var for disse to årene hhv. 36,8 mrd. kroner og 39,4 mrd. kroner. I 2005 utgjorde utbytte 99,8 mrd. kroner, mens reinvestert utbytte utgjorde 75,1 mrd. kroner. I 2006 – 2011 utgjorde utbytte hhv. 7,5, 18,5, 26,5, 26,2, 32,1 og 33,0 mrd. kroner.

Tabell 5.8 Sammensetning av inntekt innenfor de ulike desilene for yrkestilknyttede.¹ Andel i prosent av gruppens samlede inntekt før skatt der ikke annet framgår. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Nivå i 2011-kroner. 2001 og 2011.

2001 Desil	Gjennomsnittlig samlet inntekt før skatt					Utlignet skatt	Inntekt etter skatt
	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer	Andel		
1	98,3	10,2	-10,4	1,9	100	215 300	70,2
2	90,7	5,4	0,9	3,0	100	270 000	74,0
3	91,2	4,4	1,1	3,3	100	299 500	73,8
4	91,0	4,3	1,3	3,4	100	325 000	73,6
5	91,0	4,2	1,4	3,4	100	350 700	73,1
6	90,9	4,2	1,5	3,4	100	377 900	72,5
7	89,8	4,9	1,7	3,6	100	410 000	71,8
8	88,1	6,1	2,1	3,7	100	455 200	70,8
9	85,5	8,3	2,8	3,4	100	539 000	68,8
10	67,3	15,7	15,4	1,6	100	974 000	64,7
Alle	84,7	8,0	4,4	2,9	100	425 000	70,2

2011 Desil	Gjennomsnittlig samlet inntekt før skatt					Utlignet skatt	Inntekt etter skatt
	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer	Andel		
1	94,8	7,3	-4,1	1,9	100	279 400	73,0
2	92,9	3,7	0,6	2,7	100	337 000	75,9
3	93,0	3,2	0,8	3,0	100	374 600	75,4
4	92,6	3,3	0,9	3,2	100	408 100	75,0
5	92,3	3,5	1,0	3,2	100	442 600	74,5
6	92,2	3,6	1,1	3,1	100	480 600	73,7
7	91,4	4,2	1,3	3,1	100	526 000	72,8
8	89,9	5,3	1,7	3,1	100	594 000	71,4
9	87,6	6,9	2,6	2,9	100	720 400	68,9
10	71,7	12,0	14,1	2,1	100	1 314 600	64,4
Alle	86,6	6,4	4,2	2,8	100	547 700	70,9

¹ Yrkestilknyttede er definert som lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Disse utgjorde 1 755 123 personer i 2001 og 1 986 942 personer i 2011.

² Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter.

³ Negative overføringer omfatter pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt barnebidrag gjennom offentlige ordninger.

Kilder: Inntektsstatistikk for personer (2001) og inntektsstatistikk for husholdninger (2011), Statistisk sentralbyrå.

Tabell 5.9 Fordelingen av ulike inntektskomponenter for yrkestilknyttede¹. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2011-priser. 2001 og 2011.

2001 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer ³	Skatt mm.	Inntekt etter skatt		Vekst 01-11
						Andel	Nivå	
1	5,2	5,7	-10,6	2,9	4,5	4,5	151 000	
2	6,8	4,3	1,3	6,4	5,5	6,7	199 800	
3	7,6	3,9	1,8	7,9	6,2	7,5	221 000	
4	8,3	4,1	2,3	9,1	6,8	8,1	239 200	
5	9,0	4,3	2,6	9,8	7,5	8,7	256 500	
6	9,7	4,8	3,1	10,5	8,3	9,3	274 100	
7	10,4	6,0	3,8	11,9	9,3	10,0	294 500	
8	11,3	8,3	5,1	13,7	10,7	11,0	322 300	
9	13,0	13,3	8,2	15,1	13,5	12,7	370 700	
10	18,6	45,5	82,3	12,7	27,6	21,5	629 800	
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	298 200	
2011								
Desil								
1	5,6	5,8	-5,0	3,6	4,7	5,3	203 900	35,0
2	6,6	3,5	0,9	6,0	5,1	6,6	255 900	28,1
3	7,3	3,4	1,3	7,4	5,8	7,3	282 400	27,8
4	8,0	3,8	1,6	8,6	6,4	7,9	306 000	27,9
5	8,6	4,4	1,9	9,5	7,1	8,5	329 600	28,5
6	9,3	4,9	2,4	9,9	7,9	9,1	354 300	29,3
7	10,1	6,3	3,0	10,8	9,0	9,9	383 100	30,1
8	11,3	8,9	4,5	12,2	10,7	10,9	423 900	31,5
9	13,3	14,2	8,2	13,6	14,0	12,8	496 400	33,9
10	19,9	44,8	81,3	18,4	29,3	21,8	846 500	34,4
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	388 200	30,2

¹ Yrkestilknyttede er definert som lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Disse utgjorde 1 755 123 personer i 2001 og 1 986 942 personer i 2011.

² Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter.

³ Negative overføringer omfatter pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt barnebidrag gjennom offentlige ordninger.

Kilder: Inntektsstatistikk for personer (2001) og inntektsstatistikk for husholdninger (2011), Statistisk sentralbyrå.

2009: 7 Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 2009. Som nevnt må dette høye nivået ses i sammenheng med innføringen av utbytteskatten fra 2006. Fra 2005 til 2006 ble desil 10 sin andel av

samlede inntekt etter skatt redusert til 21,4 prosent og har vært om lag uendret etter dette. I 2011 er desil 10 sin andel av samlet inntekt etter skatt lik 21,8 prosent.

I vedleggstabell 4.12 er det gitt en nærmere oversikt over fordelingen av ulike kategorier kapitalinntekter for yrkestilknyttede.

5.4.2 Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for pensjonister og trygdede

Tabell 5.10 viser desilenes andel av de ulike inntektskomponentene for pensjonister og trygdede.

Samlet inntekt etter skatt har økt mer enn gjennomsnittet for desil 1 til 6 fra 2001 til 2011, mens de øvrige desilene har hatt en noe lavere vekst. Det skyldes blant annet at desil 1 til 6 har fått økt andel overføringer. En mulig forklaring på dette er at grunnpensjonen for gifte har økt i perioden, og at denne endringen utgjør en større andel av overføringene i de lavere desilene. Veksten i overføringene i de lavere desilene må også ses i sam-

Tabell 5.10 Fordelingen av ulike inntektskomponenter for pensjonister¹. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2011-priser. 2001 og 2011.

2001 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer ³	Skatt mm.	Inntekt etter skatt		
						Andel	Nivå	Vekst 01-1
1	2,8	-6,4	-1,7	4,9	2,9	4,4	73 800	
2	3,4	1,4	3,6	6,2	3,3	6,3	105 500	
3	3,3	2,8	5,1	7,0	3,8	7,2	120 100	
4	4,4	4,3	5,0	8,0	5,3	8,0	132 700	
5	5,6	5,3	5,3	8,8	6,6	8,7	145 200	
6	7,4	6,4	6,0	9,8	8,4	9,6	159 100	
7	9,4	8,6	7,0	10,9	10,3	10,5	175 400	
8	12,2	10,4	8,7	12,2	12,5	11,8	195 600	
9	17,8	16,6	11,8	13,9	15,8	13,5	225 200	
10	33,8	50,6	49,1	18,3	31,2	19,9	331 300	
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	166 400	
2011								
Desil								
1	3,7	-9,8	-5,1	5,1	2,4	4,7	108 400	46,9
2	3,0	0,1	2,6	6,5	2,1	6,8	157 200	49,0
3	3,7	0,9	3,5	7,4	3,2	7,7	176 100	46,6
4	4,2	1,4	3,6	8,2	4,4	8,3	191 400	44,2
5	5,6	2,5	4,1	9,0	6,1	9,0	206 500	42,2
6	6,8	3,4	4,7	9,9	7,9	9,7	222 300	39,7
7	8,3	5,3	5,7	10,9	10,1	10,4	240 000	36,8
8	10,8	9,4	7,3	11,9	12,6	11,4	262 300	34,1
9	16,3	17,0	10,1	13,5	16,3	12,9	295 900	31,4
10	37,7	69,8	63,5	17,7	35,0	19,1	439 500	32,7
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	230 000	38,2

¹ Omfatter trygdede og pensjonister hvor trygdeytelsene overstiger eventuell yrkesinntekt og er minst lik minstepensjon for ens-
lige. Dette var en gruppe på 983 034 personer i 2001 og 1 151 667 personer i 2011.

² Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter.

³ Inkluderer både offentlig og privat tjenestepensjon. Negative overføringer omfatter pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt
barnebidrag gjennom offentlige ordninger.

Kilder: Inntektsstatistikk for personer (2001) og inntektsstatistikk for husholdninger (2011), Statistisk sentralbyrå.

Tabell 5.11 Utvikling i overføringer¹ for pensjonister fra 2001 til 2011 målt i 2011-kroner og som prosentandel av samlet inntekt. Desilfordelt etter inntekt etter skatt.

Desil	I 2011- kroner					Prosentandel av samlet inntekt før skatt					Vekst 01–11. Prosent
	2001	2008	2009	2010	2011	2001	2008	2009	2010	2011	
1	84 900	113 700	115 300	117 400	123 100	101,5	124,2	104,4	103,9	103,5	45,0
2	107 000	142 000	148 800	152 600	157 800	91,9	92,5	94,1	94,4	94,8	47,5
3	120 800	162 300	169 000	172 800	179 000	91,0	91,9	93,9	94,2	94,2	48,2
4	137 400	182 000	188 200	192 100	198 700	91,4	92,5	94,4	94,6	94,2	44,6
5	152 800	201 400	207 200	211 300	218 500	91,2	91,9	93,8	93,8	93,5	43,0
6	169 700	222 100	228 000	232 100	239 600	90,6	91,4	93,4	93,5	93,0	41,2
7	188 600	244 100	250 200	254 300	262 900	89,9	90,5	92,7	92,7	92,2	39,4
8	210 500	269 200	275 800	279 900	289 500	88,6	88,9	91,4	91,4	90,9	37,5
9	240 300	303 100	310 700	314 800	325 900	86,4	86,1	89,2	89,0	88,5	35,6
10	315 300	396 000	413 900	418 000	427 900	72,3	69,5	77,1	74,7	71,9	35,7
Alle	172 700	223 600	230 700	234 500	242 300	86,4	86,8	89,8	89,2	88,3	40,3

¹ Inkluderer både offentlig og privat tjenestepensjon.

Kilder: Inntektsstatistikk for personer (2001) og inntektsstatistikk for husholdninger (2007-2011), Statistisk sentralbyrå.

menheng med trygdeoppkjøret i 2008, som ga en gradvis økning i særtilleggene for minstepensjonister. Sammensetningen av inntekten innenfor de ulike inntektsgruppene for pensjonister framgår av vedleggstabell 4.13.

I gjennomsnitt utgjør overføringer 88,3 prosent av pensjonistenes samlede inntekt i 2011, jf. tabell 5.11. Tabell 5.11 viser utviklingen i gjennomsnittlige overføringer for pensjonister fra 2001 til 2011 for de ulike inntektsdesilene. Det har vært en reell vekst i gjennomsnittlige overføringer for alle desilene. For desil 3 har veksten vært størst (48,2 prosent), mens desil 9 har hatt den laveste veksten (35,6 prosent). Veksten i overføringer skyldes først og fremst økningen i grunnbeløpet og at nye pensjonister har opptjent høyere tilleggspensjon. I tillegg har særtillegget blitt økt flere ganger i perioden. Spesielt ble særtillegget økt mye i 2008. Det har også vært en opptrapping av grunnpensjonen for gifte i denne perioden.

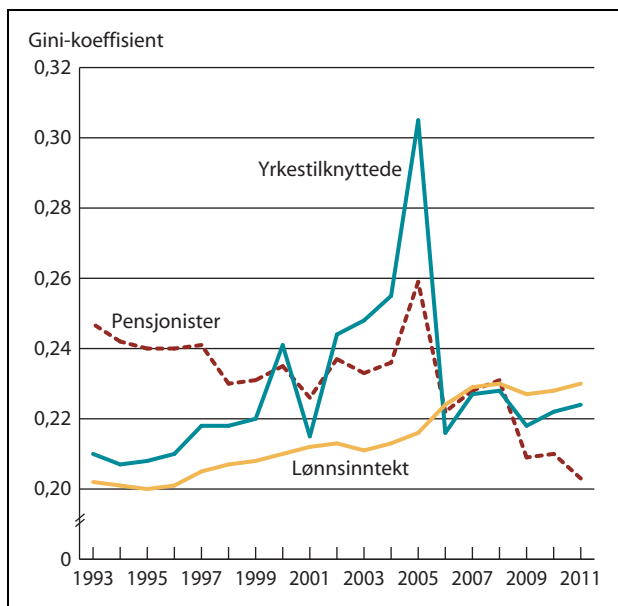
Overføringenes andel av samlet inntekt har økt siden 2000 for alle desilene. I perioden 2008-2011 har desil 1 i gjennomsnitt en overføringsandel som overstiger 100 prosent. Det skyldes negative kapital- og/eller næringsinntekter.

5.4.3 Utviklingen i inntektsfordelingen

Når en skal sammenligne inntektsfordelingen i et land over tid eller inntektsfordelingen mellom land, er det vanlig å benytte Gini-koeffisienter, se boks 5.3 for definisjon. En Gini-koeffisient på 0 innebærer at inntekten er helt likt fordelt, mens en Gini-koeffisient lik 1 betyr at én person mottar all inntekt.

Figur 5.3 viser utviklingen i Gini-koeffisienten i perioden 1993-2011 for yrkestilknyttede og pensjonister. I tillegg viser figuren fordelingen av lønnsinntekt for lønnsstakere, jf. vedleggstabell 4.14. For yrkestilknyttede og pensjonister ser vi på inntekt etter skatt, mens fordelingen av lønnsinntekt er før skatt. Figuren viser at fordelingen av samlet inntekt både for yrkestilknyttede og pensjonister er sterkt preget av de store svingningene i utbytteinntektene, jf. tabell 5.12. Figuren viser også at fordelingen av lønnsinntekt før skatt har blitt noe skjevare siden midten av 1990-tallet.

Tabell 5.12 viser utviklingen i Gini-koeffisienten (for fordelingen av inntekt etter skatt for yrkestilknyttede) hhv. med og uten utbytte i inntektsbegrepet. Når utbytte holdes utenfor, var inntektsulikheten om lag uendret i perioden 2001 til 2004. Men selv når utbytte holdes utenfor inntektsbegrepet, var det likevel en viss økning i

Figur 5.3 Utviklingen i fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede¹ og pensjonister samt utviklingen i fordelingen av lønnsinntekt før skatt for lønnstakere² i perioden 1993 til 2011. Målt ved Gini-koeffisienten per person.

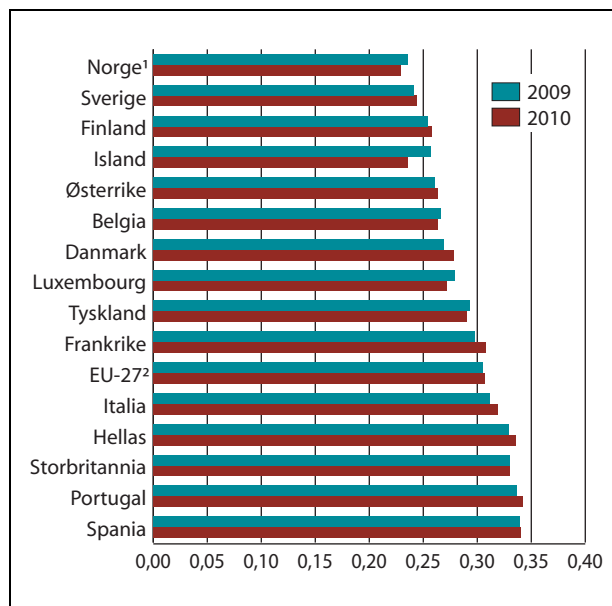
¹ Yrkestilknyttede omfatter personer med yrkesinntekt over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn.

² Lønnstakere omfatter personer med lønnsinntekt over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Lønnsinntekt er definert som kontant lønn, naturalytelser og sykepenger.

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger (1993-2011), Statistisk sentralbyrå.

Gini-koeffisienten fra 2004 til 2005. En viktig forklaring på dette er at det fra 2004 til 2005 også var en betydelig økning i aksjegevinster, som er inkludert i inntektsbegrepet. Gevinstene var også betydelige i 2006 og 2007, og dette bidro til en noe større ulikhet enn i årene før 2005. Ulikheten har i påfølgende år falt noe. Fallet var spesielt stort i 2009. Dette må ses i sammenheng med reduserte kapitalinntekter under finanskrisen. Ulikheten er i 2011 noe høyere enn i 2001.

Tabell 5.12 viser også hvilket bidrag barnetrygden har hatt på utviklingen i fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede. Når en tar ut barnetrygden i beregningen av Gini-koeffisienten, blir fordelingen av inntekt mer ulik. Barnetrygdens bidrag til utjevning, målt i endring av Gini-koeffisienten, har falt fra 0,007 i 2001 til 0,004 i 2011. Tall for hele populasjonen (regnet ut fra inntekt etter skatt pr. forbruksenhet) viser også at barnetrygden over tid har hatt et fallende bidrag til utjevning, bl.a. som følge av nominell videreføring av satsene siden 1996. Den nominelle videreføringen bør ses i lys av at foreldrebetalingen i barnehager har blitt

Figur 5.4 Fordelingen av husholdningenes disponible inntekt¹ i 2009 og 2010 per forbruksenhet i EU-27² og for enkelte land i Europa i 2009 og 2010. Målt ved Gini-koeffisienten.

¹ Inntektsbegrepet til Eurostat er forsøkt harmonisert så langt det lar seg gjøre for å kunne foreta direkte sammenligninger mellom land. Blant annet utelater Eurostat realisasjonsgevinster/-tap i sitt inntektsbegrep, mens dette er inkludert i den norske nasjonale inntektsstatistikken. Personer i studenthusholdninger inngår i tallene fra Eurostat.

² Gini-koeffisienten for EU-27 er beregnet av Eurostat.

Kilde: Eurostat.

redusert og at fradraget for pass og stell av barn har økt.

Ulikheter i fordelingen av inntekt målt ved Gini-koeffisienter varierer mellom europeiske land. Figur 5.4 viser Gini-koeffisienten i EU-27 og for enkelte land i Europa for årene 2009 og 2010. Telleenheten i utregningene av Gini-koeffisientene i figuren er den enkelte person, og hver person (også barn) har blitt tilordnet sin husholdnings disponible inntekt per forbruksenhet. Gini-koeffisientene for yrkestilknyttede og pensjonister mv. som presenteres i tabellene og figurene for øvrig i avsnitt 5.4, er derimot kun basert på inntekt per person.

Figur 5.4 viser at inntektsulikheten er målt til å være noe lavere i Norge enn i de andre skandinaviske landene og betydelig lavere enn i EU-27. Figuren viser en Gini-koeffisient for Norge på 0,229 i 2010, som er litt lavere enn nivået i 2009. Gini-koeffisienten i 2010 er betydelig lavere enn i årene 2004 og 2005. Det høyere nivået i disse årene skyldes særlig tilpasninger til nye utbytteskatteregler i 2006. Eurostat har estimert Gini-koeffisienten for EU-27 til 0,307 i 2010.

Tabell 5.12 Utvikling i fordeling av samlet inntekt etter skatt hhv. med og uten utbytte og med og uten barnetrygd i perioden 2001 til 2011 for yrkestilknyttede¹ målt ved Gini-koeffisienter.

År	Inntektsulikhet med utbytte og barnetrygd i inntektsbegrepet	Inntektsulikhet uten utbytte i inntektsbegrepet ²	Inntektsulikhet uten barnetrygd i inntektsbegrepet ³
2001	0,215	0,205	0,222
2002	0,244	0,202	0,249
2003	0,248	0,195	0,253
2004	0,255	0,199	0,262
2005	0,305	0,223	0,311
2006	0,216	0,212	0,221
2007	0,227	0,219	0,233
2008	0,228	0,218	0,233
2009	0,218	0,208	0,224
2010	0,222	0,211	0,226
2011	0,224	0,213	0,228

¹ Lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn det enkelte år.

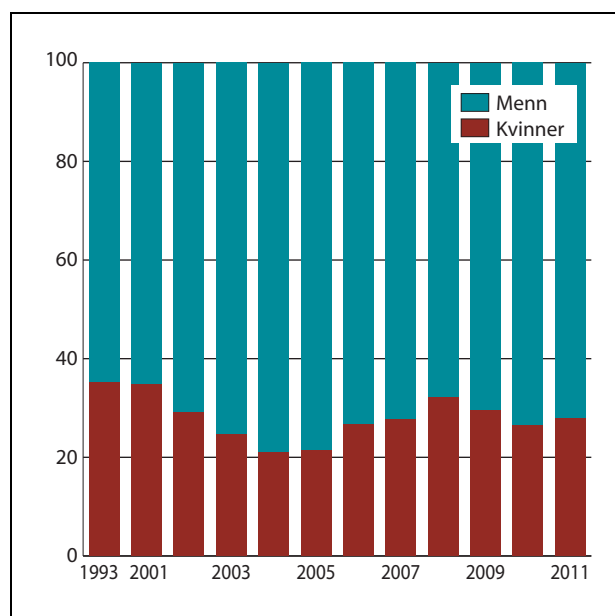
² Barnetrygd er med i inntektsbegrepet.

³ Utbytte er med i inntektsbegrepet.

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

5.4.4 Fordelingen av kapitalinntekter mellom kvinner og menn

Som vist i tabell 5.9 er kapitalinntekter relativt skjevt fordelt mellom de ulike inntektsgruppene, men fordelingen av kapitalinntekter er også skjevt fordelt mellom kvinner og menn. Figur 5.5 viser at denne forskjellen økte fra 2001 til 2005.¹² Fra 2005 til 2008 har kvinners andel av kapitalinntektene økt igjen med om lag 11 prosentpoeng. En betydelig økning i tap ved salg av aksjer i 2008 bidrar til en noe jevnere fordeling av kapitalinntektene i 2008. Kvinners andel av kapitalinntektene økte fra 28 prosent i 2007 til 32 prosent i 2008. Mellom 2008 og 2010 ble kvinners andel redusert noe igjen. Andelen økte til 28 prosent i 2011.

Figur 5.5 Prosentvis fordeling av brutto kapitalinntekter¹ mellom kvinner og menn. 1993-2011. Populasjonen er definert som bosatte kvinner og menn 17 år og eldre.

¹² Kapitalinntekter er her definert som brutto renteinntekter, utbytter og netto gevinster ved salg av aksjer. Renteutgifter er ikke tatt med. Det siste må ses i sammenheng med at heller ikke verdien av boligkonsum er tatt med. I den grad det er vesentlige forskjeller mellom kjønnene i hvem som eier bolig og har renteutgifter, vil dette ikke vises i figur 5.5.

¹ Kapitalinntekter er her definert som brutto renteinntekter, utbytter og netto gevinster ved salg av aksjer.

Kilde: Skattestatistikk for personer, Statistisk sentralbyrå.

Boks 5.3 Begreper i fordelingsanalyser

Desil- og persentiltabeller:

I fordelingsanalyser rangeres ofte individene etter inntekt etter skatt og grupperes deretter i like store grupper. En vanlig type gruppering er å dele antallet individer i 10 like store deler. Disse gruppene kalles ofte for desiler, hvor de 10 prosent med lavest inntekt kalles desil 1, de neste 10 prosent for desil 2 osv. til de 10 prosent med høyest inntekt, som kalles desil 10.

Individene kan også grupperes i mindre grupper. En inndeling i 100 like store grupper kalles ofte for persentiler. Den prosenten med lavest inntekt kalles persentil 1, og prosenten med høyest inntekt kalles persentil 100. I tabell 5.10 er desil 10 oppdelt i fem like store deler. Dvs. at hver gruppe inneholder to persentiler.

Gini-koeffisienten:

I analyser av inntektsfordelinger er det behov for et summarisk mål på ulikhet som kan benyttes ved sammenlikning av inntektsfordelinger i ulike situasjoner. For eksempel kan virkninger på inntektsulikheten av endringer i skatte- og overføringsordninger belyses ved hjelp av endring i Gini-koeffisienten. Gini-koeffisienten (G) varierer mellom 0 og 1, og ulikheten er større jo større G er. Dersom $G=0$ er inntekten likt fordelt mellom alle individer i gruppen som studeres, mens $G=1$ betyr at det er en person som mottar all inntekt. Gini-koeffisienten representerer bare en av flere mulige metoder for å kvantifisere ulikhet mellom fordelinger. Det viser seg at Gini-koeffisienten vektlegger sterkest endringer som skjer i den sentrale delen av fordelingen og i mindre grad endringer som skjer i toppen og bunnen av fordelingen.

Boks 5.4 Inntektsbegrep

Inntektsbegrepet som blir lagt til grunn i hoveddelen av avsnitt 5.4, er inntekt etter skatt. Dette begrepet kommer fram på følgende måte:

Yrkesinntekt

- Lønn (inkl. sykepenger)
- Netto næringsinntekt

+ Kapitalinntekter

- Renteinntekter
- Aksjeutbytte
- Netto realisasjonsgevinster
- Andre kapitalgevinster

+ Skattepliktige overføringer

- Pensjoner fra folketrygden
- Tjenestepensjon mv.
- Dagpenger ved arbeidsledighet

+ Skattefrie overføringer

- Barnetrygd
- Bostøtte
- Stipend
- Sosialhjelp
- Kontantstøtte
- Barnebidrag

= *Samlet inntekt*

- Utliknet skatt og negative overføringer

- Utliknet skatt
- Negative overføringer (tvungen pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt barnebidrag administrert av det offentlige)

= *Inntekt etter skatt*

Nærmere om begrepet inntekt etter skatt i forhold til velferd

Inntektsstatistikken omfatter alle kontante inntekter som husholdningene mottar. Det er likevel andre forhold som også påvirker den enkeltes forbruksmuligheter og som ikke inngår i statistikken. Dette gjelder for eksempel for noen typer av naturalytelser og ikke-realiserede gevinster, verdien av alle offentlige tjenester, familieoverføringer (arv og gaver), verdien av bolig tjenester og andre varige forbruksgoder mv. Flere av disse komponentene er beheftet med betydelige måleproblemer og er derfor ikke inkludert i statistikken. Heller ikke renteutgifter er inkludert i inntektsbegrepet som er lagt til grunn i denne analysen.

Kapittel 6

Den samlede inntektsutviklingen

- *Disponibel realinntekt for Norge økte med 5,6 prosent i 2012. Det var produksjonsvekst i Fastlands-Norge, forbedret rente og stønadsbalanse og positiv prisutvikling på petroleumsprodukter som bidro mest til veksten.*
- *Lønnskostnadsandelen – lønnskostnader i prosent av faktorinntekt – viste nedgang i industrien i 2012, og var på om lag samme nivå som i 2008. I markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge var lønnskostnadsandelen tilnærmet uendret fra året før.*

6.1 Disponibel inntekt for Norge

Foreløpige nasjonalregnskapstall viser at disponibel inntekt for Norge økte med knapt 8 prosent fra 2011 til 2012. Disponibel inntekt for Norge anslås til 2545 milliarder kroner, som svarte til 507 000 kroner per innbygger.

I 2012 økte *disponibel realinntekt* for Norge med 5,6 prosent, mot en vekst på 5 prosent året

før. De positive bidragene kom fra økt *produksjonsaktivitet på fastlandet, bedring i bytteforholdet* overfor utlandet som følge av økt pris på råolje og naturgass, samt forbedret rente- og stønadsbalanse, jf tabell 6.2. I 2012 bidro *produksjonvekst utenom petroleumsvirksomheten* med over halvparten av veksten i disponibel realinntekt. Bedring i bytteforholdet bidro med 0,6 prosentpoeng til økningen i disponibel realinntekt, og det var prisutviklingen på petroleumsprodukter som dro opp veksten. Bidraget fra bytteforholdsgevinsten var klart lavere enn i 2011. Utviklingen i internasjonale finans- og valutamarkeder er viktig for de samlede formuesinntektene for Norge, blant annet gjennom plasseringen av midlene til Statens pensjonsfond – utland. *Endringen i rente- og stønadsbalansen* trakk disponibel realinntekt opp med 1,8 prosentpoeng i 2012, mot -0,6 prosentpoeng i 2011. Bidraget fra *produksjonen i petroleumsvirksomheten* var 0,2 prosentpoeng.

Den gjennomsnittlige disponible realinntekstveksten de siste ti årene har vært 3,6 prosent. Det

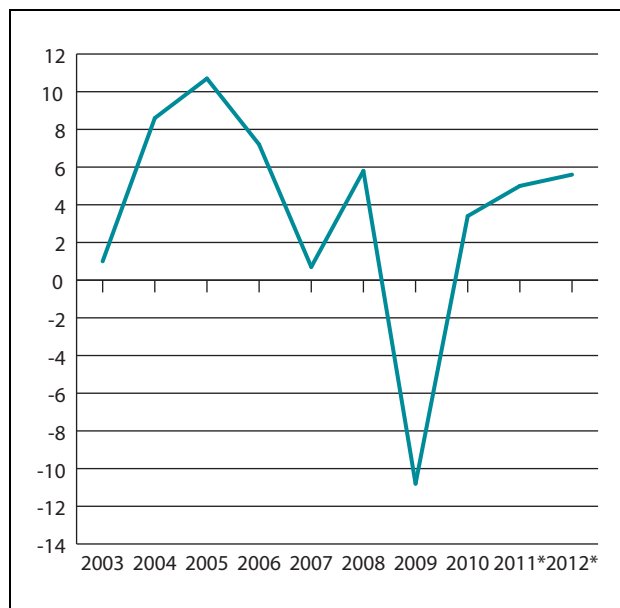
Tabell 6.1 Inntektsutviklingen for Norge. Milliarder kroner (løpende priser).¹

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011*	2012*
Bruttonasjonalprodukt	1592,2	1752,8	1958,9	2180,8	2306,4	2559,9	2382,3	2544,3	2750,0	2915,4
- Kapitalslit	221,7	230,8	245,2	265,3	293,2	325,1	350,2	363,6	380,8	399,9
= Nettonasjonalprodukt	1370,5	1522,0	1713,7	1915,5	2013,2	2234,8	2032,2	2180,7	2369,2	2515,5
+ Formuesinntekt mv., netto	9,9	3,4	21,8	1,6	-7,3	-11,8	13,5	30,0	15,4	58,4
= Nasjonalinntekt	1380,4	1525,4	1735,5	1917,1	2005,9	2223,0	2045,6	2210,7	2384,6	2573,9
+ Stønader mv., netto	-20,6	-17,6	-17,2	-19,1	-20,5	-21,6	-27,6	-30,4	-28,8	-29,4
= Disponibel inntekt for Norge	1359,8	1507,8	1718,3	1898,0	1985,4	2201,4	2018,0	2180,2	2355,8	2544,5

* Foreløpige tall

¹ Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

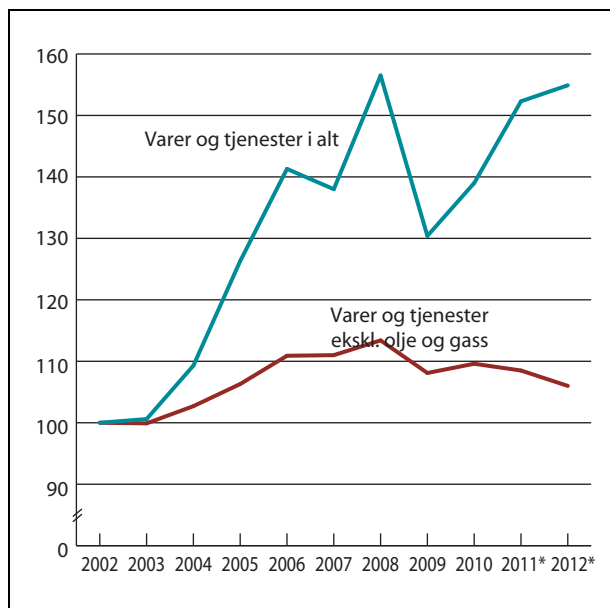
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.1 Disponibel realinntekt for Norge. Prosentvis vekst fra året før.

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.2 Bytteforholdet overfor utlandet. 2002=100.¹

* Foreløpige tall.

¹ Kurvene i figuren er beregnet ved å ta forholdet mellom eksport og import i løpende priser og 2002-priser.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

sterkeste gjennomsnittlige bidraget har vært fra bedring i bytteforholdet overfor utlandet som først og fremst skyldes prisutviklingen på råolje og naturgass, tett fulgt av produksjonsaktiviteten i Fastlands-Norge. Også prisutviklingen på andre

varer og tjenester har bidratt positivt til bytteforholdsgevinsten. Fra 2003 til 2012 har dette gjennomsnittlig bidratt med 0,3 prosentpoeng til veksten i disponibel realinntekt. Produksjonsutviklingen i petroleumsvirksomheten har derimot bidratt

Tabell 6.2 Vekst i disponibel realinntekt for Norge¹. Prosent.

	Gj.snitt 2003-2012	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011*	2012*
Disponibel realinntekt for Norge:	3,6	1	8,6	10,7	7,2	0,7	5,8	-10,8	3,4	5	5,6
Vekstbidrag fra ² :											
Produksjonsvekst i oljevirkosomhet ³ :	-0,7	0,2	0,4	-1	-1,5	-1,3	-0,8	-0,7	-1,4	-1	0,2
Produksjonsvekst ellers ³ :	2	0,6	4	3,6	3,7	3,8	0,2	-2	1,5	2,2	3,1
Endring i bytteforholdet:	2,1	0	4,4	7,4	5,9	-1,2	6,7	-9,1	2,6	4,5	0,6
Herav prisutviklingen på råolje og naturgass	1,8	-0,1	3,8	6,4	4,7	-1,3	6	-8,1	2	4,7	1
Endring i rente- og stønadsbalansen:	0,3	0,2	-0,2	0,7	-0,8	-0,5	-0,2	0,9	0,7	-0,6	1,8

* Foreløpige tall.

¹ Inntektstallene er deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, dvs. innenlandske sluttleveringer inklusive lagerendring, men eksklusive kapitalslit.

² Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

³ Produksjonsvekst målt ved nettoproduktet regnet i faste priser.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

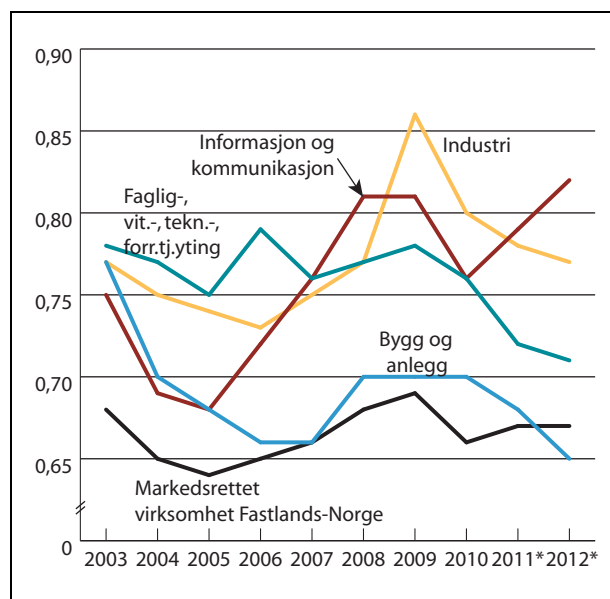
negativt fra 2005 til 2011. I 10-årsperioden fra 2002 til 2012 har disponibel realinntekt økt med 42 prosent.

6.2 Faktorinntekt og funksjonell inntektsfordeling

Faktorinntekten gir uttrykk for den inntekten som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. Faktorinntekten for økonomien som helhet økte med 6,4 prosent i 2012, mot 9,2 prosent året før ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall. De samlede *lønnskostnadene* i Norge økte med 6,5 prosent i 2011 og 6,9 prosent i 2012.

Driftsresultatet påvirkes av den generelle konjunktursituasjonen i norsk og internasjonal økonomi, og kan derfor vise betydelige svingninger fra år til år. Prisene på en del norske eksportprodukter er spesielt konjunkturfølsomme, noe som fører til store fluktasjoner i driftsresultatet for enkelte næringsgrupper. Bevegelsene i olje- og gasspriser er av særlig betydning ettersom overskuddene i petroleumsvirksomheten utgjør en betydelig del av samlet driftsresultat i Norge.

Driftsresultatet for økonomien som helhet økte med nærmere 6 prosent i 2012, mot i overkant av 13 prosent i 2011. Forløpet i denne størrelsen er sterkt påvirket av utviklingen i petroleumsvirksomheten. Driftsresultatet i petroleumsutvinning og rørtransport gikk opp med i overkant av 28 prosent fra 2010 til 2011, og opp med drøyt 7 prosent fra 2011 til 2012. I 2012 var petroleumsvirksomhetens andel av det samlede driftsresultatet i

Figur 6.3 Lønnskostnader som andel av faktorinntekt i noen områder.

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

overkant av 54 prosent i følge foreløpige tall, om lag som i 2011. Driftsresultatet i de øvrige næringene var tilnærmet uendret fra 2010 til 2011, og økte med i underkant av 4 prosent fra 2011 til 2012.

Driftsresultatet i *markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge* gikk ifølge de foreløpige tallene opp med nærmere 17 milliarder, eller 4,5 prosent, fra 2011 til 2012, mot vel 10 milliarder fra 2010 til 2011.

Tabell 6.3 Faktorinntektsutviklingen. Vekst fra året før i prosent.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011*	2012*
Nettonasjonalprodukt	4,3	11,1	12,6	11,8	5,1	11,0	-9,1	7,3	8,6	6,2
Faktorinntekt	5,0	11,3	13,2	11,6	4,4	13,0	-10,0	7,3	9,2	6,4
- Lønnskostnader	2,8	4,9	6,2	9,2	11,0	10,0	2,9	2,8	6,5	6,9
= Driftsresultat	8,6	21,3	22,6	14,3	-2,9	16,7	-25,4	14,7	13,2	5,7
- Driftsresultat i olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	5,3	31,4	36,1	20,3	-9,6	32,1	-38,1	11,6	28,3	7,3
Driftsresultat i øvrige næringer	11,2	13,5	10,5	7,8	5,2	0,4	-7,9	17,5	-0,2	3,7

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.4 Driftsresultat for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011*	2012*
Alle næringer	471,6	571,9	701,2	801,8	778,1	907,8	676,9	776,2	878,5	928,2
Offentlig forvaltning	2,8	1,4	1,1	0,6	0,8	0,2	0,2	-0,1	-0,2	-0,2
Ideelle organisasjoner, boligtjenester, eget bruk	48,2	45,0	46,7	51,7	52,4	52,1	49,8	53,8	54,0	52,9
Markedsrettet virksomhet ¹	420,6	525,6	653,4	749,5	724,9	855,5	626,8	722,5	824,7	875,5
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rør- transport	205,6	270,2	367,6	442,3	400,0	528,1	327,2	365,2	468,5	502,9
Markedsrettet virksom- het ellers ¹	215,0	255,4	285,8	307,2	325,0	327,4	299,7	357,3	356,2	372,5
Markedsrettet virksom- het Fastlands-Norge ¹	212,8	252,1	280,4	303,0	320,5	323,7	302,7	358,7	368,9	385,4
Industri	27,3	32,4	35,3	43,0	42,3	39,4	19,8	30,8	37,1	41,0
Verksted- og skips- byggingsindustri mv.	7,9	8,1	9,5	12,8	13,6	15,5	15,2	16,4	18,9	24,4
Råvarebasert industri	7,4	10,0	11,4	14,7	16,6	16,4	0,7	5,9	9,5	6,4
Øvrige industrinæringer	11,9	14,4	14,4	15,5	12,1	7,4	3,9	8,6	8,7	10,2

* Foreløpige tall.

¹ Markedsrettet virksomhet omfatter produksjonsenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Industriens driftsresultat var på 41 milliarder kroner i 2012, opp fra 37 milliarder kroner i 2011. *Industriens andel* av det samlede driftsresultatet i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge utgjorde om lag 11 prosent i 2012 og drøye 10 prosent i 2011.

For å belyse hovedtrekk ved utviklingen i den funksjonelle inntektsfordelingen vises det til tall for driftsresultat i tabell 6.4, lønnskostnader i vedleggstabell 4.9 og til figur 6.3. Det understrekes at tallene for årene 2011 og 2012 er foreløpige. På grunn av innarbeiding av reviderte gasspriser for 2009 og høyere lønnskostnader i tjenesteyting i tilknytning til olje- og gassvirksomhet i 2008 og 2009, som følge av ny informasjon, er tallene for disse årene noe reviderte.

De foreløpige tallene for lønnskostnadene i 2012 viser at de *samlede lønnskostnadene* var på nærmere 1308 milliarder kroner, en økning på 6,9 prosent fra 2011. I *markedsrettet virksomhet* var lønnskostnadene om lag 878 milliarder kroner, opp drøye 57 milliarder kroner fra året før. Forskjellen mellom totale lønnskostnader og lønns-

kostnader i markedsrettet virksomhet utgjøres av lønnskostnadene i offentlig forvaltning og ideelle organisasjoner.

Figur 6.3 viser utviklingen i lønnskostnader som andel av faktorinntekten for noen næringsgrupper innenfor markedsrettet virksomhet. Tjenestenæringer som har et stort innslag av selvstendig næringsdrivende samt finansiell tjenesteyting er ikke inkludert som egne aggregater, men inngår i totalen for markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge.

Lønnskostnadsandelen i *industrien* falt gradvis fram til 2006, da den var på 73 prosent. Deretter økte andelen til 86 prosent i 2009. Etter 2009 har den sunket igjen og er foreløpig beregnet til 77 prosent i 2012. Bak denne utviklingen ligger et fall i lønnskostnadsandelen for råvarebasert industri fra 2009 til 2011, mens andelen for verksted- og skipsverftindustri har vært avtagende siden 2008 og bærer ikke preg av siste konjunkturedgang. Øvrig industri har også hatt fallende lønnskostnadsandel for perioden 2009 til 2012.

Boks 6.1 Inntektsbegreper i nasjonalregnskapet

Bruttonasjonalproduktet gir uttrykk for den samlede verdiskapingen i landet, utført av innenlandske produsenter i markedsrettet og ikke-markedsrettet virksomhet. Etter fradrag for kapitalslit, som er den beregnede verdireduksjonen av produksjonskapitalen i landet som følge av slitasje og elde, framkommer *nettonasjonalproduktet*.

Uten økonomisk samkvem med andre land ville nettonasjonalprodukt også vært landets disponible inntekt. Som deltaker i det internasjonale økonomiske samkvem, vil imidlertid Norge ha finansinntekter av fordringer på utlandet og utlendinger ha tilsvarende inntekter på fordringer på oss, og vi kan motta og gi inntektsoverføringer. *Nasjonalinntekten* er den samlede inntekt som tilfaller nordmenn, og framkommer ved å legge netto renter, aksjeutbytte og andre inntekter fra utlandet til nettonasjonalproduktet. Ved i tillegg å legge netto stønader og andre løpende overføringer fra utlandet til nasjonalinntekten, får en fram *disponibel inntekt for Norge*. Ved å deflatere disponibel inntekt for Norge med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, kommer en fram til begrepet *disponibel realinntekt for Norge*.

Bytteforholdet overfor utlandet er en betegnelse på forholdet mellom gjennomsnittlig eksportpris og gjennomsnittlig importpris. Hvis prisene på norsk eksport over en periode stiger mindre enn prisene på de produkter Norge importerer, betyr dette at landet kan importere mindre for hver enhet eksportvare enn tidligere. En slik forverring i bytteforholdet trekker isolert sett disponibel realinntekt ned.

Faktorinntekten gir uttrykk for den inntekt som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. *Faktorinntekt for Norge*, eller for en enkelt næring, er således lik summen av lønnskostnader og driftsresultat. Faktorinntekt for Norge er videre lik nettonasjonalprodukt fratrasket netto produksjonsskatter. *Lønnskostnadene* omfatter kontant- og naturallønn utbetalt til arbeidstakerne og arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier. *Driftsresultatet* utgjør det beregnede overskuddet og kan tolkes som godtgjøring til produksjonsfaktorene kapital og eiernes egen arbeidsinnsats. Som følge av at tall for driftsresultat beregnes som restposter, må en regne med til dels store feilmarginer i disse anslagene.

For næringer i *faglig, vitenskapelig, teknisk og forretningsmessig tjenesteyting* har lønnskostnadsandel samlet sett variert mellom 75 og 80 prosent i perioden 2003-2010, men falt ned mot 70 prosent både i 2011 og 2012. Lønnskostnadsandelen innenfor *informasjon og kommunikasjon* nådde en foreløpig topp i 2008 og 2009 på i overkant av

80 prosent, før den avtok i 2010. I 2012 var andelen kommet opp i 82 prosent. Av gruppene vist i figur 6.5 var lønnskostnadsandelen lavest for *bygg og anlegg*. Fra en topp på 77 prosent i 2003 var andelen nede i rundt 65 prosent i 2012, ned fra 68 prosent i 2011.

Vedlegg 1

Lønnsoppgjør i 2012

I 2012 var det, etter vanlig mønster, hovedoppgjør for de fleste tariffområder. Både i LO-NHO-området, LO-Virke-området, YS-NHO-området og YS-Virke-området ble oppgjørene gjennomført ved forbundsvise forhandlinger. I hovedoppgjørene i staten og kommunene er det alltid sentrale forhandlinger. I Spekter-området foregår forhandlingene på to nivåer, først sentralt mellom Spekter og hovedorganisasjonene og deretter mellom de enkelte virksomheter og lokale arbeidstakerorganisasjoner.

I dette vedlegget gis en oversikt over avtalte lønnstillegg i en del store forhandlingsområder. I kapittel 1 er det gitt anslag på samlet lønnsutvikling fra 2011 til 2012 i disse områdene. For oversikt over lønnsoppgjørene i 2011 vises det til vedlegg 1 i NOU 2012: 11.

1.1 Vedtak foran lønnsoppgjørene i 2012

Representantskapet i LO behandlet kravene foran hovedoppgjøret 21. februar. I vedtaket het det bl.a.:

«Økonomisk styring gjennom frontfagsmodellen er viktig for å sikre sysselsetting og langsiktig økonomisk bærekraft. Det er et problem om en økende del av arbeidstakerne unngår denne styringen. Næringer utsatt for internasjonal konkurranse må bestemme rammene for lønnsutviklingen. Men for å være bærekraftig må den også bidra til en rimelig fordeling. Det er etablert som prinsipp at alle grupper inngår i beregningene for lønnsveksten i de aktuelle næringer. Det skal gi rammer for hele arbeidslivet, men ikke være til hinder for at det kan gis kompensasjon til grupper som systematisk over tid er blitt hengende etter i lønnsutviklingen.

Over tid må fordelingsutfordringen løses innenfor den parallellitet som historisk har preget lønnsutviklingen mellom hoveddelene av arbeidsmarkedet. Det krever at forbundene i de enkelte avtaleområder må ta ansvar for en

rettferdig fordeling av de rammer som gis. Det må gjøres grep på flere plan for utjevning mellom høylønte og lavlønte og mellom kvinner og menn der det er urettferdige forskjeller.

[.....]

Det ble reist følgende krav:

- Sikring av kjøpekraften for alle.
- En kombinasjon av egne sentrale tillegg, bedring av minstelønnsatser og garantiordninger som fremmer likelønn og motvirker lavlønn.
- Strukturelle tiltak for likelønn, herunder tiltak som fremmer grunnbemanning, heltid og kompetanseheving, seriøsitet og lønnsnivå i utsatte bransjer.
- Prioritering av kvinnedominerte grupper innenfor sentralt avtalte rammer i offentlig sektor.
- Prioritering av likelønn i relevante bransjer i privat sektor.

I arbeidet for en samfunnsmessig fornuftig lønnsdannelse er det avgjørende at alle grupper omfattes. I vanskeligere tider er det særlig viktig å unngå at enkeltgrupper kommer svært godt ut, mens andre bærer ekstra byrder som følge av en svekket jobbsituasjon.

Det er viktig å unngå at toppledersjiktet i virksomhetene igjen forsyner seg grådig av den økonomi alle ansatte bidrar til. Det er uakseptabelt at finansbransjen som viktige samfunnsinstitusjoner skal ha høyere lønnsvekst enn andre og utbetale store utbytter.»

Representantskapet besluttet å gjennomføre forhandlingene forbundsvist og ga sekretariatet fullmakt til å utforme de endelige kravene, herunder justeringsklausul for annet avtaleår.

NHOs representantskap vedtok 14. februar forhandlingsfullmakten for oppgjøret i 2012. I vedtaket het det bl.a.:

«Norsk næringsliv vil i 2012 være preget av usikkerheten i internasjonal økonomi som følge av den uløste europeiske statsgjeldskrisen. Innstramminger i offentlige budsjetter i

flere land, stor arbeidsledighet og svake vekstutsikter, vil føre til svakere etterspørsel etter norske eksportvarer. På det norske hjemmemarkedet vil høye kostnader og sterk krone gjøre at konkurransen fra importvarer vil være tiltakende.

Oljevirksomheten sørger for fortsatt stor aktivitet i deler av næringslivet, men i skyggen av oljeklyngen er situasjonen blitt utfordrende. I følge Næringslivets Økonomibarometer regner en av fire eksportintensive bedrifter med å permittere ansatte i løpet av første kvartal 2012, mens bare en av ti bedrifter svarte det samme for fjerde kvartal 2011.

[—]

Lønnskostnadsveksten for konkurranseutsatt næringsliv må sette den økonomiske rammen for den nasjonale lønnsutviklingen. Det innebærer at andre bransjer og sektorer må tilpasse lønnsveksten innenfor den rammen som fastsettes i frontfagsoppgjøret.

I en svakere markedssituasjon, spesielt i eurosonen, er det fare for ytterligere forverring for norske bedrifters konkurranseevne i 2012. OECDs anslag for veksten i lønnskostnadene var 2,5 prosent for 2011. Det er mye som tilsier at anslaget for 2012 vil ligge lavere.

Med dette som utgangspunkt må lønnsveksten i 2012 bli svært moderat».

Unio vedtok 13. mars 2012 en inntektspolitisk uttalelse foran hovedoppgjøret i 2012 der det ble lagt følgende føringer for oppgjøret:

- «— Unio vil motsette seg forsøk på å bruke den økonomiske situasjonen i Europa som brekkstang for dårligere lønns- og arbeidsvilkår i Norge.
- Unio vil arbeide for en kunnskapsbasert og omstillingsdyktig offentlig sektor som i samspill med privat sektor styrker norsk konkurranseevne.
- Unio vil styrke velferd og verdiskaping gjennom et godt partsforhold og et lønnsnivå som underbygger kompetanse og kvalitet.
- Unio vil arbeide for at arbeidsmiljø og arbeidstidsordninger ivaretar arbeidstakernes helse og velferd.
- Unio vil arbeide for at arbeidslivet skal organiseres med rett til hele og faste stillinger.
- Unio krever høyere lønnsmessig verdsetting av utdanning, kunnskap og ansvar. Det må kompenseres for ulempe, belastning og risiko.

- Unio legger til grunn en utvidet frontfagsmodell basert på lønnsutviklingen for industriarbeidere og funksjonærer.
- Unio vil kreve at lønnsgapet mellom utdanningsgruppene i offentlig sektor og tilsvarende grupper i privat sektor reduseres.
- Unio krever at når det forhandles om rammer og fordeling tas det også hensyn til sektorens kompetanse, profil, likestilling og tidligere etterslep/ lønnsnivå.
- Unio vil videreføre arbeidet for å oppnå like lønn og fjerne verdsettingsdiskrimineringen av kvinnedominerte utdanningsgrupper. Virkemidlene må tilpasses de ulike sektorene/ tariffområdene.
- Unio vil forsterke arbeidet mot sosial dumping.
- Unio krever at det generelle tillegget innen de respektive tariffområder sikrer at alle medlemmer minst opprettholder real-lønna».

I *Yrkesorganisasjonenes Sentralforbunds* (YS) inntektspolitiske dokument for 2012-2014 heter det bl.a.:

- «— YS anser at det er rom for reallønnsøkning i 2012. Norsk økonomi går fremdeles godt, men krisen i internasjonal økonomi gjør situasjonen usikker.
- Frontfagsmodellen har lenge hatt bred tilslutning i norsk fagbevegelse. Modellen tilsier at konkurranseutsatt næringsliv, representert ved industrien, skal forhandle først og danne normen for alle andre lønnsoppgjør i både privat og offentlig sektor.
- Frontfaget må være representativt for konkurranseutsatt sektor, funksjonærlønnninger må hensyntas. Offentlig sektors lønnsforhandlinger må ta hensyn til lønnsveksten i hele konkurranseutsatt sektor.
- Toppledere i alle sektorer må vise samme ansvarlighet som lønnstakere generelt i samfunnet.
- Arbeidet med sikte på likelønn kreves videreført i alle tariffområder og på alle samfunnsområder som har betydning for like lønnsarbeidet. Det gjelder bl.a. i rekrutteringssammenheng, i sammensetningen av styrer og råd og ikke minst i virksomhetenes personalpolitikk».

Vedtakene i representantskapsmøtene i LO og YS foran hovedoppgjøret 2012 gjaldt også for offentlig sektor.

Akademikerne la til grunn:

- «Inntektspolitikken skal være et fleksibelt virkemiddel som kan styrke konkurranseutsatt sektor og omstillingsevnen i norsk økonomi. I tillegg skal inntektspolitikken legge til rette for at den enkeltes kunnskap, kompetanse og ansvar lønnes på en riktig måte.
- Akademikerne vil arbeide for en inntektspolitikk som sikrer nødvendig fleksibilitet og omstilling. I tillegg skal politikken bidra til at verdiskapingen blir høy og arbeidskraften utnyttes godt. Samtidig må politikken ivareta det offentlige evne til å rekruttere nødvendig arbeidskraft.
- Akademikerne mener det inntektspolitiske samarbeidet skal bidra til at partene gjennom lønnsoppgjørene etablerer lønns- og forhandlingssystemer tilpasset en samfunnsutvikling som setter store krav til omstillinger og kompetanseoppbygging under skiftende rammebetingelser. Det inntektspolitiske samarbeidet må ikke munne ut i avtalemessige forpliktelser. Dette vil ikke være forenlig med en lang tradisjon om avtalefrihet og vil vanskeliggjøre nødvendige lokale tilpasninger».

Hovedstyret i KS vedtok 19. april 2012 følgende hovedretningslinjer foran hovedtariffrevisjonen per 1. mai 2012:

- «– Hovedtariffoppgjøret 2012 gjennomføres innenfor en økonomisk ramme som tar hensyn til kommuneøkonomien, situasjonen i konkurranseutsatt næringsliv og kommunesektorens utfordringer.
- Oppgjøret må ta hensyn til kommunenes konkurranseevne i arbeidsmarkedet og tiltak som avtales må baseres på at arbeidskraftutfordringene varierer fra en kommune til en annen, fra fylke til fylke, mellom ulike yrkesgrupper og over tid.
- Den økonomiske rammen i tariffoppgjøret disponeres slik at den ivaretar balansen mellom sentrale tiltak og tilstrekkelig avsetning til lokale forhandlinger. Oppgjøret skal stimulere til kvalitet, innovasjon og innsats og gi positive bidrag for å gjøre kommunesektoren til attraktive arbeidsplasser. Hensynet til likelønn og medlemmenes behov for å drive en aktiv lokal lønns- og arbeidsgiverpolitikk skal ivaretas.
- For arbeidstakere som skal følge forhandlingsbestemmelsene i Hovedtariffavtalens

kapittel 5 og for ledere som skal følge forhandlingsbestemmelsene i kapittel 3.4, gjennomføres lønnsforhandlingene i sin helhet lokalt.

- Sentral generell særavtale (SFS 1701) for konkurranseutsatte bedrifter reforhandles og sluttføres parallelt med hovedtarifforhandlingene. Det tas utgangspunkt i den økonomiske rammen som tariffoppgjøret for øvrig. Det skal arbeides for at det på sikt etableres egen hovedtariffavtale for bedriftsmedlemmene med åpning for alternative pensjonsordninger».

Sentralstyret i Virke vedtok tariffpoliske retningslinjer for tariffperioden 7. mars 2012. Retningslinjene er styrende for forhandlingsutvalgets fullmakt og innholder overordnede prinsipper så vel som konkrete standpunkter. Det tariffpolitiske dokumentet for 2012 og 2013 la rammene for Virkes materielle forhandlingsposisjon i hovedoppgjøret for 2012 og mellomoppgjøret for 2013. Virke legger følgende til grunn i sin tariffpolitikk:

- «– Virke støtter det inntektspolitiske samarbeidet og ser behovet for at nivået på lønnsveksten i ulike sektorer og områder koordineres. Virke vil arbeide for en mer forpliktende koordinering på arbeidsgiversiden.
- Profilen på – og fordelingen mellom de ulike elementene i – lønnsdannelsen må bygge på de utfordringer den enkelte bransje/virksomhet står overfor. Sosiale reformer bør ikke implementeres gjennom forhandlinger om overenskomsters innhold. Sosiale reformer bør implementeres lovveien.
- Kostnader som følge av materielle endinger i overenskomster, skal beregnes inn i rammen for et oppgjør.
- Virke mener at lokal fastsettelse av lønn er ønskelig forutsetning for at partene lokalt også skal kunne samhandle godt om andre spørsmål. Lønnsveksten og fordelingen av lønnsmidler må tilpasses virksomhetenes økonomiske og konkurransemessige og driftsmessige forutsetninger. Virke mener at lokale oppgjør gir de beste forutsetningene for å kunne ivareta partenes interesser. Det bør gjennomføres lokale lønnsforhandlinger og – vurderinger.
- Størrelsen på de lokale tilleggene bør fastsettes med utgangspunkt i virksomhetenes økonomi, produktivitet, konkurranseevne, fremtidsutsikter og den aktuelle arbeids-

kraftsituasjonen. Fastsettelsen av lokale tillegg bør videre ta hensyn til hvilke tillegg som er gitt sentralt. Prinsippet om lokale forhandlinger forutsetter at den sentrale rammen, herunder avsetningen til forventet lønnsglidning, er på et slikt nivå at det er rom for lokale tillegg».

1.2 Oppgjørene i privat sektor

1.2.1 LO-NHO-området

Forhandlingene for frontfaget startet opp 16. mars mellom Fellesforbundet og Norsk Industri. Frontfaget omfattet Verkstedsoverenskomsten, Nexansoverenskomsten (kabelmontører), Teknologi- og dataoverenskomsten og Teknooverenskomsten. Det ble brudd i forhandlingene 28. mars og oppgjøret gikk til mekling. Den 15. april ble det satt fram et meklingsforslag som partene anbefalte. Meklingsforslaget er senere vedtatt i uravstemning.

Hovedpunkter i det vedtatte meklingsforslaget var:

- Alle får et generelt tillegg fra 1. april på kr 1,25 per time.
- Heving av minstelønnsatser og satsene for natt-, skift- og ulempetillegg. Teknooverenskomsten fikk en ekstra heving av minstelønnsatser.
- Enighet om ordinær lønn i permisjonstiden for ansatte som innvilges omsorgspermisjon i samsvarende med aml § 12-3 («pappapermisjon» i to uker).
- Likebehandlingsprinsippet for innleide arbeidstakere fra vikarbyråer.
- Likelønnsvurdering ved lokale forhandlinger.

Det ble også enighet om at Verkstedsoverenskomsten, Teknooverenskomsten, Nexansoverenskomsten og Teknologi- og dataoverenskomsten skulle slås sammen til en overenskomst med navnet *Industrioverenskomsten*.

I tillegg ble ordningen med korte velferdspermisjoner utvidet. Videre skulle partene arbeide for forbedringer i allmenngjøringsordningen for å styrke den organiserte delen av arbeidslivet.

De påfølgende forhandlings- og meklingsresultatene i industrien fulgte i stor grad hovedmønsteret fra frontfaget.

I hotell- og restaurantoppgjøret mellom Fellesforbundet og NHO Reiseliv ble det 19. april satt fram et meklingsforslag til avtale for Riksavtalen som partene anbefalte. Det er senere vedtatt i uravstemning. Hovedpunkter var:

- Et generelt tillegg fra 1. april på kr 1,25 per time.
- Heving av minstelønnsatser fra 1. april. Mest for ansatte med fagbrev og lang ansiennitet.
- Enighet om ordinær lønn i permisjonstiden for ansatte som innvilges omsorgspermisjon i samsvarende med aml § 12-3 («pappapermisjon» i to uker).
- Likebehandlingsprinsippet for innleide arbeidstakere fra vikarbyråer.

I tillegg ble det etter garantiordningen for Riksavtalen gitt et garantitillegg på kr 1,15 per time fra 1. april. Som i frontfaget ble ordningen med korte velferdspermisjoner utvidet.

Videre ble partene enige om at kvinner og menn etter Riksavtalen under ellers like forhold skulle vurderes likt så vel fortjenestemessig som faglig. Dersom partene, etter gjennomgangen iht. ovenstående, konstaterer at det foreligger forskjellsbehandling på grunn av kjønn, skulle forskjellsbehandlingen rettes opp.

I meklingen mellom Fellesforbundet og Byggenæringens Landsforening om *Fellesoverenskomsten for byggfag* ble det 17. april satt fram et meklingsforslag som partene anbefalte. Det er senere vedtatt i uravstemning. Hovedpunkter var:

- Alle fikk et generelt tillegg fra 1. april på kr 1,25 per time.
- Minstelønnsatsene både for faglærte og ufaglærte ble økt med 6,3 prosent. Akkordsatsene ble økt med 3,6 prosent.
- Enighet om ordinær lønn i permisjonstiden for ansatte som innvilges omsorgspermisjon i samsvarende med aml § 12-3 («pappapermisjon» i to uker).
- Likebehandlingsprinsippet for innleide arbeidstakere fra vikarbyråer.

Det ble enighet om samme utvidelse av ordningen med korte velferdspermisjoner som i frontfaget. Også her var det enighet om å arbeide for en mer partsstyrt allmenngjøringsordning.

I meklingen mellom Norsk Arbeidsmandsforbund og NHO Service om *overenskomsten for renholdsbedrifter* ble det 16. april satt fram et meklingsforslag som partene anbefalte. Det ble senere vedtatt i uravstemning. Overenskomsten har normallønnssatser. Hovedpunkter var:

- Et generelt tillegg 1. mai på kr 1,25 per time.
- Et ytterligere tillegg 1. mai på kr 3,05 per time.
- Fagarbeider- og nattillegget ble økt fra 1. mai.
- Garantitillegg fra 1. mai på kr 0,89 per time.

Som i frontfaget ble det også enighet om ordinær lønn i permisjonstiden for ansatte som innvilges omsorgspermisjon i samsvar med aml § 12-3 («pappapermisjon» i to uker), og om likebehandlingsprinsippet for innleide arbeidstakere fra vikarbyråer. Videre ble det enighet om samme utvidelse av ordningen med korte velferdspermisjoner som i frontfaget.

Mellom Norsk Transportarbeiderforbund (LO) og NHO Transport for *transportoverenskomsten* og *bussbransjeavtalen* kom partene i mekling fram til en forhandlingsløsning med følgende tillegg:

- Et generelt tillegg fra 1. april på kr 1,25 per time.
- For rutebuss ble det gitt et ytterligere tillegg på kr 2 per time fra 1. desember 2012.
- Økning av ansiennitetstillegg og et nytt trinn på ansiennitetsstigen fra 1. april for rutebussjåfører.
- Det ble gitt et tillegg på kr 3 per time fra 1. april 2013 som kom i tillegg til resultatet i mellomoppgjøret.

Som i frontfaget ble det enighet om ordinær lønn i permisjonstiden for ansatte som innvilges omsorgspermisjon i samsvar med aml § 12-3 («pappapermisjon» i to uker), likebehandlingsprinsippet for innleide arbeidstakere fra vikarbyråer og utvidelse av ordningen med korte velferdspermisjoner.

I februar 2007 ble NHO Transport og Norsk Transportarbeiderforbund enige om en ny bussbransjeavtale. I bussbransjeavtalen skal lønnsnivået heves til et nivå mer på linje med gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. En andel av lønnen skulle kobles til dokumentert kompetanseheving. Bussbransjeavtalen ble gjort gjeldende for ansatte som omfattes av nye kontrakter med oppstart fra og med 1.1.2008 og senest innen 1.4.2012. Dette gjaldt både anbudskontrakter og reforhandlede kontrakter. I hovedoppgjøret i 2012 ble det skissert en framtidig kompetanseutviklingsmodell, og gitt mandat til et parts sammensatt utvalg for kompetanseutvikling og fagopplæring.

Som i 2010 ble det også i 2012 gjennomført felles forhandlinger, meklinger og avstemming i bussbransjeforhandlingene. Derfor ble det inngått tilsvarende avtaler mellom Yrkestrafikkforbundet (YS) og NHO Transport og mellom YS Spekter og Spekter samt LO Stat og Spekter for overenskomstområdet Nettbuss og Borg Buss som mellom Norsk Transportarbeiderforbund og NHO Transport, jf. punkt 1.2.2.

1.2.2 Oppgjørene i privat sektor utenom LO-NHO-området

I meklingen mellom Yrkestrafikkforbundet (YS) og NHO Transport ble det på *transportoverenskomsten* og *bussbransjeavtalen* enighet om følgende tillegg:

- Et generelt tillegg fra 1. april på kr 1,25 per time.
- For rutebuss ble det gitt et ytterligere tillegg på kr 2 per time fra 1. desember 2012.
- Økning av ansiennitetstillegg og et nytt trinn på ansiennitetsstigen fra 1. april for rutebussjåfører.
- Det ble gitt et tillegg på kr 3 per time fra 1. april 2013 som kom i tillegg til resultatet i mellomoppgjøret.

Som i frontfaget ble det enighet om ordinær lønn i permisjonstiden for ansatte som innvilges omsorgspermisjon i samsvar med aml § 12-3 («pappapermisjon» i to uker), likebehandlingsprinsippet for innleide arbeidstakere fra vikarbyråer og utvidelse av ordningen med korte velferdspermisjoner.

I februar 2007 ble NHO Transport og Yrkestrafikkforbundet enige om en ny *bussbransjeavtale*. I bussbransjeavtalen skal lønnsnivået heves til et nivå mer på linje med gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. En andel av lønnen skulle kobles til dokumentert kompetanseheving. Bussbransjeavtalen ble gjort gjeldende for ansatte som omfattes av nye kontrakter med oppstart fra og med 1.1.2008 og senest innen 1.4.2012. Dette gjaldt både anbudskontrakter og reforhandlede kontrakter. I hovedoppgjøret i 2012 ble det skissert en framtidig kompetanseutviklingsmodell, og gitt mandat til et parts sammensatt utvalg for kompetanseutvikling og fagopplæring.

I *varehandelen* ble det i forhandlinger mellom Handel og Kontor (HK) og Hovedorganisasjonen Virke enighet om følgende tillegg på *Landsoverenskomsten* og tilhørende bransjeavtaler:

- Et generelt tillegg fra 1. april på kr 3,- per time.
- Et ytterligere tillegg fra 1. april på kr 3,- per time på minstelønnssatsene i de laveste minstelønnstrinnene (trinn 1-4). Minstelønnssatsen for trinn 5 ble gitt et ytterligere tillegg på kr 5 per time.

Dessuten ble tilleggene for kvelds-, helg- og nattarbeid økt. Garantiordningen på *Landsoverenskomsten* mellom HK og Virke resulterte i at trinn 6 fikk et tillegg fra 1. februar 2012 på kr 3,76 per time.

Videre ble det enighet om likebehandlingsprinsippet for innleide arbeidstakere fra vikarbyråer og om utvidelse av ordningen med korte velferdspermisjoner. To ukers lønnet pappapermisjon fortsatte som før, men ble nå en egen ordning og tas ikke lengre av kvoten for korte velferdspermisjoner. Disse endringene ble også gjort gjeldene for grossistoverenskomsten mellom Norsk Transportarbeiderforbund (LO) og Virke.

HK og Samfo (kooperasjonen) kom fram til et forhandlingsresultat for Landsoverenskomsten som ga samme tillegg som i HK-Virke-området. Tillegget etter garantiordningen fra 1. februar var også det samme.

I oppgjøret for *grossistbedriftene* mellom Norsk Transportarbeiderforbund (LO) og Hovedorganisasjonen Virke ble det enighet om et generelt tillegg på kr 3,- per time fra 1. april. Minstelønnssatsen ble hevet med tilsammen kr 10,90 per time. Denne økningen inkluderer det generelle tillegget og tillegget etter garantiordningen fra 1. februar 2012.

For grossistbedriftene ble det mellom Yrkestrafikkforbundet (YS) og Parat (YS) og Virke enighet en avtale som ga samme tillegg som i avtalen mellom Norsk Transportarbeiderforbund og Virke.

I Virke-området ble det også enighet mellom Virke og Parat om reiselivsavtalen, og mellom Virke og Parat/Negotia (YS) om funksjonæravtalen.

I Virke/HUK¹⁰-området ble forhandlingene, unntatt en overenskomst, avsluttet 13. juni 2012 med enighet mellom Virke og arbeidstakerorganisasjoner for private virksomheter innen helse, utdanning, kultur og frivillig sektor. Området omfatter syv landsomfattende overenskomster med til sammen 33 arbeidstakerorganisasjoner for 800 virksomheter med ca 30 000 arbeidstakere. Det økonomiske resultatet gitt som generelle tillegg, ny minstelønn og lokale forhandlinger for de ulike overenskomstene hadde en økonomisk ramme på om lag 4 prosent. I tillegg til økonomi avtalte partene diverse utvalg som skal arbeide med ulike spørsmål i avtaleperioden.

For ansatte i *forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet* kom Finansforbundet og Finansnæringens Arbeidsgiverforening¹¹ og LO/ HK og Norsk Post- og Kommunikasjonsforbund og Finansnæringens Arbeidsgiverforening til

enighet i forhandlinger. Forhandlingsresultatene ble senere vedtatt. Med virkning fra 1. mai 2012 ble det på lønnsregulativet gitt et generelt tillegg på 1,85 prosent eller minimum kr 6 500 per år.

1.3 Oppgjørene i offentlig sektor

I det *statlige tariffområdet* startet forhandlingene 12. april. Den 26. april ble det brudd i forhandlingene mellom staten v/Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet og LO Stat, YS Stat, Unio Stat og Akademikerne. Oppgjørene gikk så til mekling. Den 24. mai brøt LO Stat, YS Stat og Unio Stat meklingen, og iverksatte streik. Akademikerne fortsatte meklingen. Etter ca. 1 uke ble de streikende partene enige om frivilling mekling, som deretter ble gjennomført parallelt med Akademikernes fortsatte mekling. Den 2. juni la Riksmekler fram et forslag til løsning som LO Stat og YS Stat anbefalte, mens Akademikerne aksepterte forslaget. Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet aksepterte også forslaget. LO Stat og YS Stat vedtok senere meklingsforslaget. Unio avviste forslaget og fortsatte streiken. Forslaget hadde følgende økonomiske hovedpunkter:

- Med virkning fra 1. mai 2012 ble det på hovedlønstabellen gitt et tillegg på kr 12 000 per år opp til og med lønnstrinn (ltr) 55. Fra ltr 56 til ltr 98 ble det gitt et tillegg på 2,7 prosent. I tillegg ble lønnsregulativet utvidet med tre lønnstrinn, fra lønnstrinn 99 til lønnstrinn 101.
- Sentrale endringer på lønnsrammer og lønsspenn innenfor en økonomisk ramme på 0,42 prosent med virkning fra 1. juli 2012.
- Det ble avsatt 1 prosent av lønsmassen til lokale forhandlinger med virkning fra 1. september 2012. I tillegg kom midler som ble ledige ved lønssendringer ved skifte av arbeidstakere (resirkulerte midler) på 0,1 prosentpoeng. Det het at likelønn skulle prioriteres.
- Lørdags- og søndagstillegget ble økt med kr 3 per time.

Partene ble enige om å ha en gjennomgang av lønnsutviklingen i 2012 for de statsansatte sammenlignet med lønnsutviklingen for arbeidere og funksjonærer i industrien i NHO-bedrifter når rapporten «Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2013» fra TBU foreligger. Gjennomgangen skal inngå i grunnlagsmaterialet for mellomoppgjøret i 2013, og reflekteres i de tillegg som gis fra 1. mai 2013.

Videre ble det enighet om at statlige virksomheter i avtaler om innleie av arbeidskraft skal sikre at de innleide, så lenge innleieforholdet

¹⁰ Omfatter virksomheter som eies og drives av private organisasjoner og/eller stiftelser innen helse, undervisning og kultur.

¹¹ Fra 1. januar 2013 en del av Finans Norge.

varer, minst følger lønns- og arbeidsvilkårene i virksomheten i samsvar med tjenestemannslovens § 3B og hovedtariffavtalen/særavtaler i staten, med unntak av pensjonsrettigheter.

Den 7. juni ble det etter frivillig mekling enighet mellom Unio og staten v/Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet om at oppgjøret for medlemmer av Unio i staten får sin endelige avgjørelse ved frivillig nemndbehandling, hvor Rikslønnsnemnda er tvisteløsningsorgan. I kjennelsen av 29. august 2012 fra Rikslønnsnemnda fikk Unios medlemmer i staten det samme økonomiske oppgjøret som de andre hovedsammenslutningene i staten. Det generelle tillegg ble imidlertid gitt med virkning fra 8. juni, dagen streiken ble avsluttet, mot 1. mai for andre ansatte i staten.

I det *kommunale tariffområdet* startet forhandlingene i KS-området 29. mars. Den 27. april ble det brudd i forhandlingene mellom KS og LO Kommune, Unio Kommune, YS Kommune og Akademikerne. Oppgjørene gikk så til mekling. Den 24. mai konstaterte mekleren at partene stod så langt fra hverandre at det ikke var grunnlag for å legge fram et forslag. LO, YS og Unio iverksatte etter dette streik. Akademikerne iverksatte ikke konflikt. Frivilling mekling ble innledet 5. juni. Samme dag ble det satt fram et meklingsforslag som partene anbefalte og streiken ble avsluttet. Forslaget hadde følgende økonomiske hovedpunkter:

- De generelle tilleggene ble gitt fra 6. juni 2012, dagen streiken ble avsluttet.
- Generelt tillegg på 2,7 prosent eller minst kr 12 000 per år. Tillegget ble gitt til alle ansatte på hovedtariffavtalens kapittel 4.
- Minstelønnssatsene i kapittel 4 ble hevet med mer enn det generelle tillegget.
- Minstelønnsnivået ved 20 års ansiennitet på kr 338 300 fra 6. juni 2012 skal i framtiden reguleres med den prosentvise endringen per 1. mai i folketrygdens grunnbeløp basert på foregående års G-regulering.
- Lørdags- og søndagstillegget (minstesatser) ble økt med kr 15 per time.
- Det ble avsatt 1,2 prosent til lokale forhandlinger med virkning fra 1. august 2012 i henhold til hovedtariffavtalens kapittel 4, pkt. 4.A.1.

Partene ble enige om å ha en gjennomgang av lønnsutviklingen i 2012 for arbeidstakerne i KS-området sammenlignet med lønnsutviklingen for arbeidere og funksjonærer i industrien i NHO-bedrifter når rapporten «Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2013» fra TBU foreligger. Gjennomgangen skal inngå i grunnlagsmaterialet for mel-

lomoppgjøret i 2013, og reflekteres i de tillegg som gis fra 1. mai 2013.

Om innleie heter det at kommunen/fylkeskommunen/virksomheten i avtaler om innleie av arbeidskraft skal sikre at de innleide, så lenge innleieforholdet varer, minst følger lønns- og arbeidsvilkårene i virksomheten i samsvar med arbeidsmiljøloven § 14-12a og hovedtariffavtalen kapittel 1 §§4-15, kapittel 3.4, 3.6 og 3.7, kapittel 4 med vedlegg 1, 4B og 4C, kapittel 5 pkt. 5.0 og 5.1 og kapittel 6 samt særavtaler i tariffområdet til KS.

I *Oslo kommune* gikk også oppgjøret til mekling. Den 30. mai ble Oslo kommune, Fagforbundet i LO og Akademikerne enige om et meklingsforslag med følgende hovedpunkter:

- Et generelt tillegg fra 1. mai på 2,78 prosent eller minimum kr 10 750 per år.
- Det ble avsatt 1,4 prosent av lønnsmassen til lokale forhandlinger med virkning fra 1. juli. I tillegg kom resirkulerte lønnsmidler på 0,1 prosentpoeng.
- Lokal lønndannelse for en del stillinger.

I forslaget het det også at dersom rammen i staten skulle bli høyere enn i Oslo, skulle differansen legges til potten til lokale forhandlinger i Oslo. LO-forbundene Fellesorganisasjonen, Musikernes fellesorganisasjon og Skolenes Landsforbund avviste forslaget og tok ut medlemmer i streik.

For YS kommune og Unio kommune konstaterte mekleren at det ikke var grunnlag for å legge fram et forslag som kunne forventes å bli anbefalt av begge parter. Disse to organisasjonene tok etter dette ut medlemmer i streik.

Den 5. juni ble partene enige om frivillig mekling. Den 6. juni ble det satt fram et meklingsforslag som partene anbefalte og streiken ble avsluttet.

Også i Oslo kommune ble partene enige om å ha en gjennomgang av lønnsutviklingen i 2012 for arbeidstakerne i kommunen sammenlignet med lønnsutviklingen for arbeidere og funksjonærer i industrien i NHO-bedrifter, og at resultatet av gjennomgangen skulle inngå i grunnlagsmaterialet for mellomoppgjøret i 2013, og reflekteres i de tillegg som gis fra 1. mai 2013.

Det ble gjort endringer i fellesbestemmelsene som sikrer rett til to ukers omsorgspermisjon med lønn ved fødsel og adopsjon. Tidligere ble den ene uken med lønn gitt innenfor rammen for velferdspermisjon etter personalreglementet.

Om innleie het det at Oslo kommune i god tid før mellomoppgjøret i 2013 vil innkalle forhandlingssammenslutningene til møte for å drøfte utviklingen når det gjelder innleie av arbeidsta-

Tabell 1.1 Minstelønnssatser og andel kvinner i ulike stillingsgrupper med hovedsakelig sentral lønnsdannelse i KS-området. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år eller 16 år).

Stillingsgrupper	Ansiennitet 0 år				Ansiennitet 10 år			
	1. mai 2011	6. juni 2012	Endring	Andel ² kvinner, prosent	1. mai 2011	6. juni 2012	Endring	Andel ² kvinner, prosent
Stillinger uten særskilt krav om utdanning ¹	246 800	262 100	15 300	68	313 000	328 300	15 300	80
Fagarbeiderstillinger/ tilsvarende fagarbeider- stillinger	286 200	302 700	16 500	72	342 300	358 800	16 500	83
Stillinger med krav om høyskoleutdanning	328 800	350 900	22 100	88	381 500	402 000	20 500	90
Stillinger med krav om høyskoleutdanning med ytterligere spesialutdanning	347 400	369 500	22 100	84	405 000	430 000	25 000	92
Stillinger med krav om mastergrad	372 000	400 000	28 000	91	447 600	472 700	25 100	82
	Ansiennitet 0 år				Ansiennitet 16 år			
	1. mai 2011	6. juni 2012	Endring	Andel ² kvinner, prosent	1. mai 2011	6. juni 2012	Endring	Andel ² kvinner, prosent
Lærer	335 300	355 100	19 800	68	421 200	435 200	14 000	69
Adjunkt	368 400	395 900	27 500	74	446 600	463 200	16 600	70
Adjunkt (med tilleggs- utdanning)	384 900	413 900	29 000	68	470 000	493 800	23 800	66
Lektor	402 700	433 500	30 800	73	503 600	531 000	27 400	49
Lektor (med tilleggs- utdanning)	416 800	448 400	31 600	62	527 000	555 100	28 100	68

¹ Per 6. juni 2012 skal arbeidstakere med minimum 20 års lønnsansiennitet ikke ha lavere grunnlønn enn kr 338 300 i 100 prosent stilling. Kvinner utgjør 82 prosent av arbeidstakerne.² Per 1. desember 2011.

kere fra virksomhet som har som formål å drive utleie (bemanningsforetak).

1.4 Oppgjørene i Spekter-området

Forhandlingsordningen er hjemlet i fem hovedavtaler som er inngått mellom Spekter og hhv. hovedorganisasjonene LO, YS, Unio, Akademikerne og mellom Spekter og Sammenslutningen av akademikerorganisasjoner i Spekter, SAN.

I tråd med forhandlingsmodellen i Spekter forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom Spekter og den enkelte hovedorganisasjon. Denne delen er felles for alle virksomheter innenfor et overenskomstområde og forplikter arbeidsgiver og den aktuelle hovedorganisasjonens medlemmer. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet på den ene siden og på den andre siden hovedorganisasjonenes forbund eller forhandlingsgrupper. Det kan avtales avvikende ordninger.

På A-nivå ble det mellom Spekter og LO Stat og mellom Spekter og YS Spekter enighet om et generelt tillegg fra 1. april 2012 på kr 2 438 per år.

Det ble ført forhandlinger i de enkelte virksomheter (B-nivå) om ytterligere lønnstillegg. I disse forhandlingene ble det gitt noe varierende tillegg.

For akademikergruppene i Spekter (ekskl. Legeforeningen) gis det ikke sentrale generelle tillegg. Lønnstilleggene for disse gruppene avtales lokalt.

I *helseforetakene* ble det den 12. juni enighet mellom Norsk Sykepleierforbund og Spekter-Helse i de sentrale forbundsvise forhandlingene (A 2). Den 13. juni ble det også enighet i forhandlingene mellom Utdanningsforbundet og Spekter-Helse, mellom Norsk Fysioterapeutforbund og Spekter-Helse og mellom Norsk Ergoterapeutforbund og Spekter-Helse. Forhandlingsforslagene ga følgende generelle tillegg fra 1. juni 2012:

- Sykepleiere, fysioterapeuter, ergoterapeuter og førskolelærere fikk 2,7 prosent eller minimum kr 12 000 per år.
- Spesialsykepleiere, jordmødre, sykepleieleidere, pedagoger med spesialkompetanse, pedagogiske ledere, spesialfysioterapeuter, fysioterapeutledere, spesialergoterapeuter og ergoterapeutledere fikk 4,2 prosent.
- Spesialister i klinisk pedagogikk, spesialfysioterapeuter med spesialistgodkjenning og spesialergoterapeuter med spesialistgodkjenning fikk 4,7 prosent.

Minstelønnssatsene ble hevet fra 1. august 2012, jf. tabell 1.3. Videre blir lørdags- og søndagstillegget hevet fra 1. juli. For medlemmer av Unio som er omfattet av sentrale forbundsvise forhandlin-

ger, ble det ikke gjennomført lokale forhandlinger i 2012. Øvrige forbund hadde lokale forhandlinger.

For LO- og YS-forbundene ble det avtalt tilsvarende generelle tillegg som med Unio for høyskolegruppene. For øvrige arbeidstakere ble det avtalt et generelt tillegg på 2,7 prosent eller minimum kr 12 000 per år. Tilleggene ble gitt fra 1. juni 2012.

Minstelønnssatsen for fagarbeidere ble økt med kr 21 000 for arbeidstakere med 10 års ansiennitet eller mer. For ufaglærte med 10 års ansiennitet ble minstelønnen økt med kr 21 000 og minstelønnen for ufaglærte med 20 års ansiennitet eller mer ble økt med kr 16 000. For høyskolegruppene ble det avtalt tilsvarende minstelønnsendringer som med Unio-forbund. Minstelønnsendringene ble gitt virkning fra 1. august 2012. Lørdags- og søndagstillegget ble hevet fra 1. januar 2013, og mellom LO-forbundene og Spekter-Helse slik at helgetillegget ble høyere for dem som arbeider mer enn hver tredje helg.

For LO- og YS-forbund med sentral overenskomst (A2) skulle det gjennomføres lokale forhandlinger. Den økonomiske rammen for de lokale forhandlingene skulle minimum være 0,6 prosent av forbundets lønnsmasse per 31. desember 2011. Tilleggene ble gitt med virkning fra 1. november 2012. Lokale kompetansetillegg gitt fra 1. januar 2012 skulle vurderes i forhold til rammen for de lokale forhandlingene.

I oppgjøret mellom Spekter-Helse og Den norske legeforening kom partene til enighet i de sentrale forbundsvise forhandlingene (A 2) for helseforetakene. I helseforetakene fikk turnusleger et tillegg på kr 16 000 per år og leger i spesialisering et tillegg fra kr 20 000 til kr 21 000. Tilleggene ble

Tabell 1.2 Minstelønnssatser for stillingsgrupper i Spekter-området for LO- og YS-forbundene. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år).

	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 10 år		
	1. juni 2011	1. august 2012	Endring	1. juni 2011	1. august 2012	Endring
Stillinger hvor det ikke kreves særskilt utdanning ¹	258 000	270 000	12 000	308 000	329 000	21 000
Fagarbeiderstillinger/ 3 års videregående utdanning m.m.	293 000	305 000	12 000	338 000	359 000	21 000
Stillinger med krav om høyskoleutdanning	329 000	353 000	24 000	376 000	400 000	24 000
Stillinger med krav om høyskoleutdanning med spesialutdanning	352 000	377 000	25 000	411 000	436 000	25 000

¹ Etter 20 års ansiennitet var mistelønnssatsen 1. juni 2011 kr 323 000. Fra 1. august 2012 er den økt til kr 339 000.

Tabell 1.3 Minstelønnsatser for stillingsgrupper i Spekter-området for Unios medlemsforbund. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år).

	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 10 år		
	1. mai 2011	1. august 2012	Endring	1. mai 2011	1. august 2012	Endring
Grunnstillinger	329 000	353 000	24 000	376 000	400 000	24 000
Stillinger med spesialkompetanse	352 000	377 000	25 000	411 000	436 000	25 000

gitt med virkning fra 1. januar 2012. Det ble gjennomført lokale forhandlinger på B-nivå for medlemmer av Den norske legeforening. For øvrige forbund i Akademikerne ble det gjennomført lokale forhandlinger.

1.5 Konflikter i 2012-oppgjøret¹²

I det *statlige tariffområdet* ble det 26. april brudd i forhandlingene mellom staten v/Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet og LO Stat, YS Stat, Unio Stat og Akademikerne. Oppgjørene gikk så til mekling. Den 24. mai brøt LO Stat, YS Stat og Unio Stat meklingen, og iverksatte streik. Akademikerne fortsatte meklingen. Etter ca. 1 uke ble de streikende parter enige om frivilling mekling, som deretter ble gjennomført parallelt med Akademikernes fortsatte mekling. Den 2. juni la Riksmekler fram et forslag til løsning som LO Stat og YS Stat anbefalte og Akademikerne aksepterte, mens Unio avviste forslaget og fortsatte streiken. LO Stat og YS Stat vedtok senere meklingsforslaget. Den 7. juni ble det etter frivillig mekling enighet mellom Unio og staten v/Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet om at oppgjøret for medlemmer av Unio i staten får sin endelige avgjørelse ved frivillig nemndbehandling, hvor Rikslønnsnemnda er tvisteløsningsorgan.

I kjennelse av 29. august 2012 fra Rikslønnsnemnda fikk Unios medlemmer i staten det samme økonomiske oppgjøret som de andre hovedsammenslutningene i staten. Det generelle tillegget ble imidlertid gitt med virkning fra 8. juni, dagen streiken ble avsluttet, mot 1. mai for andre ansatte i staten.

I det *kommunale tariffområdet* ble det 27. april brudd i forhandlingene mellom KS og LO Kommune, Unio, YS Kommune og Akademikerne. Oppgjørene gikk så til mekling. Den 24. mai kon-

staterte mekleren at partene stod så langt fra hverandre at det ikke var grunnlag for å legge fram et forslag. LO, YS og Unio iverksatte etter dette streik. Akademikerne iverksatte ikke konflikt. Frivilling mekling ble innledet 5. juni. Samme dag ble det satt fram et meklingsforslag som partene anbefalte og streiken ble avsluttet. Meklingsforslaget ble senere vedtatt.

I *Oslo kommune* gikk også oppgjøret til mekling. Den 30. mai ble Oslo kommune, Fagforbundet i LO og Akademikerne enige om et anbefalt meklingsforslag. LO-forbundene Fellesorganisasjonen, Musikernes fellesorganisasjon og Skolenes Landsforbund avviste forslaget og tok ut medlemmer i streik. For YS kommune og Unio kommune konstaterte mekleren at det ikke var grunnlag for å legge fram et forslag som kunne forventes å bli anbefalt av begge parter. Disse to organisasjonene tok etter dette ut medlemmer i streik.

Den 5. juni ble det enighet om frivillig mekling. Den 6. juni ble det satt fram et meklingsforslag som partene anbefalte og streiken ble avsluttet. Meklingsforslaget ble senere vedtatt.

Meklingen mellom Norsk Arbeidsmandsforbund og NHO Service om *Vekteroverenskomsten* førte ikke til enighet. Streik ble iverksatt fra 1. juni. Regjeringen besluttet 8. juni å foreslå tvungen lønnsnemnd og streiken ble avsluttet. Den 7. desember 2012 avga Rikslønnsnemnda kjennelse i denne tvisten. I kjennelsen fikk de ansatte på vekteroverenskomsten mellom Norsk Arbeidsmandsforbund og NHO Service med noen små endringer de samme økonomiske tillegg som på vekteroverenskomsten mellom YS/Parat og NHO /NHO Service. Det generelle tillegget ble gjort gjeldende fra det tidspunktet arbeidet ble gjenopptatt etter streiken. Rikslønnsnemnda uttalte også at den «slutter seg til ovennevnte uttalelse fra 2004¹³ og vil framholde at den gir uttrykk for den klare

¹² Oversikten er oppdatert per februar 2013.

¹³ Kjennelse fra Rikslønnsnemnda av 17. august 2004 i sak 1 og 2/2004,

«kjøreregel» i arbeidslivets forhandlingspraksis, nemlig at den største arbeidstakerorganisasjonen må være den som legger «føringer» for de øvrige på samme tariffområde».

Meklingen mellom SAFE (YS) og Norsk olje og gass¹⁴ (NHO) om ny tariffavtale for en del ansatte i et brønnserviceselskap førte ikke fram. SAFE tok ut medlemmer i streik fra 9. juni. Etter ny kontakt mellom partene ble det 17. juni enighet om en ny bransjeavtale innen oljeserviceområdet med SAFE og Norsk olje og gass som parter.

Meklingen mellom Norsk olje og gass (NHO) og fagforbundene Industri Energi (LO) og SAFE (YS) om *sokkelavtalene*¹⁵ førte ikke til enighet. Heller ikke mellom Norsk olje og gass og Lederne førte mekling fram. Arbeidstakerorganisasjonene iverksatte streik fra 24. juni. Norsk olje og gass varslet 5. juli 2012 plassfratredelse for resten av arbeidstakerne på de aktuelle avtalene, og ville iverksette lockout med virkning fra 10. juli. Den 9. juli informerte arbeidsministeren partene om at Regjeringen ville gripe inn med tvungen lønnsnemnd for å hindre at den varslede lockouten ble iverksatt. På anmodning fra statsråden sa arbeidstakerne seg villig til å avblåse den pågående streiken, og arbeidsgiverne sa seg villig til ikke å iverksette den varslede lockouten. Den 10. august foreslå Regjeringen tvungen lønnsnemnd i arbeidstvistene mellom Industri Energi, SAFE og Lederne på den ene siden og Norsk olje og gass

på den andre siden. Den 11. oktober avga Rikslønnsnemnda kjennelse i alle tre tvistene. Det generelle tillegget ble gjort gjeldende fra det tidspunkt arbeidet ble gjenopptatt etter streiken. Et hovedkrav var tariffesting av retten til å gå av med full pensjon ved fylte 62 år. Dette ble ikke tatt til følge av Rikslønnsnemnda.

Pleie- og omsorgsoverenskomstene består av avtaler mellom NHO Service og henholdsvis Fagforbundet og Norsk Sykepleierforbund. Meklingen mellom Fagforbundet og NHO Service om Pleie- og omsorgsoverenskomsten førte ikke fram og Fagforbundet iverksatte streik 22. august. Norsk Sykepleierforbund og NHO Service meklet videre på overtid, og begge parter godtok Riksmeklers skisse med forslag til løsning. Regjeringen besluttet 19. september å foreslå tvungen lønnsnemnd og streiken ble avsluttet. Den 7. desember 2012 avga Rikslønnsnemnda kjennelse i tvisten mellom NHO Service og Fagforbundet. I kjennelsen fikk de ansatte på Pleie- og omsorgsoverenskomsten mellom disse to organisasjonene de samme økonomiske tillegg som på overenskomsten mellom Norsk Sykepleierforbund og NHO Service. Det generelle tillegget ble gjort gjeldende fra det tidspunktet arbeidet ble gjenopptatt etter streiken. Et krav fra Fagforbundet var at alle ansatte i private, kommersielle sykehjem skulle ha de samme pensjonsbetingelsene som sykepleiere etter egen lov har i samme bedrift. Det vil si tilsvarende pensjonsbetingelser som i offentlige sykehjem. Dette ble ikke tatt til følge av Rikslønnsnemnda.

¹⁴ Tidligere Oljeindustriens Landsforening

¹⁵ Sokkelavtalene er tariffavtaler for ansatte i oljetilknyttet virksomhet offshore.

Vedlegg 2

Definisjoner av en del lønnsbegreper m.m.

I dette vedlegget defineres en del sentrale begreper som bl.a. brukes i kapitlet om lønnsutviklingen.

Årslønn, lønnsstatistikken

Beregningene av årslønnsnivå er basert på oppgaver over time- eller månedslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. Utvalget har utført beregningene av lønnsnivå både for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk, og per beregnet årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper. Begrepet «per beregnet årsverk» omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

En lønnstaker vil normalt ha en del fravær i løpet av året. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sykefravær, permisjoner mm.

Grunnlaget for utvalgets beregning av årslønn er lønnsstatistikken. I lønnsstatistikken måles gjennomsnittlig lønn for lønnstakere som er i arbeid på tellingstidspunktet. Dette betyr at endringer i sykefraværet ikke vil påvirke årslønnsveksten slik den beregnes av utvalget.

I slutten av vedlegg 2 gis det en mer utdypende beskrivelse av grunnlag og metoder for årslønnsberegningene.

Påløpt årslønn, nasjonalregnskapet

Som en del av hovedrevisjonen 2011 startet SSB publisering av tall for vekst i påløpt årslønn etter næring. Nasjonalregnskapet har også tidligere publisert årslønnsvekst, men da var publiseringen begrenset til gjennomsnittet for alle lønnstakere sett under ett. Samtidig med lanseringen av vekst i påløpt årslønn etter næring utgår publisering av vekst i lønn per normalårsverk. Endringen i lønnsbegrep er først og fremst begrunnet med at årlige variasjoner i det folketrygdfinansierte sykefraværet påvirket forløpet i lønn per normalårsverk, og dermed vanskeliggjorde tolkningen av den underliggende lønnsveksten.

Påløpt årslønn i nasjonalregnskapet er definert som lønnen en lønnstaker normalt vil motta i løpet av kalenderåret dersom vedkommende jobber full tid, ikke har fravær og ikke har betalt overtid. Årslønningen omfatter fastlønn inklusive etterbetalinger, feriepengetillegg, bonus og uregelmessige tillegg knyttet til arbeidets art. Naturallønn, overtidslønn og sluttvederlag er ikke inkludert.

Populasjonen er alle lønnstakere i bedriftene som inngår i produksjonsavgrensningen for Norge, det vil si alle lønnstakere som bidrar til norsk verdiskaping. Populasjonen omfatter dermed også ansatte i norske bedrifter som ikke er registrert bosatte i Norge (utenlandsk arbeidskraft på korttidsopphold), ansatte på skip og båter i utenriks sjøfart og vernepliktige i forsvar.

Lønn per utførte timeverk

Lønn per utførte timeverk er definert som forholdet mellom de samlede lønnsutgifter ekskl. arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier og antall utførte timeverk for lønnstakere. I utførte timeverk inngår overtidstimer, mens fravær på grunn av ferie, sykdom eller permisjon ikke inngår. Mer overtidsarbeid bidrar til å øke antall utførte timeverk, mens høyere fravær trekker utførte timeverk ned. Antall utførte timeverk er også påvirket av kalendermessige forhold (bevegelige helligdager og skuddår). Antall arbeidsdager kan variere med inntil 3 dager fra ett år til et annet.

Timelønnskostnader og årslønn

Timelønnskostnadene som omtales i kapittel 3.1 utgjør i hovedsak samlede lønnskostnader regnet per utførte timeverk. Lønnskostnadene inkluderer i prinsippet direkte lønnskostnader (alle lønnsutbetalinger inklusive overtidsgodtgjørelse og lønn under sykdom, fødselspermisjoner m.v. som betales av arbeidsgiver) og indirekte lønnskostnader (som arbeidsgiveravgift, faktiske og beregnede pensjonsutgifter betalt av arbeidsgiver). Antall utførte timeverk regnes eksklusive fravær, som for eksempel ferie, permisjon og sykefravær, men inklusive overtid.

Tabell 2.1 Ulike faktorerers bidrag til avvik mellom lønn, påløpt årslønn og lønnskostnader per utførte timeverk for alle grupper. Bidrag i prosentpoeng.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011*	2012*
Lønnskostnader pr. time, prosent	5,1	2,8	4,3	5,6	5,7	5,9	4,9	2,6	4,5	4,6
Årslønn, påløpt, prosent	4,5	3,5	3,3	4,1	5,4	6,3	4,2	3,7	4,2	4,0
Avvik i prosentpoeng ¹	0,6	-0,7	1,0	1,5	0,3	-0,4	0,7	-1,1	0,3	0,6
Anslag på bidrag til avvik i prosentpoeng. Endring i ² :										
- Antall virkedager	-0,3	-1,0	0,4	0,8	0,0	-0,7	0,4	-0,4	0,0	0,4
- Sykefravær	0,3	0,3	0,2	0,1	0,0	0,0	0,2	-0,2	-0,1	-0,2
- Overtid	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,2
- Naturlønn	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,1	-0,1	0,0	0,0
- Andre arbeidskraftskostnader (inkl. strukturendringer)	0,6	0,0	0,4	0,3	0,3	0,3	0,0	-0,4	0,4	0,6

* Foreløpige tall.

¹ Positivt avvik innebærer at timelønnskostnadene øker mer enn påløpt årslønn.

² Flere virkedager bidrar til lavere timelønnskostnader sammenliknet med årslønn. Økt overtid og naturlønn bidrar motsatt. Økt sykefravær bidrar normalt også til å øke timelønnsen relativt til årslønn.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Det følger av definisjonene ovenfor at bl.a. følgende forhold kan bidra til ulik utvikling i time-lønnskostnader og årslønn:

- endringer i overtid
- endringer i sykefravær
- endringer i antall virkedager, f.eks. pga. endringer i bevegelige helligdager og skuddår
- endringer i arbeidsgiveravgift og pensjonspremier
- endret sats for feriepenger

I tillegg til faktorene som er nevnt i strekpunktene ovenfor, vil forskyvninger i sysselsettingen mellom ulike regioner med forskjellig arbeidsgiveravgift bidra til at de samlede timelønnskostnadene for en lønnstakergruppe utvikler seg forskjellig fra årslønnsen. Forskyvning i alderssammensetningen og endringer i antall som mottar pensjonsytelser fra bedriftene, vil også bidra til at timelønnskostnadene utvikler seg forskjellig fra årslønnsen.

Tabell 2.1 gir en illustrasjon på hvordan ulike faktorer har bidratt til avvik mellom påløpt årslønn og lønnskostnader per utførte timeverk i Norge.

I 2010 var veksten i timelønnskostnadene for alle grupper 1,1 prosentpoeng lavere enn veksten

i påløpt årslønn. Dette kan tilskrives lavere sykefravær, flere virkedager i 2010 enn i 2009. svakere vekst i naturlønn enn i ordinær lønn og nedgang i andre arbeidskraftkostnader. Ifølge foreløpige beregninger for 2011 og 2012 var veksten i time-lønnskostnadene hhv 0,3 og 0,6 prosentpoeng høyere enn veksten i påløpt årslønn. Både i 2011 og 2012 er den vesentligste forklaringsfaktoren knyttet til oppgang i premieinnbetalinger til pensjonsordningene. I 2012 er det ellers lavere sykefravær og overtidbruk enn året før, men dette blir oppveid av 1 virkedag mindre i 2012. Tallene for 2011 og 2012 er beheftet med usikkerhet som følge av at anslagene for utvikling i overtid, skiftarbeid og trygde- og pensjonspremier (dvs. «Andre arbeidskraftkostnader» i tabell 2.1) bygger på et foreløpig kildemateriale

Lønn per årsverk og årslønn i enkelte sektorer

Tabell 2.2 gir en sammenligning av nivået på årslønn og lønn per årsverk (tidligere kalt lønn per normalårsverk) for industri, varehandel og offentlig forvaltning slik disse størrelsene er beregnet i nasjonalregnskapet. Også lønnskostnader per års-

Tabell 2.2 Lønnsnivå per årsverk. 1000 kroner.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011*	2012*
<i>Totalt</i>										
Årslønn, påløpt	323,2	334,5	345,5	359,7	379,1	403,0	419,8	435,4	453,6	471,6
Lønn per årsverk	331,7	345,5	356,5	371,0	389,3	410,6	425,3	442,4	461,4	479,6
Lønnskostnader per årsverk	403,3	419,9	434,9	452,9	477,1	504,6	522,0	540,7	566,1	591,6
<i>Industri</i>										
Årslønn, påløpt						407,1	425,2	441,6	458,7	478,3
Lønn per årsverk	338,9	357,7	370,0	389,2	407,9	425,6	445,4	466,4	485,8	504,6
Lønnskostnader per årsverk	403,2	428,4	448,2	473,6	496,1	514,7	527,8	548,2	571,0	592,4
<i>Varehandel og reparasjon av motorvogner</i>										
Årslønn, påløpt						372,6	384,7	397,0	411,0	424,7
Lønn per årsverk	314,2	326,4	335,7	347,8	361,4	377,2	386,3	401,9	416,7	431,2
Lønnskostnader per årsverk	371,4	385,4	396,5	414,1	433,2	452,7	463,5	481,1	498,8	516,2
<i>Offentlig forvaltning</i>										
Årslønn, påløpt						390,0	407,7	424,0	441,3	459,8
Lønn per årsverk	310,8	322,9	332,8	344,4	359,4	379,6	395,2	412,4	428,9	447,0
Lønnskostnader per årsverk	394,6	410,6	424,3	437,3	459,2	488,0	508,0	528,5	556,6	587,1

* Foreløpige tall.

¹ Tidligere kalt lønn per normalårsverk.

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

verk er angitt. Tabell 2.3 viser den prosentvis veksten fra året før for de samme størrelsene.

Som omtalt ovenfor omfatter årslønnen beregnet i nasjonalregnskapet fastlønn inklusive etterbetalinger, feriepengetillegg, bonus og uregelmessige tillegg knyttet til arbeidets art, mens naturallønn, overtidslønn og sluttvederlag ikke er inkludert. Lønn omfatter alle lønnsutbetalinger til en arbeidstaker også naturallønn, overtid og sluttvederlag knyttet til individuelle avtaler. Feriepenger føres til året de er påløpt. Lønnskostnadene inkluderer i tillegg til lønnen indirekte kostnader som arbeidsgiveravgift, faktiske og beregnede pensjonsutgifter betalt av arbeidsgiver (i tråd med generell regnskapsføring). Når det gjelder lønn og lønnskostnader, er det viktig å være klar over at virksomhetene i staten, helseforetakene og i

kommuneforvaltningen benytter litt forskjellige regnskapsprinsipper i regnskapsføringen. Dette slår tydeligst ut i føringen av pensjonskostnader. Nasjonalregnskapet utnytter regnskapsinformasjonen slik den kommer til uttrykk gjennom Statistisk sentralbyrås regnskaper for offentlig forvaltning. Regnskapsføring av lønnskostnader i statsforvaltningen avviker spesielt ved at pensjonskostnadene omfatter selve underskuddet i Statens pensjonskasse i tillegg til virksomhetenes direkte innbetalinger av pensjonspremier til ordningen. Regnskapsføringen medfører blant annet at løpende utbetalinger av tjenestepensjon til tidligere ansatte påvirker de løpende pensjonskostnader. For 2012 utgjorde underskuddet knapt 10 milliarder kroner, eller om lag 1,7 prosent av de totale lønnskostnadene.

Tabell 2.3 Gjennomsnittlig vekst i årslønn, lønn per årsverk og lønnskostnader per årsverk. Prosentvis vekst fra året før.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011*	2012*
<i>Totalt</i>										
Årslønn, påløpt	4,5	3,5	3,3	4,1	5,4	6,3	4,2	3,7	4,2	4,0
Lønn per årsverk	3,5	4,2	3,2	4,1	4,9	5,5	3,6	4,0	4,3	3,9
Lønnskostnader per årsverk	3,8	4,1	3,6	4,1	5,3	5,8	3,4	3,6	4,7	4,5
<i>Industri</i>										
Årslønn, påløpt							4,4	3,9	3,9	4,3
Lønn per årsverk	2,5	5,6	3,5	5,2	4,8	4,3	4,7	4,7	4,2	3,9
Lønnskostnader per årsverk	2,8	6,2	4,6	5,7	4,8	3,7	2,5	3,9	4,2	3,8
<i>Varehandel og reparasjon av motorvogner</i>										
Årslønn, påløpt							3,2	3,2	3,5	3,3
Lønn per årsverk	2,7	3,9	2,9	3,6	3,9	4,4	2,4	4,1	3,7	3,5
Lønnskostnader per årsverk	2,2	3,8	2,9	4,4	4,6	4,5	2,4	3,8	3,7	3,5
<i>Offentlig forvaltning</i>										
Årslønn, påløpt							4,5	4,0	4,1	4,2
Lønn per årsverk	4,8	3,9	3,0	3,5	4,4	5,6	4,1	4,4	4,0	4,2
Lønnskostnader per årsverk	4,9	4,0	3,3	3,1	5,0	6,3	4,1	4,0	5,3	5,5

* Foreløpige tall.

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

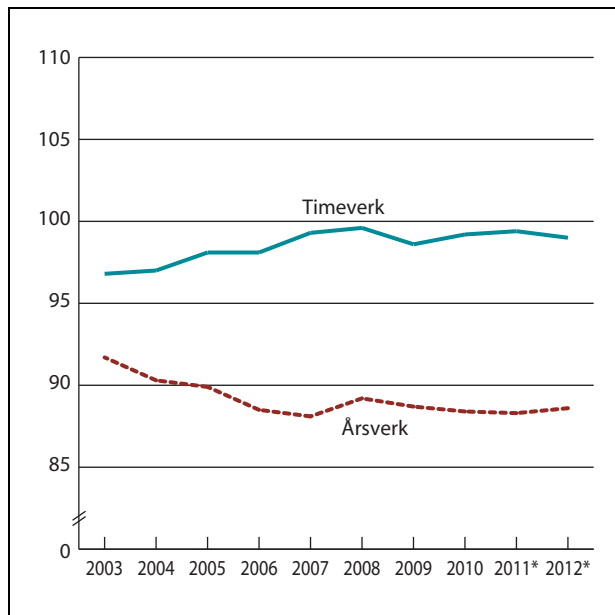
Lønnskostnadene per årsverk i gjennomsnitt for alle grupper lå i underkant av 22 prosent over «utbetalt» lønn i årene 2003-2005, og økte til rundt 23 prosent fram mot 2012, jf. tabell 2.2.

Tabellen viser ellers at lønn per årsverk er lavere enn årslønn i offentlig forvaltning, i motsetning til i øvrige næringer. Dette skyldes at summen av overtidslønn og naturallønn ikke er tilstrekkelig til å dekke opp for tapet av lønn knyttet til sykefravær (utover arbeidsgiverperioden). Det er særlig det lave nivået på naturallønn i forvaltning som gir dette resultatet.

I figur 2.1 sammenlignes «utbetalt» lønn per årsverk i offentlig forvaltning med tilsvarende i industrien. Det er ulikt antall utførte timer bak årsverkene i ulike næringer. Derfor viser figuren også det relative forholdet mellom «utbetalt» lønn

når man regner per utførte timeverk. Det framgår at «utbetalt» lønn per årsverk i offentlig forvaltning utgjorde i underkant av 92 prosent av «utbetalt» lønn i industrien. Forholdstallet falt til rundt 88 prosent i 2007, men har deretter ligget relativt stabilt. Til sammenligning utgjorde «utbetalt» lønn per utførte timeverk i forvaltningen bortimot 97 prosent av tilsvarende timelønn i industrien i 2003. Deretter har timelønnen i offentlig forvaltning nærmet seg industriens og har holdt seg i overkant av 99 prosent fra 2007.

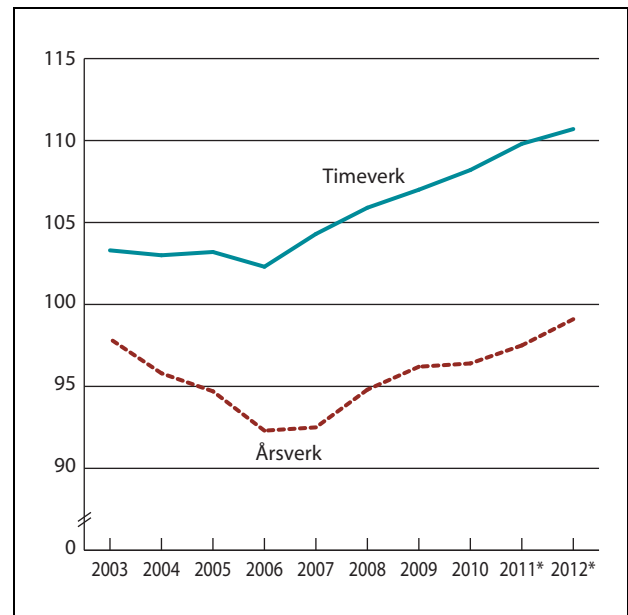
En tilsvarende sammenligning av lønnskostnader per årsverk og per timeverk for offentlig forvaltning og industri er vist i figur 2.2. I 2006 og 2007 lå lønnskostnaden per årsverk i offentlig forvaltning på om lag 92 prosent av industriens, etter å ha falt fra 98 prosent i 2003. Etter 2007 har lønns-

Figur 2.1 Lønn per årsverk og timeverk i offentlig forvaltning sammenlignet med lønn per årsverk og timeverk i industrien. Lønn per årsverk/timeverk i industrien = 100.

* Foreløpige tall.

Kilde: Nasjonalregnskapet. Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.2 Lønnskostnad per årsverk og timeverk i offentlig forvaltning sammenlignet med lønnskostnad per årsverk og timeverk i industrien. Lønnskostnad per årsverk/timeverk i industrien = 100.

* Foreløpige tall.

Kilde: Nasjonalregnskapet. Statistisk sentralbyrå.

kostnadene i forvaltningen igjen nærmet seg industriens og lå 1 prosentpoeng under i 2012. Når det gjelder lønnskostnader per timeverk, er disse høyere i offentlig forvaltning enn i industrien. Det relative forholdstallet har også økt, og i 2012 var lønnskostnadene per time i forvaltningen vel 10 prosent høyere enn i industrien.

Lønnsoverheng

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Dersom alle lønnsoppgjør foregikk samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivået ikke endret seg gjennom året, ville lønnsoverhenget per definisjon være null og slike beregninger dermed overflødige. Tariff tillegg og lønnsøkninger ellers blir imidlertid gitt på ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen mellom to år for ulike lønnstakergrupper.

I praksis vil størrelsen på overhenget ofte være et tolkingsspørsmål, bl.a. knyttet til tidspunktene for når lønnsøkningen skjer. Det kan også variere betydelig mellom områdene. Lønns tillegg som gis sent i året, fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året.

Det kan argumenteres for å holde bonus utenom lønnsbegrepet ved beregning av overheng. Bonus er en lønnsutbetaling som ofte skyldes spesielle forhold i ett år, og som ikke kommer igjen til neste år. Motargumenter er bl.a. at bonus får et stadig større omfang, og at bonus også kan være knyttet til den vanlige aktiviteten gjennom hele året. I beregningene er det forutsatt en jevn fordeling av bonus over året, dvs. et fast påslag per måned/tidsenhet. Bonus utbetalt i ett år får dermed virkning for lønnsveksten i beregningsåret, men får ikke virkning for lønnsveksten året etter. Dermed får det liten betydning om bonus inkluderes eller holdes utenfor ved beregning av overheng.

For de fleste hovednæringsområdene i privat sektor (for eksempel industri og varehandel) følger beregningene av lønnsoverheng definisjonen av overheng gitt ovenfor. Grunnlaget for beregningene er informasjon både fra strukturstatistik-

ken (lønnsstatistikken) per september/oktober og fra den kvartalsvise lønnsindeksen (som måler lønnsendring gjennom året, se omtale av kvartalsindeksen senere i vedlegget) samt fra lønnsforhandlingene.

Utvalgets beregninger av lønnsoverheng for tariffområder er derimot ikke fullt ut i samsvar med den prinsipielle definisjonen av overheng beskrevet ovenfor. Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg på slutten av året, eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, legger utvalget til grunn at lønnsnivået på tellingspunktet for lønnsstatistikken (september/oktober¹⁰) holder seg på samme nivå ut året. Det betyr at overhenget for tariffområder beregnes på grunnlag av lønnsnivået på tellingspunktet i forhold til gjennomsnittet for året. Dette er en praktisk tilpasning fordi vi har lite informasjon om lønnsveksten mot slutten av året og at overhengsberegningene for forhandlingsområder må være ferdige i god tid før forhandlingene starter opp. Denne beregningsmetoden gjelder bl.a. for funksjonærer og arbeidere i NHO-bedrifter, ansatte i Virke-bedrifter i varehandel, bank- og forsikring, staten, kommunene og Spekter-bedrifter. Denne metoden påvirker ikke størrelsen på samlet lønnsvekst sett over flere år, men påvirker fordelingen av lønnsveksten mellom år og kan gi en annen fordeling mellom overheng og bidrag fra lønnsglidning i det enkelte år enn om en hadde lagt til grunn et beregnet lønnsnivå ved utløpet av året i forhold til gjennomsnittsnivået for året.

Tariffmessig lønnsøkning

Tariffmessig lønnsøkning er lønnsøkning fastsatt i tariffavtaler som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger mellom arbeidstakernes og arbeidsgivernes organisasjoner. Tariffmessig lønnsøkning kan være generelle tillegg, lavlønns-tillegg, garantitillegg, tillegg på minstelønnsatser etc. som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger.

Lønnsglidning

Lønnsglidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøkning i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøkning i den samme perioden. Lønnsglidningen blir dermed en restpost. Det er et sammensatt lønnsbegrep som bl.a. kan omfatte lønnstillegg som er gitt ved lokale forhandlinger på de enkelte arbeidsplasser,

økt fortjeneste pga. økt akkord eller strukturelle endringer i sysselsettingen, f. eks. gjennom forskyvninger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå eller endret bruk av skiftarbeid. Tillegg ved lokale forhandlinger i privat sektor og for stillinger med bare lokal lønnsdannelse i kommunene regnes som lønnsglidning. I noen tariffområder er forhandlingsmodellen slik at partene også regner de lokale forhandlingene som en del av den avtalte lønnsøkningen. For ansatte i staten og i kommunene med sentral lønnsdannelse, er tillegg ved lokale forhandlinger normalt en del av rammen fastsatt sentralt. Denne rammen er likevel ofte en nedre grense. I staten f. eks. kan etatene/virksomhetene overføre penger fra driftsbudsjettet til lønnsmidler. I tillegg kan partene lokalt føre forhandlinger på særlig grunnlag.

I utvalgets rapporter presenteres tall for bidraget fra lønnsglidningen til årslønnsveksten i de store tariffområdene, jf. tabell 1.3 i kapittel 1. Denne tabellen viser dekomponering av årslønnsveksten i bidrag fra overheng fra året før og bidrag fra tariff tillegg og lønnsglidning i beregningsåret. Normalt betyr lønnsglidningen mer for årslønnsveksten enn det som framgår av tabell 1.3 for alle forhandlingsområdene. Dette skyldes at lønnsglidningen i beregningsåret påvirker størrelsen på overhenget til neste år. Samme betraktning gjelder også for tariff tilleggene.

Lønnsstatistikk i privat sektor

Statistisk sentralbyrå etablerte i 1997 ny strukturstatistikk for lønn, en statistikk som en gang per år kartlegger nivå, fordeling og endring i lønn. Statistikken er enhetlig og dekker per i dag alle næringer i privat sektor med unntak av primærnæringene¹¹. Den er utviklet i tråd med EØS-retningslinjer på området og i nært samarbeid med partene i lønnsoppgjøret for å dekke krav til forhandlingsstatistikk.

Dekning

Statistikken bygger på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i de fleste næringshovedområder¹² i privat sektor med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent av alle ansatte i næringshovedområdene alt avhengig av i hvor stor grad næringen er

¹⁰ For kommuneansatte er tellingspunktet 1. desember.

¹¹ For fiskeoppdrett ble det for første gang utarbeidet lønnsstatistikk i 2002. Fiskeoppdrett har vært med i NHO-tallene siden 1999.

¹² I følge Standard for næringsgruppering (SN2007).

omfattet av krav om forhandlingsstatistikk. For NHO-bedrifter er utvalget om lag 70 prosent, mens gjennomsnittlig dekningsgrad er 67. I stat og kommune og helseforetakene er det fulltelling. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid.

Lønnsbegrep

Strukturstatistikken for lønn er basert på kontant-lønnsbegrepet, gjennomsnittlig månedslønn. I månedslønnen inngår fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg¹³ og bonuser. Lønnsbegrepet omfatter ikke overtidsgodtgjørelse og naturaltelser, men det innhentes opplysninger om overtidsgodtgjørelse og det gis tall for gjennomsnittlig overtidsgodtgjørelse per måned som en tilleggsopplysning. Den faste avtalte lønnen er gitt for en oppgitt lønnsperiode (per time, dag, uke, 14 dager, måned osv.), mens de andre lønnskomponentene utenom bonus er et gjennomsnitt per måned for perioden «hittil i år», dvs. fra 1. januar til tellingstidspunktet for statistikken. Bonuser og provisjoner med videre er et beregnet gjennomsnitt per måned for perioden 1. oktober året før og til tellingstidspunktet. Lønnsendringer inngår fra det tidspunkt de er avtalt, slik at tidspunktet for eventuelle etterbetalinger ikke påvirker den beregnede lønnsutviklingen.

Arbeidstid

Den lovbestemte alminnelige arbeidstid er 40 t/uke. Avtalefestet normalarbeidstid er den arbeidstid per uke som gjelder for vedkommende lønnstakergruppe ifølge tariffavtaler. Den er vanligvis 37,5 t/uke. Ved arbeidstidsordninger som skift-, turnus- og nattarbeid, er både lovfestet og avtalt arbeidstid lavere enn dette. Mellom LO og NHO er for eksempel avtalefestet arbeidstid på 36,5 t/uke for vanlig 2-skiftarbeid, 35,5 t/uke for døgnkontinuerlig skift- og sammenliknbart turnusarbeid og 33,6 t/uke for helkontinuerlig skift- og sammenliknbart turnusarbeid.

For arbeidere i NHO-bedrifter baseres beskrivelsen av lønnsutviklingen på timefortjenesten omregnet til 37,5 t/uke. I en del bransjer/tariffområder hvor det forekommer skiftarbeid, er timelønssatsen for dette arbeidet fastsatt slik at

fortjenesten per uke er den samme uansett hvilken arbeidstidsordning som gjelder. For å kunne sammenlikne lønnstall bransjer i mellom, omregnes timefortjenestene slik at de tilsvarer en ukentlig arbeidstid på 37,5 timer. Med utgangspunkt i faktisk timelønn medfører omregning til 37,5 t/uke at bransjer med mye skiftarbeid vil få et relativt lavere lønnsnivå enn før omregningen i forhold til bransjer hvor det er lite skiftarbeid.

I lønnsstatistikken innhentes opplysninger om avtalt arbeidstid og overtidstimer. Avtalt arbeidstid blir benyttet som basis for å definere om en arbeidstaker er heltidsansatt eller deltidsansatt. I den offisielle lønnsstatistikken blir heltid definert som arbeidstid på 33 timer eller mer per uke. SSB kan sette andre grenser etter ønske fra oppdragsgivere, f. eks. i forbindelse med utarbeiding av tariffstatistikk. I offisiell lønnsstatistikk skilles det ikke mellom arbeid på skift/turnus og på dagtid, noe NHO kan gjøre for sine medlemsbedrifter. Videre benyttes avtalt arbeidstid for å beregne månedslønnen for arbeidstakere som har timelønn. Avtalt arbeidstid er eksklusiv spisepauser. Det gjøres ingen fradrag for fravær grunnet ferie, sykdom, permisjon e.l. For arbeidstakere som har en varierende arbeidstid fra uke til uke, blir det innrapportert gjennomsnittlig arbeidstid per uke for året eller for siste måned.

Heltid og deltid

I lønnsstatistikken regnes som nevnt alle ansatte med en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer per uke som heltidsansatte. For ansatte i stat, skoleverk, kommune og de statlige eide helseforetakene er heltid definert som alle med dellønnsprosent/stillingsandel på 100 prosent. Deltidsansatte er definert som alle ansatte som har avtalt arbeidstid på mindre enn 33 timer per uke eller en stillingsandel på mindre enn 100 prosent¹⁴.

Heltidsekvivalenter

For å kunne sammenlikne lønn mellom heltids- og deltidsansatte omregnes lønnen til de deltidsansatte til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Der det ikke foreligger opplysninger om normalarbeidstid (norm i bransjen) gjøres dette ved å benytte forholdet mellom arbeidstiden til hver enkelt deltidsansatt og den gjennomsnittlige arbeidstiden for heltidsansatte i næringen som omregningsfaktor. Månedslønn per heltidsekviva-

¹³ Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallingstillegg, skifttillegg, smusstillegg, off-shoret tillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider.

¹⁴ Enkelte yrker (f. eks. piloter) hvor det arbeides mindre enn 33 timer per uke, regnes likevel som heltidsansatte.

lent for de deltidsansatte kan da slås sammen med månedslønn for de heltidsansatte, slik at man kan beregne en gjennomsnittlig månedslønn for alle ansatte.

Kjennemerker

SSB samler videre inn opplysninger om alder, kjønn og stilling for den enkelte ansatte. Stillingskodene og stillingsbetegnelsene SSB får inn, er kjente betegnelser innen de enkelte næringsområder. Det foretas omkoding til stillingskoder i tråd med internasjonale anbefalinger og for å kunne rapportere statistikken etter de retningslinjer SSB har på området. I lønnsstatistikken nyttes i størst mulig grad standard for yrkesklassifisering (Standard for yrkeskoding C 521 STYRK) som er den norske versjonen av den internasjonale yrkesstandarden ISCO-88. Kompetansenivå og spesialisering er de to hovedprinsippene standarden bygger på for å klassifisere yrkesutøvere etter yrke. SSB kopler også til datamaterialet opplysninger om høyeste fullførte utdanning fra utdannelsesregisteret. Her gjenstår det fortsatt en god del arbeid for å få til en stillingskoding som har nok detaljert informasjon for sentrale brukere av statistikken.

Kvartalsstatistikk

SSB utarbeider en kvartalsvis lønnsindeks for ansatte i privat sektor. Et hovedformål med denne indeksen er måling av lønnsendring gjennom året til bruk i konjunkturovervåkingen. Det er siden 1. kvartal 1998 innhentet opplysninger for et utvalg av bedrifter i noen hovednæringsområder. Utvalget trekkes blant de bedriftene som er med i strukturstatistikken, og det foretas rotasjon av utvalget en gang i året. Siden 1. kvartal 2009 har SSB publisert endringstall etter den kvartalsvise lønnsstatistikken for de samme næringsområder som i strukturstatistikken med unntak av fiskeopprett.

Den kvartalsvise lønnsindeksen er nært knyttet til den årlige strukturstatistikken for lønn (lønnsstatistikken). Lønnsbegrepene (utbetalt avtalt lønn og månedslønn i alt) er identiske med lønnsbegrepene som benyttes i strukturstatistikken for lønn. Utviklingen i utbetalt avtalt lønn, som er hovedkomponenten i månedslønningen i alt, er direkte sammenliknbar mellom den kvartalsvise lønnsindeksen og strukturstatistikken. Utviklingen i månedslønningen er derimot ikke direkte sammenliknbar mellom de to statistikkene. Årsaken til dette er at uregelmessige tillegg og bonuser mv. beregnes som et snitt over året i strukturstatistikken, mens i den kvartalsvise lønnsindek-

sen beregnes gjennomsnittet for størrelsene kun for det gjeldende kvartalet.

De kvartalsvise lønnsindeksene blir publisert om lag to måneder etter statistikkkvartalets utløp.

Ny standard for næringsgruppering fra 2008

Statistisk sentralbyrå tok i 2008 i bruk en ny versjon av norsk Standard for næringsgruppering (SN2007) i sine næringsstatistikker. Den nye standarden gir en oppdatert beskrivelse av aktivitetene i næringslivet og offentlig sektor. De største endringene i grupperingen av virksomheter har skjedd i tjenesteytende næringer.

Standarden samsvarer med EU sin nye standard NACE Rev. 2. Dette bidrar til sammenlignbarhet på tvers av landegrensene. Den nye næringsstandarden er tatt i bruk i alle europeiske land.

Standarden bestemmer hvordan enheter som danner grunnlag for statistikken grupperes sammen, og hvordan næringer avgrenses. Samtidig legger den en del føringer på hvilke næringsgrupper det publiseres statistikk for.

Noen vesentlige endringer i standarden var:

- Reparasjon og installasjon av industrimaskiner ble skilt ut som egen næring under industri.
- Forlagsvirksomhet ble flyttet fra industri til informasjon og kommunikasjon.
- Utvikling av byggeprosjekter (boligbyggelag og utvikling og salg av egen fast eiendom) ble en del av bygge- og anleggsvirksomheten.
- Bensinstasjonene ble en del av detaljhandelen.
- Informasjon og kommunikasjon ble skilt ut som et eget næringshovedområde.
- Reparasjon av datamaskiner, husholdningsvarer og varer til personlig bruk ble samlet i egen næring.
- Det ble etablert flere nye hovednæringsområder innenfor tjenesteytende næringer: IKT, Vannforsyning, avløps- og renovasjon, Eienomsdrift og Kultur og underholdning.

Den nye standarden har 18 næringsområder i privat sektor mot 14 tidligere.

I lønnsstatistikken har SSB publisert fem årganger (2008 til 2012) av alle tall som berøres av omleggingen. Tall lengre tilbake finnes bare etter gammel standard i den årlige lønnsstatistikken. Det er bare lønnskapitlet i TBU som er direkte berørt av omleggingen. I tabell 1.1 i kapittel 1 er det i første rekke industri og varehandel som påvirkes. Staten, kommunene og helseforetakene er uberørt av omleggingen. Det samme gjelder bedrifter utenom helseforetakene i Spekter-området. Finanstjenester er i liten grad berørt.

Grunnlag og metoder for beregning av lønnsnivå og lønnsvekst

Beregningene av årslønn og lønnsvekst for forhandlingsområdene i tabell 1.1 i kapittel 1 bygger på lønnsstatistikk for de enkelte gruppene, og på opplysninger om lønnstillegg og reguleringstidspunkter i de enkelte år. Beregningene er basert på oppgaver over time- eller månedslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Månedslønnen består av avtalt lønn, uregelmessige tillegg¹⁵ og bonuser. Derimot inngår ikke fordel ved opsjoner og fordel ved aksjer til underkurs.

Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. Noen av lønnskomponentene som inngår, kan være bransjespesifikke tillegg, slik som f.eks. skifttillegg og ulempetillegg.

For gruppene/tariffområdene i tabell 1.1 beregnes årslønn for alle grupper ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikken for inneværende år og året før. For de fleste er tellingstidspunktet per oktober. En kan dermed anslå økningen i månedslønnen siden oktober året før. Økningen i månedslønnen over denne 12-månedersperioden deles i tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøkning anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-månedersperioden. Lønnsglidningen, som beregnes som en restpost, blir fordelt på ett eller flere tidspunkter for de ulike gruppene, bl.a. ut fra kunnskap om virkningstidspunkt for lokalt avtalte tillegg. Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg på slutten av året eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, legger utvalget til grunn at lønnsnivået på tellingstidspunktet for lønnsstatistikken holder seg på samme nivå ut året. Deretter kan en beregne et gjennomsnittlig lønnsnivå for det aktuelle året.

I SSBs årslønnsberegninger for næringsområder i privat sektor med utgangspunkt i lønnsstatistikken, f. eks. for industrien, brukes det litt andre prinsipper enn i forhandlingsområdene for beregning av årslønnsvekst. Innholdet i lønnsbegrepet er imidlertid det samme og i begge beregningene tas det utgangspunkt i flere årganger av lønnsstatistikken. I SSBs beregninger for næringsområder i privat sektor er det utviklingen i den kvartalsvise lønnsindeksen for avtalt lønn som gir fordelingen

av lønnsøkningen gjennom året. De faktiske utbetalinger uavhengig av virkningsdato legges til grunn. I områder dette ikke finnes informasjon fra kvartalsindeksen, benyttes informasjon fra lønnsoppgjørene på samme måte som i forhandlingsområdene i tabell 1.1. Dette gjelder bl.a. for offentlig sektor unntatt helseforetakene og for finansnæringen.

I noen av forhandlingsområdene i tabell 1.1 gjelder beregningen av årslønnsnivå og årslønnsvekst for heltidsansatte. I beregningene inngår som hovedregel de som har en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer i uken. Dette er i samsvar med definisjonen av heltid i offisiell lønnsstatistikk. Det skilles ikke mellom arbeid på skift/turnus og på dagtid. I forbindelse med utarbeidning av tariffstatistikk kan SSB sette andre grenser. For ansatte i staten og kommunene inkl. undervisningssektoren er heltid definert som dellønnsprosent/stillingsandel på 100 prosent. For de statlige eide helseforetakene har en også mulighet for å sette grenser mellom heltid og deltid som i privat sektor.

Deltidsansatte er som hovedregel alle som har avtalt arbeidstid lavere enn 33 timer i uken eller dellønnsprosent/stillingsandel lavere enn 100 prosent. For å kunne sammenlikne lønn mellom heltids- og deltidansatte omregnes lønnen til de deltidansatte til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Lønn per heltidsekvivalent for de deltidansatte kan da slås sammen med lønnen for de heltidsansatte slik at man kan beregne gjennomsnittlig lønn for alle ansatte. I de fleste tariffområdene og i SSB årslønnsberegninger for ulike næringer, gjøres årslønnsberegningene for heltidsekvivalenter der både heltids- og deltidansatte inngår.

I noen områder står deltidansatte for en stor del av årsverkene. I det kommunale- og fylkeskommunale tariffområdet arbeider om lag 60 prosent av de ansatte deltid (utfører om lag 40 prosent av årsverkene), mens andelen er om lag 44 prosent i varehandelen (utfører om lag 1/3 av årsverkene) og om lag 34 prosent blant undervisningspersonale (utfører om lag 1/4 av årsverkene). For de andre gruppene/næringene i tabell 1.1 i kapittel 1 ligger deltidsandelen rundt 20 prosent eller lavere unntatt for helseforetakene hvor andelen ligger rundt 48 prosent.

I privat sektor bygger SSBs lønnsstatistikk på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i alle næringshovedområder¹⁶ med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent, med i gjennomsnitt om lag 67

¹⁵ Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallingstillegg, skifttillegg, smusstillegg, offshoret tillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider.

¹⁶ Ifølge standard for næringsgruppering (SN2007).

prosent av alle ansatte i næringshovedområdet, alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav om forhandlingsstatistikk. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid. Foretakene som omfattes av det årlige utvalget, leverer data på elektroniske media og i økende grad via Altinn-portalen¹⁷.

I offentlig sektor bygger lønnsstatistikken for ansatte i staten på opplysninger fra Statens Sentrale Tjenestemannsregister (SST) hos Forny-

ings-, administrasjons- og kirkedepartementet, mens den for ansatte i kommunal- og fylkeskommunal virksomhet bygger på opplysninger fra Personal administrativt informasjonssystem (PAI) hos KS. Både for ansatte i staten, i kommunal- og fylkeskommunal virksomhet og i helseforetakene er det totaltelling. SSB står for innhenting av lønnsopplysningene for statsansatte og for ansatte i de statlige helseforetakene. SSB offentliggjør offisiell lønnsstatistikk for ansatte både i staten, de statlige helseforetakene, kommunene og for undervisningssektoren.

¹⁷ Internettportal for offentlig innrapportering.

Vedlegg 3

Kursutviklingen for norske kroner

Dette vedlegget gir en omtale av utviklingen i kronekursen de siste ti årene. En omtale av valutakursutviklingen lenger tilbake i tid gis i NOU-rapport 2003:10.

Kronekursindekser

Industriens effektive valutakurs er en nominell effektiv kronekurs beregnet på grunnlag av kursene på den norske kronen mot valutaene for Norges 25 viktigste handelspartnere (geometrisk gjennomsnitt veid med OECDs løpende konkurransevekter, beregnet som en kjedet indeks). Indeksen er satt lik 100 i 1990. Fallende indeksverdi betyr en styrking av kronekursen.

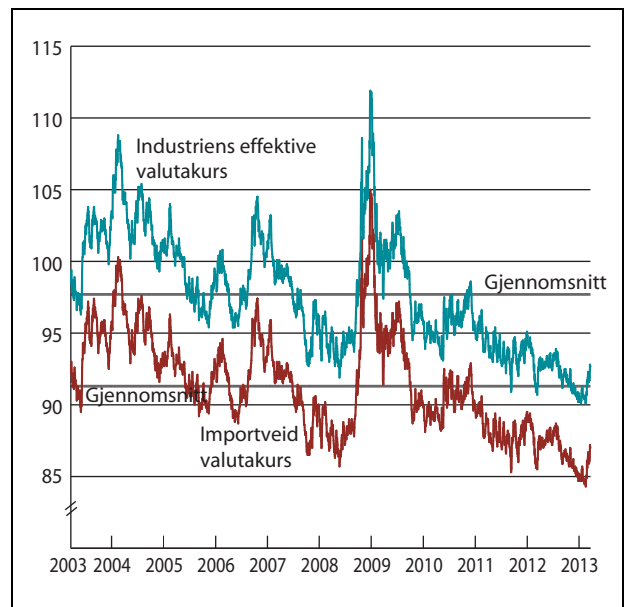
Den importveide valutakursindeksen (I44) er et geometrisk gjennomsnitt av 44 valutakurser. Vektene er beregnet på grunnlag av Norges import fra 44 land, som dekket 96,9 prosent av total import i 2010. Indeksen er satt lik 100 i 1995. Fallende indeksverdi betyr en styrking av kronekursen. Indeksen er beregnet etter samme prinsipper som konkurransekursindeksen.

Utviklingen i de to valutakursindeksene de siste ti årene er illustrert i figur 3.1 og tabell 3.1 nedenfor.

Utviklingen i kronekursen de siste årene

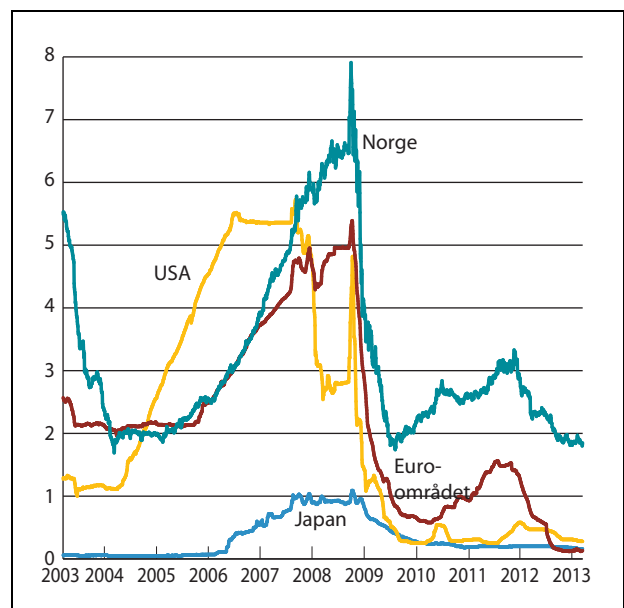
En høy positiv rentedifferanse mellom Norge og handelspartnerne, jf. figur 3.2, bidro til at kronekursen var relativt sterk ved starten av 2003. Gjennom 2003 falt rentedifferansen mellom Norge og handelspartnerne, noe som bidro til at kronekursen svekket seg markert, jf. figur 3.1. I februar 2004 var nivået på pengemarkedsrentene i Norge lavere enn nivået i euroområdet. Samtidig var kronekursen på sitt svakeste nivå på over tre år.

Kronen styrket seg klart fra starten av 2004 til sommeren 2008, perioden sett under ett. Målt ved industriens effektive valutakurs styrket kronen seg med 12 prosent fra februar 2004 til august 2008. I samme periode økte rentedifferansen mellom Norge og euroområdet, målt ved differansen

Figur 3.1 Industriens effektive valutakurs og importveid kronekurs. Fallende kurve angir sterkere kronekurs.

Kilde: Reuters EcoWin.

Figur 3.2 Tremåneders pengemarkedsrente i Norge og hos noen av handelspartnerne. Prosent.

Kilde: Reuters EcoWin.

Tabell 3.1 Kronekursen. Prosentvis endring fra året før.¹

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Industriens effektive valutakurs (KKI)	3,0	3,8	-4,4	0,5	-1,7	-0,5	2,9	-4,2	-1,9	-1,6
Importveid valutakurs (I-44)	1,3	3,0	-3,9	0,7	-1,8	0,0	3,3	-3,7	-2,4	-1,1

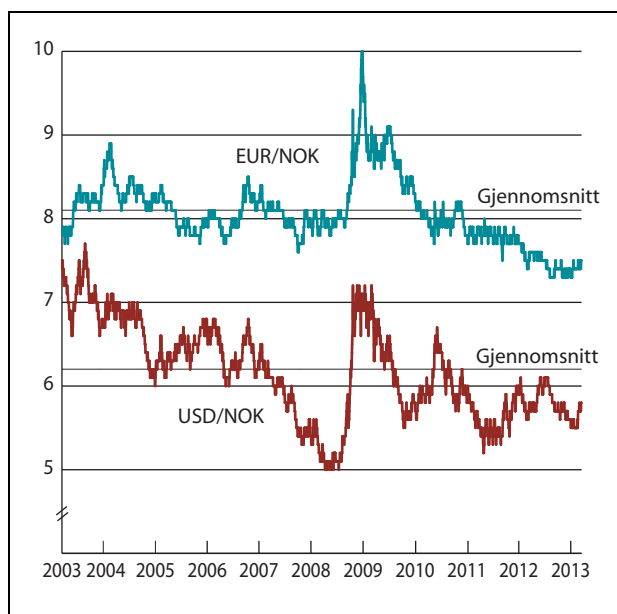
¹ Et positivt endringstall innebærer en effektiv svekkelse av norske kroner målt ved hhv. industriens effektive valutakurs og den importveide valutakursen.

mellem tremåneders pengemarkedsrenter, med om lag 1½ prosentpoeng.

Høsten 2008 bidro den internasjonale finanskrisen til store svingninger i både rente- og valutamarkedene. I andre halvår av 2008 svekket kronen seg med drøyt 18 prosent. Gjennom 2009 ble imidlertid mye av denne svekkelsen reversert, og ved utgangen av 2009 var kronen i overkant av 13 prosent sterkere enn ved starten av året. De siste tre årene har svingningene i kronekursen vært noe mindre. Kronen har i denne perioden vist en styrkende trend. Målt ved industriens effektive valutakurs er kronen nå 5¼ pst. sterkere enn gjennomsnittet de siste ti årene.

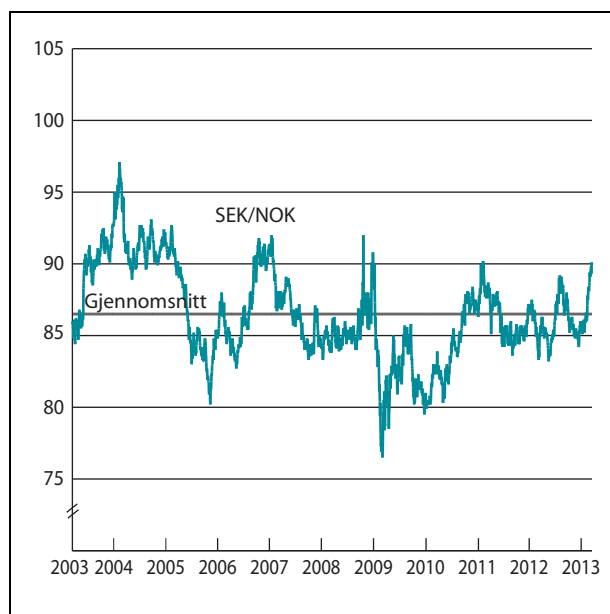
Figur 3.3 viser utviklingen i norske kroner per euro og dollar de siste ti årene. Både målt mot dollar og mot euro var kronen i midten av mars noe sterkere enn gjennomsnittet de siste ti årene. Det har vært betydelige svingninger i perioden.

Målt mot den svenske kronen var den norske kronen i midten av mars noe svakere enn gjennomsnittet de siste ti årene, jf. figur 3.4. Det har imidlertid vært store svingninger gjennom perioden.

Figur 3.3 Utviklingen i norske kroner per euro og dollar. Fallende kurve angir sterkere kronekurs.

Kilde: Reuters EcoWin.

Figur 3.4 Utviklingen i norske kroner per svenske kroner. Fallende kurve angir sterkere kronekurs.

Kilde: Reuters EcoWin.

Tabell 3.2 Vekter I-44.

		Importvekter ¹
1	Euroområdet	322,3
2	Sverige	145,1
3	Kina	87,6
4	Danmark	64,2
5	Storbritannia	60,7
6	USA	56,0
7	Canada	33,2
8	Sør Korea	31,3
9	Russland	26,6
10	Polen	25,9
11	Japan	22,6
12	Brasil	14,0
13	Sveits	10,6
14	Tsjekkia	10,2
15	Taiwan	8,8
16	Tyrkia	7,4
17	Sri Lanka	7,1
18	Romania	6,4
19	Sør Afrika	6,2
20	Botswana	6,2
21	Singapore	5,9
22	Thailand	5,1
23	India	4,9
24	Ungarn	4,6
25	Malaysia	4,5
26	Vietnam	4,2
27	Litauen	3,4
28	Hong Kong	3,1
29	Peru	2,9
30	Island	2,8
31	Marokko	2,1
32	Ukraina	2,0
33	Indonesia	1,9
	SUM	1000

¹ Vekter benytter fra og med 1. februar 2010
Kilde: Norges Bank.

Tabellvedlegg

[illegible]

Tabell 4.1 Skattesatser og beløpsgrenser for inntektsårene 2007–2013.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
<i>g. Minstefradrag for pensjonsinntekt</i>							
Sats, pst,	26,0	26,0	26,0	26,0	26,0	26,0	26,0
Øvre grense, kr	53 400	56 100	58 900	60 950	62 950	65 450	68 050
Nedre grense, kr	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000
<i>h. Lønnsfradrag⁴, kr</i>							
	31 800	31 800	31 800	31 800	31 800	31 800	31 800
<i>i. Særfradrag for alder, kr</i>							
	19 368	19 368	19 368	19 368	Utgått	Utgått	Utgått
<i>j. Særfradrag for uførhet, kr</i>							
	19 368	19 368	19 368	19 368	32 000	32 000	32 000
<i>k. Særskilt skattefradrag for pensjonister</i>							
Maksimalt beløp, kr					28 150	29 300	30 300
Innslagspunkt trinn 1, kr					158 650	165 000	170 750
Nedtrappingssats trinn 1, pst.					15,3	15,3	15,3
Innslagspunkt trinn 2, kr					242 000	251 700	259 800
Nedtrappingssats trinn 2, pst.					6,0	6,0	6,0
<i>j. Skattebegrensningsregelen for uføre mv.⁵</i>							
Avtrappingssats, pst.	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0
Skattefri nettoinntekt							
Enslige, kr	99 600	104 600	109 850	113 700	117 400	122 100	127 000
Ektepar, kr	163 300	171 500	198 150	206 700	Utgått	Utgått	Utgått
Gifte ⁶ , kr					107 600	112 200	116 700
<i>l. Foreldrefradrag (for barn under 12 år)</i>							
Øvre grense, ett barn, kr	25 000	25 000	25 000	25 000	25 000	25 000	25 000
Øvre grense, to barn, kr	30 000	40 000	40 000	40 000	40 000	40 000	40 000
Øvre grense, tre barn, kr	35 000	55 000	55 000	55 000	55 000	55 000	55 000
Øvre grense, fire barn, kr	40 000	70 000	70 000	70 000	70 000	70 000	70 000
Osv.							
<i>n. Barnetrygd⁷</i>							
Generell sats per barn, kr	11 640	11 640	11 640	11 640	11 640	11 640	11 640
<i>Ekstra barnetrygd i Finnmark og Nord-Troms, kr</i>							
	3 840	3 840	3 840	3 840	3 840	3 840	3 840

¹ Næringsdrivende innenfor fiske og fangst samt barnepass i eget hjem (barn under 12 år eller med særlig behov for omsorg og pleie) har 7,8 pst. trygdeavgift på næringsinntekten. Lavere trygdeavgiftssats for fiske og fangst har sammenheng med at disse næringene betaler produktavgift som blant annet skal dekke differansen mellom 7,8 pst. og 11 pst. trygdeavgift.

² For skattytere i Nord-Troms og Finnmark er satsen 7 pst.

³ Skattytere med forsørgeransvar for ektefelle skattlegges i klasse 2.

⁴ Skattyter må velge mellom minstefradrag og lønnsfradrag.

⁵ Fra 2011 gjelder skattebegrensningsregelen kun uføre samt enslige forsørgere som mottar overgangsstønad.

⁶ Gifte uføre som mottar ektefelle tillegg, har en skattefri nettoinntekt som tilsvarer det dobbelte av den skattefrie nettoinntekten for øvrige gifte, dvs. 233 400 kroner i 2012.

⁷ Enslige forsørgere får barnetrygd for et barn mer enn det de har. Enslige forsørgere med full overgangsstønad får dessuten 7 920 kroner ekstra for barn 0-3 år.

Kilde: Finansdepartementet.

Tabell 4.2 Utvikling i grunnbeløpet, minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonene til enslige fødte uføre/unge uføre i perioden 1.5.1993-30.4.2013. Kroner.

	Grunnbeløpet	Årlig minstepen- sjon for enslig	Årlig minstepen- sjon for ektepar	Årlig pensjon til enslige fødte uføre/unge uføre ¹	
				Pensjon før 1.1.92 ²	Pensjon tidligst fra 1.1.92 ³
1.05.93-31.12.93	37 300	59 868	96 816	92 688	88 992
1.01.94-30.04.94	37 300	59 868	101 088 ⁴	92 688	88 992
1.05.94-31.12.94	38 080	61 116	103 200	94 620	90 852
1.01.95-30.04.95 ⁵	38 080	61 512	103 992	94 620	90 852
1.05.95-30.04.96	39 230	63 372	107 136	97 488	93 600
1.05.96-30.04.97	41 000	66 240	111 984	101 892	97 836
1.05.97-30.04.98 ⁶	42 500	69 360	117 456	105 672	101 412
1.05.98-30.04.99 ⁷	45 370	81 360	140 040	112 752	108 252
1.05.99-30.04.00	46 950	84 204	144 912	116 676	112 032
1.05.00-30.04.01	49 090	88 032	151 512	121 992	117 132
1.05.01-30.04.02	51 360	92 100	158 532	127 632	122 544
1.05.02-30.04.03	54 170	97 140	167 208	134 616	129 252
1.05.03-30.04.04	56 861	101 964	181 200 ⁸	141 300	135 660
1.05.04-30.04.05	58 778	105 408	190 240 ⁹	146 064	140 244
1.05.05-30.04.06	60 699	108 852	199 512 ¹⁰	150 840	144 828
1.05.06-30.04.07	62 892	112 788	206 712	156 288	150 060
1.05.07-30.04.08	66 812	119 820	219 600	166 032	159 420
1.05.08-30.04.09 ¹¹	70 256	136 296	251 496	180 912 ¹²	173 532 ¹²
1.05.09-30.04.10 ¹³	72 881	143 568	265 272	187 668	180 012
1.05.10-30.04.11 ¹⁴	75 641	151 272	279 864	194 772	186 828
1.05.11-30.04.12 ¹⁵	79 216	157 639	291 644	203 976	195 660
1.05.12-30.04.13	82 122	162 615	300 850	211 476	202 848

¹ Personer som er født uføre eller har blitt uføre før fylte 26 år har rett til en garantert minstetilleggspensjon fra folketrygden.

² Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,5 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 45 pst.

³ Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,5 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 42 pst.

⁴ Hevingen av særtilleggsats for ektepar fra 1.1.94. Ny sats 2*60,5 pst. av grunnbeløpet, dvs. dobbelt av satsen for enslige.

⁵ Heving av særtilleggsatsen fra 1.1.95. Ordinær sats utgjør 61,55 pst. av grunnbeløpet.

⁶ Heving av særtilleggsatsen fra 1.5.97. Ordinær sats utgjør 63,2 pst. av grunnbeløpet.

⁷ Heving av særtilleggsatsen fra 1.5.98. Ordinær sats utgjør 79,33 pst. av grunnbeløpet.

⁸ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2003. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,8 G.

⁹ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2004. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,825 G.

¹⁰ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2005. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,85 G

¹¹ Heving av særtilleggsatsen fra 1.5.2008. Ordinær sats utgjør 94 pst. av grunnbeløpet.

¹² Antatt framtidig pensjonspoeng hevet fra 3,3 til 3,5 fra 1.5.2008.

¹³ Heving av særtilleggsatsen fra 1.5.09. Ordinær sats utgjør 97 pst. av grunnbeløpet.

¹⁴ Heving av særtilleggsatsen fra 1.5.10. Ordinær sats utgjør 100 pst. av grunnbeløpet.

¹⁵ Fra og med 1.5.2011 er satsene for minste pensjonsnivå for alderspensjonister regulert i samsvar med lønnsveksten og deretter justert for effekten av levealdersjusteringen, mens minstepensjon for uførepensjonister er regulert i samsvar med grunnbeløpet (lønnsveksten).

Tabell 4.3 Timelønnskostnader i industrien hos Norges handelspartnere. Prosentvis vekst fra året før.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Tyskland	2,8	1,0	0,7	2,6	1,2	1,8	1,8	0,6	2,9	2,5
Sverige	4,8	1,8	3,6	1,9	6,8	1,7	7,0	0,0	1,7	4,1
Storbritannia	4,0	1,6	5,0	3,8	3,9	4,8	2,0	0,1	1,8	1,8
Kina										
USA	4,4	2,6	2,8	1,1	5,2	2,2	4,3	1,8	2,1	
Nederland	4,4	1,3	0,8	2,3	2,1	4,8	1,5	0,4	1,7	0,7
Danmark	3,9	2,5	4,0	2,3	6,4	4,6	3,0	3,6	2,6	1,4
Frankrike	2,7	2,8	1,5	2,7	2,8	2,4	2,2	1,8	2,5	2,4
Russland										
Japan	0,9	0,7	1,7	0,5	-0,1	1,7	-1,0	-0,9	2,1	
Italia	5,1	5,3	2,1	2,0	2,2	2,8	3,3	2,8	2,5	3,3
Belgia	5,3	3,9	2,5	2,7	2,4	5,7	2,5	2,0	2,8	3,3
Spania	5,0	3,6	4,5	4,2	4,2	4,2	6,1	0,6	1,5	2,6
Sveits	2,2	-1,0	2,0	2,6	1,9	1,9	3,1	-2,9	0,4	
Polen	2,9	2,7	3,4	5,9	10,1	9,5	4,2	3,9	4,5	5,1
Singapore	2,2	0,5	-1,2	-0,8	8,2	12,8	-4,4	2,0	9,1	
Brasil	10,2	12,6	9,3	6,6	6,2	11,8	5,0	9,2	9,8	
Tsjekkia	5,6	6,0	3,6	5,4	8,1	4,8	4,3	1,8	4,9	
Finland	3,8	5,1	3,5	3,8	1,9	4,2	4,8	-0,7	2,2	4,5
Østerrike	1,3	0,0	3,7	3,0	3,9	4,7	5,1	-1,4	2,7	4,2
Sør Korea	5,4	7,2	4,9	9,2	8,9	2,5	3,7	6,8	2,2	
India										
Irland	4,6	4,6	5,3	5,2	6,6	6,6	4,4	0,5	-1,0	3,1
Taiwan	1,5	1,4	4,9	2,7	2,7	1,9	-6,3	2,7	4,1	
Canada	4,2	4,3	3,3	1,9	3,6	1,8	-1,2	5,5	1,5	
Norges handelspartnere	3,9	2,4	3,0	2,9	4,1	3,6	3,2	1,3	2,5	2,7
<i>Memo:</i>										
Norge	3,8	3,4	4,1	6,2	3,8	5,1	4,1	2,2	3,9	4,3

Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), Eurostat, SSB og Beregningsutvalget.

Tabell 4.4 Lønn per ansatt i hele økonomien hos Norges handelspartnere. Prosentvis vekst fra året før.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Tyskland	1,4	0,3	-0,1	1,0	0,8	2,1	0,2	2,4	3,0	2,6
Sverige	3,2	4,0	3,1	2,1	5,2	1,5	1,6	2,8	0,9	2,9
Storbritannia	4,7	3,8	3,8	4,7	5,1	1,5	2,8	2,7	2,0	2,6
Kina										
USA	4,5	4,3	3,5	4,0	4,1	3,2	1,0	2,9	2,9	2,1
Nederland	3,4	3,4	1,1	2,3	3,0	3,3	2,1	1,3	1,5	1,1
Danmark	3,8	3,3	3,7	3,5	3,6	3,5	1,8	2,6	1,6	1,6
Frankrike	2,8	3,4	3,1	3,2	2,5	2,6	1,8	2,3	2,8	2,1
Russland										
Japan	-2,0	-1,4	-0,1	-0,8	-1,2	0,4	-3,7	0,1	0,0	-0,7
Italia	2,5	3,3	2,7	2,2	2,0	3,0	-0,1	2,0	1,0	0,3
Belgia	1,9	1,6	1,8	3,6	3,4	3,5	1,2	1,4	3,1	3,2
Spania	2,6	2,1	2,8	3,2	4,6	6,7	4,4	0,2	0,5	0,2
Sveits	-0,2	-0,4	2,6	2,0	3,2	1,9	1,1	-0,5	1,1	1,1
Polen	1,6	1,8	1,7	2,0	4,8	8,9	3,5	4,6	3,9	3,7
Singapore										
Brasil										
Tsjekkia	7,9	8,2	3,8	6,0	6,3	4,2	-1,2	4,5	2,5	1,8
Finland	2,7	3,7	3,7	2,9	3,7	4,4	2,3	1,8	3,4	3,9
Østerrike	1,7	1,5	2,4	3,0	3,0	3,3	1,6	1,3	1,9	2,9
Sør Korea	7,4	4,6	5,3	3,5	4,1	4,2	2,4	3,4	3,4	4,7
India										
Irland	6,4	5,2	5,5	4,6	5,9	5,4	-0,8	-3,1	0,2	1,1
Taiwan										
Canada	2,4	4,2	4,6	4,6	3,5	2,4	1,9	2,5	2,8	2,3
Norges handelspartnere	3,0	2,9	2,6	2,8	3,5	2,8	1,4	2,3	2,0	2,2
<i>Memo:</i>										
Norge	4,1	4,4	4,6	5,4	6,2	6,0	3,2	3,9	4,6	3,8

Kilder: OECD (Economic Outlook) og Beregningsutvalget.

Tabell 4.5 Brutto driftsresultatandel for utvalgte land. Prosent.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
<i>Industrien</i>										
Norge	33,1	35,1	35,3	35,6	34,2	32,6	26,6	31,3	32,7	33,1
Sverige	36,0	37,7	39,0	41,6	40,8	33,7	29,8	41,1		
Tyskland	28,9	31,3	33,3	36,1	37,9	34,3	26,2	34,9	36,6	
Danmark	30,3	30,8	30,4	31,9	29,9	26,7	24,2	29,1	25,6	
Nederland	37,3	39,4	42,6	42,5	44,4	42,1	36,3	41,2	44,1	
USA	33,6	38,3	40,5	41,8	42,7	40,0	42,0	46,8		
Finland	46,9	46,6	45,6	47,4	50,2	46,6	33,5	39,2	39,4	
Frankrike	30,7	30,4	29,8	28,3	30,2	27,5	24,0	25,1		
Polen	46,7	52,3	51,5	51,9	51,5	49,5	54,1	50,8	55,1	
Italia	40,4	40,1	38,9	39,1	40,4	37,4	34,0	36,5	34	
<i>Hele økonomien</i>										
Fastlands-Norge	37,3	38,6	39,2	39,0	38,2	36,9	36,0	37,9	37,2	36,6
Sverige	34,7	35,7	36,1	37,5	36,6	35,6	33,8	36,5	36,8	
Tyskland	41,1	42,4	43,5	44,8	45,7	44,8	42,1	43,5	43,0	
Storbritannia	38,2	38,7	38,6	39,0	39,2	39,9	37,3	37,4	38,0	
Danmark	36,4	37,2	37,2	36,9	35,3	34,6	31,8	35,4	35,6	
Nederland	42,0	42,4	43,9	44,4	44,6	44,0	41,5	42,8	43,1	
USA	38,5	39,3	39,8	39,9	39,8	39,3	39,8	41,0		
Finland	44,8	45,3	44,2	44,7	46,3	44,4	40,5	41,7	41,8	
Frankrike	39,1	39,3	39,2	39,5	40,2	39,9	38,3	38,7	38,1	
Polen	56,2	58,9	58,9	59,0	59,0	57,2	58,1	57,7	58,5	
Italia	54,1	54,3	53,3	52,6	52,9	52,1	51,2	51,5	51,4	

Kilder: SSB, OECD, Eurostat og Beregningsutvalget.

Tabell 4.6 Lønnsomhetsmål i industrien.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Driftsmargin</i>										
Norge	3,0	4,6	5,5	5,4	6,1	6,2	5,7	3,8	5,6	4,2
Belgia	3,6	4,4	5,2	5,2	5,2	4,9	3,5	3,3	4,6	
Frankrike	3,5	3,3	3,8	4,3	4,2	4,7	3,4	2,3	4,2	3,4
Italia	2,6	2,8	3,5	3,5	3,8	4,4	3,1	2,3	2,8	2,5
Nederland	5,6	4,7	6,5	6,8	6,0	7,5	5,2	3,4		
Portugal	5,1	5,5	5,8	5,1	4,4	5,1	3,6	2,9	4,5	3,6
Spania	4,5	4,6	5,2	4,8	4,7	5,4	2,7	1,1	2,8	2,6
Tyskland	2,4	2,1	2,8	3,1	3,4	4,1	2,8	1,7	4,6	
<i>Totalrentabilitet</i>										
Norge	4,6	4,0	5,5	8,8	9,2	12,3	3,5	5,9	8,1	4,4
Belgia	5,2	5,5	6,4	6,3	7,1	7,2	6,6	6,3	6,1	
Frankrike	5,8	5,9	7,2	6,8	6,9	8,5	6,0	4,6	7,1	6,1
Italia	3,7	3,9	5,9	5,0	6,2	7,0	5,3	3,0	3,8	4,0
Nederland	7,8	8,0	10,5	15,7	14,8	17,9	13,2	5,9		
Portugal	6,0	6,3	6,8	6,6	5,7	6,3	4,9	3,6	5,3	4,6
Spania	6,1	6,2	6,5	7,8	7,6	7,6	3,8	1,4	4,2	6,9
Tyskland	5,2	4,5	5,2	5,8	6,7	7,8	4,7	3,3	6,7	
<i>Egenkapitalandel</i>										
Norge	42,1	43,3	43,5	44,2	43,4	42,2	36,2	40,7	43,0	42,9
Belgia	36,3	38,5	37,0	40,5	43,1	46,6	45,5	48,8	48,3	
Frankrike	32,7	33,5	34,1	36,3	37,0	35,7	32,9	33,4	35,9	35,7
Italia	28,7	29,1	30,0	30,5	30,4	30,0	32,4	33,7	33,6	33,5
Nederland	48,0	48,5	48,8	53,2	54,4	59,3	55,5	58,8		
Portugal	42,3	43,4	43,1	43,8	37,8	37,2	36,4	35,9	35,2	35,5
Spania	41,1	41,2	40,6	38,9	38,2	37,4	39,1	38,2	41,1	41,2
Tyskland	30,7	30,5	30,6	30,1	29,9	30,9	29,7	29,9	31,7	

Kilder: SSB og Banque de France (BACH-databasen).

Tabell 4.7 Husholdninger og ideelle organisasjoner. Inntekter og utgifter. 2003–2012.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011*	2012*
<i>Inntekter:</i>	1111,3	1144,8	1235,0	1217,0	1346,0	1471,2	1516,4	1583,0	1678,1	1771,0
Lønn	593,0	622,1	656,8	715,7	789,3	862,5	890,1	920,9	978,2	1038,4
Blandet inntekt ¹ / driftsresultat	102,9	97,4	100,8	106,4	111,5	114,4	112,1	122,1	127,3	128,6
<i>Herav: Tjenester fra egen bolig</i>	43,5	41,2	42,9	47,6	48,1	47,4	45,0	48,8	48,9	47,6
Formuesinntekter	103,5	100,3	138,2	50,6	80,3	105,3	82,0	90,7	91,6	95,0
<i>Herav: avkastning på forsikringskrav</i>	25,1	25,7	25,5	26,3	31,1	36,0	32,7	38,0	32,9	32,8
<i>Herav: Mottatt aksjeutbytte</i>	55,5	63,2	99,8	7,6	18,5	26,5	26,2	32,1	33,0	33,6
Offentlige stønader	247,3	254,6	258,8	266,9	278,3	298,2	326,5	345,2	366,8	386,4
Andre inntekter (netto)	36,5	37,2	46,1	44,8	54,1	54,1	60,8	59,7	68,8	71,3
<i>Utgifter:</i>	314,3	312,2	326,9	351,3	413,7	467,8	446,4	459,4	493,5	529,1
Skatt på inntekt og formue	243,9	258,4	271,8	285,7	318,4	337,8	352,0	371,5	395,5	419,6
Formuesutgifter	70,5	53,7	55,0	65,6	95,3	130,0	94,4	87,9	97,9	109,5
<i>Korreksjon for indirekte målte banktjenester</i>	28,2	33,2	34,3	32,6	32,6	36,6	44,8	44,3	45,3	51,3
Disponibel inntekt	797,0	832,6	908,1	865,8	932,3	1003,4	1070,0	1123,5	1184,6	1241,9

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.8 Nettonasjonalprodukt og faktorinntekt. Milliarder kroner.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011*	2012*
Nettonasjonalprodukt	1370,5	1522,0	1713,7	1915,5	2013,2	2234,8	2032,2	2180,7	2369,2	2515,5
– Netto produksjonsskatter	168,9	184,2	199,1	225,2	248,4	241,4	237,9	256,2	267,2	279,2
= Faktorinntekt	1201,6	1337,8	1514,6	1690,4	1764,8	1993,4	1794,2	1924,6	2102,0	2236,3
– Lønnskostnader	730,0	765,9	813,4	888,6	986,7	1085,6	1117,4	1148,4	1223,5	1308,1
= Driftsresultat	471,6	571,9	701,2	801,8	778,1	907,8	676,9	776,2	878,5	928,2
- Driftsresultat i olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	205,6	270,2	367,6	442,3	400,0	528,1	327,2	365,2	468,5	502,9
Driftsresultat i øvrige næringer	266,0	301,8	333,6	359,5	378,2	379,6	349,7	411,0	410,0	425,3

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.9 Lønnskostnader for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011*	2012*
Alle næringer	730,0	765,9	813,4	888,6	986,7	1085,6	1117,4	1148,4	1223,5	1308,1
Offentlig forvaltning	223,1	233,5	244,5	260,2	282,4	309,1	330,3	347,2	372,7	398,4
Ideelle organisasjoner, boligjenester, eget bruk	16,4	18,4	19,8	21,1	23,6	25,8	28,1	28,7	30,2	31,9
Markedsrettet virksomhet ¹	490,5	514,0	549,1	607,3	680,7	750,8	759,0	772,5	820,6	877,7
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	23,9	24,9	27,9	30,2	36,9	44,7	52,2	54,6	60,0	66,7
Markedsrettet virksomhet ¹ ellers	466,7	489,1	521,2	577,1	643,8	706,0	706,8	717,9	760,5	811,1
Markedsrettet virksomhet ¹ Fastlands-Norge	454,8	476,1	507,8	562,7	627,9	688,9	689,1	699,9	742,9	792,3
Industri	92,7	95,4	101,8	115,0	123,6	131,2	125,8	123,5	128,3	134,1
Verksted- og skipsindustri mv.	39,9	40,7	45,2	54,2	59,3	64,8	62,6	60,7	64,3	68,8
Råvarebasert industri	21,9	23,3	24,2	26,4	27,4	28,5	26,3	25,9	26,7	26,3
Øvrig industri	30,9	31,4	32,5	34,4	37,0	37,9	36,9	36,9	37,3	39,0
Øvrig markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge	362,1	380,7	405,9	447,7	504,2	557,6	563,3	576,4	614,6	658,2

* Foreløpige tall.

¹ Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonseenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.10 Beregnet årslønnsvekst¹ fra året før. Supplement til tabell 1.1.

Arbeidere i NHO-bedrifter ^{2,7} :										
År	Arbeidere i alt	Industri- arbeidere	Nærings- nyttelse	Treindustri	Kjemisk prosessindustri ⁸	Verksted- og metallindustri	Bygg- og anleggsvirksomhet		Transport- sektoren i alt	
							I alt	Byggevirk.		
2003	4,0	3,5	4,0	3,0	-	-	2,5	3,7	3,9	5,2
2004	3,6	3,6	4,0	3,1	-	-	4,0	3,6	3,6	4,0
2005	3,2	3,4	3,6	3,1	-	-	3,6	2,7	2,9	3,8
2006	4,2	3,6	3,3	3,9	-	-	3,8	3,9	4,1	3,9
2007	5,4	5,5	5,4	5,8	-	-	6,4	5,4	5,5	4,4
2008	5,7	5,7	5,7	5,8	-	-	5,9	5,4	5,5	6,6
2009	4,3	3,9	3,4	3,0	4,2	4,4 ¹⁰	3,9	3,9	3,9	4,5
2010	3,7	3,6	3,8	4,2	3,0	3,6	3,6	3,8	4,0	3,4
2011	4,1	4,4	4,6	4,3	4,3	4,6	4,6	4,2	4,3	3,4
2012	3,7	4,1	3,9	3,6	4,0	4,5	4,5	2,9	2,9	4,2
2002-12	50,7	49,8	44,8	42,5	-	-	46,1	43,3	44,6	46,7
Gj. sn. per år	4,2	4,1	3,8	3,6	-	-	3,9	3,7	3,8	3,9
Årslønn 2012	kr 411 800	kr 406 300	kr 382 800	kr 373 000	kr 433 600	kr 421 200	kr 432 300	kr 426 900	kr 392 200	
Arbeidere i NHO-bedrifter ^{2,7} :										
Funksjonærer i NHO-bedrifter				Varehandel ⁷						
År	Landtransport	Hotell- og rest. ³	I alt	Industri-funk.	Industrien i NHO- bedrifter i alt	Forretnings- og sparebanker ^{4,7}	I alt	Virke- bedrifter ⁷	Engros- handel	Detailhandel
2003	-	3,1	5,1	4,6	4,0	4,5	4,6	4,4	4,2	5,0
2004	-	1,5	4,1	3,8	3,8	4,0	3,9	3,5	3,3	4,3
2005	-	2,5	4,1	4,3	4,0	7,7	3,7	3,9	4,0	3,9
2006	-	3,3	5,1	4,6	4,3	5,6	3,4	4,2	3,4	4,6
2007	-	4,2	6,3	5,7	5,3	5,2	5,9	5,0	5,5	5,0
2008	-	4,6	5,8	6,3	6,1	9,2	4,3	4,4	4,5	4,5
2009	4,7	3,1	4,7	4,5 ⁹	4,2	0,4	3,0	1,8	3,7	2,1
2010	3,6	3,1	4,4	4,3	4,1	5,9	2,9	3,6	-	-
2011	3,5	3,4	4,9	4,7	4,6	4,9	3,6	3,6	-	-
2012	5,7	3,0	4,2	4,1	4,2	3,0	3,2	3,3	-	-
2002-12	-	36,7	60,8	58,0	54,7	63,1	45,9	44,7	-	-
Gj. sn. per år	-	3,2	4,9	4,7	4,5	5,0	3,8	3,8	-	-
Årslønn 2012	kr 345 700	kr 316 900	kr 623 600	kr 624 500	-	kr 600 300	kr 419 400	kr 425 000	-	-

Tabell 4.10 Beregnet årslønnsvekst¹ fra året før. Supplement til tabell 1.1.

År	Forretningsm, tjenesteyting ⁷	Kommunene			Spekter-bedrifter		
		Staten	I alt	Undervisningspersonell	Øvrige ansatte	Helseforetakene ¹²	Øvrige bedrifter
2003	4,8	4,3	4,4	5,4	3,9	7,0	3,8
2004	3,5	3,7	3,8	3,2	4,1	3,0	3,4
2005	2,4	3,4	3,4	3,0	3,6	3,3	3,6
2006	3,2	4,5	3,9	2,6	4,5	3,7	4,8 ⁵
2007	5,0	5,1	4,8	3,6	5,3	4,9	5,3
2008	4,8	6,7	6,7 ⁶	5,7	7,1	6,5	6,2
2009	2,7	4,4	4,6	4,4	4,7	5,1	4,0
2010	3,3	4,5 ¹¹	3,7	3,6	3,7	3,5	3,5
2011	4,8	4,2	4,3	4,3	4,3	4,0	4,1
2012	3,0	4,1	4,1	4,0	4,1	3,7	4,2
2002-12	44,4	55,1	53,3	47,7	55,7	54,7	52,2
Gj. sn. per år	3,7	4,5	4,4	4,0	4,5	4,5	4,3
Årslønn 2012	kr 395 200	kr 489 900	kr 432 900	kr 483 500	kr 416 300	kr 488 100	kr 459 900

¹ Veksttallene er per årverk for arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter, staten, kommunene og Spekter-bedrifter. For de andre er veksttallene for heltidsansatte med unntak av varehandel og forretningsmessig tjenesteyting fra og med 2010.

² Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.

³ Omfatter månedslønte, prosentlønte og timelønte arbeidstakere. Årslønnsnivået er et gjennomsnitt for fastlønte og prosentlønte.

⁴ Forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet under ett som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring.

⁵ Ekskl. flygeledere var lønnsveksten 4,4 prosent.

⁶ En oppjustering av minstelønnsatsene for høyskolegruppene pr 1.1.2008 bidro med 0,2 prosentpoeng til lønnsveksten i 2008.

⁷ Lønnsveksten fra 2008 til 2009 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien. Ny næringsstandard er beskrevet i vedlegg 2.

⁸ Gruppen samsvarer om lag med summen av tidligere elektrokjemisk industri, kjemisk industri og treforedling (se tabell 4.9 i NOU:2009:7) og en del mindre grupper innenfor kjemisk produksjonsindustri.

⁹ Antall årsværk i industrifunksjonærgruppen er redusert med i overkant av 10 prosent fra 2008 til 2009, i hovedsak fordi forlag nå er klassifisert utenfor industri, mens de fram til 2008 var innenfor industri.

¹⁰ Som følge av ny næringsgruppering er montasje og reparasjon av heiser flyttet til bygg- og anleggsvirksomhet.

¹¹ Årslønnsveksten for det statlige tariffområdet inkluderer virkninger ny arbeidstidsavtale for politi- og lensmannsetaten med et bidrag på 0,6 prosentpoeng og 0,3 prosentpoeng som skyldes omlegging av beregningsmetode.

¹² Beregnet på Spekters tallmateriale til 2009. Fra 2010 beregnet på tallmateriale fra SSB.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 4.11 Kvinners gjennomsnittslønn som andel av menns gjennomsnittslønn etter næring per 1.9/1.10/1.12. Heltids- og deltidsansatte hvor deltid er omgjort til heltidsekvivalenter.

													Månedslønn*12 1.9/1.10/1.12	
													Menn	Kvinner
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008 ²	2009	2010	2011	2012	2012	2012	2012
Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	87,6	85,3	86,7	88,3	90,4	88,8	89,7	91,0	90,1	-	-	-	-	-
Industri	87,0	87,5	88,5	88,9	87,9	88,9	87,1	87,6	88,2	88,7	89,4	484 800	433 200	
Kraftforsyning	87,2	87,6	89,8	88,7	89,2	89,0	90,3	89,4	90,6	92,2	92,4	567 600	524 400	
Bygge- og anleggs- virksomhet	94,9	95,8	96,5	97,6	97,0	98,0	97,9	96,8	99,1	100,8	100,5	445 200	447 600	
Varehandel	80,6	81,0	79,9	79,8	78,8	80,5	79,7	80,3	81,5	82,3	82,1	456 000	374 400	
Samferdsel	88,0	88,3	89,5	89,2	89,2	88,3	88,8	89,1	88,7	89,3	90,4	475 200	429 600	
Hotell- og restaurant- virksomhet	88,4	89,8	89,0	89,4	88,9	90,2	90,1	90,0	89,6	90,2	91,1	349 200	318 000	
Informasjon og kommunikasjon							82,6	83,1	83,4	82,9	84,5	634 800	536 400	
Finanstjenester							64,2	68,0	68,1	67,4	69,6	751 200	523 200	
Omsetning og drift av fast eiendom	-	-	-	-	-	-	80,2	81,1	80,3	84,6	83,4	601 200	501 600	
Faglig vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	-	-	-	-	-	-	75,9	77,3	77,4	77,1	77,3	664 800	513 600	
Forretningsmessig tjenesteyting	-	-	-	-	-	-	90,2	89,8	91,0	91,0	92,6	406 800	376 800	
Privat undervisning	87,1	87,3	87,0	87,3	86,9	86,6	86,4	87,4	88,3	88,9	89,2	490 800	438 000	
Private helse- og sosialtjenester	86,3	84,7	85,2	84,6	85,2	85,5	84,4	84,7	85,5	85,9	86,3	464 400	400 800	
Personlige tjenester	-	-	-	-	-	-	77,9	77,0	76,3	75,4	76,4	504 000	385 200	
Staten	87,7	89,2	89,7	89,7	90,2	90,4	90,2	90,1	90,5	90,8	91,5	519 600	475 200	
Kommune og fylkeskommune ¹	91,7	91,4	91,2	91,9	91,4	91,7	91,4	91,7	91,8	91,5	92,2	476 400	439 200	
Undervisningsperso- nale i skoleverket ³	95,1	96,0	96,7	96,4	96,7	96,7	94,3	94,4	94,7	95,1	95,1	489 600	465 600	
Helseforetak	76,0	76,1	78,2	78,2	79,5	81,0	80,8	81,7	81,5	82,2	82,2	567 600	466 800	
Gjennomsnitt (heltids- og deltidsansatte)	84,3	84,7	84,7	84,6	84,3	85,0	83,9	84,7	85,0	85,3	86,5	505 200	436 800	

¹ Ansatte i kraftforsyning og undervisningspersonale i skoleverket er med i statistikkgrunnlaget fra og med 2008.

² Tallene er beregnet etter ny næringsstandard fra og med 2008, se boks 1.2.

³ Fra og med 2008 vil også personale i skoleverket utover rent undervisningspersonale være inkludert.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.12 Gjennomsnittlig kapitalinntekt¹ for yrkestilknyttede². Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2011-kroner. 2001 og 2011.

2001 Desil	Renteinntekter	Aksjeutbytte ³	Realisasjons- gevinst/tap	Andre kapital- inntekter	Kapitalinntekter i alt	
					Nivå	Andel
1	3 900	1 800	-26 400	1 100	-19 600	-10,5
2	3 100	200	-1 200	600	2 600	1,4
3	3 600	200	-1 000	700	3 500	1,9
4	4 000	300	-900	800	4 200	2,3
5	4 400	400	-800	900	4 900	2,6
6	4 900	500	-700	1 100	5 800	3,1
7	5 700	800	-800	1 500	7 100	3,8
8	6 800	1 400	-800	2 200	9 500	5,1
9	9 200	3 400	-1 100	3 800	15 300	8,2
10	29 000	59 700	35 500	28 400	152 600	82,0
Herav desil 10 delt opp i persentilene:						
91/92	12 400	6 400	-1 100	6 400	24 000	3,1
93/94	13 600	10 200	-700	7 900	31 100	4,1
95/96	16 800	15 700	-300	10 800	43 100	5,6
97/98	22 000	30 200	2 100	17 100	71 400	9,4
99	34 400	73 100	9 300	32 800	149 600	9,8
100	126 000	398 700	345 800	166 900	1 037 400	68,0
Alle desiler	7 500	6 900	200	4 100	18 600	100,0
2011 Desil						
1	3 300	1 400	-16 900	700	-11 500	-5,0
2	2 500	300	-1 000	400	2 200	0,9
3	2 800	400	-800	600	2 900	1,3
4	3 200	400	-800	700	3 600	1,6
5	3 500	600	-600	900	4 400	1,9
6	4 000	900	-600	1 100	5 400	2,4
7	4 500	1 300	-500	1 600	6 900	3,0
8	5 400	2 600	-400	2 600	10 200	4,5
9	7 200	6 600	500	4 400	18 800	8,2
10	17 400	111 200	41 800	15 600	186 000	81,3
Herav desil 10 delt opp i persentilene:						
91/92	9 000	13 100	2 100	6 400	30 600	3,3
93/94	10 200	18 600	3 400	7 700	40 000	4,3
95/96	11 800	29 700	6 400	9 900	57 700	6,2
97/98	15 500	59 300	15 600	13 700	104 100	11,2
99	22 600	138 700	40 600	23 300	225 200	12,1
100	58 000	732 200	322 500	57 000	1 169 800	62,9
Alle desiler	5 400	12 600	2 100	2 900	22 900	100,0

¹ Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter. Realisasjonsgevinst er lagt til, og realisasjonstap er trukket ut.

² Lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Dette var en gruppe på 1 755 123 personer i 2001 og 1 986 942 personer i 2011.

³ Omfatter skattepliktig utbytte samt skattefritt utbytte og gevinst.

Kilder: Inntektsstatistikk for personer (2001) og inntektsstatistikk for husholdninger (2011), Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.13 Sammensetning av inntekt innenfor de ulike desilene for pensjonister¹. Andel i prosent av samlet inntekt før skatt der ikke annet fremgår. Nivå i 2011-kroner. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. 2001 og 2011.

2001 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer	Samlet gj.sn inn- tekt før skatt, nivå	Skatt mm.	Inntekt etter skatt
1	2,9	-0,8	-3,6	101,5	83 700	11,7	88,3
2	2,5	0,1	5,5	91,9	116 500	9,4	90,6
3	2,1	0,2	6,7	91,0	132 800	9,5	90,5
4	2,5	0,3	5,8	91,4	150 400	11,7	88,3
5	2,9	0,3	5,6	91,2	167 500	13,3	86,7
6	3,4	0,4	5,6	90,6	187 200	15,0	85,0
7	3,8	0,4	5,9	89,9	209 900	16,4	83,6
8	4,4	0,5	6,5	88,6	237 500	17,6	82,4
9	5,5	0,6	7,4	86,4	278 100	19,0	81,0
10	6,7	1,2	19,8	72,3	435 900	24,0	76,0
Alle	4,3	0,5	8,8	86,4	199 900	16,8	83,2
2011							
Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer	Samlet gj.sn inn- tekt før skatt, nivå	Skatt mm.	Inntekt etter skatt
1	4,5	-1,1	-7,0	103,5	118 900	8,8	91,2
2	2,7	0,0	2,5	94,8	166 400	5,5	94,5
3	2,8	0,1	2,9	94,2	190 100	7,4	92,6
4	2,9	0,1	2,7	94,2	210 900	9,2	90,8
5	3,5	0,1	2,8	93,5	233 600	11,6	88,4
6	3,9	0,2	3,0	93,0	257 600	13,7	86,3
7	4,3	0,2	3,2	92,2	285 000	15,8	84,2
8	5,0	0,4	3,7	90,9	318 300	17,6	82,4
9	6,5	0,6	4,4	88,5	368 300	19,7	80,3
10	9,3	1,5	17,2	71,9	594 800	26,1	73,9
Alle	5,3	0,5	5,9	88,3	274 400	16,2	83,8

¹ Trygdede og pensjonister hvor pensjonsytelsene er minst lik minstepensjon og overstiger eventuell yrkesinntekt. Dette var en gruppe på 983 034 personer i 2001 og 1 151 667 personer i 2011.

² Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

Kilder: Inntektsstatistikk for personer (2001) og inntektsstatistikk for husholdninger (2011), Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.14 Fordelingen av total lønnsinntekt før skatt¹ for personer med lønn over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn². 1986, 2001 og 2011.

Desil	1986		2001		2011		Reell endring ³ 1986-2011. Prosent
	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	
1	88 700	5,6	177 200	5,5	264 500	5,3	51,6
2	104 100	6,6	208 500	6,5	314 700	6,3	53,7
3	117 800	7,4	233 300	7,3	352 600	7,0	52,2
4	128 700	8,1	254 500	7,9	386 500	7,7	52,7
5	138 400	8,7	275 100	8,6	419 800	8,4	54,2
6	150 200	9,5	297 400	9,3	456 500	9,1	54,5
7	164 300	10,4	323 600	10,1	499 500	10,0	54,6
8	181 700	11,5	359 000	11,2	560 600	11,2	56,9
9	209 200	13,2	420 800	13,1	667 800	13,3	62,3
10	301 700	19,0	656 400	20,5	1 080 300	21,6	82,1
Alle	158 500	100,0	320 600	100,0	500 300	100,0	60,5
Gini-koeffisient	0,199		0,213		0,230		
Antall personer	1 346 000		1 613 143		1 855 599		

¹ Lønnsdefinisjonen er hentet fra selvangivelsesregisteret. Dette innebærer at bl.a. overtid, arbeidsledighetstrygd og enkelte naturallytelse er inkludert.

² Alle personer med lønnsinntekt over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn er med. Dette tilsvarer en grense på 80 640 kroner i 1986, 159 600 kroner i 2001 og 235 080 kroner i 2011.

³ Endring i realverdien (målt i 2011-kroner) av gjennomsnittlig lønnsinntekt for den enkelte desil.

Kilder: Inntektsstatistikk for husholdninger (2011), Inntektsstatistikk for personer (2001) og Inntekts- og formuesundersøkelsen (1986), Statistisk sentralbyrå.

Norges offentlige utredninger

2012 og 2013

Statsministeren:

Rapport fra 22. juli-kommisjonen. NOU 2012: 14.

Arbeidsdepartementet:

Arbeidsrettede tiltak. NOU 2012: 6.

Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2012. NOU 2012: 11.

Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2013. NOU 2013: 7.

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet:

Bedre beskyttelse av barns utvikling. NOU 2012: 5.

Politikk for likestilling. NOU 2012: 15.

Finansdepartementet:

Fripoliser og kapitalkrav. NOU 2012: 3.

Pensjonslovene og folketrygdreformen II.

NOU 2012: 13.

Samfunnsøkonomiske analyser. NOU 2012: 16.

Pensjonslovene og folketrygdreformen III.

NOU 2013: 3.

Fiskeri- og kystdepartementet:**Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet:**

Mer effektiv konkurranselov. NOU 2012: 7.

Ventetid – et spørsmål om tillit. NOU 2012: 12.

Hindre for digital verdiskaping. NOU 2013: 2.

Forsvarsdepartementet:**Helse- og omsorgsdepartementet:**

Om kjærlighet og kjøletårn. NOU 2012: 17.

Justis- og beredskapsdepartementet:

Trygg hjemme. NOU 2012: 4.

Ny utdanning for nye utfordringer. NOU 2012: 8.

Gjennomføring av Rotterdamreglene i sjøloven.

NOU 2012: 10.

Når det virkelig gjelder... NOU 2013: 5.

Kommunal- og regionaldepartementet:**Kulturdepartementet:**

Det livssynsåpne samfunn. NOU 2013: 1.

Kulturutredningen 2014. NOU 2013: 4.

Kunnskapsdepartementet:

Til barnas beste. NOU 2012: 1.

Landbruks- og matdepartementet:

God handelsskikk i dagligvarekjeden. NOU 2013: 6.

Miljøverndepartementet:**Nærings- og handelsdepartementet:**

Rett om bord. NOU 2012: 18.

Olje- og energidepartementet:

Energiutredningen – verdiskaping,

forsyningssikkerhet og miljø. NOU 2012: 9.

Samferdselsdepartementet:**Utenriksdepartementet:**

Utenfor og innenfor. NOU 2012: 2.

Bestilling av publikasjoner

Offentlige institusjoner:

Departementenes servicesenter

Internett: www.publikasjoner.dep.no

E-post: publikasjonsbestilling@dss.dep.no

Telefon: 22 24 20 00

Privat sektor:

Internett: www.fagbokforlaget.no/offpub

E-post: offpub@fagbokforlaget.no

Telefon: 55 38 66 00

Publikasjonene er også tilgjengelige på
www.regjeringen.no

Trykk: 07 Xpress 05/2013